

ข้อมูลบรรณานุกรม

โครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า
ภายใต้โครงการบริหารจัดการและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม

ผู้จัดทำ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม
60/1 ซอยพิบูลวัฒนา 7 ถนนพระรามที่ 6 พญาไท กรุงเทพฯ 10400
โทรศัพท์ 0 2265 6583 โทรสาร 0 2265 6584

ผู้ศึกษา สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ภาควิชาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม
โทรศัพท์ 0 2564 4480 โทรสาร 0 2564 4480

การอ้างอิง สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2550. โครงการจัดทำมาตรฐาน
คุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า ภายใต้โครงการบริหารจัดการ
และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. บริษัท โมนोगราฟ จำกัด. กรุงเทพฯ. 234 หน้า

ISBN 978-974-286-352-4

คำสืบค้น เมืองเก่า มาตรฐาน คุณภาพสิ่งแวดล้อม

พิมพ์เมื่อ ตุลาคม 2550

จำนวนพิมพ์ 100 เล่ม

จำนวนหน้า 234 หน้า

ผู้พิมพ์ บริษัท โมนोगราฟ จำกัด 119/1 ถนนสุคันธาราม แขวงสวนจิตรลดา เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300
โทรศัพท์/โทรสาร 0 2611 7518

สงวนลิขสิทธิ์ในประเทศไทย ตาม พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537

โดย สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2550

รายชื่อผู้ดำเนินโครงการฯ
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
และ กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม

ที่ปรึกษา

1. นายเกษมสันต์ จิณณวาโส	เลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. นายชนินทร์ ทองธรรมชาติ	รองเลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. นางรัชฎา ศรีประพาศ	ผู้อำนวยการกองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม

คณะกรรมการกำกับดูแลโครงการ

1. นางกิตติมา ยืนเจริญ	หัวหน้ากลุ่มงานคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ
2. นายปราโมทย์ นิลอนอม	หัวหน้ากลุ่มงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ
3. นางสุกัลยา ปันทะจักร์	หัวหน้ากลุ่มงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
4. นางสาวนิรมล มณีคำ	นักวิชาการสิ่งแวดล้อม 8ว.
5. นางสาวสิริวรรณ สุโฬฟาร	นักวิชาการสิ่งแวดล้อม 6ว.

รายชื่อคณะผู้ศึกษา
สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ส่วนบริหารโครงการ

1. รองศาสตราจารย์โรจน์ คุณเอนก	หัวหน้าโครงการฯ
2. อาจารย์จิรวรรณ รุ่งเลิศระกูลชัย	ผู้ประสานงานโครงการฯ

ส่วนศึกษาโครงการ

1. รองศาสตราจารย์โรจน์ คุณเอนก	ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยงชนิษฐ์ พิมลเสถียร	ด้านภูมิสถาปนิก ภูมิสถาปัตยกรรม และผังเมือง
3. อาจารย์ จารุณี พิมลเสถียร	ด้านพัฒนาชุมชนและการมีส่วนร่วม
4. อาจารย์ พุฒพรรณณี ศีตะจิตต์	ด้านระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบุญ กิริติประยูร	ด้านระบบนิเวศวิทยาป่าไม้ และวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม
6. อาจารย์ ดร.ไตรเทพ วิชัยโกวิทเทน	ด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมเมือง
7. อาจารย์ สุริยะกิจ ย่อมมี	ด้านการจัดการอนุรักษ์แบบบูรณาการ และประชาสัมพันธ์
8. นางสาวนลิน ดาวันหงษ์	ผู้ช่วยวิจัย
9. นางสาวลักษณี พูลภักดิ์	ผู้ช่วยวิจัย

คณะอนุกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนการดำเนินงานในพื้นที่เมืองเก่า ภายใต้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า

1. นายวาทัญญู ณ ถลาง	อนุกรรมการที่ปรึกษา
2. นายสุวิชัย รัศมิภูติ	ประธานอนุกรรมการ
3. กรรมการและเลขานุการคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนา
กรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
4. ผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	อนุกรรมการ
5. ผู้แทนกรมศิลปากร	อนุกรรมการ
6. ผู้แทนกรมธนารักษ์	อนุกรรมการ
7. ผู้แทนกรมโยธาธิการและผังเมือง	อนุกรรมการ
8. ผู้แทนกรมทางหลวงชนบท	อนุกรรมการ
9. ผู้แทนสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว	อนุกรรมการ
10. ผู้แทนผู้ว่าราชการจังหวัดที่เกี่ยวข้อง	อนุกรรมการ
11. ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง	อนุกรรมการ
12. ผู้แทนการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	อนุกรรมการ
13. ผู้แทนสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ	อนุกรรมการ
14. ผู้แทนสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน	อนุกรรมการ
15. ผู้แทนสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์	อนุกรรมการ
16. ผู้แทนสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม	อนุกรรมการ
17. ผู้แทนสมาคมนักผังเมืองไทย	อนุกรรมการ
18. ผู้แทนมูลนิธิอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม	อนุกรรมการ
19. ผู้แทนคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง	อนุกรรมการ
20. นายบุญญวัฒน์ ทิพทัส	อนุกรรมการ
21. ผู้อำนวยการกองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	อนุกรรมการและเลขานุการ
22. หัวหน้ากลุ่มงานคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ
กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
23. เจ้าหน้าที่สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้จัดทำขอกราบขอบพระคุณท่านผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 5 ท่าน ได้แก่ นายวาทัญญู ณ ถลาง นาย
นิจ หิณชีระนันท์ นายอุรา สุนทรคารทูล รองศาสตราจารย์ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ และนายบุญวัฒน์ ทิพทัส ที่ได้
กรุณาให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ ตลอดจนตรวจแก้ไขเอกสารฉบับนี้จนสมบูรณ์ รวมทั้งคณะอนุกรรมการกลั่นกรองและ
พิจารณาแผนการดำเนินงานในพื้นที่เมืองเก่า และท่านผู้ที่ได้ให้ความช่วยเหลือที่มิได้เอ่ยนามในที่นี้ด้วย

คำนำ

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้มอบหมายให้สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดำเนินโครงการจัดทำ**มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า** ภายใต้โครงการบริหารจัดการและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม การศึกษาในทุกขั้นตอนได้ผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนการดำเนินงานในพื้นที่เมืองเก่า ภายใต้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ทำให้ได้รับข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการปรับปรุงรายงานการศึกษาให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ซึ่งสำนักงานฯ ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ในปี 2550 สำนักงานฯ ได้กำหนดให้ “เมืองเก่า” เป็นเป้าหมายเร่งด่วน เนื่องจากการพัฒนาเมืองที่ผ่านมา มีผลกระทบต่อพื้นที่เมืองเก่าที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายเมือง ทำให้เมืองเก่าเหล่านั้นสูญเสียคุณค่าและองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองที่ควรอนุรักษ์ไว้ แทบไม่เหลือสิ่งที่เป็นมรดกให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้และสืบทอดต่อไป เนื่องจากช่วงเวลาดำเนินงานมีระยะเวลาจำกัด จึงจำเป็นต้องกำหนดให้พื้นที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่เมืองเก่าเฉพาะภาคเหนือเพียงภาคเดียว เนื้อหาของมาตรฐานและแนวทางการจัดการด้านต่างๆ ประกอบด้วยมาตรฐานเฉพาะพื้นที่ดำเนินการและมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมเมืองเก่าในภาพรวมที่สามารถนำไปใช้กับเมืองเก่าในพื้นที่อื่นๆ ทั่วประเทศได้

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หวังเป็นอย่างยิ่งว่ารายงานการศึกษานี้จะเป็นเครื่องมือที่สามารถนำไปใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ โดยเฉพาะด้านการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมของเมืองเก่า เพื่อให้จังหวัดหรือท้องถิ่นที่เคยเป็นที่ตั้งเมืองเก่าสามารถนำมาตราฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า ไปใช้ประโยชน์ในการยกระดับสถานภาพของความเป็นเมืองเก่าได้อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ มีมาตรฐานและแนวทางในการดำเนินการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เมืองเก่าเป็นไปในทิศทางเดียวกัน อีกทั้งยังช่วยให้ชุมชน องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่เมืองเก่า เกิดจิตสำนึกและความตระหนักในการอนุรักษ์และฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่า ให้กลับมามีคุณค่าและสามารถอำนวยการประโยชน์สุขให้ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี หากจังหวัดต่างๆ สามารถรักษาสถานภาพของความเป็นเมืองเก่าในแต่ละเมืองให้อยู่ในระดับมาตรฐาน จะทำให้มีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดียิ่งขึ้น

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ตุลาคม 2550

สารบัญ

		หน้า
บทที่ 1	บทนำ	1
	1.1 หลักการและเหตุผล	1
	1.2 วัตถุประสงค์	2
	1.3 เป้าหมาย	2
	1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	2
	1.5 พื้นที่ดำเนินการ	2
	1.6 ความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ นโยบายและแผน	3
	1.7 ขอบเขตการศึกษา	3
	1.8 ระยะเวลาดำเนินงาน	5
	1.9 ผลผลิตและตัวชี้วัด	5
	1.10 หน่วยงานรับผิดชอบ	6
บทที่ 2	สภาพปัจจุบันของพื้นที่ศึกษา	7
	2.1 สภาพและสถานการณ์ปัจจุบันของพื้นที่ศึกษา	8
	2.2 ปัญหา ภัยคุกคาม และปัจจัยที่มีผลกระทบต่อพื้นที่เมืองเก่า	38
	2.3 นโยบายและแผนงานโครงการในพื้นที่	43
บทที่ 3	การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดทำร่างมาตรฐาน	55
	3.1 การกำหนดดัชนี ตัวชี้วัด และเกณฑ์	55
	3.2 ปัจจัยที่ใช้ในการกำหนดตัวชี้วัด	59
	3.3 ตัวอย่างกลไกในต่างประเทศ	60
บทที่ 4	ผลการประชุมรับฟังความคิดเห็น	63
	4.1 ลักษณะและรายละเอียดการจัดประชุม	63
	4.2 สรุปปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองเก่า	63

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.3 การประเมินร่างมาตรฐาน	74
บทที่ 5 มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า	83
5.1 มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า	99
5.2 การคิดคะแนน และการกำหนดระดับคะแนนเป้าหมาย	108
5.3 มาตรฐานกลางสำหรับการวัดคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า	119
บทที่ 6 กรอบแนวทางและมาตรการการอนุรักษ์ฟื้นฟู	125
6.1 ข้อมูลพื้นฐานในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า	125
6.2 แนวทางการรักษาเอกลักษณ์ ภูมิทัศน์ และการฟื้นฟูเมืองเก่า	131
6.3 การกำหนดข้อบังคับ ระเบียบ และแรงจูงใจ	135
บทที่ 7 กรอบแนวทางปฏิบัติและมาตรการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เมืองเก่า	139
7.1 ข้อมูลพื้นฐานในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า	139
7.2 แนวทางการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและข้อเสนอแนะ	144
7.3 การฟื้นฟูชุมชนและเมือง	149
7.4 ข้อบังคับ ระเบียบ กฎหมายท้องถิ่นและมาตรการจูงใจ	154
7.5 ข้อเสนอแนะรูปแบบบริหารจัดการนำไปสู่การปฏิบัติ	160
บรรณานุกรม	163
ภาคผนวก ก. รายชื่อผู้เข้าร่วมสัมมนา ครั้งที่ 1 และ ครั้งที่ 2	ผ.ก-1
ภาคผนวก ข. องค์ประกอบของเมืองเก่า	ผ.ข-1
ภาคผนวก ค. ประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าลำปาง ลำพูน น่าน และแพร่	ผ.ค-1
ภาคผนวก ง. แบบกรอกคะแนนสำหรับการประเมินตามมาตรฐาน	ผ.ง-1

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 2-1	ตำแหน่งที่ตั้งและพิกัดทางภูมิศาสตร์ของชุมชนโบราณในจังหวัดลำปาง ลำพูน แพร่ และน่าน จากฐานข้อมูลชุมชนโบราณของรองศาสตราจารย์ ดร.ทิวา ศุภจรรยา	9
ตารางที่ 2-2	ปัญหา ภัยคุกคาม และปัจจัยที่มีผลกระทบต่อพื้นที่เมืองเก่า	38
ตารางที่ 3-1	ดัชนี ตัวชี้วัด และเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม เมืองเก่า	55
ตารางที่ 3-2	ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยกำหนดดัชนีกับดัชนีของร่างมาตรฐานฯ	60
ตารางที่ 4-1	สรุปปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองเก่า ของผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มที่ 1	64
ตารางที่ 4-2	สรุปปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองเก่า ของผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มที่ 2	65
ตารางที่ 4-3	สรุปปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองเก่า ของผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มที่ 3	66
ตารางที่ 4-4	สรุปภาพรวมของปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองเก่า	67
ตารางที่ 4-5	สรุปภาพเมืองเก่าที่อยากให้เป็น ของผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มที่ 1	69
ตารางที่ 4-6	สรุปภาพเมืองเก่าที่อยากให้เป็น ของผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มที่ 2	70
ตารางที่ 4-7	สรุปภาพเมืองเก่าที่อยากให้เป็น ของผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มที่ 3	71
ตารางที่ 4-8	สรุปภาพรวมของเมืองเก่าที่อยากให้เป็น	72
ตารางที่ 4-9	ผลการตอบแบบสอบถามหัวข้อที่ 1 ความเข้าใจถึงคุณค่าความสำคัญของเมืองเก่า	75
ตารางที่ 4-10	ผลการตอบแบบสอบถามหัวข้อที่ 2 การจัดทำแผนการอนุรักษ์	76
ตารางที่ 4-11	ผลการตอบแบบสอบถามหัวข้อที่ 3 องค์กรบริหารจัดการ	76
ตารางที่ 4-12	ผลการตอบแบบสอบถามหัวข้อที่ 4 การกำหนดมาตรการในการปฏิบัติ	77
ตารางที่ 4-13	ผลการตอบแบบสอบถามหัวข้อที่ 5 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชน	78
ตารางที่ 5-1	ร่างมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า กรณีศึกษา พื้นที่นาร่อง เมืองเก่าลำปาง ลำพูน น่าน และแพร่ (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550)	83
ตารางที่ 5-2	ดัชนี ตัวชี้วัด และการให้ค่าระดับคะแนนมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า สำหรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น	99

สารบัญตาราง (ต่อ)

		หน้า
ตารางที่ 5-3	การคิดคะแนนตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า	109
ตารางที่ 5-4	ผลการประเมินเมืองเก่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550)	110
ตารางที่ 7-1	ระยะปลูกที่เหมาะสมสำหรับพันธุ์ไม้ป่าบางชนิด	152

สารบัญรูป

		หน้า
รูปที่ 2-1	เมืองเก่าลำปาง มุมมองจากภาพถ่ายทางอากาศและภาพดาวเทียม (ไม่ระบุมาตราส่วน)	11
รูปที่ 2-2	แผนที่แสดงยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ นครลำปาง	12
รูปที่ 2-3	แผนที่แสดงพื้นที่ภายในเขตกำแพงเมืองรุ่นที่ 1	14
รูปที่ 2-4	แผนที่แสดงพื้นที่ภายในเขตกำแพงเมืองรุ่นที่ 2	15
รูปที่ 2-5	แผนที่แสดงพื้นที่ภายในเขตกำแพงเมืองรุ่นที่ 3	16
รูปที่ 2-6	แผนที่แสดงโบราณสถาน และวัดสำคัญทางประวัติศาสตร์ในนครลำปาง	17
รูปที่ 2-7	วัดพระแก้วดอนเต้า	18
รูปที่ 2-8	เมืองเก่าลำพูน มุมมองจากภาพถ่ายทางอากาศและภาพดาวเทียม (ไม่ระบุมาตราส่วน)	20
รูปที่ 2-9	แผนที่เก่าเมืองลำพูน	21
รูปที่ 2-10	แผนที่แสดงโบราณสถานในจังหวัดลำพูน	22
รูปที่ 2-11	แผนที่แสดงโบราณสถานในเขตเมืองเก่าลำพูน	24
รูปที่ 2-12	หลักฐานทางด้านศิลปกรรมสำคัญในเมืองเก่าลำพูน	25
รูปที่ 2-13	แผนที่แสดงโบราณสถานในจังหวัดน่าน	27
รูปที่ 2-14	เมืองเก่าน่านมุมมองจากภาพถ่ายทางอากาศและภาพดาวเทียม (ไม่ระบุมาตราส่วน)	28
รูปที่ 2-15	แหล่งโบราณคดีเตาเผาบ้านบ่อสวก	29
รูปที่ 2-16	แผนที่แสดงตำแหน่งของโบราณสถานในเขตเมืองเก่าน่าน	30
รูปที่ 2-17	หลักฐานทางด้านศิลปกรรมสำคัญในเมืองเก่าน่าน	31
รูปที่ 2-18	แผนที่แสดงโบราณสถานในจังหวัดแพร่	33
รูปที่ 2-19	เมืองเก่าแพร่มุมมองจากภาพถ่ายทางอากาศและภาพดาวเทียม (ไม่ระบุมาตราส่วน)	34
รูปที่ 2-20	แนวกำแพงเมืองบริเวณประตูมร	35
รูปที่ 2-21	คูเมืองบริเวณประตูยั้งม้าที่กำลังได้รับการขุดลอก	36
รูปที่ 2-22	แผนที่แสดงตำแหน่งโบราณสถานในเขตเมืองเก่าแพร่	37
รูปที่ 2-23	การแปลงแผนบริหารราชการแผ่นดิน สู่แผนปฏิบัติราชการ 4 ปี	44
รูปที่ 2-24	ขั้นตอนก่อนการกำหนดยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า	51
รูปที่ 2-25	การกำหนดยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า	52

สารบัญรูป (ต่อ)

		หน้า
รูปที่ 6-1	แม่น้ำที่ไหลผ่านเมืองเก่าโอซากาได้รับการดูแลคุณภาพน้ำอย่างดี และสองฝั่งของลำน้ำยังได้รับการอนุรักษ์เป็นพื้นที่สีเขียวของเมือง นอกจากนี้ป่าไม้ที่อยู่ในด้านที่ติดกับเมืองใหม่ยังเป็นพื้นที่กันชน (Buffer Zone) ที่ดีในการควบคุมความเจริญของเมืองใหม่ไม่ให้รุกล้ำเข้ามาในเขตเมืองเก่า หรือประชิดกับลำน้ำได้	127
รูปที่ 6-2	แม่น้ำที่ไหลผ่านเขตเมืองเก่าในกรุงปารีสได้รับการดูแลเรื่องคุณภาพน้ำเป็นอย่างดี ส่งผลให้สถาปัตยกรรมในเมืองมีภูมิทัศน์ที่ดีและมีความสง่างามมากขึ้น	128
รูปที่ 6-3	ป่าไม้รอบๆ เมืองเก่าเกียวโตในประเทศญี่ปุ่นได้รับการดูแลเป็นอย่างดี เพื่อเป็นพื้นที่กันชน และพื้นที่สีเขียวของเมือง นอกจากนี้ยังสามารถนำไม้มาซ่อมแซมสถาปัตยกรรมสำคัญๆ ในเมืองเก่าด้วย	129
รูปที่ 6-4	การบูรณาการศาสตร์และศิลปะเพื่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้ในการจัดการเมืองเก่า	130
รูปที่ 7-1	เมืองเก่าลำพูน เห็นคูเมืองและโครงข่ายถนนชัดเจน	140
รูปที่ 7-2	การพัฒนาสิ่งก่อสร้างโดยรอบอาคารที่มีคุณค่า เป็นปัญหาสำคัญของเมืองเก่า	143
รูปที่ 7-3	การจัดทำทะเบียนและระบบฐานข้อมูลของแหล่งที่มีคุณค่า	145
รูปที่ 7-4	การรักษาต้นไม้ใหญ่ในเขตเมืองเก่าแพร่ (รูปซ้าย) และลำปาง (รูปขวา)	146
รูปที่ 7-5	การรักษาลำน้ำ	146
รูปที่ 7-6	การอนุรักษ์บ้านเก่า	147
รูปที่ 7-7	การจัดการสาธารณูปโภคของเมืองเก่า	148
รูปที่ 7-8	การรักษาองค์ประกอบหลักของเมืองเก่า	148
รูปที่ 7-9	การส่งเสริมกิจกรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่น	149
รูปที่ 7-10	การสร้างฐานการดำเนินงานโดยชุมชน	150
รูปที่ 7-11	วัดปงสนุก ในชุมชนปงสนุก จังหวัดลำปาง	151
รูปที่ 7-12	การกำหนดแนวทางการพัฒนาและองค์ประกอบของเมืองเก่าในประเทศไทย	153
รูปที่ 7-13	ที่หมายตาของเมืองเก่า	154
รูปที่ 7-14	ตัวอย่างฐานข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ที่ได้นำข้อมูลแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมมาผนวก (พื้นที่เมืองเก่าลำปาง บริเวณในเขตกำแพงเมือง)	161

โครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า ภายใต้โครงการบริหารจัดการและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม มีรายละเอียดของข้อกำหนดโครงการดังนี้

1.1 หลักการและเหตุผล

เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม และ 23 ธันวาคม 2547 คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ.2546 ได้เห็นชอบให้เมืองเก่า 10 เมือง มีความสำคัญเร่งด่วนกลุ่มที่ 1 ได้แก่ เมืองเชียงใหม่ ลำปาง น่าน กำแพงเพชร พิษณุโลก ลพบุรี พิจิตร นครศรีธรรมราช สงขลา และลำพูน และต้องมีการดำเนินการบริหารจัดการเมืองเก่าดังกล่าว เพื่อให้เมืองเก่าซึ่งเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งของท้องถิ่นและของประเทศ ได้รับการคุ้มครองดูแลอย่างถูกต้องเหมาะสม และดำรงคุณค่าของความเป็นเมืองเก่าที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไว้ได้ตลอดไป

เมืองเก่าหรือเมืองประวัติศาสตร์ มีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ คูเมือง กำแพงเมือง วัด วัง คู่ม้าเมือง และต้นไม้ใหญ่พื้นถิ่นที่อยู่คู่กับเมืองเก่า ปัจจุบันเมืองเก่ามีลักษณะพิเศษในลักษณะเป็นเมืองที่มีคนอยู่อาศัยและมีวิถีชีวิตตามกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะ การศึกษารวมทั้งการบริหารจัดการทางด้านสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ มีการขยายเมืองแบบไม่มีขอบเขตและทิศทาง ซึ่งส่งผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของเมือง ดังนั้นการบริหารจัดการเมืองเก่าจึงจำเป็นต้องมีกระบวนการที่ถูกต้องและเหมาะสมในมิติต่างๆ ได้แก่ มิติทางสังคม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีติดังกล่าวควรดำเนินไปอย่างประสานซึ่งกันและกัน เนื่องด้วยการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อม รวมทั้งระบบนิเวศทางธรรมชาติและความเป็นเอกลักษณ์ทางด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี มีส่วนช่วยส่งเสริมให้บรรยากาศและสภาพแวดล้อมของความเป็นเมืองเก่ามีความสวยงาม น่าอยู่ และร่มรื่น

ตามแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2550-2554 ได้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและสร้างภูมิปัญญา ร่วมกันของภาคีต่างๆ ในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม และการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการของทุกภาคี โดยให้มีการกำหนดมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเฉพาะประเภท เพื่อให้ทุกภาคีสามารถนำไปใช้ประกอบการดำเนินงานในการอนุรักษ์ ดูแล ฟื้นฟู สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมของแหล่งที่มีคุณค่า ให้มีคุณภาพและเป็นไปตามมาตรฐานได้อย่างเป็นรูปธรรม

ดังนั้นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าอย่างยั่งยืน และสามารถนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้พื้นที่เมืองเก่าที่เป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเหมาะสมตามศักยภาพของพื้นที่

ในปี พ.ศ. 2550 สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้ดำเนินการจัดทำ **มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า** โดยนำร่องในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน เพื่อให้มีกรอบแนวทางปฏิบัติและมาตรการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมเฉพาะในพื้นที่เมืองเก่า และพื้นที่โดยรอบ โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และเพื่อใช้ติดตามและประเมินคุณภาพสิ่งแวดล้อมของเมืองเก่า ในการดำเนินการตามนโยบาย แผนงาน หรือโครงการของจังหวัด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และทุกภาคส่วนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ตลอดจนสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่เมืองเก่าในภูมิภาคอื่นได้ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์

- 1.2.1 เพื่อจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย เป็นพื้นที่นำร่องโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน
- 1.2.2 เพื่อให้มีกรอบแนวทางปฏิบัติและมาตรการที่เป็นไปตามมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมเฉพาะพื้นที่เมืองเก่า รวมทั้งมีกรอบในการติดตามสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อมของเมืองเก่า
- 1.2.3 เพื่อให้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการนำกรอบแนวทางปฏิบัติ และมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม ไปใช้ทางปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรม

1.3 เป้าหมาย

พื้นที่เมืองเก่าและบริเวณโดยรอบในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน มีมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม และมีกรอบแนวทางปฏิบัติและมาตรการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่โดยรอบ

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.4.1 เมืองเก่าในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนที่เป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติสามารถดำรงคุณค่าของความเป็นเมืองน่าอยู่ได้อย่างยั่งยืนตามมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่า
- 1.4.2 ทุกภาคส่วน ได้แก่ ชุมชน หน่วยงานในท้องถิ่น และหน่วยงานส่วนกลาง มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนการอนุรักษ์ และภัยคุกคามต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่า และมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมของเมืองเก่าได้อย่างเป็นรูปธรรมและเป็นระบบในอนาคต

1.5 พื้นที่ดำเนินการ

เมืองเก่าในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน 4 พื้นที่ (ได้แก่ เมืองลำปาง ลำพูน แพร่ และ น่าน)

1.6 ความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ นโยบายและแผน

1.6.1 นโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2540-2559 ด้านนโยบายแหล่งธรรมชาติและแหล่งศิลปกรรม

1.6.2 ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า พ.ศ. 2548-2552

1.6.3 แผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2550-2554 ด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม ที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและสร้างภูมิปัญญาร่วมกันของภาคีต่างๆ เพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม รวมทั้งการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการของทุกภาคี

1.6.4 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ในยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ ข้อ (3) การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสันติและเกื้อกูล

1.7 ขอบเขตการศึกษา

1.7.1 ศึกษา รวบรวม ทบทวน และประมวลผล

1.7.1.1 ปัจจัยที่จะนำมากำหนดดัชนี (Index) ตัวชี้วัด (Indicator) และเกณฑ์ สำหรับประเมินคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่า ในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าหรือเมืองประวัติศาสตร์ที่ใช้เป็นมาตรฐานระดับสากลและนานาชาติ ที่เหมาะสมและสามารถปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของประเทศไทย ประกอบด้วย

1) นิยาม “เมืองเก่า” ได้แก่ นิยามตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ.2546 องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง

2) ลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ อาคาร (รูปแบบ ความหนาแน่น และความสูง) สถาปัตยกรรม และองค์ประกอบของเมืองที่สำคัญ

3) ระบบนิเวศธรรมชาติในเมือง ภูมิทัศน์และทัศนียภาพที่เป็นเอกลักษณ์ของเมือง และส่งเสริมบรรยากาศ/สภาพแวดล้อมของพื้นที่เมืองเก่าและบริเวณโดยรอบ เช่น ต้นไม้พื้นถิ่น จินตภาพของเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งของที่หมายตาของเมืองเก่ากับโครงข่ายของเส้นทางและธรรมชาติของเมือง

4) กลไกการบริหารจัดการเมือง ได้แก่

- การกำหนดข้อบังคับ ระเบียบ หรือกฎหมายของท้องถิ่น ในการควบคุมอาคาร การใช้ที่ดิน และการคมนาคมขนส่ง/การจราจร ในพื้นที่เมืองเก่าและบริเวณโดยรอบ

- มาตรการจูงใจที่เหมาะสม เพื่อให้การดำเนินงานด้านการอนุรักษ์และพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่โดยรอบ รวมทั้งการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การดูแลรักษาแม่น้ำคูคลองให้สามารถล้นฤทธิ์ผลได้อย่างเป็นรูปธรรม

- นโยบายและแผนพัฒนาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับศักยภาพของความเป็นพื้นที่เมืองเก่าด้านต่างๆ อาทิ ระบบสาธารณูปโภค การก่อสร้างอาคาร การจัดภูมิทัศน์เมือง การพัฒนาชุมชน เศรษฐกิจ สังคม กิจกรรมเชิงพาณิชย์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ เป็นต้น รวมทั้งรูปแบบการบริหารจัดการ อาทิ บริหารจัดการโดยการมีส่วนร่วมของภาครัฐ เอกชน ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และภาคประชาชน

1.7.1.2 การศึกษา ข้อมูล/โครงการ/นโยบายแผนการจัดการที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่า ในช่วงที่ผ่านมามากน้อย 3 ปี รวมทั้งสภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วิถีชีวิตชุมชน และการขยายตัวของเมืองในพื้นที่เป้าหมาย

1.7.1.3 ปัญหาและอุปสรรคในการกำหนดมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่า

1.7.2 รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษา สำรวจ และรับฟังความคิดเห็นของชุมชนในพื้นที่ รวมทั้งประเด็นปัญหา ข้อจำกัด ข้อเสนอแนะจากทุกภาคส่วน ในการดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เป้าหมาย

1.7.3 วิเคราะห์ข้อมูล เพื่อดำเนินการ ดังนี้

1.7.3.1 กำหนดดัชนี ตัวชี้วัด และเกณฑ์สำหรับประเมินคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่า เพื่อจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่า สำหรับเมืองเก่าในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน โดยพิจารณาจากแนวทางปฏิบัติ มาตรการหลักการ/แนวคิด ในการอนุรักษ์และพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าที่เป็นมาตรฐานระดับสากลและนานาชาติ ให้มีความเหมาะสมและสามารถปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของประเทศไทย ตามข้อ 1.7.1.1

1.7.3.2 วิเคราะห์การดำเนินงานด้านการอนุรักษ์และพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่โดยรอบ ทั้งลักษณะทางกายภาพ ระบบนิเวศธรรมชาติในเมือง/ภูมิทัศน์ของเมือง กลไกการบริหารจัดการเมือง และอื่นๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศที่เหมาะสมและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ เปรียบเทียบกับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและสำรวจในพื้นที่เป้าหมาย

1.7.4 เสนอร่างกรอบแนวทางปฏิบัติและมาตรการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่โดยรอบ ที่เหมาะสมสำหรับบริบทของเมืองเก่าในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องและรับผิดชอบในการบริหารจัดการในพื้นที่เป้าหมายสามารถนำไปใช้เป็นกรอบการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีเนื้อหาประกอบด้วย

1) ข้อมูลพื้นฐานในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ได้แก่ นิยาม ความหมาย แนวคิดและหลักการ นโยบาย และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ปัญหา สาเหตุ ตลอดจนแนวทางการบริหารจัดการเมืองเก่าตามหลักการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

2) แนวทางการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ทางด้านภูมิทัศน์และเอกลักษณ์ของชุมชน/เมือง แนวทางการอนุรักษ์รูปแบบของชุมชน/เมือง และอาคารสถาปัตยกรรม ตามหลักปรัชญาการพัฒนาที่ยั่งยืนที่สอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และระบบนิเวศเมืองที่ดี ที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบหรือส่งเสริมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ประหยัดพลังงาน และส่งเสริมศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน

3) การฟื้นฟูชุมชน/เมือง และองค์ประกอบของเมืองเก่าตามหลักการอนุรักษ์ ได้แก่ งานสถาปัตยกรรม (ผังบริเวณ) และภูมิทัศน์โดยรอบ เส้นทางสัญจรทั้งทางบกและทางน้ำ องค์ประกอบเส้นทางสัญจร (Street Furniture) ที่หมายตาของเมือง และลานกิจกรรม

4) การกำหนดข้อบังคับ ระเบียบ หรือกฎหมายของท้องถิ่น และมาตรการจูงใจที่เหมาะสม เพื่อให้การดำเนินงานด้านการอนุรักษ์และพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่โดยรอบ รวมทั้งการอนุรักษ์แม่น้ำคูคลอง ให้สัมฤทธิ์ผล ได้อย่างเป็นรูปธรรม

5) การจัดทำข้อเสนอแนะการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูเมืองที่เหมาะสมกับศักยภาพของความ เป็นพื้นที่เมืองเก่า (ได้แก่ ระบบสาธารณูปโภค การก่อสร้างอาคาร การจัดภูมิทัศน์เมือง การพัฒนาชุมชน เศรษฐกิจ และสังคม กิจกรรมเชิงพาณิชย์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ เป็นต้น)

6) การเสนอแนะรูปแบบการบริหารจัดการที่จะทำให้แนวทางปฏิบัติและมาตรการต่างๆ ไปสู่ การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

1.7.5 จัดประชุมผู้แทนหน่วยงานและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง อย่างน้อย 2 ครั้ง เพื่อรับฟังข้อคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะ และเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ขยายผลสู่สาธารณะ

1.8 ระยะเวลาดำเนินงาน

ระยะเวลา 240 วัน นับจากวันลงนามในสัญญาจ้าง ทั้งนี้ให้นับรวมเวลาที่สำนักงานนโยบายและแผน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใช้ในการพิจารณาตรวจรับรายงานในแต่ละขั้นตอน และระยะเวลาที่ปรึกษาใช้ในการแก้ไขเพิ่มเติมรายงานการศึกษาแต่ละขั้นตอน รวมเป็นเวลาของที่ปรึกษาดำเนิน

1.9 ผลผลิตและตัวชี้วัด

1.9.1 ผลผลิตโครงการ

มีมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่า และ แนวทางปฏิบัติและมาตรการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูในพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่โดยรอบ สำหรับเมืองเก่าในพื้นที่ ภาคเหนือตอนบน

1.9.2 ตัวชี้วัดโครงการ

1.9.2.1 เชิงปริมาณ: จำนวนมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่า และแนวทางปฏิบัติและมาตรการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูในพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่โดยรอบ สำหรับเมืองเก่าในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน (1 กลไก)

1.9.2.2 เชิงคุณภาพ: เมืองเก่าได้รับการประเมินคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมตามมาตรฐาน รวมทั้งมีกรอบแนวทางปฏิบัติและมาตรการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมฯ ในพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่โดยรอบ สามารถนำไปใช้เป็นกรอบการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ในระยะ 3-5 ปี และระยะยาว)

1.10 หน่วยงานรับผิดชอบ

กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในประเทศไทยปรากฏเมืองเก่ามากมายกระจายอยู่ในทุกภาคของประเทศ เมืองเก่าจำนวนมากเป็นพื้นที่ที่มีประชากรใช้ประโยชน์เป็นที่ตั้งชุมชนต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เมืองเก่าเหล่านี้มีประวัติความเป็นมายาวนาน มีเรื่องราวของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมตามช่วงเวลาต่างๆ อย่างมากมาย ซึ่งสามารถใช้เป็นตัวอย่างในการศึกษาทำความเข้าใจเรื่องทิศทาง และแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมมนุษย์ได้อย่างดี

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันกำลังมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านลักษณะกายภาพ และสังคมวัฒนธรรมเกิดขึ้นอย่างมากและรวดเร็วในทุกจังหวัดของประเทศไทย ร่องรอยและทำเลที่มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของเมืองเก่า ซึ่งยังเป็นที่ตั้งของชุมชนใหญ่ในปัจจุบันจึงมีโอกาที่จะถูกเปลี่ยนสภาพหรือถูกทำลายไปอย่างสิ้นเชิงก่อนเวลาอันสมควร จึงควรมีการดำเนินการแทรกแซงกระบวนการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เพื่ออนุรักษ์ร่องรอยและทำเลบางส่วนที่มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติความเป็นมา และการเปลี่ยนแปลงของเมืองเก่าในประเทศไทยไว้ มีให้เลื่อมสภาพจนหมดสิ้นไปก่อนเวลาอันควรและรักษาไว้มรดกทางวัฒนธรรมสมัยอดีตเหล่านี้ไว้ให้เป็นสมบัติตกทอดแก่ประชากรรุ่นลูกหลานสืบไป

ทั้งนี้ขั้นตอนแรกในการอนุรักษ์แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ปฏิบัติกันเป็นสากล คือ การศึกษา สำรวจ และจัดทำทะเบียนรายชื่อแหล่งที่ประกอบด้วยข้อมูลพื้นฐานของแหล่ง เพื่อให้ได้ฐานข้อมูลที่เหมาะสมสำหรับนำไปใช้ประกอบการดำเนินการเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการพัฒนาเมืองเก่าของประเทศไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่สังคมและวัฒนธรรมไทยในปัจจุบันและอนาคต โดยหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาจัดลำดับความสำคัญของเมืองประวัติศาสตร์ได้มีผู้ศึกษาไว้แล้ว โดยใช้เกณฑ์หลักของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2548) ดังนี้

1. ที่ตั้งและสภาพทางภูมิศาสตร์
2. ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี
3. ขอบเขตพื้นที่และสภาพทางกายภาพโดยรวมของพื้นที่ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม องค์ประกอบเมือง สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและภูมิทัศน์
4. สภาพความสำคัญทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการอนุรักษ์
5. คุณค่าความสำคัญ ความเป็นของแท้ดั้งเดิมและบูรณภาพ (Authenticity and Integrity)
6. การบริหารจัดการและระเบียบข้อบังคับในพื้นที่
7. ภัยคุกคามและปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่
8. คุณค่าความสำคัญโดยรวมของพื้นที่

ซึ่งสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2548) ได้ใช้ตัวอย่าง เมืองสำคัญประมาณ 80 แห่ง โดยในขั้นต้นได้แบ่งเมืองดังกล่าวออกเป็น 3 กลุ่ม เพื่อประกาศเป็นเมืองเก่าตามนโยบายของรัฐบาล โดยมีเหตุผลสำคัญของความเป็นเมืองทางประวัติศาสตร์ ที่มีการอยู่อาศัยมากกว่าความเป็นเมืองโบราณ ดังนี้คือ

กลุ่มที่ 1 เมืองสำคัญอันดับ 1 เหตุผลคือ เป็นเมืองโบราณที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี มีขนาดใหญ่ในฐานะศูนย์กลางของอาณาจักรในยุคใดยุคหนึ่ง มีหลักฐานของงานศิลปกรรมที่มีลักษณะที่บ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของอาณาจักรนั้นๆ ในอดีต และในปัจจุบันมีการอยู่อาศัยของชุมชนใหม่ซ้อนทับชุมชนเดิม และนับเป็นเหตุผลสำคัญอย่างหนึ่งที่จะต้องเร่งประกาศเมืองในกลุ่มนี้เพื่อป้องกันภัยคุกคามที่เกิดจากการบุกรุก หรือการขยายตัวของเมืองเหล่านี้ ทำให้ต้องเร่งประกาศความสำคัญของการเป็นเมืองเก่าให้ชัดเจนเพื่อการดำเนินการทางด้านการพัฒนาและอนุรักษ์ที่เหมาะสมต่อไป เมืองในกลุ่มนี้ได้คัดเลือกแล้วมี 10 เมืองคือ เมืองเชียงใหม่ น่าน ลำปาง ลำพูน กำแพงเพชร พิษณุโลก ลพบุรี พิกาย นครศรีธรรมราช และสงขลา

ทั้งนี้เมืองสุโขทัยและอยุธยาควรจัดอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย แต่เนื่องจากทั้ง 2 เมืองได้รับการประกาศเขตควบคุมให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์และนครประวัติศาสตร์ และมีการกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนแล้วระดับหนึ่งจึงไม่จัดอยู่ในกลุ่มนี้

กลุ่มที่ 2 เมืองสำคัญอันดับ 2 เป็นเมืองที่มีความสำคัญรองลงมาจากกลุ่มที่ 1 ทั้งในเรื่องของขนาดเมืองที่เล็กกว่า ความสำคัญของเมืองตั้งแต่อดีตและหลักฐานทางศิลปกรรมน้อยกว่าเมืองในกลุ่มที่ 1 เมืองในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นเมืองบริวารในฐานะเมืองลูกหลวง (ยกเว้นสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และอยุธยา) เป็นต้น และประการสำคัญคือสภาพการเป็นเมืองใหม่ที่สร้างซ้อนทับกับเมืองเก่า และภัยคุกคามต่างๆ ยังไม่เร่งด่วนเท่ากลุ่มที่ 1 เมืองในกลุ่มนี้มี 23 เมือง ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ ตาก พิจิตรเก่า สุโขทัย นครปฐม วรรณบุรี สุพรรณบุรี อยุธยา อุทง กัญจนบุรี จันทบุรี นครนายก ศรีมโหสถ เมืองเก่าบุรีรัมย์ เมืองเก่าร้อยเอ็ด เมืองเก่าสกลนคร เมืองเก่าสุรินทร์ นครราชสีมา เสม่า พัทลุงและภูเก็ต

กลุ่มที่ 3 เป็นเมืองโบราณขนาดเล็กที่มีหลักฐานทางโบราณคดีและศิลปกรรมค่อนข้างน้อย และปัจจุบันอาจมีชุมชนหรือไม่มีการอยู่อาศัยจึงอยู่ในสภาพเมืองร้าง ถ้ามีการอยู่อาศัยจะเป็นเพียงชุมชนในระดับตำบลหรืออำเภอเท่านั้น จึงยังไม่อยู่ในข่ายของความจำเป็นเร่งด่วนในการประกาศเป็นเมืองเก่า เท่าที่ได้มีการจัดทำทะเบียนฐานข้อมูลมีจำนวน 45 เมือง (ไม่นับเมืองเก่าสุโขทัย อยุธยา) ได้แก่ เมืองเชียงแสน เมืองบัว เวียงกุมกาม เวียงเจ็ดลิน เวียงท่ากาน เวียงสวนดอก เวียงท่าวังทอง เวียงบัว เวียงปูลาม เวียงพระธาตุจอมทอง เวียงลอ เวียงหนองห้า โคกไม้เดน ดอนคา ไผ่ศาลี บางช้าง พงษ์ชัย นครไทย ศรีเทพ กำแพงแสน อุทง ชับจำปา สรรคบุรี ดงคอน อุตะมา บ้านคูเมือง ครุฑ สิงห์ คูบัว ดงละคร เสม่า คูเชียงเหียน เลือ ดงเมืองแถม ดอนเมืองเตย ฟ้าแดด-สงยาง สลักได หนองหาน ไชยา ยะรัง และยังมีเมืองที่อยู่ในกลุ่มนี้แต่ยังไม่มีการศึกษาข้อมูลอีกหลายเมือง

2.1 สภาพและสถานการณ์ปัจจุบันของพื้นที่ศึกษา

ในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนปรากฏร่องรอยของแหล่งที่ตั้งของชุมชนโบราณเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในบริเวณจังหวัดลำปาง ลำพูน แพร่ และน่าน ที่ปรากฏแหล่งที่ตั้งของชุมชนโบราณถึง 40 แห่ง ดังปรากฏรายละเอียดในตารางที่ 2-1

ตารางที่ 2-1 ตำแหน่งที่ตั้งและพิกัดทางภูมิศาสตร์ของชุมชนโบราณในจังหวัดลำปาง ลำพูน แพร่ และน่าน จากฐานข้อมูลชุมชนโบราณของรองศาสตราจารย์ ดร.ทิวา ศุภจรรยา

ลำดับ	ตำแหน่งที่ตั้งทางการปกครอง				พิกัดทางภูมิศาสตร์					
					รุ้ง (เหนือ)			แวง (ตะวันออก)		
	บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	องศา	ลิปดา	ฟิลิปดา	องศา	ลิปดา	ฟิลิปดา
1.	นาแรม	บ้านร้อง	งาว	ลำปาง	18	51	31	99	56	17
2.	เมืองลำปาง	หัวเวียง	เมือง	ลำปาง	18	18	00	99	30	38
3.	วัดอักษชัยคีรี	แจ้ห่ม	แจ้ห่ม	ลำปาง	18	42	15	99	30	24
4.	สภมอญ	แจ้ห่ม	แจ้ห่ม	ลำปาง	18	44	58	99	33	27
5.	ป่าเวียง	ทุ่งกว๋าว	เมืองปาน	ลำปาง	18	33	45	99	27	45
6.	แหงเหนือ	บ้านแหง	งาว	ลำปาง	18	46	55	100	00	50
7.	ใหม่	หลวงเหนือ	งาว	ลำปาง	18	45	32	99	59	29
8.	แม่ทะ	ทุ่งผาย	เมืองลำปาง	ลำปาง	18	22	24	99	34	40
9.	เวียง	ลือมแรด	เถิน	ลำปาง	17	37	45	99	13	23
10.	ไม่มีชื่อ	บ้านแหง	งาว	ลำปาง	18	46	32	99	59	48
11.	ใหม่	หลวงเหนือ	งาว	ลำปาง	18	46	43	99	59	13
12.	วัดศรีชุมเมือง	หลวงเหนือ	งาว	ลำปาง	18	45	43	99	58	49
13.	ลำปางหลวง	ลำปางหลวง	เกาะคา	ลำปาง	18	13	02	99	23	28
14.	ใหม่ผ้าขาว	แจ้ห่ม	แจ้ห่ม	ลำปาง	18	42	40	99	33	44
15.	ไม่มีชื่อ	ลี้	ลี้	ลำพูน	17	46	58	99	57	30
16.	ไม่มีชื่อ	แม่ตึน	ลี้	ลำพูน	18	03	13	98	53	33
17.	เมืองลำพูน	ในเมือง	เมืองลำพูน	ลำพูน	18	34	32	99	00	35
18.	หนองผ่า	ปากบ่อง	ป่าซาง	ลำพูน	18	31	40	98	55	19
19.	เวียงเหนือ	บ้านเวียง	ร้องกวาง	แพร่	18	13	33	100	17	18
20.	แม่คำมีรัตน ปัญญา	แม่คำมี	ร้องกวาง	แพร่	18	15	27	100	12	26
21.	ต้นผึ้ง	บ้านกวาง	สอง	แพร่	18	28	21	100	12	13
22.	ดอนแก้ว	ห้วยหม้าย	สอง	แพร่	18	25	20	100	09	51
23.	แม่รัง	หัวทุ่ง	สอง	แพร่	18	00	02	99	41	29
24.	เมืองแพร่	ในเมือง	เมืองแพร่	แพร่	18	08	34	100	08	35
25.	แม่บงเหนือ	หัวทุ่ง	สอง	แพร่	17	59	27	99	41	28
26.	ดอยทุ่งกวาง	แง	ปัว	น่าน	19	10	05	100	51	31
27.	ป่าแลว	ป่าแลวหลวง	เมืองน่าน	น่าน	18	56	13	100	56	28
28.	ผึ้ง	ผง	แม่จริม	น่าน	18	54	16	100	57	01
29.	วัดพระธาตุ จอมพริก	ยม	ท่าวังผา	น่าน	19	04	40	100	55	01

ตารางที่ 2-1 ตำแหน่งที่ตั้งและพิกัดทางภูมิศาสตร์ของชุมชนโบราณในจังหวัดลำปาง ลำพูน แพร่ และน่าน จากฐานข้อมูลชุมชนโบราณของรองศาสตราจารย์ ดร.ทิวา ศุภจรรยา (ต่อ)

ลำดับ	ตำแหน่งที่ตั้งทางการปกครอง				พิกัดทางภูมิศาสตร์					
					รุ่ง (เหนือ)			แวง (ตะวันออก)		
	บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	องศา	ลิปดา	ฟิลิปดา	องศา	ลิปดา	ฟิลิปดา
30.	พัว	เชียงกลาง	เชียงกลาง	น่าน	19	19	27	100	53	50
31.	น้ำคา	พญาแก้ว	เชียงกลาง	น่าน	19	16	35	100	52	32
32.	ป่าเหว	และ	ทุ่งช้าง	น่าน	19	25	15	100	53	16
33.	มหาโพธิ์	ในเวียง	ในเวียง	น่าน	18	47	51	100	47	09
34.	ศาลา	ศิลาแลง	ปัว	น่าน	19	09	49	100	57	05
35.	สวนดอก	ปัว	ปัว	น่าน	19	10	02	100	55	47
36.	ปัว	ปัว	ปัว	น่าน	19	10	32	100	55	13
37.	เมืองน่าน	ในเวียง	เมืองน่าน	น่าน	18	46	08	100	46	06
38.	พระธาตุแช่แห้ง	ม่วงตึ๊ด	เมืองน่าน	น่าน	18	15	24	100	47	39
39.	ค้อเวียง	ล้าน	สา	น่าน	18	32	58	100	45	42
40.	ป่าแดด	พง	แม่จริม	น่าน	18	55	17	100	57	15

สำหรับการศึกษาโครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า ในครั้งนี้ ได้ใช้พื้นที่ภาคเหนือตอนบน โดยกำหนดพื้นที่ดำเนินการไว้ 4 เมือง ได้แก่ เมืองเก่าลำปาง เมืองเก่าลำพูน เมืองเก่าแพร่ และเมืองเก่าน่าน โดยเมืองเก่าดังกล่าวเป็นตัวแทนของเมืองเก่าสำคัญกลุ่มที่ 1 จำนวน 3 เมือง ได้แก่ เมืองเก่าลำปาง เมืองเก่าลำพูน และเมืองเก่าน่าน ส่วนเมืองเก่าแพร่ นั้นจัดเป็นตัวแทนของเมืองเก่าสำคัญในกลุ่มที่ 2 ด้วย ทั้งนี้เมืองเก่าซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาตามข้อกำหนดของโครงการฯ นั้นสามารถใช้เป็นตัวแทนของเมืองเก่าอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากในแต่ละเมืองมีลักษณะรายละเอียดในด้านต่างๆ ที่หลากหลาย ดังจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดต่อไป

2.1.1 เมืองเก่าลำปาง

จังหวัดลำปาง เป็นจังหวัดที่มีความเก่าแก่และมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาแล้วไม่น้อยกว่า 1,300 ปี ตั้งแต่สมัยทวารวดี (พระนางจามเทวี) เป็นต้นมา คือ ราวพุทธศตวรรษที่ 13 ชื่อของเมืองเชลียงค์ อันเป็นเมืองในยุคแรกๆ และเมืองนครลำปาง ปรากฏอยู่ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายแห่ง ทั้งจากตำนานศิลาจารึกพงศาวดาร และจากคำที่นิยมเรียกกันโดยทั่วไปอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ตำนานจามเทวี ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนา ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานเจ้าเจ็ดตน พงศาวดารโยนก ดังปรากฏรายละเอียดในภาคผนวก ค

ก.

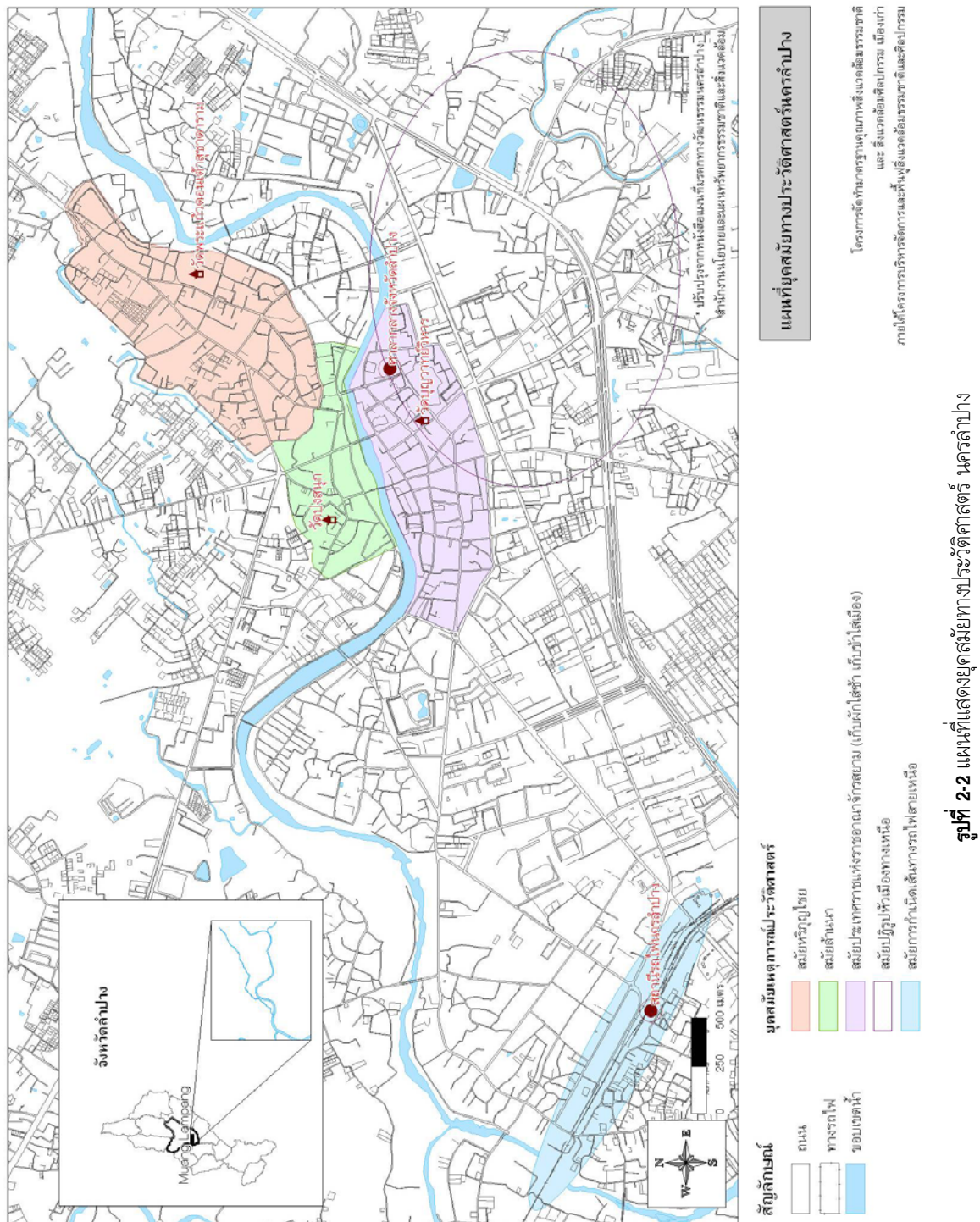

ข.

รูปที่ 2-1 เมืองเก่าลำปางมุมมองจากภาพถ่ายทางอากาศและภาพดาวเทียม (ไม่ระบุมาตราส่วน)

ก. ภาพถ่ายทางอากาศของเมืองเก่าลำปาง ถ่ายเมื่อ วันที่ 20 มกราคม พ.ศ.2516

ข. ภาพดาวเทียมเมืองเก่าลำปาง (ที่มา: <http://www.PointAsia.com>)

ขอบเขตพื้นที่และสภาพทางกายภาพโดยรวมของพื้นที่ ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม องค์ประกอบเมือง สิ่งแวดล้อม ทางธรรมชาติและภูมิทัศน์

พื้นที่เมืองลำปางเป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำ มีการพัฒนาของเมืองมายาวนาน ทำให้มีสิ่งก่อสร้างในบริเวณต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย

เมืองระยะที่ 1 (รูปที่ 2-3) ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของลำน้ำวัง ฝั่งเมืองเป็นรูปวงรี มีคูเมืองและกำแพงเมืองล้อมรอบ 1 ชั้น บริเวณช่องประตูเมืองสร้างกำแพง 2-3 ชั้น ภายในเมืองนี้มีวัดหลายแห่งที่สำคัญที่สุดคือ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม สภาพโดยทั่วไปมีการอยู่อาศัยของประชากรไม่หนาแน่นนัก เพราะไม่ได้เป็นย่านธุรกิจ เมืองฝั่งนี้จึงยังคงรักษารายการของความเป็นเมืองเก่าทางศาสนาที่น่าสนใจ

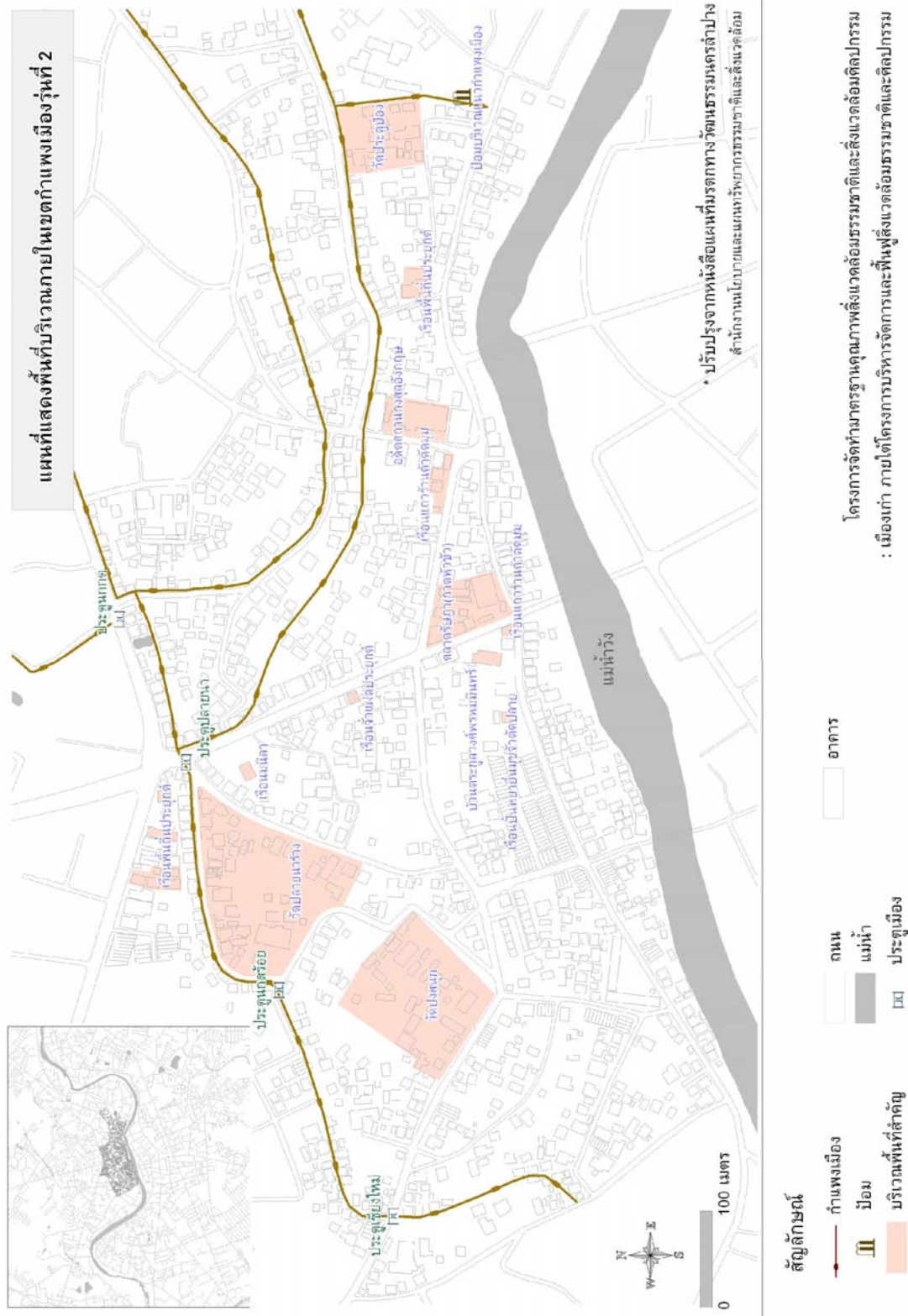
เมืองระยะที่ 2 (รูปที่ 2-4) สร้างขยายต่อจากเมืองส่วนที่ 1 ไปทางตะวันตกเฉียงใต้ คูเมืองตามสภาพที่ปรากฏมี 3 ด้าน สันนิษฐานว่าอีกหนึ่งด้านที่เหลือเป็นการใช้คูเมืองร่วมกับเมืองเขลางค์ระยะที่ 1 กำแพงเมืองสร้างด้วยอิฐสอดินดิบมี 3 ด้าน บริเวณดังกล่าวนี้ได้ถูกประชาชนบุกรุกปลูกสร้างบ้านเรือนเกือบหมดแล้ว สำหรับสภาพทั่ว ๆ ไปภายในเมืองนี้ก็ยังคงเป็นในลักษณะเดียวกันกับเมืองลำปางระยะแรก เพราะอยู่ในบริเวณเดียวกันนั่นเอง

เมืองระยะที่ 3 (รูปที่ 2-5) ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของลำน้ำวัง อาศัยแม่น้ำวังเป็นปราการของเมืองทางฝั่งตะวันตก ส่วนคูด้านอื่นๆ ก็ขุดขึ้นซึ่งปัจจุบันกลายเป็นถนนรอบเมืองแล้ว ส่วนแนวกำแพงเมืองก็ถูกปรับเป็นถนนหมดแล้ว เหลือแต่หอคอยม็อกซึ่งเป็นป้อมปืนแห่งเดียวที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน สำหรับศาสนสถานในเขตเมืองส่วนนี้มีหลายแห่ง ซึ่งก็มีอายุอยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ สภาพทั่วไปของเมืองหลงเหลือบรรยากาศของความเป็นเมืองเก่าอยู่น้อย เพราะเป็นย่านธุรกิจการค้า และศูนย์ราชการ จึงเต็มไปด้วยถนนหนทาง อาคารพาณิชย์ และบ้านเรือนราษฎรจำนวนมาก

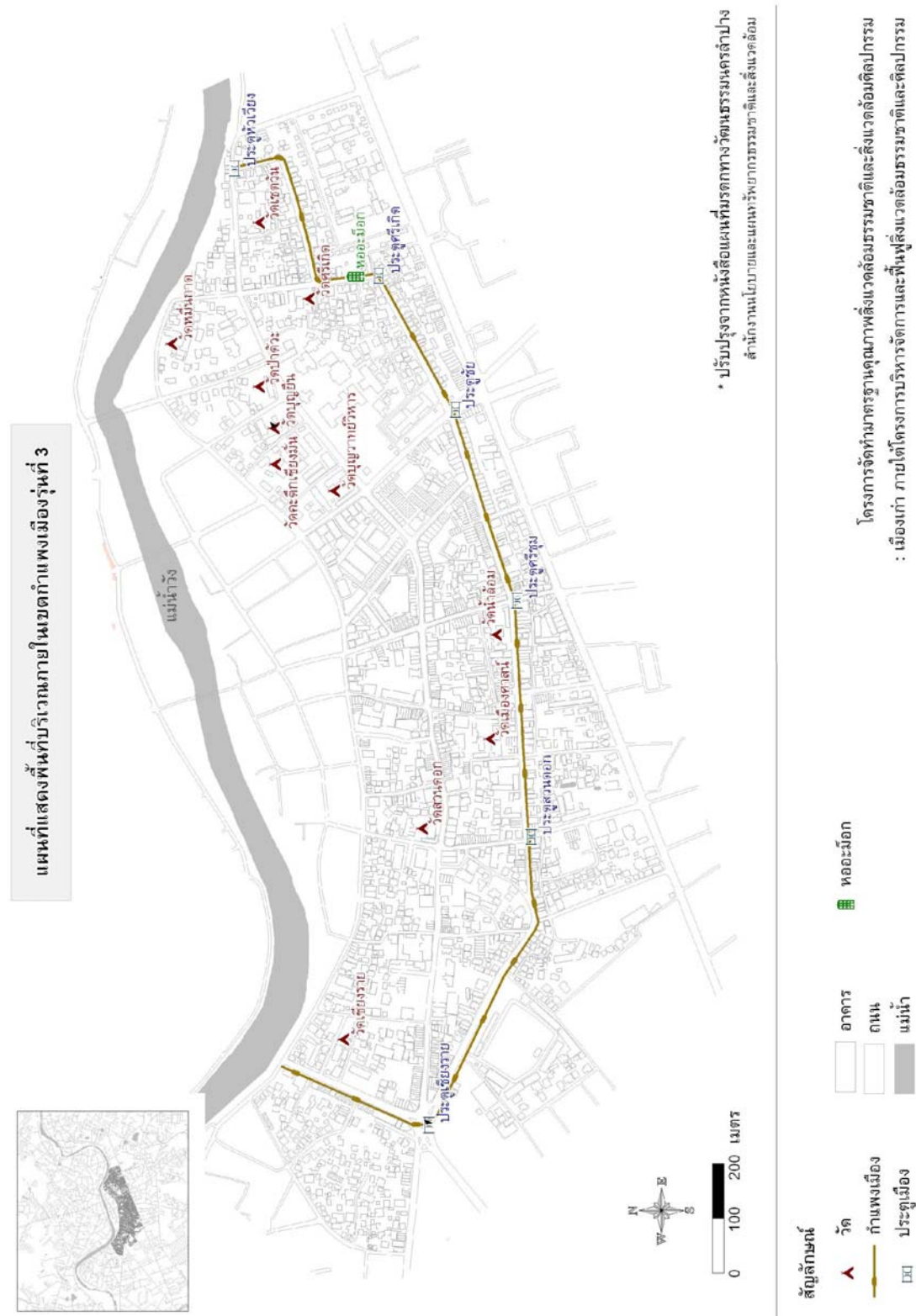
ลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมภายในเขตเมืองลำปาง เช่น พระธาตุวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ตั้งอยู่ในเขตเมืองโบราณระยะที่ 1 มีลักษณะเป็นเจดีย์ที่มีองค์ระฆังขนาดใหญ่ และเตี้ย มีชุดบัวถลารองรับองค์ระฆังใกล้เคียงกับสุโขทัย แตกต่างจากเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาโดยทั่วไปที่มีองค์ระฆังขนาดเล็ก และทรวดทรงโดยรวมสูง กำหนดอายุเจดีย์องค์นี้ได้ในราวพุทธศตวรรษที่ 20 สถาปัตยกรรมที่โดดเด่นของเมืองอีกประเภทก็คือ วัดพม่าที่มีอยู่หลายแห่งซึ่งล้วนมีความงดงามอย่างยิ่ง

รูปที่ 2-3 แผนแสดงพหุภายในเขตกำแพงเมืองรุ่นที่ 1

รูปที่ 2-4 แผนที่แสดงพื้นที่ภายในเขตกำแพงเมืองรุ่นที่ 2

รูปที่ 2-5 แผนที่แสดงพื้นที่ในเขตกำแพงเมืองรุ่นที่ 3

สภาพความสำคัญทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการอนุรักษ์

ด้วยเหตุที่ตัวเมืองลำปางเป็นที่ตั้งของศูนย์กลางจังหวัด จึงมีประชากรอยู่อาศัยค่อนข้างหนาแน่น ซึ่งจะตั้งถิ่นฐานอยู่สองฝั่งริมแม่น้ำวัง และตามถนนสายต่างๆ ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนเมือง บางส่วนยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั้งเดิมตามแบบล้านนาไว้ แต่บางส่วนคือคนรุ่นใหม่ก็จะมีลักษณะสังคมอีกแบบหนึ่งที่มีความทันสมัย

ถึงแม้ว่าประชาชนส่วนใหญ่ในเมืองลำปางจะเป็นพุทธศาสนิกชน แต่ก็มีส่วนที่นับถือศาสนาคริสต์ ทั้งนี้ยังมีศาสนาพราหมณ์และซิกข์ นอกจากนี้ก็มีศาลเจ้าจีนหลายแห่ง รวมไปถึงมัสยิดอัลฟาฮ์ย ศาลนสถานสำหรับชาวมุสลิมด้วย

รายได้ทางเศรษฐกิจที่เป็นพื้นฐานมาจากภาคการค้า การบริการ ทำให้เมืองมีบทบาทเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของการจ้างงาน การเงิน การซื้อขายสินค้า และการบริการต่าง ๆ สำหรับธุรกิจท่องเที่ยวก็นำมาซึ่งรายได้จำนวนไม่น้อย ส่วนลักษณะทางวัฒนธรรมของชาวเมืองลำปาง มักเกี่ยวข้องกับพิธีทางพุทธศาสนา เช่น ประเพณีการสงฆ์พระแก้วดอนเต้า และงานหลวงเวียงละคอน ส่วนเอกลักษณ์ของเมืองลำปางที่รู้จักกันทั่วไปก็คือ รถม้าที่ให้บริการนักท่องเที่ยวที่มายเยี่ยมชมเมืองเก่า

รูปที่ 2-7 วัดพระแก้วดอนเต้า

ที่มา: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2548)

คุณค่าความสำคัญ ความเป็นของแท้ดั้งเดิมและบูรณภาพ

เมืองลำปางเป็นเมืองที่มีคุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์สูงสุดเมืองหนึ่งของอาณาจักรล้านนา ตั้งแต่อาณาจักรหริภุญชัย สืบทอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ มีขอบเขตของเมืองเก่าชัดเจน ได้แก่ กำแพงเมืองและคูเมือง มีโบราณสถานและสถาปัตยกรรมที่แสดงลักษณะทางศิลปกรรมที่มีเอกลักษณ์ของเมืองลำปางและของล้านนาอย่างแท้จริง ทั้งโบราณสถานในยุคของอาณาจักรล้านนา และอาคารไม้ในสมัยรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 5 ซึ่งโบราณสถานและวัดดังกล่าวได้รับการบูรณะ และคงความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ไว้ค่อนข้างสมบูรณ์และมีบูรณภาพมากที่สุดเมืองหนึ่ง

การบริหารจัดการและระเบียบข้อบังคับในพื้นที่

มีการดำเนินการเฉพาะในส่วนของกรมศิลปากรที่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน กับการกำหนดขอบเขตเฉพาะตำแหน่งของโบราณสถาน เช่น คูเมือง กำแพงเมือง โบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2535 แต่ยังไม่มีการประกาศขอบเขตรวมของความเป็นเมืองเก่า

2.1.2 เมืองเก่าลำพูน

จังหวัดลำพูนเป็นจังหวัดที่เล็กที่สุดในภาคเหนือตอนบน ตั้งอยู่ในบริเวณแอ่งที่ราบเชิงใหม่ - ลำพูน ได้มีการสำรวจพบร่องรอยของแหล่งโบราณคดี มีร่องรอยการอยู่อาศัยของชุมชนโบราณสมัยก่อนวัฒนธรรมหริภุญชัย เรื่อยมาจนถึงยุคต้นสมัยประวัติศาสตร์ สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันดังปรากฏประวัติความเป็นมาของเมืองเก่าลำพูนในภาคผนวก ค

ก.

ข.

รูปที่ 2-8 เมืองเก่าลำพูน มุมมองจากภาพถ่ายทางอากาศและภาพดาวเทียม (ไม่ระบุมาตราส่วน)

ก. ภาพถ่ายทางอากาศของเมืองเก่าลำพูน ถ่ายเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2520

ข. ภาพดาวเทียมบริเวณเมืองเก่าลำพูน (ที่มา: PointAsia.com)

รูปที่ 2-9 แผนที่เก่าเมืองลำพูน

ขอบเขตพื้นที่และสภาพทางกายภาพโดยรวมของพื้นที่ ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม องค์ประกอบเมือง สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและภูมิทัศน์

พื้นที่ในเมืองลำพูนส่วนใหญ่เป็นที่ราบ ตั้งอยู่บนเนินสูงลักษณะคล้ายกับหลังเต่ากล่าวคือ พื้นที่บริเวณกลางเมืองจะสูงแล้วค่อยๆลาดเทลงสู่ภายนอกกลายเป็นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ ทำให้พื้นที่ในบริเวณดังกล่าวเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม ลักษณะเช่นนี้มีผลดีต่อการป้องกันเมืองจากน้ำท่วมได้อีกด้วย นอกจากนี้พื้นที่ทางทิศตะวันออกยังตั้งอยู่ติดกับลำน้ำธรรมชาติ คือ ลำน้ำกวง ตลอดจนภายในเมืองยังมีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญหลายแห่ง จากลักษณะข้างต้นจึงทำให้เมืองลำพูนเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานเป็นอย่างยิ่ง

1) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า

เมืองลำพูนเป็นเมืองที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ โดยมีผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมมนหรือ "รูปหอยสังข์" ด้านกว้างทางทิศเหนือมีความกว้างกว่าทิศใต้เล็กน้อย ส่วนพื้นที่ด้านทิศตะวันออกของเมืองใช้แม่น้ำปิงหรือแม่น้ำกว๋งในปัจจุบันเป็นคูเมือง แต่แนวคูเมืองและแนวกำแพงเมืองที่ปรากฏในปัจจุบันล้วนแล้วแต่สร้างขึ้นใหม่ เพราะแนวคูและกำแพงเมืองเดิมได้ถูกทำลายลงจากการรื้อเพื่อขยายพื้นที่ทำเป็นถนน

โบราณสถานสำคัญที่ตั้งอยู่กลางเมืองคือ วัดพระธาตุหริภุญชัย นอกจากนั้นยังมีโบราณสถานสำคัญอีกส่วนหนึ่งที่ตั้งอยู่นอกเมืองตามทิศต่างๆ เช่น วัดจามเทวีทางทิศตะวันตก วัดพระยืนทางทิศตะวันออก และคูช้างกุม้าทางทิศเหนือ เป็นต้น

2) หลักฐานทางด้านศิลปกรรม

หลักฐานศิลปกรรมที่ปรากฏในเมืองลำพูนส่วนใหญ่เป็นศิลปะหริภุญชัย ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-20 แต่ที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-18 ปัจจุบันเหลืออยู่น้อยมาก การศึกษาจึงกระทำได้เฉพาะของเจดีย์แต่ละองค์เท่านั้นที่สำคัญคือ เจดีย์กู๊ดและรัตนเจดีย์ ภายในวัดจามเทวี (กู๊ด) และสุวรรณเจดีย์ ในวัดพระธาตุหริภุญชัย โดยเจดีย์กู๊ดและสุวรรณเจดีย์มีรูปแบบคล้ายกันคือ เป็นเจดีย์ทรงปราสาทในผังสี่เหลี่ยม เรือนธาตุทำซ้อนกันเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นประดิษฐานพระพุทธรูปในซุ้มจระนำ สิ่งสำคัญคือเรื่องที่มาของรูปแบบเจดีย์ อาจจะสัมพันธ์กับสถูปมหาปราสาทในศิลปะลังกาสสมัยโปโลนนารูวะก็ได้ และยังมีข้อสันนิษฐานว่า เจดีย์กู๊ดและสุวรรณเจดีย์เป็นรูปแบบหนึ่งของเจดีย์สมัยทวารวดีที่ยังเหลือหลักฐานอยู่ด้วย ส่วนรัตนเจดีย์เป็นเจดีย์ทรงปราสาทขนาดเล็กอยู่ในผังแปดเหลี่ยมตั้งแต่ฐานจนถึงส่วนเรือนธาตุและชั้นหลังคา จากรูปแบบดังกล่าวจึงน่าจะมีความสัมพันธ์กับเจดีย์บางกลุ่มในศิลปะทวารวดี เช่น เจดีย์หมายเลข 13 ที่เมืองอุทอง เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นต้นแบบให้กับเจดีย์ในศิลปะล้านนาระยะแรกอีกด้วย

นอกจากเจดีย์ข้างต้นแล้วยังมีเจดีย์ที่มีความสำคัญอย่างมากอีกองค์หนึ่งคือ พระธาตุหริภุญชัย ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงระฆังซึ่งมีลักษณะที่เกิดขึ้นในล้านนาโดยเฉพาะ ปัจจุบันโบราณสถานทั้งหมดได้รับการบูรณะและปฏิสังขรณ์จากกรมศิลปากรแล้ว

ก.

ข.

รูปที่ 2-12 หลักฐานทางศิลปกรรมสำคัญในเมืองเก่าลำพูน

ก. เจดีย์กู๊ด วัดจามเทวี

ข. วัดพระธาตุหริภุญชัย

สภาพความสำคัญทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการอนุรักษ์

สภาพสังคมของชาวลำพูนเป็นสังคมพื้นเมือง คือ ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวเมืองภาคเหนือ ศาสนาพุทธถือเป็นศาสนาหลักของชาวเมือง รองลงมาคือการนับถือผีบรรพบุรุษ อาชีพหลักของชาวลำพูนคือการเกษตรกรรม พืชผลที่จัดเป็นสินค้าสำคัญคือ ลำไย และยังมี การประกอบอาชีพค้าขายและทำหัตถกรรม เช่น ผ้าทอมือ ไม้แกะสลักและเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

นอกจากนี้เมืองลำพูนยังเป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุหริภุญชัย ดังนั้นในวันสำคัญทางศาสนาประชาชนต่างก็มารวมตัวและประกอบพิธีกรรมกันที่นี่ เช่น การแข่งขันกลองหลวงในงานสรงน้ำพระบรมธาตุหริภุญชัย และยังมีประเพณีที่สำคัญๆ เช่น ประเพณีปอยหลวง และงานประเพณียี่เป็ง เป็นต้น

คุณค่าความสำคัญ ความเป็นของแท้ดั้งเดิมและบูรณภาพ

จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่พบหลักฐานอันแสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมแบบทวารวดีจากภาคกลางได้ขึ้นมาเผยแพร่แถบนี้ในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 ทำให้เมืองลำพูนหรือหริภุญชัยในอดีตกลายเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่สำคัญในเขตภาคเหนือตอนบน นอกจากวัฒนธรรมแบบทวารวดีแล้ว ชาวเมืองหริภุญชัยยังได้มีความสัมพันธ์อันดีกับชาวมอญทางตอนใต้ของพม่า ทำให้ภายในเมืองลำพูนมีอิทธิพลศิลปะแบบพม่าอีกด้วย

ต่อมาชาวเมืองทริภุชชัยจึงพัฒนาวัฒนธรรมทั้งสองเข้าด้วยกัน จนกลายเป็นวัฒนธรรมของตนเองขึ้นมา คือ วัฒนธรรมแบบทริภุชชัย จนทำให้เมืองมีความเจริญรุ่งเรืองและดูเหมือนว่าจะมีพัฒนาการทางสังคมเกิดขึ้นค่อนข้างเก่าแก่ที่สุดในภาคเหนือของไทย จนอาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมแบบทริภุชชัยเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมในกลุ่มบ้านเมืองต่างๆ ในภาคเหนือตอนบนในเวลาต่อมาซึ่งหลักฐานด้านศิลปกรรมที่สำคัญได้แก่ เจดีย์กู่กุดและพระธาตุทริภุชชัย

ปัจจุบันโบราณสถานต่างๆ ภายในเมืองลำพูนได้รับการบูรณะและซ่อมแซมไว้เป็นอย่างดี โดยยังคงความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ไว้ค่อนข้างสมบูรณ์และบูรณภาพมากที่สุดเมืองหนึ่ง

การบริหารจัดการและระเบียบข้อบังคับในพื้นที่

มีการดำเนินการเฉพาะในส่วนของกรมศิลปากรที่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานภายในเมือง และบริเวณโดยรอบเมืองลำพูนไว้แล้วทุกแห่ง กับการกำหนดขอบเขตเฉพาะตำแหน่งของโบราณสถาน และการเข้ามาดูแลของสำนักงานเทศบาลนครลำปางในการปรับแต่งสภาพภูมิทัศน์โดยรอบของแนวกำแพงเมืองและคูเมือง แต่ยังไม่มีการประกาศขอบเขตรวมของความเป็นเมืองโบราณจึงทำให้การใช้พื้นที่ของโบราณสถานยังไม่มีระเบียบเท่าที่ควร

2.1.3 เมืองเก่าน่าน

เมืองน่านในอดีตเป็นนครรัฐเล็กๆ ก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 18 บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน และแม่น้ำสาขาคือ เมืองน่านในภาษาบาลีคือ นันทบุรี และได้ชื่อว่าเมืองน่าน เพราะเมืองตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำน่านดังปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 8 ประมาณ พ.ศ.1915

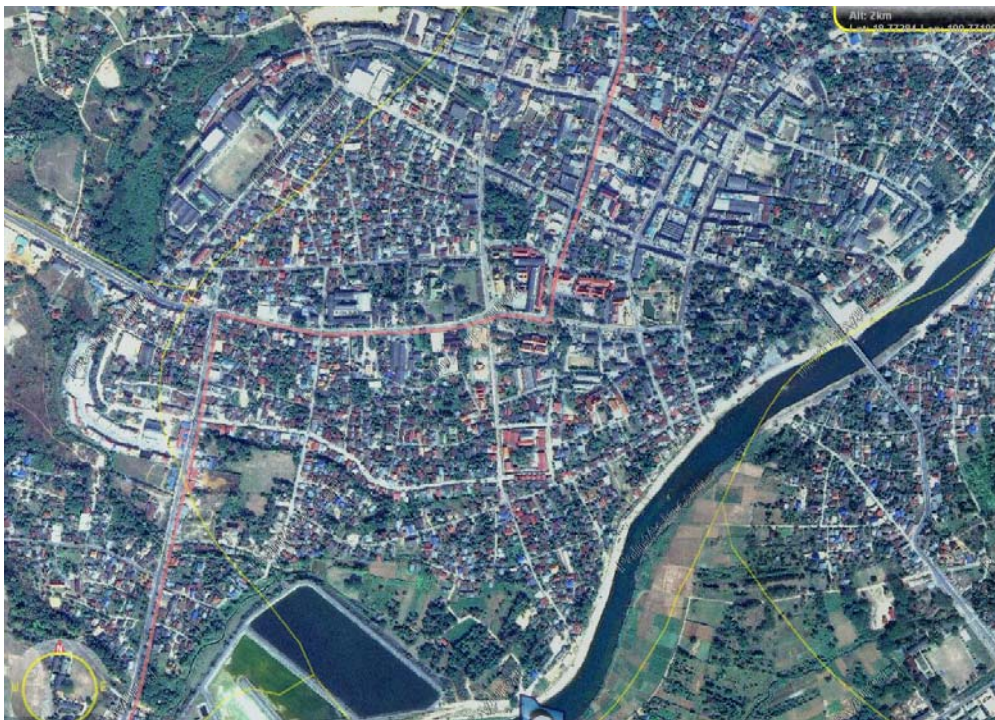
เมืองน่านมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานพอๆ กับสุโขทัย พะเยา และล้านนา มีเจ้าผู้ครองนครถึง 53 องค์ เนื่องจากเป็นนครรัฐเล็ก ๆ มีประชากรน้อย บางครั้งเป็นอิสระ บางครั้งตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรที่มีอำนาจมากกว่า ดังปรากฏรายละเอียดของเมืองเก่าน่านในภาคผนวก ค

รูปที่ 2-13 แผนที่แสดงโบราณสถานในจังหวัดน่าน

ก.

ข.

รูปที่ 2-14 เมืองเก่าบ้านหมอมองจากภาพถ่ายทางอากาศและภาพถ่ายดาวเทียม (ไม่ระบุมาตราส่วน)

ก. ภาพถ่ายทางอากาศของเมืองเก่า ถ่ายเมื่อวันที่ 22 มกราคม พ.ศ.2520

ข. ภาพถ่ายดาวเทียมของเมืองเก่า (ที่มา: <http://www.PointAsia.com>)

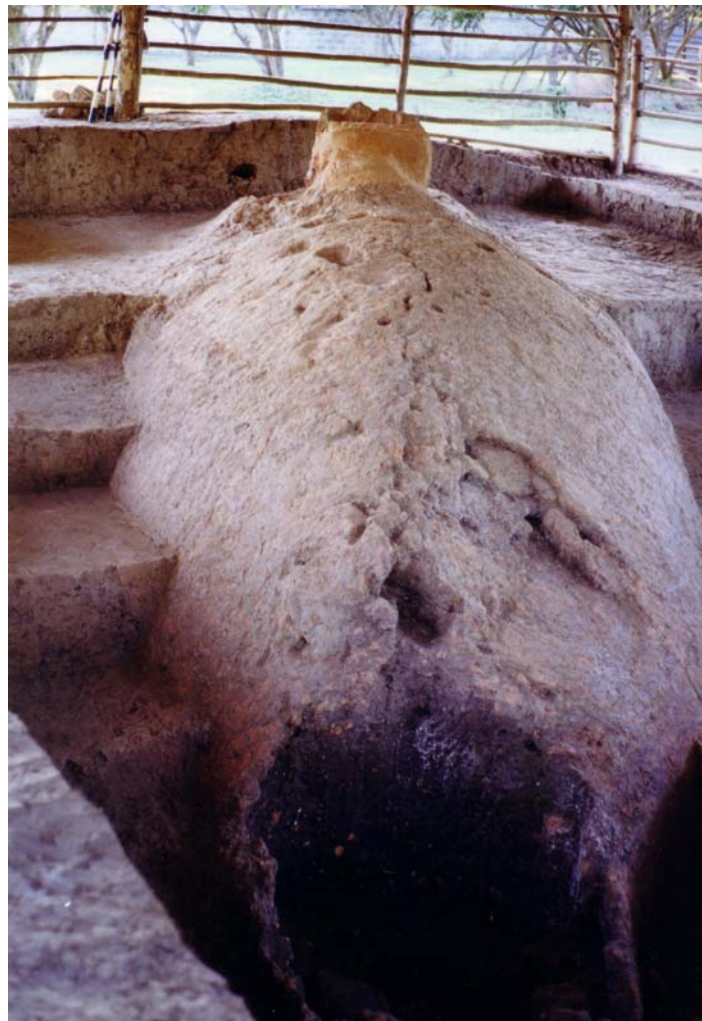
ขอบเขตพื้นที่และสภาพทางกายภาพโดยรวมของพื้นที่ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม องค์ประกอบเมือง สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและภูมิทัศน์

1) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า

พื้นที่เมืองเก่านั้นมีขอบเขตสำคัญของเมืองคือ แม่น้ำน่านทางด้านทิศตะวันออก รวมทั้งแนวกำแพงเมืองและคูเมืองล้อมรอบอีก 3 ด้าน ลักษณะเด่นประการหนึ่งของเมืองน่านคือ มีผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางตัวทอดยาวไปตามลำน้ำน่าน มีคูเมืองและกำแพงเมืองล้อมรอบ 3 ด้าน ยกเว้นด้านตะวันออกซึ่งมีแม่น้ำน่าน เป็นปราการธรรมชาติ ปัจจุบันเหลือแนวกำแพงด้านทิศเหนือบางส่วนกำแพงก่ออิฐถือปูนสูงจากพื้นดินราว 2 วา มีเชิงเทินกว้าง 3 ศอก มีใบเสมาอยู่บนเชิงเทิน เมืองน่านมีพระธาตุช้างค้ำเป็นศูนย์กลางของเมืองและชุมชน

2) หลักฐานทางศิลปกรรม

ลักษณะเด่นของสถาปัตยกรรมทางศาสนาซึ่งที่เป็นแบบไทลื้อ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโบสถ์และวิหาร และสถาปัตยกรรมแบบล้านนา เช่น วิหารวัดภูมินทร์ วิหารวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ส่วนอาคารที่สำคัญคือหอคำ หรือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน เป็นอาคารรูปแบบผสมระหว่างศิลปะไทยและศิลปะตะวันตก

รูปที่ 2-15 แหล่งโบราณคดีเตาเผาบ้านบ่อสวก

ก.

ข.

รูปที่ 2-17 หลักฐานทางด้านศิลปกรรมสำคัญในเมืองเก่า

ก. วัดพระธาตุช้างค้ำ

ข. หอคำหรือพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติน่าน

สภาพความสำคัญทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการอนุรักษ์

สภาพสังคม วัฒนธรรม มีความโดดเด่นเนื่องด้วยมีลักษณะของการผสมผสานกันของวัฒนธรรมจากพื้นที่ต่างๆ ทั้งล้านนา ล้านช้างและสุโขทัย รวมทั้งมีความหลากหลายของประชากรที่นำไปสู่ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของน่าน ประชาชนยังตระหนักและเข้าใจถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นเป็นอย่างดี

คุณค่าความสำคัญ ความเป็นของแท้ดั้งเดิมและบูรณภาพ

เมืองน่านเป็นเมืองที่มีคุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างมาก เคยเป็นทั้งเมืองในอาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรล้านนา และอาณาจักรล้านช้าง อยู่ชยา สืบทอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ มีขอบเขตของเมืองเก่าชัดเจน ได้แก่ กำแพงเมืองและคูเมือง มีโบราณสถานและสถาปัตยกรรมที่แสดงลักษณะทางศิลปกรรมที่มีเอกลักษณ์ของเมืองน่าน ทั้งที่เป็นศิลปกรรมแบบล้านนาและแบบไทลื้อ ซึ่งโบราณสถานและวัดดังกล่าวได้รับการบูรณะ และคงความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ไว้ค่อนข้างสมบูรณ์และบูรณภาพ

การบริหารจัดการและระเบียบข้อบังคับในพื้นที่

เนื่องจากเมืองเก่าน่านได้รับความเห็นชอบจาก คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ให้เป็นเมืองเก่าน่านรองในการดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ดังนั้นนอกจากการดำเนินการในส่วนของการศิลปากรที่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน กับการกำหนดขอบเขตเฉพาะตำแหน่งของโบราณสถาน เช่น คูเมือง กำแพงเมือง โบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 แล้ว ยังได้มีการดำเนินงานในเรื่องของการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าน่าน ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ.2548 ดังมีรายละเอียดความคืบหน้าในการดำเนินงานดังนี้

1. การประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าน่าน และเวียงพระธาตุแช่แห้ง

ภายหลังการออกคำสั่งจังหวัดน่านเกี่ยวกับการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า ได้มีประกาศคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า เรื่อง ประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าน่าน 2 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ใจเมืองน่าน เนื้อที่รวม 0.18 ตารางกิโลเมตร และพื้นที่เวียงพระธาตุแช่แห้ง เนื้อที่รวม 0.13 ตารางกิโลเมตร เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ.2549

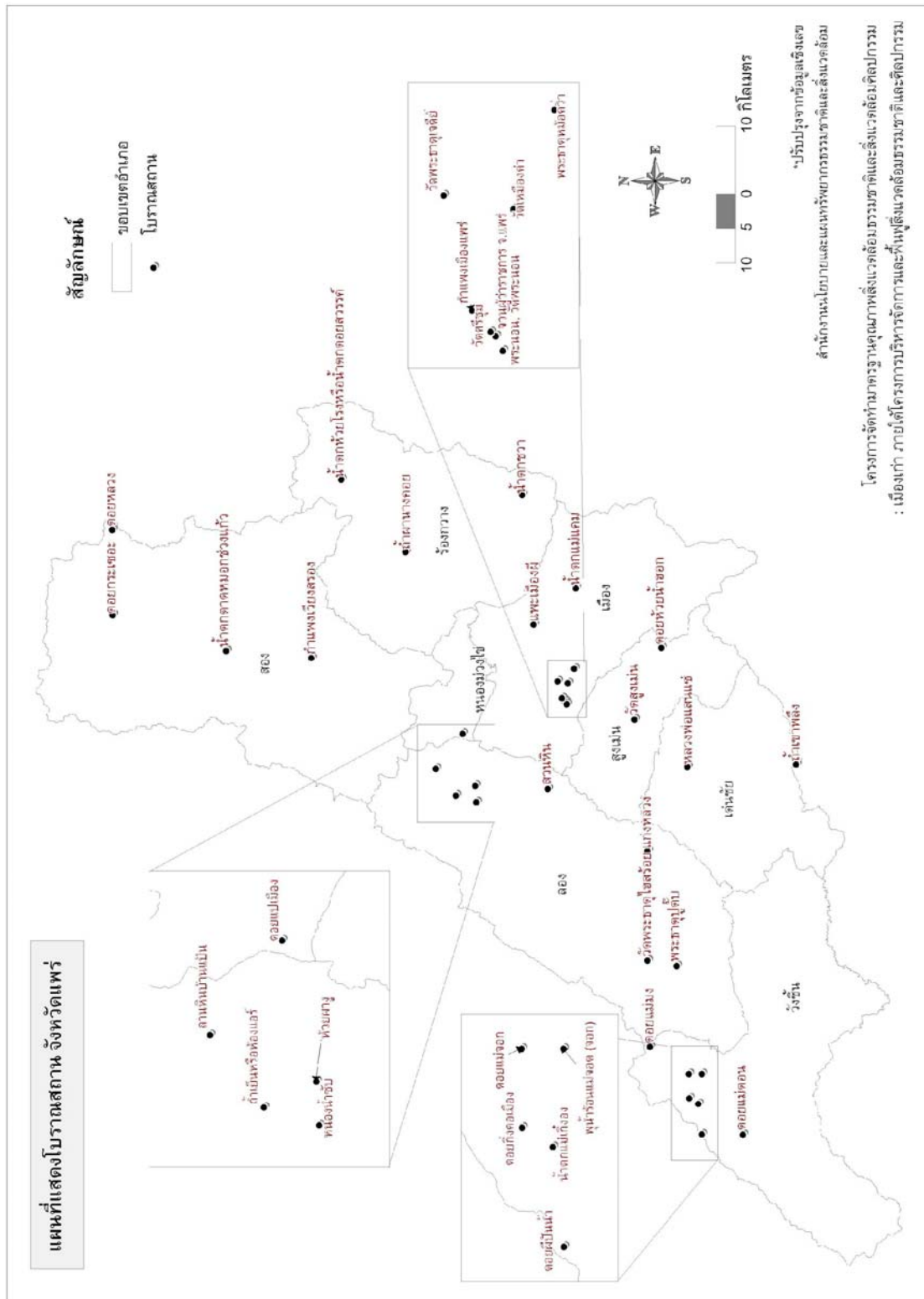
2. แผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าน่าน

เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2549 ได้มีคำสั่งจังหวัดน่าน ที่ 272/2549 กำหนดคณะทำงานยกร่างกรอบ ขอบเขต และแนวทางวางผังเมืองและภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเก่าน่าน ส่งผลให้เกิดการดำเนินการด้านการวางแผนทางกายภาพ อาทิ ประกาศจังหวัดน่าน เรื่อง มาตรการในการควบคุมการก่อสร้างอาคารของภาครัฐบาล รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานของรัฐอย่างอื่นที่อาจพืงมีในบริเวณเมืองเก่าน่าน ลงวันที่ 28 เมษายน พ.ศ.2549 เป็นต้น

3. การจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าน่าน ภายใต้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ.2546

2.1.4 เมืองเก่าแพร่

เมืองแพร่เป็นเมืองเก่าตั้งแต่อดีตกาล แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างขึ้นในสมัยใดและใครเป็นผู้สร้าง เมืองแพร่เป็นเมืองที่ไม่มีประวัติของตนเองจารึกไว้ในที่ใดๆ โดยเฉพาะ นอกจากปรากฏในตำนานพงศาวดาร และจารึกของเมืองอื่นๆ บ้างเพียงเล็กน้อย ดังปรากฏรายละเอียดในภาคผนวก ค

รูปที่ 2-18 แผนที่แสดงโบราณสถานในจังหวัดแพร่

ก.

ข.

รูปที่ 2-19 เมืองเก่าแพร่มุมมองจากภาพถ่ายทางอากาศ และภาพดาวเทียม (ไม่ระบุมาตราส่วน)

ก. ภาพถ่ายทางอากาศของเมืองเก่าแพร่ ถ่ายเมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ.2516

ข. ภาพดาวเทียมบริเวณเมืองเก่าแพร่ (ที่มา: <http://www.PointAsia.com>)

รูปที่ 2-20 แนวกำแพงเมืองบริเวณประตูมหาร

ขอบเขตพื้นที่และสภาพทางกายภาพโดยรวมของพื้นที่ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม องค์ประกอบเมือง สิ่งแวดล้อม ทางธรรมชาติและภูมิทัศน์

ผังเมืองแพร่เป็นรูปวงรีไม่สม่ำเสมอ มีคูเมืองล้อมรอบชั้นเดียว ขอบเขตของเมืองยังปรากฏชัดเจน สังเกตได้จากแนวกำแพงดินล้อมรอบเมืองทั้ง 4 ด้าน ปัจจุบันมีถนนตัดผ่านกำแพงบางส่วน แต่กำแพงเมืองส่วนใหญ่ยังคงสภาพรวมทั้งได้รับการปรับปรุงภูมิทัศน์แล้ว ในส่วนของคูเมืองบางส่วนยังปรากฏชัดเจน และได้รับการปรับปรุงสภาพโดยการทำผนังคอนกรีตแล้ว ขณะที่บางส่วนกำลังอยู่ในระหว่างการขุดลอก ปัจจุบันในเมืองยังเป็นที่ตั้งของชุมชนซึ่งมีความเป็นสังคมเมืองค่อนข้างสูง การขยายตัวของเมืองเป็นส่วนสำคัญในการทำลายขอบเขตของเมือง ดังเห็นได้จากการตัดถนนและขยายช่องประตูเมืองต่างๆ เพื่อประโยชน์ในการสัญจร รวมทั้งการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนประชิดเขตแนวกำแพงเมืองและคูเมือง

สภาพความสำคัญทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการอนุรักษ์

เมืองแพร่เป็นเมืองที่มีชื่อเสียงในด้านของการทำไม้ แต่จากพื้นที่ป่าไม้ที่ลดลงจึงส่งผลให้รายได้ส่วนใหญ่ของจังหวัดมาจากภาคบริการ รองลงมาเป็นการค้าส่งและค้าปลีก และการเกษตรกรรม ตามลำดับ สภาพสังคมของชาวแพร่เป็นสังคมพื้นเมือง คือ ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวเมืองภาคเหนือ นับถือศาสนาพุทธถือเป็นศาสนาหลัก (ร้อยละ 94.88 ของชาวเมื่อนับถือศาสนาพุทธ)

นอกจากนี้เมืองลำพูนยังเป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุช่อแฮ ดังนั้นในระหว่างวันขึ้น 11 ค่ำถึง 15 ค่ำเดือน 4 ประชาชนต่างก็มารวมตัวในงานประเพณีไหว้พระธาตุช่อแฮ แห่งทุ่งหลวง เป็นประจำทุกปี (ที่มา: <http://www.phrae.go.th/new%20phrae/ssthakit/index.html>)

คุณค่าความสำคัญ ความเป็นของแท้ดั้งเดิมและบูรณภาพ

เมืองแพะ เป็นเมืองเก่าที่ยังคงรักษาแหล่งศิลปกรรมสำคัญภายในเมืองไว้ได้อย่างสมบูรณ์ในหลายแห่งด้วยกัน ซึ่งโบราณสถานที่ยังคงอยู่ภายในเมือง ได้แก่ วัดพระนอน วัดศรีชุมวัดหัวช่วง เป็นต้น อาคารสำคัญ เช่น คู่มเจ้าหลวงเมืองแพะ และบ้านวงศ์บุรี ส่วนโบราณสถานนอกเมืองที่สำคัญคือ วัดพระธาตุซ่อแฮ ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง แต่อย่างไรก็ตามโบราณสถานของเมืองแพะส่วนใหญ่เป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษา จึงมักมีการเข้ามาปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่ และปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ขึ้นบนบึงทัศนียภาพของเขตโบราณสถาน รูปแบบศิลปกรรมสมัยเก่าและสมัยใหม่จึงไม่มีความสอดคล้องกลมกลืนกัน ซึ่งหากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังคงปล่อยปละละเลย และขาดมาตรการควบคุมที่มีประสิทธิภาพ ในอนาคตโบราณวัตถุสถานภายในเขตเมืองเก่าแพะก็อาจถูกกลืนไปกับกระแสของความเจริญ และวัฒนธรรมแบบใหม่ๆ ซึ่งกำลังเข้าครอบคลุมพื้นที่เมืองเก่าแห่งนี้

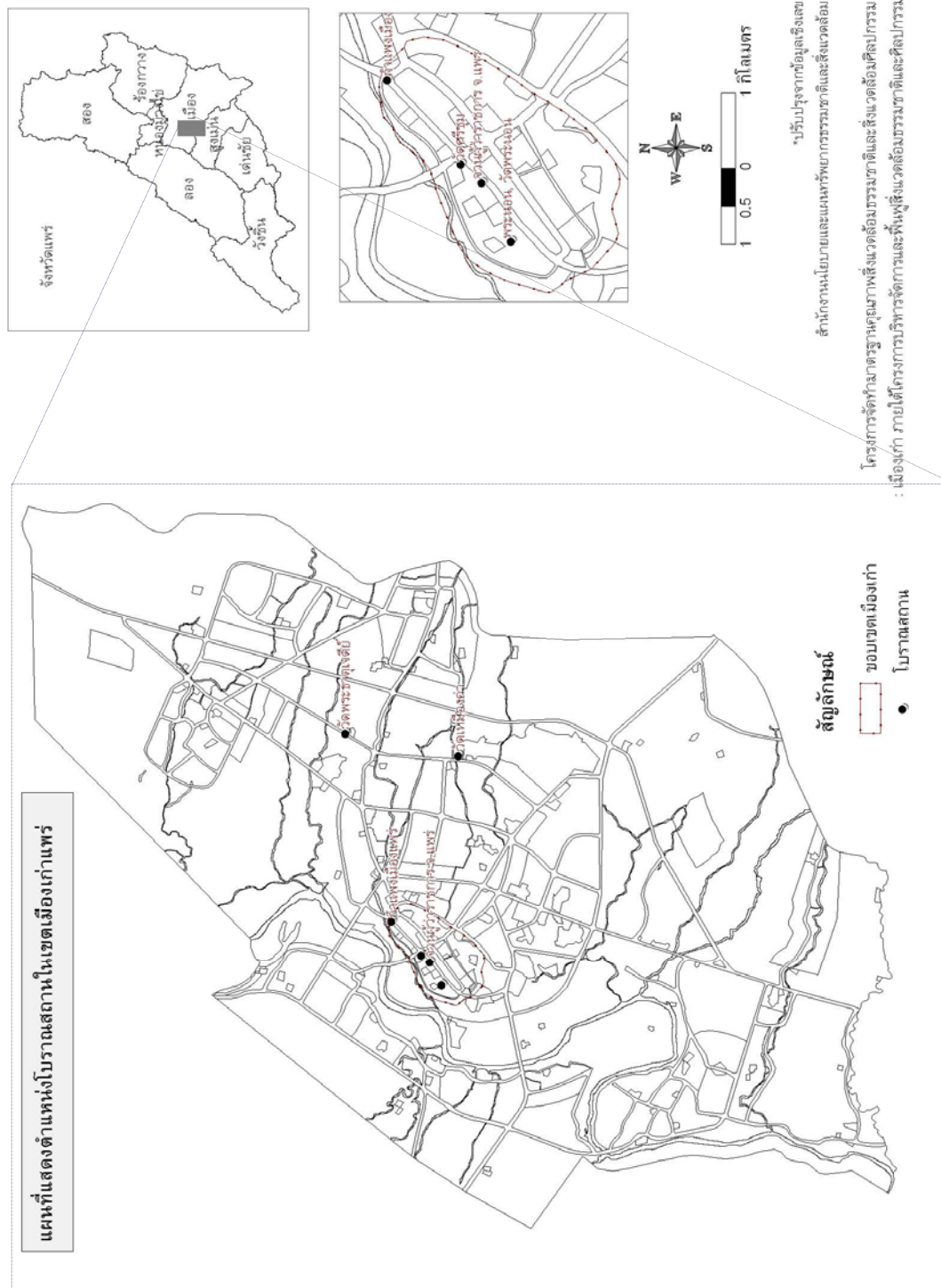
การบริหารจัดการและระเบียบข้อบังคับในพื้นที่

จากการตรวจสอบเอกสารและการศึกษาเก็บข้อมูลปฐมภูมิในภาคสนาม พบว่าแหล่งศิลปกรรมสำคัญในเมืองเก่าแพะ มีการดำเนินการเฉพาะในส่วนของการศิลปกรรมที่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานภายในเมือง และบริเวณโดยรอบเมืองเก่าไว้แล้วบางส่วน กับการกำหนดขอบเขตเฉพาะตำแหน่งของโบราณสถาน นอกจากนี้อาคารสำคัญหลายหลังในเมืองได้รับการอนุรักษ์จากภาคเอกชนผู้เป็นเจ้าของอาคาร อาทิ บ้านวงศ์บุรี บ้านประทับใจ และหลายแห่งได้รับการดูแลโดยหน่วยงานราชการส่วนภูมิภาค และท้องถิ่น อาทิ คู่มเจ้าหลวงเมืองแพะที่ได้รับการดูแลโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามยังไม่มีประกาศขอบเขตรวมของความเป็นเมืองเก่าจึงทำให้การใช้พื้นที่ภายในเมืองยังไม่มีระเบียบเท่าที่ควร

รูปที่ 2-21 คูเมืองบริเวณประตูยั้งม้าที่กำลังได้รับการขุดลอก

ที่มา: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2548)

รูปที่ 2-22 แผนที่แสดงตำแหน่งโบราณสถานในเขตเมืองเก่า

2.2 ปัญหา ภัยคุกคาม และปัจจัยที่มีผลกระทบต่อพื้นที่เมืองเก่า

เนื่องจากเมืองเก่าในกลุ่มที่ 1 และ 2 (เมืองสำคัญอันดับหนึ่งและ 2 รวม 33 เมือง ที่ได้เคยกล่าวถึงโดยละเอียดแล้วในหน้า 8) เป็นเมืองเก่าที่มีการซ้อนทับของการพัฒนาเมืองในปัจจุบัน จึงมีภัยคุกคามค่อนข้างมาก ซึ่งจากการศึกษาของ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2548) สามารถสรุปปัญหาและภัยคุกคามที่มีผลกระทบต่อเมืองเก่าในกลุ่มที่ 1 และ 2 ได้ดังตารางที่ 2-2

ตารางที่ 2-2 ปัญหา และภัยคุกคามที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของเมืองเก่ากลุ่มที่ 1 และ 2

ลำดับ	ชื่อเมืองเก่า	กลุ่มของเมืองเก่า	ปัญหา และภัยคุกคาม				
			การเติบโตทางเศรษฐกิจ	การบุกรุก	การตัดถนน* ¹	การพัฒนาอาคาร* ²	การทำลายแหล่งโบราณสถาน* ³
1	เมืองเชียงใหม่	1	●	●	●	●	●
2	เมืองน่าน	1	●	●	●	●	●
3	เมืองลำปาง	1	●	●		●	
4	เมืองลำพูน	1	●	●	●		●
5	เมืองกำแพงเพชร	1	●	●		●	●
6	เมืองพิษณุโลก	1	●	●		●	●
7	เมืองลพบุรี	1	●	●	●	●	●
8	เมืองพิจิตร	1	●		●	●	
9	เมืองนครศรีธรรมราช	1	●	●			●
10	เมืองสงขลา	1		●			●
11	เมืองเชียงราย	2			●	●	●
12	เมืองพะเยา	2		●	●	●	
13	เมืองแพร่	2			●	●	●
14	เมืองตาก	2					
15	เมืองพิจิตร	2			●		●
16	เมืองสุโขทัย	2					
17	เมืองนครปฐม	2				●	
18	เมืองสุพรรณบุรี	2					●
19	เมืองสุพรรณบุรี	2				●	
20	เมืองอยุธยา	2					●
21	เมืองอุททอง	2					

ตารางที่ 2-2 ปัญหา และภัยคุกคามที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของเมืองเก่ากลุ่มที่ 1 และ 2 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อเมืองเก่า	กลุ่มของเมืองเก่า	ปัญหา และภัยคุกคาม				
			การเติบโตทางเศรษฐกิจ	การบุกรุก	การตัดถนน ^{*1}	การพัฒนาอาคาร ^{*2}	การทำลายแหล่งโบราณสถาน ^{*3}
22	เมืองกาญจนบุรี	2				●	
23	เมืองจันทบุรี	2				●	
24	เมืองนครนายก	2		●		●	●
25	เมืองศรีมโหสถ	2		●	●		●
26	เมืองเก่าบุรีรัมย์	2			●	●	
27	เมืองเก่าร้อยเอ็ด	2				●	
28	เมืองเก่าสกลนคร	2		●	●		●
29	เมืองเก่าสุรินทร์	2	●	●		●	●
30	เมืองนครราชสีมา	2	●	●		●	●
31	เมืองเสมา	2		●	●		
32	เมืองพัทลุงเก่าเขาชัยบุรี	2		●			●
33	เมืองภูเก็ต	2	●			●	

หมายเหตุ

● หมายถึง เมืองเก่าดังกล่าวประสบปัญหาและภัยคุกคามในเรื่อง

*¹ การตัดถนน ประกอบด้วย การตัดถนนเพื่อการขยายตัวเมือง, การสร้างแนวถนนตัดประชิดแนวโบราณสถาน, มีทางรถไฟ และถนนตัดผ่านโบราณสถาน และการตัดถนนบนพื้นที่โบราณสถาน

*² การพัฒนาอาคาร ประกอบด้วย การสร้างอาคารบดบังโบราณสถาน หรืออาคารสำคัญ, มีการสร้างอาคารติดกับตัวโบราณสถาน ทำให้ขาดทัศนียภาพ, การสร้างอาคารสมัยใหม่ซ้อนทับลงบนพื้นที่เมืองเก่า และมีการเปลี่ยนแปลงสภาพอาคาร ทำให้คุณค่าของสถาปัตยกรรมด้อยลง

*³ การทำลายแหล่งโบราณสถาน รวมถึงการทำลายขอบเขตของเมือง คูน้ำ และแนวกำแพงเมือง

ปัญหาอื่นๆ ของเมืองเก่ากลุ่มที่ 1 และ 2

- เมืองน่าน - ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของผู้ดูแลรักษา หากมีการบูรณะไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ อาจทำให้เกิดความเสียหายต่อโบราณสถาน
- เมืองลำปาง - โบราณสถานถูกเพิกเฉย ปลอมึงร้างให้เสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา
- เมืองลำพูน - ปัญหาความแออัดของชุมชน
- เมืองสงขลา - การใช้พื้นที่โบราณสถานไม่ถูกต้อง เหมาะสม
- เมืองตาก - โบราณสถาน มีสภาพร้าง ซ้ำรูด และปรักหักพัง แม้ว่าจะได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่แล้ว โดยกรมศิลปากร

เมืองสุโขทัย	- ปัญหาในเรื่องความเหมาะสมของการจัดการด้านการท่องเที่ยว และการจัดงานเทศกาลต่าง ๆ ในพื้นที่โบราณสถาน
เมืองอยุธยา	- โบราณสถานมีสภาพทรุดโทรม และมีการใช้พื้นที่ไม่เหมาะสม - การเร่งรีบบูรณะโบราณสถานร้าง เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้สูญเสียข้อมูลทางด้านโบราณคดี
เมืองอุทอง	- โบราณสถานมีสภาพทรุดโทรม เนื่องจากเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา
เมืองจันทบุรี	- โบราณสถานทรุดโทรม ถูกทิ้งร้าง
เมืองเสมา	- ปัญหาการใช้พื้นที่ที่ไม่เหมาะสม ในพื้นที่ใกล้เคียงคันดินนอกเขตเมือง
เมืองชัยบุรี	- ศิลปกรรมมีสภาพทรุดโทรมไปตามกาลเวลา

จากตารางที่ 2-2 พบว่า เมืองเก่าในกลุ่มที่ 1 ประสบกับปัญหา และภัยคุกคามมากที่สุด โดยเฉพาะการเติบโตอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจ การบุกรุกในพื้นที่เมืองเก่า และการทำลายแหล่งโบราณสถาน ซึ่งถือเป็นปัญหา และภัยคุกคามสำคัญที่ต้องเร่งแก้ปัญหา ส่วนเมืองเก่าในกลุ่มที่ 2 ประสบปัญหาที่น้อยกว่าเมืองเก่ากลุ่มที่ 1 แต่ยังคงพบปัญหาอยู่ ซึ่งต้องเร่งให้มีการอนุรักษ์เมืองเก่าเหล่านี้ จึงควรที่จะมีการศึกษาเพื่อจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และศิลปกรรมของเมืองเก่า ในภาพรวมของประเทศไทยที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับเมืองเก่าทุกเมือง รวมทั้งจัดทำแนวทางเพื่อให้สามารถจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้เข้าสู่ระดับมาตรฐานให้ได้ โดยหลักการและวิธีการทำงานสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับเมืองเก่าทุกภาคทั่วประเทศ

อย่างไรก็ตามสำหรับเมืองเก่าที่ใช้เป็นพื้นที่ศึกษานั้น สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2548) ได้วิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองเก่าเหล่านั้น ดังนี้

2.2.1 เมืองเก่าลำปาง

เมืองลำปางเป็นเมืองที่มีภัยคุกคามและมีปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่มีระดับความอ่อนไหวโดยทั่วไป ปัจจัยสำคัญได้แก่การขยายตัวทางเศรษฐกิจ การบุกรุกพื้นที่ของโบราณสถาน มีการสร้างอาคารบ้านเรือนและอาคารพาณิชย์ เป็นต้น

โบราณสถานในนครลำปางมีเพียงส่วนน้อยที่เป็นวัดร้าง ซึ่งมักจะถูกเพิกเฉยปล่อยทิ้งร้างให้เสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา แต่บางวัดก็มีบ้านเรือนราษฎรอยู่โดยรอบจนไม่เหลือบริเวณดั้งเดิมของวัด ในส่วนของวัดที่มีภิกษุประกอบศาสนกิจอยู่ซึ่งพบเป็นส่วนมากก็จะไม่ค่อยพบปัญหา หรือภัยคุกคามที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายมากนัก แต่บางแห่งก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับทัศนียภาพ เพราะบางจุดมีการก่อสร้างอาคารหรือตั้งร้านค้าขึ้นบดบังอาคารสำคัญของวัดที่มีความงดงามนั้น

เมืองลำปางเป็นเมืองที่มีการอยู่อาศัยมาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงมีสิ่งก่อสร้างต่างๆซ้อนทับกับเขตโบราณสถานที่ยังสร้างขึ้นทั้งในสมัยล้านนาและรัตนโกสินทร์ ถึงแม้ว่าในเขตเมืองเก่าระยะแรกและระยะที่ 2 จะยังคงรักษาสภาพหรือบรรยากาศความเป็นเมืองเก่าไว้ได้ค่อนข้างมาก เพราะยังไม่มีอาคารสูงและประชากรก็ยังมีการอยู่อาศัยไม่หนาแน่นเมื่อเปรียบเทียบกับเมืองเก่าระยะที่ 3 เพราะบริเวณนี้เป็นย่านธุรกิจและศูนย์ราชการต่าง ๆ ด้วย

เหตุนี้สภาพโดยทั่วไปของเมืองเก่าระยะที่ 3 จึงมีความแออัด และมีบรรยากาศของความเป็นเมืองโบราณหลงเหลืออยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งแนวทางที่ควรดำเนินการคือ การปรับปรุงภูมิทัศน์ทั้งในส่วนของสภาพเมืองโดยรวมและบริเวณโดยรอบโบราณสถานแห่งต่าง ๆ รวมถึงการจัดระเบียบและควบคุมการปลูกสร้างอาคาร การติดตั้งป้าย เสาไฟฟ้า รวมถึงจัดระเบียบการจราจรให้ดียิ่งขึ้นกว่าเดิมด้วย

2.2.2 เมืองเก่าลำพูน

เมืองเก่าลำพูนเป็นเมืองที่มีภัยคุกคาม และปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เช่นเดียวกันกับจังหวัดใหญ่อื่นๆ ปัจจัยสำคัญได้แก่ การขยายตัวทางเศรษฐกิจ ส่วนโบราณสถานได้รับการบูรณะไว้แล้วในสภาพค่อนข้างดี แต่มีการบุกรุกพื้นที่โบราณสถานทั้งวัดปัจจุบันที่มีการสร้างสิ่งก่อสร้างเพิ่มเติมภายในวัด และการบุกรุกพื้นที่โดยรอบเช่น มีการสร้างอาคารพาณิชย์ และอาคารสถานที่ราชการ ทำให้มีการทำลายแหล่งโบราณสถานสภาพแวดล้อม และทัศนียภาพรวมถึงบรรยากาศของความเป็นเมืองโบราณ

สภาพโดยรวมของเมืองเก่าลำพูนคล้ายกับเมืองเชียงใหม่คือ เป็นเมืองใหม่สร้างซ้อนทับไปบนเมืองเก่า หลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเมืองเก่า คือ คูเมืองและกำแพงเมืองที่ยังมีอยู่ครบทั้งหมด แต่กำแพงเมืองนั้นได้พังทลายและถูกบุกรุกเหลือเพียงบางส่วน ส่วนคูเมืองก็เช่นเดียวกันมีการปรับปรุงใหม่ทั้งหมด

ส่วนกลุ่มศาสนาสถานที่สำคัญกลางเมืองคือ วัดพระธาตุหริภุญชัย ภายในบริเวณวัดและบริเวณรอบนอกยังคงรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศไว้ได้เป็นอย่างดี มีเพียงบางส่วนที่มีการถูกรบกวนคือ ภายในบริเวณเจดีย์เชียงยันมีโรงเรียนมาตั้งอยู่ และมีการใช้พื้นที่บริเวณนั้นทำกิจกรรมของโรงเรียนคือ ใช้เป็นสนามวอลเลย์บอล เป็นต้น

ตรงข้ามกับวัดพระธาตุหริภุญชัย เป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชยและมีวัดอื่นๆ ข้างเคียง ทำให้บริเวณนี้เป็นศูนย์กลางทางศาสนาและศิลปวัฒนธรรมที่แท้จริง แต่ก็มีปัญหาเรื่องความแออัดของชุมชน ถนนที่มีขนาดเล็กและคับแคบ รวมถึงบริเวณที่เป็นอาคารพาณิชย์และย่านการค้าที่ขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกับเมืองลำพูนเป็นเมืองที่มีขนาดเล็กมาก จึงเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้ของความเป็นเมืองเก่าของเมืองลำพูนหมดไป

ดังนั้นแนวทางการอนุรักษ์เมืองเก่าและสภาพแวดล้อมทางศิลปกรรมที่สำคัญคือ การรักษาสภาพของคูเมืองและกำแพงเมืองไม่ให้มีการบุกรุกหรือเปลี่ยนแปลงไปมากกว่านี้ และกลุ่มโบราณสถานสำคัญควรมีมาตรการดำเนินการควบคุมสภาพแวดล้อม เช่น กำหนดขอบเขตการขยายตัวของชุมชนเมืองภายในเขตโบราณสถาน กำหนดความสูงของอาคาร เป็นต้น

อีกส่วนหนึ่งที่ต้องพิจารณาคือบริเวณริมฝั่งแม่น้ำกวังที่ไหลผ่านตัวเมือง โดยเฉพาะบริเวณหน้าวัดพระธาตุหริภุญชัยควรมีการควบคุมไม่ให้มีสิ่งปลูกสร้าง และควรรักษาสภาพแวดล้อมโดยรอบให้เหมาะสมเพราะจะทำให้ภาพลักษณ์ของเมืองลำพูนในฐานะเมืองที่มีความสงบ แต่มีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางทางศาสนาของชาวล้านนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือเสน่ห์และจะดำรง ความเป็นเอกลักษณ์ของเมืองลำพูนให้คงอยู่สืบไป

2.2.3 เมืองเก่าน่าน

เมืองเก่าน่าน เป็นเมืองที่มีภัยคุกคามและมีปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่มีระดับความอ่อนไหวค่อนข้างสูง ปัจจัยสำคัญได้แก่การขยายตัวทางเศรษฐกิจ การบุกรุกพื้นที่ของโบราณสถาน มีการสร้างอาคาร บ้านเรือนและอาคารพาณิชย์ ทำให้มีการทำลายแหล่งโบราณสถาน สภาพแวดล้อมและทัศนียภาพของความเป็นเมืองโบราณ

พื้นที่เมืองเก่าน่านมีความสำคัญอย่างต่อเนื่องยาวนาน ขอบเขตของกำแพงเมืองยังคงเห็นได้อย่างชัดเจนเฉพาะแนวทิศเหนือ ในขณะที่ด้านอื่น ๆ ที่ไถ่เกลี่ยจนหมดสภาพหรือเกือบหมดสภาพ สืบเนื่องจากเป็นเมืองที่มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก และโบราณสถานส่วนใหญ่ยังมีการใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน จึงมีการดูแลรักษาได้ดีในระดับหนึ่ง

พื้นที่ภายในเขตของกำแพงเมือง ซึ่งมีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องยาวนานหลายร้อยปี ยังคงเห็นแหล่งศิลปกรรมสมัยเก่า แทรกตัวอยู่ท่ามกลางชุมชนสมัยใหม่ บริเวณใจกลางเมือง อันเป็นที่ตั้งของกลุ่มโบราณสถานสำคัญยังคงแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์และความเป็นย่านเก่าของเมืองได้เป็นอย่างดี แม้ว่าจะมีสาธารณูปโภคของชุมชนปัจจุบันรบกวนอยู่บ้างก็ตาม สำหรับสถานที่อื่นๆในเขตกำแพงเมืองค่อนข้างถูกบดบังจากชุมชนสมัยใหม่ เช่น วัดคู์คำ ซึ่งมีแนวถนนตัดประชิดแนวโบราณสถานอย่างมาก

ปัญหาสำคัญที่คุกคามแหล่งศิลปกรรมเมืองน่านแยกได้เป็น การบุกรุกของราษฎรและหน่วยงานของรัฐ เช่น แนวกำแพงเมือง ซึ่งปัจจุบันเหลือสภาพชัดเจนเฉพาะแนวทิศเหนือ นอกจากนี้ก็มีประเด็นเรื่องความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของผู้ดูแลรักษา เนื่องจากแหล่งศิลปกรรมเมืองน่านเกือบทั้งหมดเป็นศาสนสถานที่ยังคงเชื่ออยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นการบูรณปฏิสังขรณ์จึงมีอยู่เสมอซึ่งหากบูรณะไม่ถูกต้องตามหลักวิชาก็อาจทำให้เกิดความเสียหายต่องานศิลปกรรมได้

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าปัญหาสำคัญที่คุกคามเมืองเก่า คือการขยายตัวทางเศรษฐกิจของเมืองใหม่ที่ซ้อนทับไปบนพื้นที่เมืองเก่า ซึ่งการบุกรุกนั้นจะส่งผลกระทบที่รุนแรงมากหรือน้อยนั้นจะขึ้นกับความอ่อนไหวของสภาพของเมืองเก่าในแต่ละแห่ง ซึ่งจะต้องมีการวางแผนทางในการอนุรักษ์ และกำหนดมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมของเมืองเก่า เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่คำนึงถึงมิติของการอนุรักษ์เมืองเก่าด้วยต่อไป

2.2.4 เมืองเก่าแพร่

เมืองเก่าแพร่ จากการศึกษาในภาคสนามพบว่า ขอบเขตของเมืองเก่ารวมทั้งร่องรอยของคูเมืองและกำแพงเมืองยังค่อนข้างชัดเจน ส่วนแหล่งศิลปกรรมภายในเมืองหลายแห่งยังคงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ โดยเฉพาะโบราณสถานที่มีอายุอยู่ในช่วงรัตนโกสินทร์ แต่อย่างไรก็ตามเมืองเก่าแพร่ก็ยังคงประสบกับปัญหาภัยคุกคามจากการปรับปรุงหรือก่อสร้างอาคารประชิดกับตัวโบราณสถาน โดยเฉพาะวัดที่เป็นโบราณสถานซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษา จึงมักมีการเข้ามาปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่ และปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ขึ้นบนดั่งทัศนียภาพของเขตโบราณสถาน นอกจากนี้รูปแบบของอาคารสมัยใหม่ยังขาดความสอดคล้องกลมกลืนกับอาคารเก่า และโบราณสถาน รวมทั้งมักเป็นอาคารที่มีระดับความสูง จึงเป็นเรื่องที่น่าวิตกถึงอนาคตของเมืองเก่าแพร่ที่อาจถูกกลืนไปกับการพัฒนาตามกระแสของความเจริญ และวัฒนธรรมแบบใหม่ๆ ซึ่งกำลังเข้าครอบคลุมพื้นที่เมืองเก่าแห่งนี้ก็เป็นได้

2.3 นโยบายและแผนงานโครงการในพื้นที่

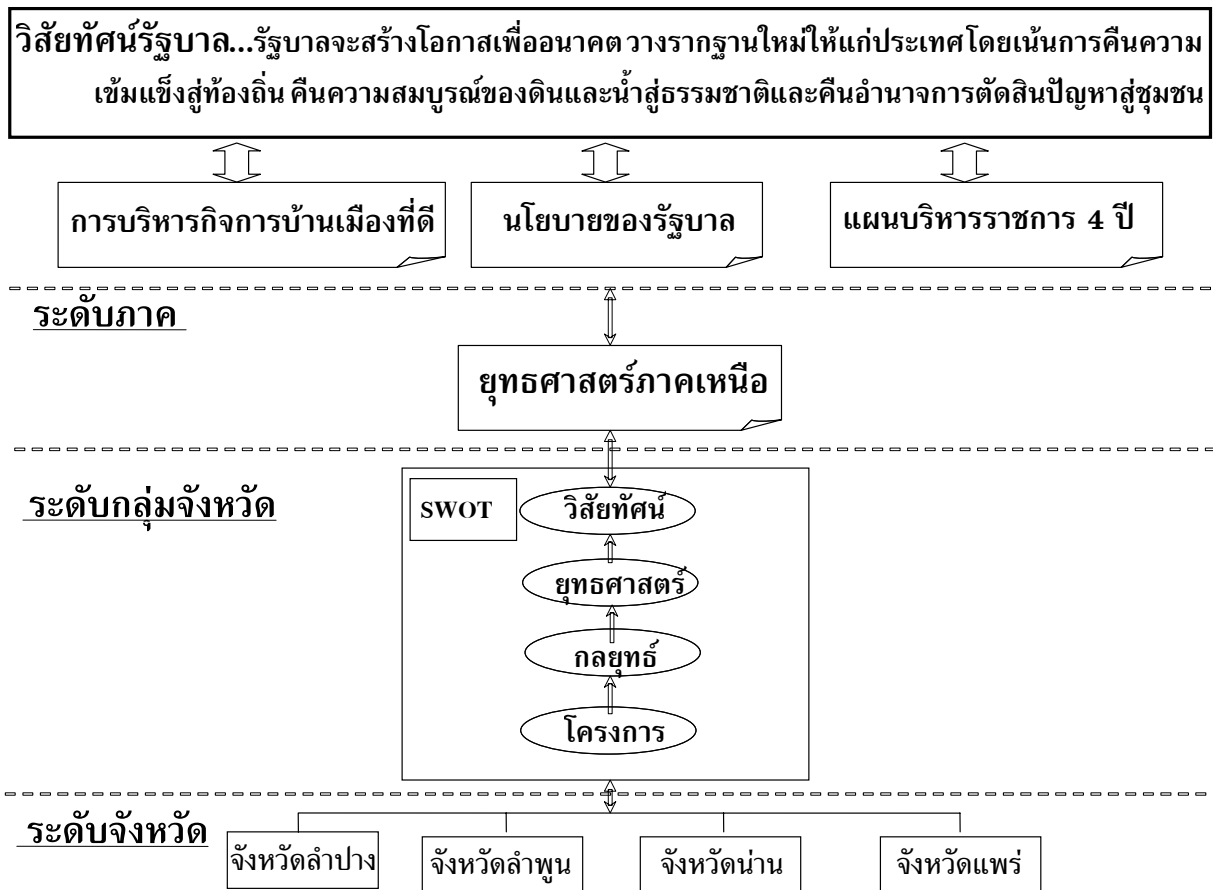
การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมที่มีผลต่อการบริหารจัดการในจังหวัดที่มีพื้นที่เมืองเท่านั้น เกี่ยวข้องกับนโยบายและแผนในหลายระดับด้วยกัน โดยในระดับประเทศนั้นการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมของเมืองเก่าภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) มีความเชื่อมโยงโดยตรงกับยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ ในข้อ (3) การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสันติและเกื้อกูล นอกจากนี้ในนโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2540-2559 ด้านนโยบายแหล่งธรรมชาติและแหล่งศิลปกรรม ยังได้กล่าวถึงประเด็นของการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม โดยกำหนดวิสัยทัศน์ของแผนไว้ในเรื่องของการอนุรักษ์ คุ่มครอง และฟื้นฟู สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เพื่อเป็นมรดกทางธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศ รวมทั้งยังมีความเชื่อมโยงกับแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2550-2554 ด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม ในประเด็นของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและสร้างภูมิปัญญาร่วมกันของภาคีต่างๆ เพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม รวมทั้งการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการของทุกภาคีอีกด้วย

อย่างไรก็ตามในด้านของรัฐบาลซึ่งเป็นฝ่ายกำหนดนโยบายเพื่อบริหารประเทศนั้น การจัดทำนโยบายและแผนงานบริหารราชการแผ่นดิน สู่แผนปฏิบัติราชการ 4 ปี นั้น กระบวนการทั้งหมดเริ่มต้นจากรัฐบาลได้กำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศอย่างกว้างๆ ไว้ว่า "ในช่วง 4 ปี ข้างหน้า (2548 -2551) จะเป็น 4 ปี แห่งการเปลี่ยนผ่านประเทศไทยไปสู่ความมั่นคงยั่งยืนในทุกทาง รัฐบาลจะสร้างโอกาสเพื่ออนาคต วางรากฐานใหม่ให้แก่ประเทศ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การปกครอง โดยเน้นการคืนความเข้มแข็งสู่ท้องถิ่น คืนความสมบูรณ์ของดินและน้ำสู่ธรรมชาติ และคืนอำนาจการตัดสินใจสู่ชุมชน"

เมื่อรัฐบาลได้กำหนดวิสัยทัศน์ ดังกล่าวข้างต้นไว้แล้ว การนำวิสัยทัศน์ไปสู่ความเป็นจริง หรือนำไปสู่การปฏิบัติ รัฐบาลได้ใช้กระบวนการ ใน 3 แนวทาง คือ

1. แนวทางการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี
2. แนวทาง นโยบายแห่งรัฐ
3. แนวทางตามแผนบริหารราชการ 4 ปี

โดยนำไปปฏิบัติผ่านระดับภาค ทั้ง 4 ภาค ทั่วประเทศ ระดับกลุ่มจังหวัดและระดับจังหวัด ซึ่งในขั้นตอนนี้จะต้องมีการวิเคราะห์ จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และข้อจำกัดในการทำงาน ที่เรียกว่า SWOT Analysis เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าประสงค์ กลยุทธ์ และแผนปฏิบัติการของกลุ่มจังหวัด และจังหวัด

รูปที่ 2-23 การแปลงแผนบริหารราชการแผ่นดิน สู่แผนปฏิบัติการ 4 ปี

ซึ่งแผนการบริหารราชการแผ่นดิน 4 ปี พ.ศ.2548-2551 มีอยู่ 3 ส่วน คือ

ส่วนที่หนึ่ง จะเป็นแนวคิดและทิศทางการบริหารประเทศ ซึ่งประกอบด้วย วิสัยทัศน์ของรัฐบาลและกรอบการดำเนินงานเชิงยุทธศาสตร์ของรัฐบาล

ส่วนที่สอง จะเป็นยุทธศาสตร์การบริหารราชการแผ่นดิน โดยรัฐบาลจะดำเนินนโยบาย ซึ่งประกอบด้วยประเด็นยุทธศาสตร์ 9 ด้าน คือ

1. นโยบายจัดความยากจน
2. นโยบายพัฒนาคนและสังคมที่มีคุณภาพ
3. นโยบายปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้สมดุลและแข่งขันได้
4. นโยบายบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
5. นโยบายการต่างประเทศและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ
6. นโยบายพัฒนากฎหมายและส่งเสริมการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี
7. นโยบายส่งเสริมประชาธิปไตยและกระบวนการประชาสังคม
8. นโยบายรักษาความมั่นคงของรัฐ
9. นโยบายตามแนวพื้นฐานแห่งรัฐ

ส่วนที่สาม จะเป็นกลไกการนำแผนการบริหารราชการแผ่นดินไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งประกอบด้วยหน่วยงานเจ้าภาพที่รับผิดชอบ งบประมาณที่สนับสนุนแต่ละยุทธศาสตร์ และแนวทางการติดตามตรวจสอบ และประเมินผล

2.3.1 จังหวัดลำปาง

จากวิสัยทัศน์จังหวัดลำปาง ได้กำหนดวิสัยทัศน์ คือ "Lampang: Green: Clean: Ceramic" โดยมุ่งพัฒนาจังหวัดลำปางภายใต้ความร่วมมือของทุกภาคส่วนให้เป็น เมืองน่าอยู่: Green เมืองน่าเที่ยว สะอาด สวยงาม: Clean ควบคู่กับ การเป็นเมืองเซรามิกแห่งประเทศไทยและอาเซียน: Ceramic โดย

Green: เพื่อพัฒนาจังหวัดลำปางให้มีความเขียวขจี ร่มรื่น ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ความสะอาดสวยงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการเกษตรอินทรีย์

Clean: เพื่อพัฒนาจังหวัดลำปางโดยยึดหลักการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สินและยาเสพติด มีความตระหนักในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

Ceramic: เพื่อการสร้างงาน สร้างอาชีพ การกระจายรายได้ โดยส่งเสริมการพัฒนาทักษะฝีมือแรงงาน การค้าการลงทุน กระบวนการผลิต และระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่ ด้วยการพัฒนาสินค้าหัตถอุตสาหกรรม เกษตรกรรม การท่องเที่ยวของจังหวัดลำปาง มุ่งเน้นให้ก้าวสู่การเป็นเมืองเซรามิกแห่งประเทศไทยและอาเซียน

จึงต้องจัดทำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจังหวัดลำปาง เป็นแผนการบริหาร 4 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2548-2551 ประกอบด้วยประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนา 3 ยุทธศาสตร์ ดังต่อไปนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 เมืองน่าอยู่

ยุทธศาสตร์ที่ 2 เมืองน่าท่องเที่ยว

ยุทธศาสตร์ที่ 3 เมืองเซรามิก

ยุทธศาสตร์ที่ 1 เมืองน่าอยู่ ประกอบด้วย 4 กลยุทธ์ คือ

1. การพัฒนาเกษตรปลอดภัยพิช โดยการส่งเสริมปลูกผักปลอดภัยเพื่อพัฒนาไปสู่เกษตรอินทรีย์

2. การพัฒนาแหล่งน้ำ โดยการเฝ้าระวังคุณภาพแม่น้ำวังพัฒนาลุ่มน้ำจาง การก่อสร้างฝาย Check Dam ตามแนวพระราชดำริ เพื่อสร้างความชุ่มชื้นให้กับสภาพป่าต้นน้ำลำธาร

3. การแก้ไขปัญหาความยากจน โดยเน้นการสร้างรายได้ ลดรายจ่าย ขยายโอกาสเพิ่มช่องทางการเข้าถึงแหล่งทุน ซึ่งรวมถึง เงินทุน กระมลสิทธิ์ที่ดินการขยายโอกาสการเข้าสู่ทุนผ่านระบบการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

4. การเสริมสร้างความเขียว ขจี สะอาด และสวยงาม ด้วยการดูแลรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ต้นทาง จนถึงปลายทาง สนับสนุนให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจัดหาสวนสาธารณะเพิ่มขึ้น เพื่อใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ธรรมชาติให้มีการปลูกต้นไม้ การปรับปรุงทัศนียภาพสองข้างทางให้สวยงาม

ยุทธศาสตร์ที่ 2 เมืองน่าเที่ยว ประกอบด้วย 3 กลยุทธ์ คือ

1. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ เน้นการเพิ่มมูลค่ามากกว่าการเพิ่มปริมาณ โดยจะร่วมมือกับภาคเอกชน ท้องถิ่น และ ชุมชนในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้านการท่องเที่ยวไม่ให้เสื่อมโทรม ด้วยการบริหารจัดการ การสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลรักษาโบราณสถาน แหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ ตลอดจนสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ๆ เช่น หมู่บ้าน OTOP แหล่งท่องเที่ยว สร้างเครือข่าย และ พัฒนาระบบพาหนะเพื่อการประชาสัมพันธ์เชิงรุก เพื่อเข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งภายในและต่างประเทศ

2. การพัฒนาทรัพยากรบุคคลเพื่อรองรับการท่องเที่ยว โดยเน้นการให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม ความปลอดภัยสำหรับนักท่องเที่ยว การเพิ่มขีดความสามารถขององค์กรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และพัฒนามาตรฐานบุคลากรด้านการท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐานสากล

3. การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยว โดยจะเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในกลุ่มจังหวัดล้านนา หรือ กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน และขยายตลาดการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและเชิงสุขภาพไปสู่ตลาดประเทศเพื่อนบ้านในกลุ่มประเทศอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง GMS : Greater Mekong Sub Region (จีน เวียดนาม พม่า ลาว ไทย) และ กลุ่มประเทศเอเชียใต้ BIMSTEC (พม่าอินเดียศรีลังกาเนปาล บังกลาเทศและกัมพูชา)

ยุทธศาสตร์ที่ 3 เมืองเชรามิก ประกอบด้วย 3 กลยุทธ์ คือ

1. การพัฒนากระบวนการผลิต โดยการพัฒนาแบบผลิตภัณฑ์ จัดตั้งศูนย์ออกแบบผลิตภัณฑ์ศูนย์รับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ โดยประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้ผู้ผลิต ผู้ส่งออก และตัวแทนจำหน่าย ให้มีความรู้ และได้รับการพัฒนากระบวนการผลิตให้ได้มาตรฐาน เป็นที่ยอมรับของต่างประเทศ

2. การพัฒนาและส่งเสริมการตลาด โดยการจัดตั้งศูนย์แสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ จัดตั้งศูนย์ส่งเสริมการลงทุนและการส่งออก โดยมีตลาดที่สำคัญในกลุ่มประเทศยุโรป อเมริกา แอฟริกา ญี่ปุ่น

3. การพัฒนาคลัสเตอร์ (Cluster) เชรามิก และ หัตถอุตสาหกรรม โดยเน้นการรวมกลุ่มของผู้ประกอบการเชรามิก และหัตถอุตสาหกรรม เพื่อพัฒนาเมืองลำปางให้เป็นเมืองเชรามิกแห่งประเทศไทย และอาเซียนอย่างแท้จริง (คลัสเตอร์ หมายถึง การรวมกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจที่ทั้งแข่งขันร่วมมือ และเป็นอิสระจากกัน แต่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน)

2.3.2 จังหวัดลำพูน

จังหวัดลำพูนได้กำหนดประเด็นเพื่อการพัฒนาจังหวัด ตามคู่มือการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดของกระทรวงมหาดไทย (ฝ่ายเลขานุการ คณะอนุกรรมการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดแบบบูรณาการ จังหวัดลำพูน (อผจ.)) จังหวัดโดย อผจ.ลำพูน ได้กำหนดประเด็นการพัฒนาหลักของจังหวัดไว้ จำนวน 7 ประเด็น ได้แก่

ส่วนที่หนึ่ง กำหนดตามนโยบายของรัฐบาล

1. การแก้ไขปัญหาความยากจน
2. การป้องกันและปราบปรามยาเสพติด

3. การป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบ

ส่วนที่สอง กำหนดตามนโยบายของจังหวัด

4. การพัฒนาปัจจัยโอกาสทางเศรษฐกิจสู่ความยั่งยืน
5. การพัฒนาศักยภาพของคนและชุมชนสู่ความเข้มแข็งและมั่นคง
6. การบริหารการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมดุล
7. การพัฒนาการใช้เทคโนโลยีและสารสนเทศที่ทันสมัยอย่างเหมาะสม

สำหรับประเด็นยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและแผนงานโครงการในพื้นที่จังหวัดลำพูน และเกี่ยวข้องกับเมืองเก่า คือ

- ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 4 การพัฒนาปัจจัยโอกาสทางเศรษฐกิจสู่ความยั่งยืน ในกลยุทธ์และแนวทาง/มาตรการพัฒนาที่ 3 การฟื้นฟูการท่องเที่ยวและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น มี 3 แผนงานโครงการคือ

1. อนุรักษ์สถานที่สำคัญทางศาสนา - ประวัติศาสตร์ และประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม รวมทั้งปรับปรุงให้เหมาะสมเกื้อกูลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว พร้อมทั้ง การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และการอำนวยความสะดวกด้าน ข้อมูลข่าวสารและการปรับปรุงภูมิทัศน์ โดยเริ่มที่ วัดพระบาทตากผ้า อ.ป่าซาง, วัดบ้านปาง อ.ลี้, วัดดอยขะม้อ วัดพระยืน อ.เมือง และวัดพระพุทธรักษา อ.แม่ทา

2. ปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โดยการพัฒนาด้านภูมิทัศน์และก่อสร้างที่พักชั่วคราว เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ลักษณะทัวร์ป่า / HOME STAY

3. สนับสนุนการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม/ ประเพณีท้องถิ่นเป็นระยะ ๆ ในรอบปี ดำเนินการในงานประเพณีที่สำคัญหรือเทศกาลที่สำคัญ ได้แก่ งานวันลอยกระทง/ประเพณียี่เป็ง, งานวันสงกรานต์/ประเพณีรดน้ำดำหัว, งานประเพณีสงกรานต์บุญสถาน/วัด, การประกวด / แข่งขัน ตีกลองหลวงดนตรีพื้นเมือง ฯลฯ, งานพระนางจามเทวี และงาน "แอ่วขัวมุง นุ่งผ้าขาว ผ่อของดีเมืองหล่งปูน" เป็นต้น

- ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 4 การพัฒนาปัจจัยโอกาสทางเศรษฐกิจสู่ความยั่งยืน ในกลยุทธ์และแนวทาง/มาตรการพัฒนาที่ 4 การสืบทอดวิถีชีวิตชาวล้านนา มี 3 แผนงานโครงการ คือ

1. จัดให้มีศูนย์ผลิตภัณฑ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการศึกษา/ท่องเที่ยว และเพิ่มรายได้ชุมชน

2. สนับสนุนการก่อสร้างโรงแรม/ที่พัก โดยใช้ศิลปะ แบบไทยล้านนา เพื่อสร้างบรรยากาศที่แปลกไปจากจังหวัดเชียงใหม่

3. สนับสนุนการก่อสร้างบ้านเรือน/สิ่งก่อสร้าง แบบไทยล้านนา ดำเนินการในพื้นที่บนถนนสายวัฒนธรรม ภายในปี 2555 จำนวน 2 สาย ได้แก่

สายที่ 1 ถนนสายลำพูน - ป่าซาง - บ้านดอน -หนองเงือก - มะกอก - พระบาทตากผ้า - บ้านแซม - ป่าตาล อำเภอแม่ทา

สายที่ 2 วัดพระธาตุหริภุญชัย - วัดพระยืน

- ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 5 การพัฒนาศักยภาพของคนและชุมชนสู่ความเข้มแข็งและมั่นคง ในกลยุทธ์และแนวทาง/มาตรการพัฒนาที่ 2 อนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบสานวัฒนธรรม เอกลักษณ์ ของท้องถิ่นจังหวัดลำพูน

มี 1 แผนงานโครงการที่เกี่ยวข้อง คือ อนุรักษ์ พื้นฟู สืบสานวัฒนธรรม เอกลักษณ์ ของท้องถิ่นจังหวัดลำพูน โดยมี 4 แผนงาน คือ

1. อนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านให้เป็นที่ประจักษ์ และใช้ประโยชน์จากศิลปวัฒนธรรมในการกล่อมเกลายาวชน ประชาชนให้เป็นคนดีมีคุณภาพ

2. จัดกิจกรรมเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

3. ประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติบุคคลและกลุ่มบุคคลที่มีผลงานวัฒนธรรมดีเด่น

4. จัดตั้งกองทุนส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น

- ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 6 การบริหารการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมดุล มี 5 กลยุทธ์และแนวทาง/มาตรการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง คือ

1. เสริมสร้างประสิทธิภาพในการประสานงานการบริหารจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยใช้เทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศสิ่งแวดล้อมและจัดให้มีระบบเครือข่ายข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม

2. เสริมสร้างจิตสำนึกให้กับประชาชนในการมีส่วนร่วมด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3. ให้มีการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยปรับรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามหลักการใช้ประโยชน์ที่ดิน

4. อนุรักษ์ พื้นฟูและบูรณะ โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างบูรณาการ

4.1 อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ

4.2 สนับสนุนการใช้ทรัพยากรน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ให้มีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

4.3 ใช้กลไกด้านผังเมืองในการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ชุมชน ให้เกิดความน่าอยู่และยั่งยืน

- ท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการจัดผังจังหวัด ในการจัดผังจังหวัด ในการกำหนดเขตการใช้ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ครอบคลุมทุกพื้นที่

- พื้นที่เขตเมืองมีผังเมืองรวมเมืองลำพูน (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 2) บังคับใช้

- สนับสนุนท้องถิ่น จัดทำและวางผังเมืองรวมชุมชน เทศบาลตำบลของตนเอง ซึ่งเป็นผังที่มีกฎหมายบังคับใช้ ซึ่งท้องถิ่นจัดทำเอง หรือจัดจ้างบริษัทที่ปรึกษา

5. รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยให้ความสำคัญกับการลดมลพิษ เพื่อให้เมืองและชุมชนมีความน่าอยู่ ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดย

5.1 ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานในระบบเครือข่ายการทำงานร่วมกันแบบพหุภาคี เช่น การจัดการขยะมูลฝอยแบบศูนย์รวม

5.2 ส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามาลงทุนในการจัดการขยะมูลฝอยและธุรกิจวัสดุรีไซเคิล

5.3 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการลดและคัดแยกขยะมูลฝอย

5.4 ให้ความรู้และอบรมบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการกำจัดขยะมูลฝอย

2.3.3 จังหวัดน่าน

ยุทธศาสตร์การบริหารจังหวัดน่าน ที่ดำเนินการอยู่ในปี พ.ศ.2549 ประกอบด้วยประเด็นยุทธศาสตร์ 5 ด้าน ดังต่อไปนี้

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 1 การบริหารจัดการ และการบริการ

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาเศรษฐกิจ

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 4 การพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 5 ความมั่นคง และความสงบเรียบร้อย

สำหรับประเด็นยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและแผนงานโครงการในพื้นที่จังหวัดน่าน และเกี่ยวข้องกับเมืองเก่า คือ

- ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีทั้งหมด 2 กลยุทธ์ คือ

1. กลยุทธ์ การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ยั่งยืน มีนโยบายและแผนงานโครงการที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

- โครงการฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำ (8,250 ไร่)
- โครงการปรับปรุงระบบนิเวศต้นน้ำ (29,700 ไร่)
- โครงการปลูกสวนป่าห้วย (10,000 ไร่)
- โครงการปลูกป่าอันเนื่องมาจากพระราชดำริ(10,000 ไร่)
- โครงการเพิ่มพูนความเป็นป่าเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและการ

ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

- โครงการพัฒนาแหล่งน้ำธรรมชาติหนองน้ำบ้านนาเหลียงนอก หมู่ 3 ต.นา-

เหลียง อ.เวียงสา

- โครงการจัดระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ
- โครงการปรับปรุงกำแพงเมือง คูเมืองโบราณ และสวนสาธารณะศรีเมือง
- โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ และสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวใน

เขตเทศบาล และปรับปรุงสวนสาธารณะ 5 แห่ง

- วางผังเมืองรวมจังหวัดน่าน
- ปรับปรุงผังเมืองรวมจังหวัดน่าน
- การจัดรูปที่ดินเพื่อการพัฒนาพื้นที่

2. กลยุทธ์การพัฒนาและอนุรักษ์

มีนโยบายและแผนงานโครงการที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

- โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวหมู่บ้านประมงปากนาย
- โครงการจัดตั้งสวนป่าเปิดห้วยคำ
- โครงการศึกษาและออกแบบภูมิทัศน์แหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ภูซาง
- ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 4 ด้านการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มีทั้งหมด 7 กลยุทธ์ แต่มีกลยุทธ์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่า คือ

กลยุทธ์ที่ 3 การพัฒนาทุนทางสังคม มีโครงการที่เกี่ยวข้องอยู่ 7 โครงการ ดังนี้

- โครงการจัดถนนวัฒนธรรม
- โครงการส่งเสริมประเพณีวันสำคัญของชาติ 7 วัน
- โครงการปลูกจิตสำนึกในการดูแลอนุรักษ์ สืบสานพัฒนาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
- โครงการวันอนุรักษ์มรดกไทย
- โครงการศึกษาค้นคว้า พัฒนาเอกลักษณ์ และภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัด
- โครงการพัฒนาอนุรักษ์ แหล่งเรียนรู้ความหลากหลาย
- โครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในการดูแล รักษา ศิลปวัฒนธรรมแก่

ภาครัฐ และเอกชน จังหวัดน่าน

2.3.4 จังหวัดแพร่

ยุทธศาสตร์การบริหารจังหวัดแพร่ ที่ดำเนินการอยู่ในช่วงปี พ.ศ.2549 ประกอบด้วยประเด็นยุทธศาสตร์ 3 ด้าน ดังต่อไปนี้

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 1 การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน แก้ไขปัญหาความยากจนและกระจายรายได้ มี 3 กลยุทธ์ 313 โครงการ

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาที่ยั่งยืน มี 2 กลยุทธ์ 90 โครงการ

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี มี 2 กลยุทธ์ 210 โครงการ

สำหรับประเด็นยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและแผนงานโครงการในพื้นที่จังหวัดแพร่ และเกี่ยวข้องกับเมืองเก่า คือ

- ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 1 การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน แก้ไขปัญหาความยากจนและกระจายรายได้ กลยุทธ์ ที่ 2 อนุรักษ์ส่งเสริมวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว มี 3 แผนงานคือ

1. พัฒนาแหล่งเรียนรู้ องค์ความรู้และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม และสร้างสรรค์งานศิลปะระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ รวมทั้งการต่อยอดภูมิปัญญาและการสร้างนวัตกรรมทางด้านศิลปวัฒนธรรมในกลุ่มเยาวชนและศิลปินรุ่นใหม่ โดยเพิ่มบทบาทสถาบันศาสนาและภาคีความร่วมมือต่างๆ

2. สร้างสิ่งจูงใจให้ภาครัฐและเอกชนส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ไทย

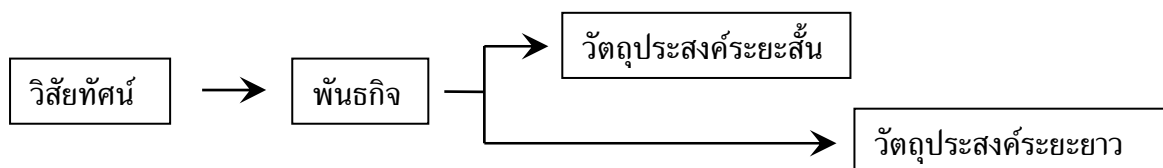
3. พัฒนา พื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวเดิม และแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นให้มีคุณภาพพร้อมทั้งส่งเสริมกิจกรรมใหม่ๆ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มแก่สินค้าการท่องเที่ยวและบริการด้านการท่องเที่ยว

ส่วนโครงการที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้

1. ฟื้นฟู อนุรักษ์ สืบสานภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดแพร่
2. พัฒนาปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์อ่างเก็บน้ำแม่สอง
3. ปรับปรุงคูเมืองบริเวณบ้านร่องซ้อ
4. ปรับปรุงหอพุทธศิลป์วัดหลวง

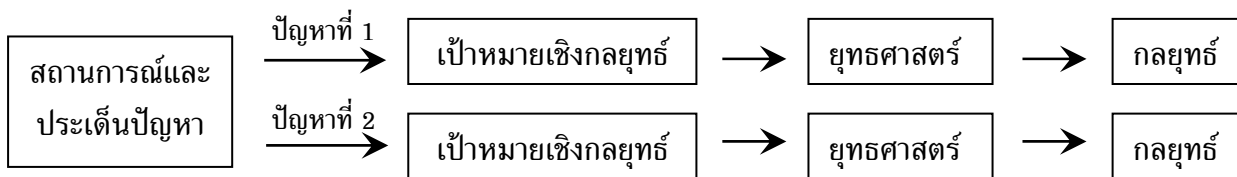
ซึ่งยุทธศาสตร์การบริหารจัดการของแต่ละจังหวัด ที่อยู่ในแผนปฏิบัติราชการ 4 ปี (พ.ศ.2548 - 2551) แปลงมาจากแผนบริหารราชการแผ่นดินเป็นซึ่งเป็นวิสัยทัศน์ของรัฐบาล ส่งมายังระดับภาคซึ่งจะได้เป็นยุทธศาสตร์ของภาคเหนือ ให้กับระดับกลุ่มจังหวัดซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน กับกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง และส่งต่อมายังระดับจังหวัด ซึ่งแต่ละจังหวัดก็จะมีกรอบของนโยบายและแผนในระดับกลุ่มจังหวัด และระดับภาคเหมือนกัน ส่วนนโยบายและแผนในการบริหารของแต่ละจังหวัดก็จะแตกต่างกันไปขึ้นกับประเด็นปัญหา

อย่างไรก็ตามประเด็นยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องของเมืองเก่าทั้ง 4 จังหวัดในพื้นที่ศึกษา ควรมีการกำหนดยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าโดยตรงกับพื้นที่ศึกษา โดยใช้ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า พ.ศ.2548 - 2552 ซึ่งใช้การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมแบบ (SWOT Analysis) เป็นการวิเคราะห์ในส่วนของจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของเมืองเก่า ทางจังหวัดควรมีการกำหนดวิสัยทัศน์ในเรื่องเมืองเก่าภายในจังหวัด ให้ได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเหมาะสม สามารถดำรงคุณค่าความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญไว้ได้ พร้อมไปกับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนเพื่อคงไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศเมือง และประโยชน์ของประชาชน ต่อจากนั้นทางจังหวัดควรมีการกำหนด พันธกิจ วัตถุประสงค์ระยะสั้น และวัตถุประสงค์ระยะยาวในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า

รูปที่ 2-24 ขั้นตอนก่อนการกำหนดยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า (ระดับจังหวัด)

หลังจากทางจังหวัดมีการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมแบบ (SWOT Analysis) ซึ่งทราบถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ประกอบกับการตั้งวิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ระยะสั้น และวัตถุประสงค์ระยะยาวในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าแล้ว ควรเริ่มจากสถานการณ์ และประเด็นปัญหา โดยแบ่งประเภทแล้วตั้งเป้าหมายเชิงกลยุทธ์ กำหนดยุทธศาสตร์ และกลยุทธ์ เพื่อการแก้ไขปัญหาให้ตรงจุดตามสภาพพื้นที่

รูปที่ 2-25 การกำหนดยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า (ระดับจังหวัด)

การจัดทำยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า พ.ศ.2528 - 2552 โดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้กำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ไว้ 3 ยุทธศาสตร์ 15 กลยุทธ์ดังต่อไปนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 กำหนดและประกาศพื้นที่เมืองเก่า

กลยุทธ์ที่ 1 ส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการรวบรวมข้อมูลและองค์ความรู้เรื่องเมืองเก่าอย่างถูกต้องเหมาะสม

กลยุทธ์ที่ 2 ประกาศพื้นที่ กำหนดนโยบาย และแนวทางการดำเนินงาน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 พัฒนากลไกและกระบวนการบริหารจัดการเมืองเก่าอย่างบูรณาการ

กลยุทธ์ที่ 1 จัดตั้งโครงสร้างการบริหารจัดการรายเมือง

กลยุทธ์ที่ 2 ส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการอนุรักษ์ ดูแล ปรับปรุง มรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่า

กลยุทธ์ที่ 3 ส่งเสริมให้มีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมเพื่อสร้างสมดุลของระบบนิเวศเมืองที่ดี

กลยุทธ์ที่ 4 กำหนดมาตรการและบังคับใช้กฎหมายข้อบังคับ

กลยุทธ์ที่ 5 ส่งเสริมให้มีการสร้างแรงจูงใจ และกลไกทางเศรษฐศาสตร์เพื่อสนับสนุนกิจกรรมด้านการอนุรักษ์

กลยุทธ์ที่ 6 ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนที่สอดคล้องเหมาะสม

กลยุทธ์ที่ 7 ส่งเสริมให้เกิดการกระจายความรับผิดชอบสู่ทุกภาคส่วนเพื่อสร้างพันธกิจร่วม

กลยุทธ์ที่ 8 เสริมสร้างขีดความสามารถของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

กลยุทธ์ที่ 9 ส่งเสริมการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี

กลยุทธ์ที่ 10 เร่งรัดให้เกิดกลไกในการตรวจสอบเฝ้าระวัง

ยุทธศาสตร์ที่ 3 เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้

กลยุทธ์ที่ 1 ส่งเสริมเร่งรัดให้มีการสร้างการรับรู้และจิตสำนึก

กลยุทธ์ที่ 2 ส่งเสริมการศึกษาวิจัยที่สนับสนุนให้เกิดองค์ความรู้

กลยุทธ์ที่ 3 ส่งเสริมให้เป็นแหล่งความรู้ แหล่งเรียนรู้ และแหล่งนันทนาการที่สำคัญของชุมชน

ทั้งนี้ควรที่จะต้องมีการผลักดันยุทธศาสตร์ และกลยุทธ์ดังที่กล่าวมาแล้วสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม รวมทั้งต้องควบคุมให้การแปลงแนวยุทธศาสตร์ดังกล่าวสู่การปฏิบัติ เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้อง สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของยุทธศาสตร์ที่ต้องการให้เมืองเก่าได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเหมาะสม สามารถดำรงคุณค่าความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติไว้ได้พร้อมไปกับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เพื่อคงไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศเมือง และประโยชน์สุขของประชาชนด้วย

ในบทนี้จะกล่าวถึงการนำข้อมูลที่เกี่ยวข้องทั้งในด้านแนวคิด ทฤษฎี และนโยบายมาวิเคราะห์เพื่อกำหนดดัชนี ตัวชี้วัด และเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมของเมืองเก่า โดยมีการกำหนดดัชนี ตัวชี้วัดและเกณฑ์และปัจจัยที่ใช้ในการกำหนดดัชนี

3.1 การกำหนดดัชนี ตัวชี้วัด และเกณฑ์

จากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่า รวมทั้งปัญหาที่มักเกิดกับเมืองเก่าที่ประกอบไปด้วยหัวข้อ 5 หัวข้อ ซึ่งในที่นี้ได้นำมาปรับเป็นดัชนีมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมของเมืองเก่า โดย แต่ละหัวข้อดัชนีจะมีตัวชี้วัด และเกณฑ์ ซึ่งจะนำมาใช้ในการดำเนินโครงการกับพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 เมืองต่อไป โดยดัชนี ตัวชี้วัด และเกณฑ์ได้แสดงตามตารางที่ 3-1

ตารางที่ 3-1 ดัชนี ตัวชี้วัด และเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมของเมืองเก่า

ดัชนี	ตัวชี้วัด	เกณฑ์
1. คุณค่าความสำคัญของเมืองเก่า	1.1 มีการกำหนดวิธีการในการวิเคราะห์คุณค่า ความสำคัญทางการเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่า	มี / ไม่มี
	1.2 มีการกำหนดวิธีการการทดสอบความแท้ (authenticity) และบูรณภาพ (integrity) ของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมฯ	มี / ไม่มี
	1.3 มีการสำรวจ ประเมินคุณค่า และระบุแหล่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและธรรมชาติในเมืองเก่า	มี / ไม่มี
	1.4 มีการจัดทำทะเบียนแหล่งศิลปกรรมและแหล่งธรรมชาติ	มี / ไม่มี
	1.5 มีการศึกษาประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการของเมืองอย่างต่อเนื่อง (เช่น การจัดพิมพ์เอกสารเรื่องประวัติศาสตร์เมืองที่ค้นพบใหม่ เผยแพร่)	มี / ไม่มี
	1.6 มีการคงไว้ซึ่งวัสดุก่อสร้างเดิมและวิธีการก่อสร้างแบบดั้งเดิม รวมทั้งการใช้สี	มี / ไม่มี
	1.7 มีการเตรียมแหล่งวัสดุก่อสร้างเดิม (เช่น การกำหนดพื้นที่ปลูกป่าไม้เพื่อซ่อมแซมอาคารไม้เก่า)	มี / ไม่มี
	1.8 มีการฝึกอบรม สืบทอดช่างฝีมือเพื่อซ่อมแซม ปลูกสร้างอาคารอนุรักษ์	มี / ไม่มี

ตารางที่ 3-1 ดัชนี ตัวชี้วัด และเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมของเมืองเก่า (ต่อ)

ดัชนี	ตัวชี้วัด	เกณฑ์
	1.9 มีการเชื่อมโยงคุณค่าความสำคัญกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม (เช่น การจัดเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ของชุมชนในเขตเมืองเก่า การขายอาหาร สินค้าพื้นถิ่นในเมืองเก่า)	มี / ไม่มี
	1.10 มีการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องเพื่อการส่งเสริมคุณค่าและช่วยป้องกันมิให้สูญสลาย (เช่น การนำอาคารเก่ามาบูรณะและปรับปรุงประโยชน์ใช้สอยที่เหมาะสม)	มี / ไม่มี
2. การจัดทำแผนการอนุรักษ์	2.1 มีการจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า	มี / ไม่มี
	2.2 แผนการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่ามีองค์ประกอบหลักสมบูรณ์หรือไม่ (องค์ประกอบหลักของแผน ได้แก่ การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมา แผนที่แสดงวิวัฒนาการการพัฒนาเมือง แผนที่แสดงขอบเขตเมืองเก่าและพื้นที่กันชน รูปแบบเฉพาะของสิ่งก่อสร้างและพืชพรรณ (ถ้ามี) รายการและตำแหน่งอาคารที่มีคุณค่า สภาพปัจจุบันด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การจัดการพัฒนาโดยรอบ และที่เกิดขึ้นใหม่ แนวทางการบูรณะอาคาร แนวทางการพัฒนาอาคารใหม่ (กำหนดความสูง รูปแบบ องค์ประกอบ วัสดุ สี ฯลฯ) ข้อเสนอแนะการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดิน ข้อเสนอแนะการจัดการจราจร ข้อเสนอแนะองค์กร รูปแบบการบริหารจัดการที่เหมาะสมกับพื้นที่	สมบูรณ์ / ไม่สมบูรณ์
	2.3 มีการจัดทำฐานข้อมูล แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า (atlas) ที่นำไปเป็นชั้นข้อมูลในระบบสารสนเทศของหน่วยงานท้องถิ่น (เช่น แผนที่ภาษี แผนที่ผังเมือง)	มี / ไม่มี
	2.4 มีการกำหนดเรื่องการอนุรักษ์เมืองเก่าเป็นวาระจังหวัด หรือ ยุทธศาสตร์จังหวัด	มี / ไม่มี
	2.5 มีการคำนึงถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมต่างๆ กับคุณค่าในการพัฒนาด้านอื่น ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม กายภาพ	มี / ไม่มี
	2.6 มีการศึกษาประวัติและวิวัฒนาการของเมืองในการจัดทำแผนพัฒนาต่างๆ	มี / ไม่มี
	2.7 มีการนำผังเมืองดั้งเดิมมาใช้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ทิศทางการเติบโตของเมืองในปัจจุบัน โดยเฉพาะในการวางผังเมืองรวม/ผังเฉพาะ/การควบคุมอาคาร	มี / ไม่มี

ตารางที่ 3-1 ดัชนี ตัวชี้วัด และเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมของเมืองเก่า (ต่อ)

ดัชนี	ตัวชี้วัด	เกณฑ์
	2.8 ในผังเมืองรวม มีการวิเคราะห์การจราจร โดยเฉพาะปริมาณการจราจรที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อย่านประวัติศาสตร์ รวมทั้งการพิจารณารูปแบบทางเลือกเป็นถนนคนเดิน	มี / ไม่มี
	2.9 มีแผนป้องกันภัยคุกคามและความเสี่ยง ทั้งจากธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น (เป็นแผนจังหวัดหรือแผนงานที่อยู่ในแผนอื่นก็ได้)	มี / ไม่มี
3. องค์การและการบริหารจัดการ	3.1 มีการจัดตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ คณะทำงาน หรือหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับเมืองเก่า	มี / ไม่มี
	3.2 มีการจัดหาบุคลากรผู้เชี่ยวชาญในสาขาที่เกี่ยวข้อง ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามหลักสากล ด้านต่างๆ ได้แก่ สถาปนิก วิศวกร นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ศิลปะ นักอนุรักษ์ นักผังเมือง และนักบริหาร	มี / ไม่มี
	3.3 มีการจัดฝึกอบรมผู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ในเรื่องการดูแลรักษาอาคารเก่าและสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าอันควรอนุรักษ์ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมอย่างต่อเนื่อง	มี / ไม่มี
	3.4 มีระบบการตรวจสอบอาคารเก่าและสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าควรอนุรักษ์อย่างสม่ำเสมอ	มี / ไม่มี
	3.5 มีการจัดกระบวนการหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในการดำเนินการด้านการอนุรักษ์อย่างเต็มที่ เช่น การจัดเวทีประชาคมที่เปิดกว้าง	มี / ไม่มี
	3.6 มีการบริหารจัดการในลักษณะของการพึ่งตนเอง หรือใช้ทรัพยากรที่มีของตนเอง เช่น การใช้ทุนและคนในท้องถิ่นในการจัดการต่างๆ	มี / ไม่มี
4. มาตรการในการนำมาปฏิบัติ	4.1 มีการนำมาตรการ/กฎระเบียบ/กฎหมาย จากส่วนกลาง (ในรูปของกฎกระทรวง ประกาศกระทรวง) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่า เพื่อการปกป้องคุ้มครองและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม ในจังหวัด/ในท้องถิ่น	มี / ไม่มี
	4.2 มีการประกาศพื้นที่เมืองหรือการควบคุมการพัฒนาในเขตเมืองเก่าเป็นข้อกฎหมาย ข้อบังคับ ส่วนท้องถิ่น (ในรูปของกฎหมายท้องถิ่น เช่น ข้อบัญญัติ เทศบัญญัติ ข้อบังคับ ฯลฯ เช่น ควบคุมการใช้ที่ดิน การใช้อาคาร ความสูง รูปแบบอาคาร สี วัสดุ ฯลฯ)	มี / ไม่มี

ตารางที่ 3-1 ดัชนี ตัวชี้วัด และเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมของเมืองเก่า (ต่อ)

ดัชนี	ตัวชี้วัด	เกณฑ์
	4.3 แหล่งมรดกฯ อันควรรักษาหรือมีการขึ้นทะเบียนโบราณสถานจากกรมศิลปากร	มี / ไม่มี
	4.4 มีการขึ้นบัญชีแหล่งมรดกวัฒนธรรมและธรรมชาติโดยท้องถิ่น หรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง	มี / ไม่มี
	4.5 มีการกำหนดแรงจูงใจโดยการลดภาษีหรือการยกเว้นภาษีรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง	มี / ไม่มี
	4.6 มีการกำหนดแรงจูงใจโดยการสมทบค่าบูรณะซ่อมแซม	มี / ไม่มี
	4.7 มีการกำหนดแรงจูงใจโดยการจัดหาวัสดุตั้งเดิมในราคาถูก	มี / ไม่มี
	4.8 การจัดตั้งกองทุนเพื่อการบูรณะ	มี / ไม่มี
	4.9 มีการจัดสรรงบประมาณในการพัฒนาท้องถิ่นที่สอดคล้องกับแผนการอนุรักษ์	มี / ไม่มี
	4.10 มีการดำเนินการเพื่อตรวจสอบสภาพอาคารและสิ่งก่อสร้างอย่างสม่ำเสมอ	มี / ไม่มี
	4.11 การกำหนดวิธีการอนุรักษ์ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการวิเคราะห์คุณค่าความสำคัญ ได้แก่ การสงวนรักษา การบูรณะ การฟื้นฟู การปรับการใช้สอย การสร้างใหม่ การสื่อความหมายคุณค่า	มี / ไม่มี
5. การมีส่วนร่วม	5.1 หน่วยงานในพื้นที่ มีการกระจายความรับผิดชอบให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจการอนุรักษ์อย่างครอบคลุม ทัวถึง	ใช่ / ไม่ใช่
	5.2 มีการจัดตั้งคณะอนุกรรมการ หรือคณะทำงานเกี่ยวกับเมืองเก่าโดยเฉพาะที่มีองค์ประกอบจากทุกภาคส่วน	มี / ไม่มี
	5.3 มีการนำความคิดเห็นของประชาชนเข้ามามีใช้ในการตัดสินใจในโครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟู เมืองเก่า รวมทั้งการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในเขตเมืองเก่า	มี / ไม่มี
	5.4 มีการจัดการด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารอย่างกว้างขวางและเป็นธรรมให้แก่ประชาชนในพื้นที่ เพื่อส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง	มี / ไม่มี

ร่างดัชนีชี้วัดมาตรฐานดังกล่าว ได้นำไปใช้ทดสอบในพื้นที่โดยตั้งคำถามในแบบสอบถามผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อพิจารณาว่าควรมีการปรับปรุงแก้ไขอย่างไร ซึ่งจะนำเสนอในบทที่ 4 ต่อไป

3.2 ปัจจัยที่ใช้ในการกำหนดตัวชี้วัด

นอกจากแนวคิด ทฤษฎีแล้ว ยังมีปัจจัยที่ได้นำมากำหนดตัวชี้วัดอีก ได้แก่ การให้นิยามของเมืองเก่า สภาพทางกายภาพ ระบบนิเวศ ลักษณะภูมิทัศน์ และกลไกการบริหารจัดการ

ในเรื่องของนิยามของเมืองเก่า ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 ได้ให้ความหมายของเมืองเก่าไว้ 4 ประเภทด้วยกัน ดังนี้

(1) เมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะแห่ง สืบต่อมาแต่กาลก่อน หรือมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือมีลักษณะจำเพาะของสมัยหนึ่งในประวัติศาสตร์

(2) เมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีรูปแบบผสมผสานสถาปัตยกรรมท้องถิ่น หรือมีลักษณะรูปแบบวิวัฒนาการทางสังคมที่สืบต่อมาในยุคต่าง ๆ

(3) เมืองหรือบริเวณของเมืองที่เคยเป็นตัวเมืองดั้งเดิมในสมัยหนึ่ง และยังคงมีลักษณะเด่นประกอบด้วยโบราณสถาน

(4) เมืองหรือบริเวณของเมืองซึ่งโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์หรืออายุ หรือลักษณะแห่งสถาปัตยกรรม หรือคุณค่าในทางศิลปะ โบราณคดี หรือประวัติศาสตร์

เมืองเก่าในประเภทที่ (3) และ (4) เป็นเมืองเก่าที่ยังมีชีวิตและมีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นเป้าหมายของการศึกษาในโครงการนี้ เมืองเก่าทั้งสองกลุ่ม ในยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า พ.ศ. 2548-2552 ได้กำหนดลักษณะดังนี้

- มีลักษณะพิเศษและมีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น
- มีรูปแบบของสถาปัตยกรรมเฉพาะที่รวมตัวกันเป็นกลุ่ม
- มีความเป็นตัวแทนของรูปแบบวิวัฒนาการทางสังคม หรือเคยเป็นตัวเมืองดั้งเดิมในสมัยหนึ่ง ซึ่งโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์หรือสถาปัตยกรรมมีคุณค่าในทางศิลปะ โบราณคดี หรือประวัติศาสตร์
- การปรากฏของหลักฐานทางกายภาพที่บ่งบอกถึงลักษณะอันเด่นชัดของโครงสร้างเมือง หรือแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมจากอดีต
- การใช้สอยในลักษณะเมืองที่ยังมีชีวิตในปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า แม้นิยามของเมืองเก่าจะยังไม่ชัดเจนนัก เนื่องจากมีความคล้ายคลึงกันในทุกประเภท แต่ก็อาจสรุปได้ว่าการกำหนดนิยามของเมืองเก่า นั้น มีพื้นฐานมาจากการมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ และสถาปัตยกรรมเป็นหลัก โดยเมืองเก่าใน 2 ประเภทหลังจะมีความซับซ้อนกว่าเนื่องจากยังมีความต้องการพัฒนาพร้อมกับหลักฐานของเมืองเก่าอยู่ในพื้นที่ด้วย

ในด้านสภาพทางกายภาพ ในหลักการคือการพิจารณาสภาพทางภูมิประเทศและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น สำหรับพื้นที่ศึกษา องค์ประกอบที่มีร่วมกัน ได้แก่ ระบบโครงข่ายถนน ทางน้ำ คู คลอง ในเมือง สิ่งก่อสร้าง เช่น สะพาน ป้อม กำแพงเมือง อาคารที่เป็นทั้งของรัฐและเอกชน ซึ่งมักเกี่ยวกับการพิจารณารูปแบบ ขนาด ความสูง รวมทั้งความหนาแน่น

สำหรับระบบนิเวศ ได้แก่ พื้นที่ธรรมชาติหรือที่มนุษย์สร้างขึ้นในเมืองที่ยังคงมีความสมดุล โดยเฉพาะคู คลอง พื้นที่สีเขียว แหล่งน้ำต่าง ๆ ซึ่งในส่วนนี้มีความเกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์ของเมืองด้วย

ในส่วนของการบริหาร ได้แก่ การกำหนดข้อบังคับ แรงจูงใจ นโยบายการพัฒนา และการมีส่วนร่วมซึ่งได้กำหนดไว้แล้วในร่างดัชนีชี้วัดมาตรฐานฯ ในรายงานนี้

ปัจจัยที่ใช้กำหนดดัชนีชี้วัดมีความสัมพันธ์กับร่างมาตรฐานดังแสดงตามตารางที่ 3-2

ตารางที่ 3-2 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยกำหนดดัชนี กับดัชนีของร่างมาตรฐานฯ

ปัจจัย	ดัชนี				
	1) คุณค่าความสำคัญ	2) แผนการอนุรักษ์	3) องค์การบริหาร	4) มาตรการ	5) การมีส่วนร่วม
นิยามเมืองเก่า	✓	✓			
สภาพทางกายภาพ	✓	✓			
ระบบนิเวศ	✓				
ภูมิทัศน์	✓				
กลไกข้อบังคับ			✓	✓	
กลไกแรงจูงใจ				✓	
นโยบายการพัฒนา			✓		
กลไกการมีส่วนร่วม					✓

3.3 ตัวอย่างกลไกในต่างประเทศ

กลไกในการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าในต่างประเทศ ในขั้นแรกนี้ได้ใช้กลไกที่ใช้ในการประเมินเมืองประวัติศาสตร์และแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่กำหนดโดยองค์การยูเนสโกและคณะกรรมการมรดกโลก ซึ่งปรากฏในรายงานสถานการณ์ตามระยะของการประเมิน (Periodic Report) ที่ประเทศภาคีสมาชิกได้ร่วมจัด ทั้งนี้สาเหตุที่ใช้กลไกนี้เป็นตัวอย่างเนื่องจากมีลักษณะของการประเมินและกำหนดดัชนี ตัวชี้วัดด้วยเหมือนกัน แต่ในรายงานนี้จะเพียงอธิบายตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องโดยสังเขปเฉพาะการบริหารจัดการเท่านั้น ซึ่งได้แก่

- 1) ปีที่ได้ขึ้นบัญชีเป็นมรดกโลก (หรือเป็นพื้นที่อนุรักษ์)
- 2) สถานะของการขึ้นทะเบียนมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม
- 3) การปกป้อง การอนุรักษ์ และการนำเสนอมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม
 - การบูรณาการการจัดการมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมกับการวางแผนพัฒนา
 - การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น
 - การพัฒนาการท่องเที่ยว
 - การจัดสรรงบประมาณ
 - บุคลากร ผู้เชี่ยวชาญ
 - การจัดทาบบริการสาธารณะและสาธารณูปการทั้งที่ปรับปรุงของเดิมและที่เพิ่มเติม
 - ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
- 4) ความร่วมมือระหว่างประเทศและการระดมทุน
- 5) การให้การศึกษา การให้ข้อมูลข่าวสารและการสร้างความตระหนัก

6) ข้อเสนอแนะ

นอกจากนี้ ยังมีการประเมินรายละเอียดในด้านการดำเนินงานและการรักษาคุณค่า มีดังนี้

- 1) การระบุพื้นที่และหน่วยงานรับผิดชอบ
- 2) การระบุคุณค่าความสำคัญ
- 3) การระบุความแท้และบูรณภาพ
- 4) การบริหารจัดการ
 - การจัดการด้านบริหาร เช่น กฎหมายที่เกี่ยวข้อง
 - สถานะของการอนุรักษ์ในปัจจุบัน
 - ความต้องการการเสริมทักษะและสมรรถนะในการดำเนินการ
 - สถานะทางการเงิน
 - การเข้าถึงระบบสารสนเทศ
 - การบริหารจัดการนักท่องเที่ยว
- 5) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม
 - ภัยคุกคามและความเสี่ยง
 - แผนกำหนดมาตรการแก้ปัญหา
- 6) การตรวจสอบ โดยกำหนดวิธีการและตัวชี้วัด
- 7) การสรุปสถานะและข้อเสนอแนะ

4.1 ลักษณะและรายละเอียดการจัดประชุม

สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยการสนับสนุนของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้จัดให้มีการสัมมนาเพื่อรับทราบและรวบรวมข้อมูลในเรื่องของแนวทางการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่าขึ้น ในวันศุกร์ที่ 15 มิถุนายน พ.ศ.2550 เวลา 8.30-16.30 น. ณ ห้องประชุมจันผา โรงแรมเวียงลคอร จังหวัดลำปาง โดยการสัมมนาดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ดังนี้

- 1) เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในคุณค่า และความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่า
- 2) เพื่อรวบรวมข้อมูลสำหรับการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่า โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน
- 3) เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วม ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลในเรื่องของประเด็นปัญหาในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่า

ทั้งนี้ในการสัมมนาดังกล่าวได้มีผู้เข้าร่วมสัมมนา 186 ท่าน จากเป้าหมายที่ตั้งไว้ประมาณ 130 ท่าน ประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้แทนจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เทศบาล ผู้แทนชุมชนท้องถิ่น และประชาชนผู้สนใจ ดังปรากฏรายชื่อผู้เข้าร่วมสัมมนาในภาคผนวก ก.

4.2 สรุปปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองเก่า

ในการประชุมรับฟังความคิดเห็น ได้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการในช่วงบ่าย ซึ่งมีการให้ผู้เข้าร่วมประชุมแบ่งเป็น 3 กลุ่มตามความสนใจ และให้แต่ละคนได้ระบุปัญหาเกี่ยวกับเมืองเก่าที่ประสบอยู่ และยังให้ระบุว่าเมืองเก่าที่อยากให้เป็นนั้นเป็นอย่างไร

โดยผู้เข้าร่วมประชุมที่ระบุถึงปัญหาเกี่ยวกับเมืองเก่า มีจำนวนทั้งสิ้น 77 คน แบ่งเป็นกลุ่มที่ 1 จำนวน 21 คน กลุ่มที่ 2 จำนวน 24 คน และกลุ่มที่ 3 จำนวน 32 คน ส่วนผู้เข้าร่วมประชุมที่ระบุถึงภาพของเมืองที่อยากให้เป็นในอนาคต มีจำนวนทั้งสิ้น 82 คน แบ่งเป็นกลุ่มที่ 1 จำนวน 23 คน กลุ่มที่ 2 จำนวน 24 คน และกลุ่มที่ 3 จำนวน 35 คน

ปัญหาที่แต่ละกลุ่มได้นำเสนอ เรียงลำดับตามความถี่ของการระบุ มีดังนี้ (ตารางที่ 4-1 4-2 และ 4-3)

ตารางที่ 4-1 สรุปปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองเก่าของผู้เข้าร่วมประชุม กลุ่มที่ 1

ลำดับที่	ปัญหา	ความถี่
1	ประชาชน และชุมชนยังขาดความตระหนัก และไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์เมืองเก่า รวมถึงยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์	17
2	หน่วยงานภาครัฐ และผู้นำท้องถิ่นในระดับต่างๆ ไม่เห็นความสำคัญ และคุณค่าของเมืองเก่า รวมถึงยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์	15
3	การพัฒนาอาคาร และสิ่งก่อสร้างที่ไม่สอดคล้อง และทำลายพื้นที่เมืองเก่า	10
4	การบุกรุก รุกล้ำแหล่งโบราณสถานในพื้นที่เมืองเก่า	9
5	ขาดการบริหารจัดการโครงการอนุรักษ์แบบบูรณาการ ส่งผลให้แผนปฏิบัติงานอนุรักษ์ไม่มีความต่อเนื่อง	7
5	ขาดมาตรการทางกฎหมายที่จะมาควบคุมการก่อสร้างอาคาร และขาดผังเมืองในการควบคุมการขยายพื้นที่ก่อสร้าง	7
6	การจัดการระบบสาธารณูปโภค และระบบจราจรไม่มีประสิทธิภาพและไม่เหมาะสมกับพื้นที่	6
7	ขาดการวางแผนแนวทางพัฒนาเมืองเก่าอย่างเหมาะสม ยั่งยืน	4
7	ขาดบุคคลที่มีความรู้ และประสบการณ์ในการอนุรักษ์และบูรณะซ่อมแซมอาคาร	4
8	เมืองเก่ามีสภาพเสื่อมโทรม และถูกทิ้งร้าง	3
8	หน่วยงานท้องถิ่นขาดการดูแลเอาใจใส่อย่างจริงจังต่อการอนุรักษ์	3
8	ขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานท้องถิ่นด้วยตนเอง และระหว่างหน่วยงานท้องถิ่นกับประชาชน	3
8	ขาดงบประมาณในการดำเนินการอนุรักษ์	3
8	ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น การทำประชาพิจารณ์	3
8	ไม่มีการทำวิจัยเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์เมือง	3
9	การกำหนดอาณาบริเวณ ขอบเขตของเมืองเก่ายังไม่ชัดเจน	2
9	ขาดการประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่ข่าวสารด้านการอนุรักษ์	2
9	ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ เช่น แหล่งน้ำในคูเมืองเน่าเสีย	2
9	มีการใช้พื้นที่ในบริเวณเมืองเก่าที่ไม่เหมาะสม เช่น คาราโอเกะ สถานที่มั่วสุมของวัยรุ่น	2
10	กรรมสิทธิ์ที่ดินในพื้นที่เมืองเก่าเป็นของเอกชน ส่งผลให้เกิดปัญหาในการอนุรักษ์	1
10	ขาดการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นฐานในการอนุรักษ์	1
10	การสร้างเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์ในประชาชน และหน่วยงานต่างๆ ยังไม่กว้างขวางเพียงพอ	1

ตารางที่ 4-2 สรุปปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองเก่าของผู้เข้าร่วมประชุม กลุ่มที่ 2

ลำดับที่	ปัญหาของเมืองเก่า	ความถี่
1	ประชาชน และชุมชนยังขาดความตระหนัก และไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์เมืองเก่า รวมถึงยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์	19
2	หน่วยงานภาครัฐ และผู้นำท้องถิ่นในระดับต่างๆ ไม่เห็นความสำคัญ และคุณค่าของเมืองเก่า รวมถึงยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์	13
3	การพัฒนาอาคาร และสิ่งก่อสร้างที่ไม่สอดคล้อง และทำลายพื้นที่เมืองเก่า	11
3	การบุกรุก รุกล้ำแหล่งโบราณสถานในพื้นที่เมืองเก่า	11
4	เมืองเก่ามีสภาพเสื่อมโทรม และถูกทิ้งร้าง	10
5	ขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรภาครัฐ	7
5	ทัศนียภาพบริเวณรอบเมืองเก่า เช่น สายไฟระโยงระยาง ทาบเร่แผงลอย ที่ทิ้งขยะ	7
6	ขาดระบบการบริหารจัดการโครงการอนุรักษ์แบบบูรณาการ ส่งผลให้แผนปฏิบัติงานไม่มี ความต่อเนื่อง	6
6	การจัดระบบโครงสร้างพื้นฐานไม่มีประสิทธิภาพ และไม่เหมาะสมกับพื้นที่	6
7	ขาดมาตรการทางกฎหมายในการฟื้นฟู อนุรักษ์เมือง และขาดการจัดระเบียบควบคุมการ พัฒนาเมือง	5
7	ขาดหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงในการอนุรักษ์	5
7	ขาดงบประมาณในการดำเนินการอนุรักษ์	5
8	ขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานท้องถิ่น และประชาชน	4
8	ขาดการประชาสัมพันธ์ข่าวสารด้านการอนุรักษ์	4
8	ชุมชนเมืองเก่าดั้งเดิมหายไป ส่งผลถึงวัฒนธรรมดั้งเดิมหายไป	4
9	การจัดการด้านสิ่งแวดล้อมไม่ครอบคลุมทั้งพื้นที่	3
9	เกิดปัญหาด้านอาชญากรรม และปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ เช่น แหล่งน้ำในคูเมืองเน่าเสีย	3
9	ขาดบุคคลที่มีความรู้ และประสบการณ์ในการอนุรักษ์	3
10	กรรมสิทธิ์ที่ดินในพื้นที่เมืองเก่าเป็นของเอกชน ส่งผลให้เกิดปัญหาในการอนุรักษ์	2
11	การกำหนดอาณาบริเวณ ขอบเขตของเมืองเก่ายังไม่ชัดเจน	1
11	ปัญหาแสวงหาผลประโยชน์ด้านการค้าขายมากเกินไปในพื้นที่เมืองเก่า	1

ตารางที่ 4-3 สรุปปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองเก่าของผู้เข้าร่วมประชุม กลุ่มที่ 3

ลำดับที่	ปัญหาของเมืองเก่า	ความถี่
1	การบุกรุก รุกล้ำแหล่งโบราณสถานในพื้นที่เมืองเก่า	20
2	ขาดมาตรการ และแผนงานในการคุ้มครอง พื้นพูนุรักษ์ และพัฒนาเมืองเก่าที่ชัดเจน และเป็นรูปธรรม	16
2	ประชาชน และชุมชนยังขาดความตระหนัก และไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์เมืองเก่า รวมถึงยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์	16
3	หน่วยงานภาครัฐ และผู้นำท้องถิ่นในระดับต่างๆ ไม่เห็นความสำคัญ และคุณค่าของเมืองเก่า รวมถึงยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์	15
4	ขาดการดูแลเอาใจใส่ และบูรณะซ่อมแซมเมืองเก่าอย่างทั่วถึง ส่งผลให้เมืองเก่ามีสภาพเสื่อมโทรม และถูกทิ้งร้าง	8
5	ขาดงบประมาณในการดำเนินการอนุรักษ์ และเผยแพร่ความรู้ให้ทั่วถึง	6
6	ขาดการบริหารงาน การดำเนินงานในการอนุรักษ์ที่ดี และต่อเนื่อง	5
7	การพัฒนาอาคาร และสิ่งก่อสร้างที่ทำลายทัศนียภาพของพื้นที่เมืองเก่า	4
7	ขาดการประสานงาน และความร่วมมืออย่างจริงจังของทุกภาคส่วนในการอนุรักษ์	4
7	ขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรภาครัฐ	4
8	ขาดหน่วยงานรับผิดชอบในการอนุรักษ์	3
9	การกำหนดอาณาบริเวณ ขอบเขตของเมืองเก่ายังไม่ชัดเจน	2
9	ขาดบุคคลที่มีความรู้ และประสบการณ์ในกระบวนการอนุรักษ์	2
9	มีการใช้พื้นที่ในบริเวณเมืองเก่าที่ไม่เหมาะสม และผิดวัตถุประสงค์	2
9	ปัญหาความแออัดของประชาชนในเมืองเก่า	2
10	ขาดแรงจูงใจในการให้เจ้าของบ้านบำรุงรักษาอาคารเก่า	1
10	ไม่มีการสำรวจ และตรวจสอบหลักฐานทางด้านโบราณคดี และประวัติศาสตร์อย่างจริงจัง และต่อเนื่อง	1
10	การออกเอกสารสิทธิบริเวณเมืองเก่าจากภาครัฐให้ประชาชน	1
10	มีปริมาณของยานพาหนะในเขตเมืองเก่าจำนวนมาก	1

จะเห็นได้ว่าปัญหาส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการที่ภาคประชาชน และหน่วยงานท้องถิ่นขาดความตระหนัก และไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์เมืองเก่า รวมถึงยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์ และการบุกรุก รุกล้ำแหล่งโบราณสถานในพื้นที่เมืองเก่า ซึ่งปัญหาทั้งหมดมีความหลากหลาย เกี่ยวพันทั้งในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม

โดยเมื่อนำปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองเก่าของผู้เข้าร่วมประชุมของทั้ง 3 กลุ่มมาสรุปร่วมกัน จะเห็นถึงปัญหาโดยรวมของเมืองเก่า ได้ดังนี้ (ตารางที่ 4-4)

ตารางที่ 4-4 สรุปภาพรวมของปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองเก่า

ลำดับที่	ปัญหาของเมืองเก่า	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3	รวม
1	ประชาชน และชุมชนยังขาดความตระหนัก และไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์เมืองเก่า รวมถึงยังขาดความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์	17	19	16	52
2	หน่วยงานภาครัฐ และผู้นำท้องถิ่นในระดับต่างๆ ไม่เห็นความสำคัญ และคุณค่าของเมืองเก่า รวมถึงยังขาดความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์	15	13	15	43
3	การบุกรุก รุกล้ำแหล่งโบราณสถานในพื้นที่เมืองเก่า	9	11	20	40
4	ขาดมาตรการทางกฎหมายในการฟื้นฟู อนุรักษ์เมือง และขาดการจัดระเบียบควบคุมการพัฒนาเมือง	7	5	16	28
5	การพัฒนาอาคาร และสิ่งก่อสร้างที่ไม่สอดคล้อง และทำลายพื้นที่เมืองเก่า	10	11	4	25
6	ขาดการบริหารจัดการโครงการอนุรักษ์แบบบูรณาการ ส่งผลให้แผนปฏิบัติงานอนุรักษ์ไม่มีความต่อเนื่อง	7	6	5	18
7	ขาดการดูแลเอาใจใส่ และบูรณะซ่อมแซมเมืองเก่าอย่างทั่วถึง	3	5	8	16
8	ขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรภาครัฐ	3	7	4	14
8	ขาดงบประมาณในการดำเนินการอนุรักษ์ และเผยแพร่ความรู้ให้ทั่วถึง	3	5	6	14
9	เมืองเก่ามีสภาพเสื่อมโทรม และถูกทิ้งร้าง	3	10	0	13
10	การจัดการระบบโครงสร้างพื้นฐาน และระบบจราจรไม่มีประสิทธิภาพ และไม่เหมาะสมกับพื้นที่	6	6	0	12
11	ขาดการประสานงาน และความร่วมมืออย่างจริงจังของทุกภาคส่วนในการอนุรักษ์	3	4	4	11
12	ขาดบุคคลที่มีความรู้ และประสบการณ์ในการอนุรักษ์และบูรณะซ่อมแซมอาคาร	4	3	2	9
13	ทัศนียภาพบริเวณรอบเมืองเก่า เช่น สายไฟ ระโยงระยาง หาระแวงลอย ที่ทิ้งขยะ	0	7	0	7
14	ขาดการประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่ข่าวสารด้านการอนุรักษ์	2	4	0	6
15	การกำหนดอาณาบริเวณ ขอบเขตของเมืองเก่ายังไม่ชัดเจน	2	1	2	5

ตารางที่ 4-4 สรุปภาพรวมของปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองเก่า (ต่อ)

ลำดับที่	ปัญหาของเมืองเก่า	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3	รวม
15	เกิดปัญหาด้านอาชญากรรม และปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ เช่น แหล่งน้ำในคูเมืองเน่าเสีย	2	3	0	5
16	ขาดการวางแผนแนวทางการพัฒนาเมืองเก่าอย่างเหมาะสมยั่งยืน	4	0	0	4
16	ไม่มีการทำวิจัย เพื่อสำรวจ ตรวจสอบหลักฐานทางด้านโบราณคดี และประวัติศาสตร์อย่างจริงจัง และต่อเนื่อง	3	0	1	4
16	มีการใช้พื้นที่ในบริเวณเมืองเก่าที่ไม่เหมาะสม เช่น คาราโอเกะ สถานที่มั่วสุมของวัยรุ่น	2	0	2	4
16	ชุมชนเมืองเก่าดั้งเดิมหายไป ส่งผลถึงวัฒนธรรมดั้งเดิมหายไป	0	4	0	4
17	ขาดหน่วยงานรับผิดชอบในการอนุรักษ์	0	0	3	3
17	กรรมสิทธิ์ที่ดินในพื้นที่เมืองเก่าเป็นของเอกชน ส่งผลให้เกิดปัญหาในการอนุรักษ์	1	2	0	3
17	การจัดการด้านสิ่งแวดล้อมไม่ครอบคลุมทั้งพื้นที่	0	3	0	3
18	ปัญหาความแออัดของประชาชนในเมืองเก่า	0	0	2	2
19	การออกเอกสารสิทธิ์บริเวณเมืองเก่าจากภาครัฐให้ประชาชน	0	0	1	1
19	ขาดการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นฐานในการอนุรักษ์	1	0	0	1
19	ขาดแรงจูงใจในการให้เจ้าของบ้านบำรุงรักษาอาคารเก่า	0	0	1	1
19	ปัญหาแสวงหาผลประโยชน์ด้านการค้าขายมากเกินไปในพื้นที่เมืองเก่า	0	0	1	1
19	การสร้างเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์ในประชาชน และหน่วยงานต่างๆ ยังไม่กว้างขวางเพียงพอ	1	0	0	1
19	มีปริมาณของยานพาหนะในเขตเมืองเก่าจำนวนมาก	0	0	1	1

จากตารางที่ 4-4 แสดงให้เห็นถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น โดยแบ่งเป็นปัญหาที่พบมากที่สุด 5 ลำดับแรก คือ การที่ประชาชน และหน่วยงานภาครัฐไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์เมืองเก่า รวมถึงยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์ การบุกรุก รุกล้ำแหล่งโบราณสถานในพื้นที่ การขาดมาตรการทางกฎหมายในการฟื้นฟูอนุรักษ์เมือง และขาดการจัดระเบียบควบคุมการพัฒนาเมือง และการพัฒนาอาคาร สิ่งก่อสร้างที่ไม่สอดคล้อง ส่งผลให้เกิดการทำลายพื้นที่เมืองเก่า

อย่างไรก็ตามในการสัมภาษณ์ได้มีการให้ผู้เข้าร่วมสัมมนานำเสนอในส่วนของภาพเมืองเก่าที่อยากให้เป็นในอนาคตนั้น สรุปได้ดังตารางที่ 4-5 4-6 และ 4-7 โดยค่าคะแนนที่ปรากฏในตาราง คือ ค่าความถี่ที่มีผู้นำเสนอในประเด็นของภาพเมืองเก่าที่อยากให้เป็นในเรื่องนั้นๆ

ตารางที่ 4-5 สรุปภาพเมืองเก่าที่อยากให้เป็นของผู้เข้าร่วมประชุม กลุ่มที่ 1

ลำดับ	ภาพเมืองเก่าที่อยากให้เป็น	คะแนน
1	เมืองมีความสะอาด สภาพแวดล้อมดี และปลอดภัย	7
1	ปลูกฝังจิตสำนึกของคนทุกรุ่นให้เห็นความสำคัญในการอนุรักษ์เมืองเก่า	7
2	มีการวางผังเมือง และแบ่งโซนนิ่งการใช้พื้นที่อย่างชัดเจน	6
3	เมืองคงความเป็นเมืองเดิมไว้ มีการบูรณะอาคารที่ต่อเนื่อง และเหมาะสม	4
3	เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และนักท่องเที่ยว	4
3	มีการจัดการเรียนการสอน และความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์กับท้องถิ่น	4
3	อยากให้มีการบริหารจัดการ นโยบาย และมาตรการควบคุมที่ชัดเจน	4
4	การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ช่วยกันระดมความคิดเห็นและกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ร่วมกัน	3
4	อยากให้ทุกหน่วยงานให้ความสำคัญในด้านการอนุรักษ์และร่วมกันบูรณะให้คงสภาพอยู่คู่ลูกหลาน	3
4	ให้ความสำคัญกับศูนย์การท่องเที่ยว มีแผนที่ และหนังสือประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนโดยทั่วไปทราบ	3
4	การบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด	3
4	จัดทำบ่มซ่อมแซมอาคารบ้าน โบราณสถานและสิ่งแวดล้อม	3
5	มีมาตรการ และกฎหมายควบคุมการก่อสร้างอาคาร ทั้งรูปแบบ ความสูง การติดตั้งป้าย เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม	2
5	ควบคุมการขยายพื้นที่ของเขตอุตสาหกรรมอย่างเคร่งครัด	2
5	บริหารจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน และถูกสุขลักษณะ	2
5	มีภูมิทัศน์ที่สวยงาม เช่น สายไฟไม่เกะกะ ป้ายไม่บดบังทัศนียภาพ เป็นเมืองโบราณที่น่าท่องเที่ยวศึกษา	2
5	อยากให้มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวก และมีกาดโบราณถนนคนเดิน และทางจักรยานอย่างเป็นระเบียบ	2
6	มีการระดมความคิดเห็นในการอนุรักษ์จากผู้เชี่ยวชาญหลากหลายสาขาอย่างแท้จริง	1
6	มีการขึ้นทะเบียนโบราณสถานอย่างถูกต้อง	1
6	ใช้เทคโนโลยีในการจัดการระบบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม	1
6	มีคณะกรรมการบริหารจัดการโครงการอนุรักษ์	1
6	มีการจัดตั้งชมรม อาสาสมัครเพื่อการเรียนรู้และทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์	1
6	มีการส่งเสริมขนบประเพณีวัฒนธรรมประจำถิ่นอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง	1

ตารางที่ 4-5 สรุปภาพเมืองเก่าที่อยากให้เป็นของผู้เข้าร่วมประชุม กลุ่มที่ 1 (ต่อ)

ลำดับ	ภาพเมืองเก่าที่อยากให้เป็น	คะแนน
6	การนำวัสดุท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์	1
6	สิ่งอำนวยความสะดวกที่ได้มาตรฐาน และมีคุณภาพ	1

ตารางที่ 4-6 สรุปภาพเมืองเก่าที่อยากให้เป็นของผู้เข้าร่วมประชุม กลุ่มที่ 2

ลำดับ	ภาพเมืองเก่าที่อยากให้เป็น	คะแนน
1	ปลูกฝังจิตสำนึกของคนทุกรุ่นให้เห็นความสำคัญในการอนุรักษ์เมืองเก่า	10
2	เมืองคงความเป็นเมืองเดิมไว้ มีการบูรณะอาคารที่ต่อเนื่อง และเหมาะสม	9
3	เมืองมีความสะอาด และปลอดภัย	8
3	อยากให้มีการบริหารจัดการ นโยบาย และมาตรการควบคุมที่ชัดเจน	8
4	บริหารจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน และถูกสุขลักษณะ	7
5	มีการวางผังเมือง และแบ่งโซนนิ่งการใช้พื้นที่	6
6	การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ช่วยกันระดมความคิดเห็นและกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ร่วมกัน	5
7	มีการระดมความคิดเห็นในการอนุรักษ์จากผู้เชี่ยวชาญหลากหลายสาขาอย่างแท้จริง	3
7	ให้ความสำคัญกับศูนย์การท่องเที่ยว มีแผนที่ประชาสัมพันธ์ให้คนทราบ	3
7	อยากให้มีคำขวัญของเมือง มีป้ายประชาสัมพันธ์ประวัติศาสตร์สถานที่ท่องเที่ยวที่เป็นโบราณสถานต่างๆ	3
8	มีคณะกรรมการบริหารจัดการโครงการอนุรักษ์	2
8	การบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด	2
8	จัดทางบ่อซ่อมแซมอาคารบ้าน โบราณสถานและสิ่งแวดล้อม	2
8	อยากให้มีศูนย์รถม้า ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ลำปาง	2
9	ให้ความสำคัญกับวัดเป็นลำดับต้นๆ	1
9	มีมาตรการ และกฎหมายควบคุมการก่อสร้างอาคาร ทั้งรูปแบบ ความสูง การติดตั้งป้าย เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม	1
9	มีการจัดการเรียนการสอน และความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์กับท้องถิ่น	1
9	ควรส่งเสริมกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ให้มากขึ้น	1
9	มีระบบโครงสร้างพื้นฐานแบบใต้ดิน	1

ตารางที่ 4-7 สรุปภาพเมืองเก่าที่อยากให้เป็นของผู้เข้าร่วมประชุม กลุ่มที่ 3

ลำดับ	ภาพเมืองเก่าที่อยากให้เป็น	คะแนน
1	เมืองคงความเป็นเมืองเดิมไว้ มีการบูรณะอาคารที่ต่อเนื่อง และเหมาะสม	14
2	มีการวางผังเมือง และแบ่งโซนนิ่งการใช้พื้นที่อย่างชัดเจน	10
3	ปลูกฝังจิตสำนึกของคนทุกรุ่นให้เห็นความสำคัญในการอนุรักษ์เมืองเก่า	8
4	อยากให้มีการบริหารจัดการ นโยบาย และมาตรการควบคุมที่ชัดเจน	6
5	การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ช่วยกันระดมความคิดเห็นและกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ร่วมกัน	4
5	มีการจัดการเรียนการสอน และความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์กับท้องถิ่น	4
6	เมืองมีความสะอาด และปลอดภัย	3
6	มีมาตรการ และกฎหมายควบคุมการก่อสร้างอาคาร ทั้งรูปแบบ ความสูง การติดตั้งป้าย เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม	3
6	เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและนักท่องเที่ยว	3
6	บริหารจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน และถูกสุขลักษณะ	3
7	การบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด	2
7	มีคณะกรรมการบริหารจัดการโครงการอนุรักษ์	2
7	จัดทำบ่มซ่อมแซมอาคารบ้าน โบราณสถานและสิ่งแวดล้อม	2
7	ให้ความสำคัญกับศูนย์การท่องเที่ยว มีแผนที่ประชาสัมพันธ์ให้คนทราบ	2
7	สร้างจุดเด่นความเป็นเอกลักษณ์ของเมืองเก่าให้แตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ ของเมือง โดยการตกแต่งโบราณสถานให้สวยงาม และน่าเที่ยว	2
7	อยากให้มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวก และจัดทำถนนคนเดินทาง เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมที่ดีงาม	2
7	มีการจัดการเรื่องสถานที่ และระบบระบายน้ำให้กับโบราณสถาน เพื่อป้องกันการพังทลาย	2
8	อยากให้ทุกหน่วยงานให้ความสำคัญในด้านการอนุรักษ์และร่วมกันบูรณะให้คงสภาพอยู่คู่ลูกหลาน	1
8	เมืองเก่าควรเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นปอดของเมือง หรือแหล่งท่องเที่ยว	1
8	สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เมืองเก่าให้มากขึ้น	1
8	มีภูมิทัศน์ที่สวยงาม เช่น สายไฟไม่เกะกะ ป้ายไม่บดบังทัศนียภาพ เป็นเมืองโบราณที่น่าท่องเที่ยวศึกษา	1
8	ใช้เทคโนโลยีในการจัดการระบบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม	1
8	จัดตั้งเมืองเก่านำร่องขึ้น โดยมีความสอดคล้องกันทั้งรูปแบบอาคาร การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม วิถีชีวิต และสิ่งแวดล้อม	1

ตารางที่ 4-7 สรุปภาพเมืองเก่าที่ยากให้เป็นของผู้เข้าร่วมประชุม กลุ่มที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ	ภาพเมืองเก่าที่ยากให้เป็น	คะแนน
8	การนำวัสดุท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์	1
8	มีคนดูแลประจำโบราณสถานต่างๆ อยู่เสมอ เพื่อป้องกันการทิ้งให้กร้าง	1

จะเห็นว่าภาพของเมืองเก่าที่ผู้เข้าร่วมประชุมอยากให้เป็นในอนาคตนั้นมีหลายประเด็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านกายภาพ และการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นประโยชน์ในการนำไปเป็นข้อมูล เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงทั้งทางด้านกายภาพของเมือง มีการปลูกผังจิตสำนึก และให้ความรู้กับประชาชน การประสานงานระหว่างหน่วยงาน กำหนดหน่วยงานที่รับผิดชอบ และการกำหนดเขตพื้นที่เมืองเก่า ซึ่งจะได้ใช้ประกอบในการจัดทำดัชนี ตัวชี้วัดในมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมต่อไป

เมื่อนำความคิดเห็นเรื่องภาพของเมืองเก่าที่ยากให้เป็นของผู้เข้าร่วมประชุมทั้ง 3 กลุ่ม มาสรุปร่วมกัน จะเห็นถึงภาพรวมของเมืองเก่าที่ยากให้เป็น ได้ดังนี้ (ตารางที่ 4-8)

ตารางที่ 4-8 สรุปภาพรวมของเมืองเก่าที่ยากให้เป็น

ลำดับที่	ภาพรวมของเมืองเก่าที่ยากให้เป็น	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3	รวม
1	เมืองคงความเป็นเมืองเดิมไว้ มีการบูรณะอาคารที่ต่อเนื่องและเหมาะสม	4	9	14	27
2	ปลูกผังจิตสำนึกของคนทุกรุ่นให้เห็นความสำคัญในการอนุรักษ์เมืองเก่า	7	10	8	25
3	มีการวางผังเมือง และแบ่งโซนนิ่งการใช้พื้นที่อย่างชัดเจน	6	6	10	22
4	เมืองมีความสะอาด สภาพแวดล้อมดี และปลอดภัย	7	8	3	18
4	อยากให้มีการบริหารจัดการ นโยบาย และมาตรการควบคุมที่ชัดเจน	4	8	6	18
5	การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ช่วยกันระดมความคิดเห็นและกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ร่วมกัน	3	5	4	12
5	บริหารจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน และถูกสุขลักษณะ	2	7	3	12
6	มีการจัดการเรียนการสอน และความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์กับท้องถิ่น	4	1	4	9
7	ให้ความสำคัญกับศูนย์การท่องเที่ยว มีแผนที่ และหนังสือประชาสัมพันธ์ให้คนทราบ	3	3	2	8
8	เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และนักท่องเที่ยว	4	0	3	7
8	การบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด	3	2	2	7

ตารางที่ 4-8 สรุปภาพรวมของเมืองเก่าที่อยากให้เป็น (ต่อ)

ลำดับที่	ภาพรวมของเมืองเก่าที่อยากให้เป็น	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3	รวม
8	จัดทางบซ่อมแซมอาคารบ้าน โบราณสถานและสิ่งแวดล้อม	3	2	2	7
9	มีมาตรการ และกฎหมายควบคุมการก่อสร้างอาคาร ทั้งรูปแบบ ความสูง การติดตั้งป้าย เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม	2	1	3	6
10	มีคณะกรรมการบริหารจัดการโครงการอนุรักษ์	1	2	2	5
11	อยากให้ทุกหน่วยงานให้ความสำคัญในด้านการอนุรักษ์และร่วมกันบูรณะให้คงสภาพอยู่คู่ลูกหลาน	3	0	1	4
11	มีการระดมความคิดเห็นในการอนุรักษ์จากผู้เชี่ยวชาญหลากหลายสาขาอย่างแท้จริง	1	3	0	4
11	อยากให้มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวก และจัดทำถนนคนเดิน และทางจักรยานอย่างเป็นระเบียบ	2	0	2	4
12	มีภูมิทัศน์ที่สวยงาม เช่น สายไฟไม่เกะกะ ป้ายไม่บดบังทัศนียภาพ เป็นเมืองโบราณที่น่าท่องเที่ยวศึกษา	2	0	1	3
12	สิ่งอำนวยความสะดวกที่ได้มาตรฐาน และมีคุณภาพ	1	0	2	3
12	อยากให้มีความสวยงามของเมือง มีป้ายประชาสัมพันธ์ประวัติสถานที่ท่องเที่ยวที่เป็นโบราณสถานต่างๆ	0	3	0	3
13	มีการจัดตั้งชมรม อาสาสมัครเพื่อการเรียนรู้และทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์	1	1	0	2
13	ควบคุมการขยายพื้นที่ของเขตอุตสาหกรรมอย่างเคร่งครัด	2	0	0	2
13	สร้างจุดเด่นความเป็นเอกลักษณ์ของเมืองเก่าให้แตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ ของเมือง โดยการตกแต่งโบราณสถานให้สวยงามและน่าเที่ยว	0	0	2	2
13	อยากให้มีความร่มรื่น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ลำปาง	0	2	0	2
13	ใช้เทคโนโลยีในการจัดการระบบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม	1	0	1	2
13	การนำวัสดุท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์	1	0	1	2
14	สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เมืองเก่าให้มากขึ้น	0	0	1	1
14	มีการส่งเสริมขนบประเพณีวัฒนธรรมประจำถิ่นอย่างจริงจังและต่อเนื่อง	1	0	0	1

ตารางที่ 4-8 สรุปภาพรวมของเมืองเก่าที่ยากให้เป็น (ต่อ)

ลำดับที่	ภาพรวมของเมืองเก่าที่ยากให้เป็น	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3	รวม
14	จัดตั้งเมืองเก่านำร่องขึ้น โดยมีความสอดคล้องกันทั้งรูปแบบอาคาร การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม วิถีชีวิต และสิ่งแวดล้อม	0	0	1	1
14	มีการขึ้นทะเบียนโบราณสถานอย่างถูกต้อง	1	0	0	1
14	ให้ความสำคัญกับวัดเป็นลำดับต้นๆ	0	1	0	1
14	มีคนดูแลประจำโบราณสถานต่างๆ อยู่เสมอ เพื่อป้องกันการทิ้งให้รกร้าง	0	0	1	1
14	เมืองเก่าควรเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นปอดของเมืองหรือแหล่งท่องเที่ยว	0	0	1	1
14	มีระบบโครงสร้างพื้นฐานแบบใต้ดิน	0	1	0	1

จากตารางที่ 4-8 แสดงถึงภาพรวมของเมืองเก่าที่ผู้เข้าร่วมประชุมอยากให้เป็น โดยแบ่งเป็นภาพของเมืองเก่าที่ยากให้เป็นมากที่สุด 5 ลำดับแรก คือ การคงความเป็นเมืองเดิมไว้ โดยมีการบูรณะอาคารที่ต่อเนื่องเหมาะสม การปลูกผังจิตสำนึกของประชาชนให้เห็นความสำคัญในการอนุรักษ์เมืองเก่า การวางผังเมือง และแบ่งโซนนิ่งการใช้พื้นที่อย่างชัดเจน เมืองสะอาด สภาพแวดล้อมดี และปลอดภัย มีการบริหารจัดการ นโยบาย และมาตรการควบคุมต่างๆ ที่ชัดเจน การมีส่วนร่วมของประชาชนที่ร่วมระดมความคิดเห็น และกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ร่วมกัน รวมถึงการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน และถูกสุขลักษณะ

4.3 การประเมินร่างมาตรฐาน

นอกจากการระบุปัญหาและภาพอนาคตแล้ว ในการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นยังได้ให้ผู้เข้าร่วมประชุมประเมินและให้ข้อมูลเพิ่มเติมในด้านดัชนีชี้วัด ซึ่งผลการประเมินสรุปได้ดังนี้

1) ข้อมูลพื้นฐานผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 95 คน เป็นเพศชาย 69 คน (ร้อยละ 72.6) เพศหญิง 26 คน (ร้อยละ 27.4) อายุเฉลี่ย 46.8 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีและสูงกว่า เป็นข้าราชการหรือผู้ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับเมืองเก่า ร้อยละ 75.8 เป็นประชาชนในเมืองเก่า ร้อยละ 16.8 นอกจากนั้นก็มีเจ้าหน้าที่องค์กรเอกชน/อาสาสมัคร ข้าราชการการเมือง และอื่นๆ ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณครึ่งหนึ่งทำงานราชการที่เกี่ยวกับการปฏิบัติหรือบริการประชาชน และอีกหนึ่งในสามเกี่ยวข้องกับการวางแผน ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 66) ทำงานหรืออยู่อาศัยในเมืองเก่า จะเห็นได้ว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นผู้ที่คลุกคลีกับการอนุรักษ์เมืองเก่า และมีความรู้ความสามารถที่จะตอบคำถามเพื่อการประเมินดัชนี ตัวชี้วัดได้เป็นอย่างดี

2) การประเมินเกี่ยวกับร่างดัชนีและตัวชี้วัดในด้านคุณค่าความสำคัญของเมืองเก่า จากการประมวลผลจากแบบสอบถาม (ตารางที่ 4-9) พบว่าในภาพรวม ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่จะตอบว่าในเมืองเก่าของตน ได้มีการดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษา ค้นคว้า อธิบายถึงคุณค่าความสำคัญในการเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของเมือง

รวมทั้งการบันทึกคุณค่าความสำคัญนั้น รวมทั้งการใช้ประโยชน์อาคารเก่าในปัจจุบัน แต่ในส่วนที่มีผู้ตอบว่ามีน้อย คือส่วนที่เกี่ยวข้องกับช่างฝีมือที่บูรณะซ่อมแซม วัสดุก่อสร้างที่เป็นแบบดั้งเดิม ซึ่งมีส่วนสำคัญมากต่อการอนุรักษ์ และการรักษาเมืองเก่าให้ยังคงคุณค่าอยู่ได้ นอกจากนี้ ในเรื่องเกี่ยวกับต้นไม้ พืชพรรณ ที่อาจสัมพันธ์กับภูมิ- ทัศน์และระบบนิเวศของเมือง ก็มีสัดส่วนผู้ตอบว่ามีการรักษาของเดิมเกินครึ่งเล็กน้อย

ตารางที่ 4-9 ผลการตอบแบบสอบถาม หัวข้อที่ 1 ความเข้าใจถึงคุณค่าความสำคัญของเมืองเก่า

คำถาม (ตัวชี้วัด)	ร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม			
	มี	ไม่มี	ไม่ ทราบ/ ไม่ตอบ	รวม
1. ในเมืองของท่านมีการอธิบายถึงคุณค่าและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมให้ประชาชนทราบหรือไม่	77.9	11.6	10.5	100.0
2. ในเมืองของท่านมีการสำรวจแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมหรือไม่	87.4	2.1	10.5	100.0
3. ในเมืองของท่านมีการบันทึกข้อมูลแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมบ้างหรือไม่	87.4	0.0	12.6	100.0
4. ในเมืองของท่านยังคงมีการสืบทอดช่างฝีมือ ช่างก่อสร้าง ช่างไม้ ที่สามารถบูรณะซ่อมแซมอาคารเก่าได้หรือไม่	49.5	12.6	37.9	100.0
5. ในเมืองของท่านยังคงมีการใช้วัสดุก่อสร้างดั้งเดิมในท้องตลาดหรือไม่	31.6	24.2	44.3	100.0
6. ในเมืองของท่านยังคงมีการใช้ประโยชน์อาคารเก่าที่มีคุณค่าในปัจจุบันหรือไม่	83.2	5.3	11.6	100.0
7. ในเมืองของท่านมีการละเลย ทิ้งร้างอาคารที่มีคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมหรือไม่	45.3	31.6	23.1	100.0
8. ในเมืองของท่านมีการรักษาต้นไม้ พืชพรรณที่เป็นของดั้งเดิมหรือไม่	63.2	16.8	20.0	100.0

3) การประเมินร่างมาตรฐานในดัชนีเรื่องการจัดทำแผนการอนุรักษ์ ในภาพรวม มีสัดส่วนผู้ตอบว่ามีตัวชี้วัดต่าง ๆ ในสัดส่วนที่ไม่มากนัก (ตารางที่ 4-10) นับได้ว่าเป็นส่วนที่จะต้องมีการดำเนินการเพิ่มขึ้นในพื้นที่ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณครึ่งหนึ่งตอบว่ามีการจัดทำแผนพัฒนาและอนุรักษ์เมืองเก่า มีการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ และการอนุรักษ์ได้เป็นส่วนหนึ่งของวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาเมือง แต่ส่วนที่ต้องการการปรับปรุงมากคือการกำหนดพื้นที่กันชน การผนวกฐานข้อมูลเมืองเก่าในฐานข้อมูลการพัฒนาอื่น และการมีแผนป้องกันภัย

ตารางที่ 4-10 ผลการตอบแบบสอบถาม หัวข้อที่ 2 การจัดทำแผนการอนุรักษ์

คำถาม	ร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม			
	มี	ไม่มี	ไม่ทราบ/ ไม่ตอบ	รวม
1. ในเมืองของท่านมีการจัดทำแผนอนุรักษ์บริเวณเมืองเก่าหรือไม่	56.8	17.9	25.3	100.0
2. ในเมืองของท่านมีการนำฐานข้อมูลเมืองเก่า เช่น ตำแหน่งอาคารที่มีคุณค่า มาผนวกกับชั้นข้อมูลการพัฒนาอื่น เช่น แผนที่ภาษี หรือผังเมืองรวมหรือไม่	32.6	15.8	51.6	100.0
3. ในแผนการพัฒนาเมืองของท่าน ได้มีการใช้ข้อมูลประวัติของเมืองมาพิจารณาการพัฒนาในอนาคตหรือไม่	52.6	13.7	33.7	100.0
4. มีการกำหนดแนวทางการพัฒนาเพื่อรักษาเมืองเก่าหรือไม่	54.7	14.7	30.6	100.0
5. มีการกำหนดพื้นที่กันชนระหว่างเมืองเก่ากับบริเวณที่ให้พัฒนาได้มากกว่าหรือไม่	21.1	30.5	48.4	100.0
6. มีการกำหนดแผนหรือวิธีการป้องกันภัยต่าง ๆ ที่มีต่อแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมหรือไม่	25.3	26.3	48.4	100.0
7. การอนุรักษ์เมืองเก่าเป็นวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งของแผนพัฒนาหรือแผนยุทธศาสตร์จังหวัดหรือเทศบาลหรือไม่	54.7	16.8	28.4	100.0

สำหรับในหัวข้อหรือดัชนีที่ 3 ได้แก่องค์กรและการบริหารจัดการ ในภาพรวมของดัชนีด้านนี้ สัดส่วนผู้ตอบแบบสอบถามที่ตอบว่ามีในเกณฑ์ต่ำ ตัวชี้วัดที่พบว่ามีความมากที่สุดคือ การเสริมสร้างความตระหนักรู้ และการมีกลุ่มหรือชมรม องค์กรเพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์ แต่ในส่วนที่ผู้ตอบส่วนใหญ่เห็นว่ายังไม่มีคือผู้เชี่ยวชาญ ส่วนการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น การพึ่งตนเอง ส่วนใหญ่จะตอบว่าไม่ทราบหรือไม่หรือไม่มีข้อมูล (ตารางที่ 4-11)

ตารางที่ 4-11 ผลการตอบแบบสอบถาม หัวข้อที่ 3 องค์กรบริหารจัดการ

คำถาม	ร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม			
	มี	ไม่มี	ไม่ทราบ/ ไม่ตอบ	รวม
1. ในเมืองของท่านมีการจัดตั้งคณะทำงาน หรือคณะอนุกรรมการ หรือคณะกรรมการในการอนุรักษ์เมืองหรือไม่ (ถ้ามีโปรดระบุ)	50.5	18.9	30.6	100.0
2. หน่วยงานของท่านมีผู้เชี่ยวชาญในด้านการอนุรักษ์เมืองหรือไม่	31.6	49.5	18.9	100.0
3. ในเมืองของท่านเคยมีการขอความช่วยเหลือด้านการอนุรักษ์จากผู้เชี่ยวชาญหรือที่ปรึกษาหรือไม่	56.8	11.6	31.6	100.0

ตารางที่ 4-11 ผลการตอบแบบสอบถาม หัวข้อที่ 3 องค์การบริหารจัดการ (ต่อ)

คำถาม	ร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม			
	มี	ไม่มี	ไม่ ทราบ/ ไม่ตอบ	รวม
4. ในเมืองของท่านมีการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความตระหนักรู้ในด้านคุณค่าและการอนุรักษ์เมืองหรือไม่ (ถ้ามีกรุณายกตัวอย่าง)	68.5	12.6	18.9	100.0
5. ในเมืองของท่านมีการจัดตั้งกลุ่ม ชมรม หรือองค์กรเพื่อสนับสนุน ส่งเสริม หรือเฝ้าระวังด้านการอนุรักษ์หรือไม่	67.4	9.5	23.1	100.0
6. ท่านคิดว่าการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ในเมืองของท่านได้มีการใช้ทรัพยากรและทุนในท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่หรือไม่	44.2	14.7	50.1	100.0

ในด้านดัชนีการกำหนดมาตรการในการปกป้องรักษา พบว่าอยู่ในเกณฑ์ต่ำเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการใช้กฎหมายท้องถิ่น การประกาศเขตเมืองเก่าเป็นกฎหมาย การตรวจสอบสภาพอาคารเก่าเป็นประจำ การกำหนดงบประมาณเพื่อการซ่อมแซม และการกำหนดแรงจูงใจ ส่วนที่เป็นมาตรการที่ยังพอจะมีคะแนนสูงอยู่บ้างก็คือการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน (ตารางที่ 4-12)

ตารางที่ 4-12 ผลการตอบแบบสอบถาม หัวข้อที่ 4 การกำหนดมาตรการในการปฏิบัติ

คำถาม	ร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม			
	มี	ไม่มี	ไม่ ทราบ/ ไม่ตอบ	รวม
1. ในเมืองของท่านมีการประกาศเขตอนุรักษ์เมืองเก่าหรือไม่ (ถ้ามีโปรดระบุว่าเป็นการประกาศภายใต้กฎหมายฉบับใด)	29.5	27.4	43.1	100.0
2. ในเมืองของท่านได้มีกฎหมายควบคุมการพัฒนาที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมของเมืองเก่าหรือไม่ (ถ้ามี โปรดระบุว่าเป็นกฎหมายฉบับใด และควบคุมอะไรบ้าง เช่น การใช้ที่ดิน ความสูง ขนาดของอาคาร ฯลฯ)	30.5	16.8	52.7	100.0
3. ในเมืองของท่านมีการขึ้นทะเบียนโบราณสถานให้กับอาคารหรือสถานที่สำคัญหรือไม่	78.9	2.1	19.0	100.0
4. ในเมืองของท่านมีการนำข้อบังคับหรือจารีตท้องถิ่นมาใช้บังคับเป็นกฎหมายหรือไม่	14.7	37.9	47.4	100.0

ตารางที่ 4-12 ผลการตอบแบบสอบถาม หัวข้อที่ 4 การกำหนดมาตรการในการปฏิบัติ (ต่อ)

คำถาม	ร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม			
	มี	ไม่มี	ไม่ทราบ/ ไม่ตอบ	รวม
5. มีการกำหนดแรงจูงใจหรือการสนับสนุนให้เกิดการบูรณาการที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์บ้างหรือไม่	32.6	31.6	35.8	100.0
6. มีการจัดสรรงบประมาณเพื่อซ่อมแซมอาคารที่มีคุณค่าหรือไม่	28.4	28.4	43.2	100.0
7. มีการตรวจสอบสภาพอาคารหรือสถานที่สำคัญสม่ำเสมอหรือไม่	22.1	24.2	53.7	100.0

สำหรับดัชนีสุดท้าย ได้แก่การมีส่วนร่วม (ตารางที่ 4-13) ในหัวข้อนี้ก็มีสัดส่วนผู้ที่ตอบว่ามีตัวชี้วัดต่าง ๆ ในอัตราต่ำเช่นกัน ดังนั้น จึงควรมีการส่งเสริมในด้านนี้ให้มากขึ้น

ตารางที่ 4-13 ผลการตอบแบบสอบถาม หัวข้อที่ 5 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชน

คำถาม	ร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม			
	มี	ไม่มี	ไม่ทราบ/ ไม่ตอบ	รวม
1. หน่วยงานของรัฐในเมืองของท่านมีการกระจายความรับผิดชอบในกิจกรรมการอนุรักษ์เมืองเก่าไปยังหน่วยงานและองค์กรต่างๆ อย่างเหมาะสมหรือไม่	34.7	20.0	45.3	100.0
2. ในการจัดตั้งคณะทำงานที่เกี่ยวกับเมืองเก่า (ถ้ามี) ได้มีการกำหนดกรรมการที่มาจากกลุ่มทุกกลุ่มอย่างครอบคลุมหรือไม่	35.8	12.6	51.6	100.0
3. ท่านคิดว่าในเมืองของท่าน ได้มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่ามีความสำคัญต่อความสำเร็จของการดำเนินงานหรือไม่	57.9	11.6	30.5	100.0
4. ในเมืองของท่านมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการอนุรักษ์และพัฒนาที่กว้างขวาง และเป็นธรรมหรือไม่	34.7	18.9	46.4	100.0

นอกจากนั้น ยังมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในแบบสอบถาม ซึ่งได้คัดมาทั้งหมด มีดังนี้

1) เชียงใหม่ มีหน่วยงานที่ทำงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์หลายกลุ่ม แต่ไม่ค่อยได้ประสานงานกันมากนัก โดยเฉพาะกลุ่ม NGO แต่ละกลุ่มมีความสนใจหรือเป้าหมายแตกต่างกัน

2) ขอชื่นชมกับโครงการลักษณะนี้ และอยากจะเห็นโครงการที่มีการศึกษาเรียนรู้ และปฏิบัติงานไปพร้อมๆ กัน เพราะจะได้คนมีใจในการทำงานจริงๆ ในขณะเดียวกัน อาสาสมัครเหล่านั้นก็จะมีกำลังที่ได้จากงบประมาณของรัฐ ไม่ต้องควักเนื้อตนเอง ทั้งๆ ที่ไม่มีค่าตอบแทนเป็นเงินเดือนประจำ

3) การเข้าไปบูรณะปรับปรุงโบราณสถานต่างๆ ต้องได้รับความเห็นชอบจากกรมศิลปากร ซึ่งทำให้ยากต่อการบูรณะปรับปรุง ควรมีคณะกรรมการร่วมและได้ข้อยุติไม่จำเป็นต้องเสนอกกรมศิลปากร จะทำให้การบูรณะได้รวดเร็ว โดยคงสภาพเดิมๆ

4) เมืองเก่าและเมืองทางภาคเหนือ ประชาชน (ชาวบ้าน) ยังขาดความเข้าใจความเป็นมาของประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ทำให้ไม่ภาคภูมิใจและหวงแหนประวัติศาสตร์ความเป็นมาของตนเอง เพราะขาดการนำความรู้เข้าสู่เยาวชน จะเรียนรู้แค่ของภาคกลาง (อยุธยา สุโขทัย กรุงเทพฯ) การอนุรักษ์จะต้องเกิดจากประชาชนต้องการ การให้ความรู้และสร้างแนวร่วมของประชาชนจึงเป็นสิ่งจำเป็น

5) ควรให้สถาบันการศึกษาได้จัดให้นักเรียน นักศึกษาได้ลงพื้นที่บริเวณที่เป็นเมืองเก่า ได้เรียนรู้และสืบสานประเพณีเก่าๆ ของจังหวัดลำปาง เช่น จดหมายเหตุ หอศิลป์ ที่ศาลากลางหลังเก่า ปัจจุบัน อบจ. กำลังใช้อาคารอยู่ เป็นต้น

6) (1) หน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงขาดการประสานงานกับท้องถิ่นในการวางแผนงานอนุรักษ์ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ และ (2) ควรมีกิจกรรมในการอนุรักษ์เมืองเก่าอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง

7) (1) การประชาสัมพันธ์ การรณรงค์ให้ประชาชนในพื้นที่มีความรู้ความเข้าใจ มีความรักหวงแหนและตระหนักในคุณค่าของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมยังมีน้อยมาก และไม่ทั่วถึง ต่อเนื่อง รวมทั้งยังทำในรูปแบบและวิธีการเดิมๆ (2) การรุกเข้าไปในโรงเรียนโดยวิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ให้ได้อย่างน้อยที่สุด ขอให้ครูพานักเรียนไปชม ไปเที่ยว ให้เด็กได้รู้จักเป็นเบื้องต้น ปีละครั้งก็ยิ่งดี (3) ควรรุกเข้าไปในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อบต. และเทศบาล เพราะใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด และในอนาคตจะมีศักยภาพพอที่จะดูแลในพื้นที่ของตนเองทั้งในด้านงบประมาณและการอนุรักษ์

8) ในการดำเนินการของพื้นที่ในลำปาง มักมีหน่วยงานหลาย ๆ ส่วนเข้ามาร่วมขบวนการ ส่วนมากมักเป็นผู้ที่อยู่ในองค์กรภาครัฐ ฯลฯ เสนอให้เป็นการทำงานกับกลุ่มคนในพื้นที่จริงๆ

9) การดูแลเมืองเก่า หรือโบราณสถานส่วนใหญ่ อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากรและกรมธนารักษ์ การเสาะหาข้อมูลในเรื่องนี้หายากมาก หรือแทบจะหาไม่ได้ โบราณสถาน อย่างเช่น กำแพงเมือง ส่วนใหญ่ก็จะมีประชาชนบุกรุกเข้าครอบครองเป็นที่อยู่อาศัย แทบจะไม่หลงเหลือไว้ให้เห็น ควรเร่งรัดให้หน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลรักษารับผิดชอบ

10) (1) เนื่องจากส่วนงานที่เกี่ยวข้องทุกส่วน ไม่มีจิตวิญญาณในการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมไว้ (2) ขาดแรงกระตุ้นจากภาครัฐ และไม่มีความรู้ เนื่องจากข้อมูลหรือแรงจูงใจต่างๆ ยังมีน้อย (3) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรจะสนับสนุนต่อยอดมากกว่านี้ และควรจะลงลึกถึงระดับล่าง เพื่อให้เกิดความสำนึกอนุรักษ์

11) ควรเร่งพัฒนาอนุรักษ์เมืองเก่าให้อยู่ควบคู่กับเมืองใหม่โดยให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนน้อยที่สุด ทั้งนี้ ต้องศึกษาวิจัยความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น เพื่อร่วมพัฒนาในลักษณะคู่ขนานกับความเจริญทันสมัยในอนาคต

12) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่ได้ให้ความสำคัญในการอนุรักษ์สิ่งต่างๆ เหล่านี้ เพราะมุ่งเน้นแต่ในเรื่องการพัฒนาทางวัตถุเท่านั้น

13) การอนุรักษ์โดยทั่วไปยังมีปัญหา โดยเฉพาะเกี่ยวกับคน สถานที่พักอาศัย และการแก้ไขต้องใช้ เวลาและใช้งบประมาณ จะใช้การแก้ไขโดยอาศัยข้อกฎหมายอย่างเดียวไม่ได้ แนวทางอันหนึ่ง คือ ป้องกันและ สร้างความเข้าใจ

14) (1) ประกาศให้ชัดเจนว่าอะไรคือมรดกทางวัฒนธรรมที่ต้องอนุรักษ์ (2) ปลุกจิตสำนึกให้ได้ว่า ประชาชนจะต้องรักและหวงแหนบ้านเกิดและมรดกของบ้านตนเอง (3) ควรมีหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงเข้ามา ดูแล รัฐจัดสรรงบประมาณอย่างรวดเร็ว (4) ควรทำอย่างต่อเนื่อง มีใช้จุดประกายแล้วหาวิธีไปในอนาคต

15) การอนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาเมืองเก่า จะต้องได้รับความร่วมมือจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาค ประชาชน อย่างต่อเนื่องและได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืน มีกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และกฎหมายในการอนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาเมืองเก่าที่ชัดเจนด้วย

16) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในส่วนกลางควรกำหนดให้หน่วยงานส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นมีการจัดทำแผน อนุรักษ์และพัฒนาอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง รวมทั้งส่วนกลางควรทำงานให้เร็ว มีการกำหนดมาตรการที่ชัดเจน และกำหนดแนวทางการสนับสนุน อย่าให้เกิดการมองภาพว่าเป็นเรื่องของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเป็นหลัก เพราะจะทำให้เกิดการเกี่ยงงาน

17) ควรมีการประชาสัมพันธ์โครงการฯ ให้แพร่หลาย อาจจะใช้วิธีบอกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการ ปฏิบัติงาน ทำการแจ้งข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์เกี่ยวข้อง ให้ประชาชนได้มีโอกาสรับทราบ นอกเหนือจาก หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและรับผิดชอบเท่านั้น จะเป็นการเสริมสร้างความรู้ให้ชุมชน และสร้างความตระหนักรู้ เข้าใจ ได้มากยิ่งขึ้น

18) ควรมีการจัดอบรมสัมมนาแนวทางการอนุรักษ์พัฒนาเมืองเก่าฯ ครั้งที่ 2 และจัดให้มีการสำรวจ ภาคสนาม เพื่อดูงานพื้นที่เมืองเก่าที่เป็นแบบอย่างของการพัฒนาและอนุรักษ์

19) (1) ควรมีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร การประชุมสัมมนาในกลุ่มของเมืองเก่าอย่างต่อเนื่อง อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง (2) สนับสนุนให้มีการศึกษา วิจัย ค้นคว้าด้านการอนุรักษ์เมืองเก่า (3) จัดให้มีการประชา พิจารณ์ขอความเห็นชอบจากประชาชนในพื้นที่ โดยใช้หลักจริยธรรม ธรรมาภิบาล (4) ส่งเสริมให้ประชาชนเห็น คุณค่าความสำคัญ ตระหนักและให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ ส่งเสริมพัฒนา คงสภาพเมืองเก่าไว้อย่างต่อเนื่อง

20) ในกรณีที่มีเมืองเก่าสองเมืองอยู่ใกล้กัน พื้นที่ระหว่างเมืองควรประกาศเป็นพื้นที่อนุรักษ์ เพื่อ ควบคุมสิ่งก่อสร้างด้วย

21) (1) ควรเร่งรัดการตั้งหน่วยงานรับผิดชอบ กรรมการ คณะทำงาน (2) การแต่งตั้งคณะกรรมการ ควรมีการแต่งตั้งคณะทำงานสนับสนุน เพื่อให้การพัฒนาและบุคลากร งบประมาณ ดำเนินการที่ชัดเจน

22) ควรมุ่งเน้นการนำจารีตมาเป็นกฎหมาย และจะต้องมีการนำเอาผู้นำท้องถิ่นที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เช่น พระสงฆ์ ปู่จ่าน (มัคทายก) ครู-อาจารย์ รุ่นเก่าๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการให้มากที่สุด เพราะชุมชนล้านนาจะนับถือ เชื้อฟ่ง บุคคลเหล่านี้มักเป็นพิเศษ

23) ควรหาแนวทางกำหนด หรือบรรจุแนวทางการอนุรักษ์ให้เป็นรูปธรรมเพิ่มมากขึ้น นอกจากมีเพียงงานศึกษาวิจัยของนักวิจัยเพียงอย่างเดียว

ข้อเสนอและผลการประเมินร่างมาตรฐานดังกล่าวข้างต้น พบว่า สิ่งที่จะต้องมีการส่งเสริมตามดัชนี ที่เป็นที่ต้องการมากที่สุดก็คือ มาตรการในการปฏิบัติและการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นควรที่จะทำการศึกษาถึงรายละเอียดแนวทางในการดำเนินงานที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ต่อไป

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดทำร่างมาตรฐาน และผลการประชุมรับฟังความคิดเห็น ทำให้สามารถร่างมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่าได้ และคณะผู้ศึกษาได้นำร่างมาตรฐานดังกล่าวไปนำเสนอในการประชุมกลุ่มย่อยกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Focus Group) ในพื้นที่เมืองเก่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 แห่ง เพื่อรับฟังความคิดเห็น รวมทั้งได้มีการสัมภาษณ์เชิงลึกและเก็บข้อมูลในภาคสนามด้วย

นอกจากนี้ ยังได้มีการนำร่างมาตรฐานดังกล่าวมาผ่านกระบวนการรับฟังความคิดเห็นในการสัมมนาตามโครงการฯ เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2550 ณ สโมสรราชพฤกษ์ กรุงเทพมหานคร อีกครั้งหนึ่ง ทำให้สามารถปรับปรุงจนได้ร่างมาตรฐานที่สมบูรณ์ดังปรากฏในตารางที่ 5-1

ตารางที่ 5-1 ร่างมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า กรณีศึกษาพื้นที่นำร่อง เมืองเก่าลำปาง ลำพูน น่าน และแพร่ (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550)

ดัชนี ตัวชี้วัด	เมืองเก่า			
	ลำปาง	ลำพูน	น่าน	แพร่
ดัชนีที่ 1 คุณค่าและความสำคัญของเมืองเก่า เป็นดัชนีที่มีความสำคัญที่สุด ทำให้พื้นที่เมืองเก่า มีความพิเศษแตกต่างไปจากเมืองทั่วไป โดยมากจะเน้นคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และการคงไว้ซึ่งความแท้ รวมทั้งการอยู่ร่วมกันของเมืองกับสภาพทางธรรมชาติ ซึ่งหากทุกฝ่ายมีความตระหนักในด้านคุณค่าความสำคัญแล้ว การดำเนินการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าก็จะมีทางเป็นไปได้				
ตัวชี้วัด 1.1 การศึกษาและการวิเคราะห์คุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม				
ก. มีการศึกษาและวิเคราะห์โดยกรมศิลปากร	●	●	●	● !
ข. มีการศึกษาโดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) หรือที่ปรึกษาที่ สผ. ว่าจ้าง	●	--	●	--
ค. มีการศึกษาโดยหน่วยงานรัฐสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น	●	●	●	●
ง. มีการศึกษาจากสถาบันการศึกษาท้องถิ่น	●	●	●	●
จ. มีการศึกษาโดยองค์กรเอกชน	--	●	--	● *
ฉ. มีการศึกษาโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เช่น อบจ. เทศบาล)	●	--	--	● *
ช. มีการศึกษาโดยองค์กรอื่นๆ	--	--	--	--

หมายเหตุ

- หมายถึงไม่มีการดำเนินการ หรือไม่พบการดำเนินการในพื้นที่
- * หมายถึงกำลังมีการดำเนินงานในช่วงการเก็บข้อมูลในโครงการ
- ! หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว แต่ยังไม่สมบูรณ์
- หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว

ตารางที่ 5-1 ร่างมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า กรณีศึกษาพื้นที่นาร่อง
เมืองเก่าลำปาง ลำพูน น่าน และแพร่ (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	เมืองเก่า			
	ลำปาง	ลำพูน	น่าน	แพร่
ตัวชี้วัด 1.2 การสร้างความตระหนักรู้ด้านคุณค่าความสำคัญแก่ สาธารณชนอย่างต่อเนื่อง				
ก. ประชาชนและทุกภาคส่วนมีความตระหนักและมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์เมืองเก่า	--	--	--	--
ข. การถ่ายทอดความรู้ด้านการอนุรักษ์แก่พระภิกษุ	--	--	●	--
ค. การบรรจุความรู้ด้านการอนุรักษ์ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม	--	--	--	--
ง. การให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์แก่ประชาชนอย่างต่อเนื่องในวงกว้าง	--	--	--	--
จ. การจัดกิจกรรม เสวนา พบปะประชาชน เด็กนักเรียน	●	--	--	--
ฉ. การจัดรายการวิทยุ โทรทัศน์โดยมีการถาม-ตอบ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น	--	--	--	● !
ช. การฝึกอบรมเจ้าหน้าที่เทศบาลเกี่ยวกับคุณค่าความสำคัญ	●	--	--	--
ซ. การแสดงเปรียบเทียบภาพเก่ากับปัจจุบันแก่สาธารณะ	●	●	●	--
ฌ. การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หรือหอศิลปะและวัฒนธรรม	--	●	●	--
ญ. การเผยแพร่คุณค่าและความสำคัญในเวบไซต์	●	●	●	●
ฎ. การแสดงแผนที่โบราณแก่สาธารณะ	●	●	●	●
ฏ. การจัดพิมพ์เอกสารด้านมรดกวัฒนธรรมเผยแพร่แก่สาธารณะ	--	●	●	--
ฐ. การใช้สื่อแผ่นที่ โปสเตอร์เกี่ยวกับเมืองเก่า	--	--	--	●
ฑ. การใช้การประชาสัมพันธ์หรือสื่อในลักษณะอื่น	--	--	--	--
ตัวชี้วัด 1.3 การสำรวจและบันทึกแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม				
ก. มีการสำรวจและขึ้นทะเบียนโบราณสถาน	● !	● !	● !	● !
ข. มีการสำรวจและวิเคราะห์คุณค่าเมืองเก่าในระดับเมือง ทั้งเนื้อเมืองและ บรรยากาศของเมืองเก่า	●	--	●	--
ค. มีการดำเนินการสำรวจจากหน่วยงานที่มีมาตรฐาน (เช่น กรมศิลปากร) อย่าง ต่อเนื่อง	--	--	--	--
ง. มีการจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า (Atlas)	●	--	●	--
จ. มีการสำรวจและขึ้นบัญชีแหล่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจากหน่วยอนุรักษ์ฯ ท้องถิ่น	●	●	●	●
ฉ. มีการสำรวจโดยหน่วยงานระดับท้องถิ่น (เทศบาล อบต. เป็นต้น)	●	--	●	--
ช. มีการสำรวจและขึ้นบัญชีของหน่วยงานอื่นของรัฐ เช่น วัฒนธรรมจังหวัด	--	--	●	--
ซ. มีการสำรวจโดยหน่วยงานอื่นที่ไม่ใช่ภาครัฐ	--	--	--	●

หมายเหตุ -- หมายถึงไม่มีการดำเนินการ หรือไม่พบการดำเนินการในพื้นที่

● * หมายถึงกำลังมีการดำเนินงานในช่วงการเก็บข้อมูลในโครงการ

● ! หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว แต่ยังไม่สมบูรณ์

● หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว

ตารางที่ 5-1 ร่างมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า กรณีศึกษาพื้นที่นำร่อง
เมืองเก่าลำปาง ลำพูน น่าน และแพร่ (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	เมืองเก่า			
	ลำปาง	ลำพูน	น่าน	แพร่
ตัวชี้วัด 1.4 ข้างฝีมือในการบูรณะซ่อมแซม				
ก. การกำหนดมาตรฐานงานช่างฝีมือที่เชี่ยวชาญการบูรณะโดยใช้เทคนิคดั้งเดิม (เช่น ไม้รับรอง ฯลฯ)	--	--	--	--
ข. การกำหนดงานช่างฝีมือสาขาต่างๆ เป็นหลักสูตรในสถาบันการศึกษา เช่น กศน.	--	--	--	--
ค. การจัดฝึกอบรมช่างฝีมือจากหน่วยงานที่ได้มาตรฐานของรัฐ	--	--	--	--
ง. การยังคงมีช่างฝีมือในท้องถิ่น	--	--	●	●
จ. การรวมกลุ่มช่างฝีมือ	--	--	●	--
ฉ. การรื้อฟื้นอาคารอนุรักษ์ให้เป็นตัวอย่างแก่ช่างฝีมือ	●	--	●	--
ช. การจัดทำทะเบียนช่างฝีมือ	--	--	--	--
ซ. การสรรหาช่างฝีมือจากพื้นที่อื่น	●	--	--	--
ฌ. การคัดเลือก ให้รางวัลช่างฝีมือดีเด่น	--	--	--	--
ตัวชี้วัด 1.5 การจัดหาและใช้วัสดุดั้งเดิม				
ก. มีนโยบายจัดหาไม้สำหรับปลูกสร้าง ซ่อมแซม (เช่น การปลูกป่า)	●	●	●	●
ข. มีการผลิต หรือมีแหล่งวัสดุก่อสร้าง (เช่น ไม้และกระเบื้องมุงหลังคา) ในตลาดในท้องถิ่น	●	●	●	●
ค. การกำหนดแรงจูงใจในการใช้วัสดุดั้งเดิม	--	--	--	--
ตัวชี้วัด 1.6 การใช้ประโยชน์อาคารเก่า				
ก. การใช้ประโยชน์อาคารเก่ามีความสอดคล้องกับย่าน ชุมชน วิถีชีวิต และวัฒนธรรม ที่รักษาสภาพอาคารเก่าดั้งเดิม	●	--	●	--
ข. มีตัวอย่างการใช้ประโยชน์อาคารเก่าอย่างต่อเนื่อง	●	●	●	●
ค. การปรับการใช้สอยอาคารเพื่อสังคม สาธารณประโยชน์	●	●	●	●
ง. การปรับการใช้สอยอาคารเพื่อการพาณิชย์ที่ยังรักษาสภาพอาคารเก่าดั้งเดิม	●	●	●	●
ตัวชี้วัด 1.7 สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ				
ก. การรักษาพื้นที่ธรรมชาติโดยรอบเมืองโดยใช้กฎหมาย (เช่น กำหนดในผังเมืองรวม การควบคุมอาคาร)	--	--	--	--
ข. การจัดทำแผนงานในการดูแลรักษาแหล่งธรรมชาติ	--	--	--	--

หมายเหตุ -- หมายถึงไม่มีการดำเนินการ หรือไม่พบการดำเนินการในพื้นที่

 ● * หมายถึงกำลังมีการดำเนินงานในช่วงการเก็บข้อมูลในโครงการ

 ● ! หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว แต่ยังไม่สมบูรณ์

 ● หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว

 ●

ตารางที่ 5-1 ร่างมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า การศึกษาพื้นที่นาร่อง
เมืองเก่าลำปาง ลำพูน น่าน และแพร่ (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	เมืองเก่า			
	ลำปาง	ลำพูน	น่าน	แพร่
ค. การจัดกิจกรรมในการดูแลรักษาแหล่งน้ำและแหล่งธรรมชาติอื่นๆ	--	--	●	●
ง. การสำรวจและขึ้นทะเบียนต้นไม้ใหญ่	--	--	--	--
จ. การศึกษาระบบธรรมชาติ เช่น ระบบน้ำ ในเมือง	● *	--	--	--
ฉ. การสำรวจและขึ้นทะเบียนพื้นที่นิเวศวิทยา	--	--	--	--
ช. การสำรวจและขึ้นทะเบียนแหล่งน้ำ คู คลอง	--	--	--	--
ตัวชี้วัด 1.8 การรักษาความแท้ (authenticity) ของเมือง				
ก. การรักษาโครงสร้างดั้งเดิมของเมือง (เช่น โครงข่ายถนน ที่ว่าง)	--	--	--	--
ข. การรักษาลักษณะ รูปแบบ วัสดุ และแนวคิดดั้งเดิมของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม	● !	--	● !	--
ค. การศึกษาวิจัยวิวัฒนาการ การก่อสร้างของเมืองและแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม	●	--	●	--
ดัชนีที่ 2 แผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า เนื่องจากเมืองเก่าเป็นเมืองที่มีคุณค่าพิเศษ และเมืองเก่าในกลุ่มที่ 1 และ 2 มีปัญหาภัยคุกคามด้านการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ จึงมีความจำเป็นต้องจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า นอกเหนือไปจากแผนการพัฒนาเมืองปกติ แผนดังกล่าว อาจจัดทำโดยส่วนกลางหรือท้องถิ่นก็ได้ แต่ควรมีลักษณะบูรณาการเข้ากับแผนการพัฒนาเมืองได้ด้วยเพื่อจะได้นำไปปฏิบัติได้จริง				
ตัวชี้วัดที่ 2.1 การจัดทำแผนพัฒนาและอนุรักษ์เมืองเก่า				
ก. มีแผนยุทธศาสตร์ระดับท้องถิ่นด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าโดยเฉพาะ	●	--	--	--
ข. มีแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าประกอบสมบูรณ์ได้แก่	●	--	●	--
- การศึกษาและวิเคราะห์คุณค่าความสำคัญเมืองเก่า				
- การวิเคราะห์ปัญหาและภัยคุกคามในเมืองเก่า				
- การระบุอาคารและสถานที่สำคัญในเขตเมืองเก่า				
- การกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่พัฒนา และพื้นที่กันชน				
- แนวทางการพัฒนา เช่น การใช้วัสดุ สี ความสูง ป้ายโฆษณา				
- การควบคุมความหนาแน่น ระยะร่น ฯลฯ				
- การจัดทำแผนงาน โครงการ และงบประมาณ				
ค. มีแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ดำเนินการโดยส่วนกลาง	●	--	●	--
ง. มีแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ดำเนินการโดยส่วนท้องถิ่น	--	--	--	--
จ. มีแผนอนุรักษ์ในระดับชุมชน	●	● *	--	--

หมายเหตุ -- หมายถึงไม่มีการดำเนินการ หรือไม่พบการดำเนินการในพื้นที่
 ● * หมายถึงกำลังมีการดำเนินงานในช่วงการเก็บข้อมูลในโครงการ
 ● ! หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว แต่ยังไม่สมบูรณ์
 ● หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว

ตารางที่ 5-1 ร่างมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า กรณีศึกษาพื้นที่นาร่อง
เมืองเก่าลำปาง ลำพูน น่าน และแพร่ (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	เมืองเก่า			
	ลำปาง	ลำพูน	น่าน	แพร่
ตัวชี้วัดที่ 2.2 การบูรณาการแผนและข้อมูล				
ก. การนำประวัติของเมืองมาใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาเมืองด้านอื่นๆ	--	--	--	--
ข. การกำหนดการอนุรักษ์เมืองเป็นวัตถุประสงค์ในแผนพัฒนาเมืองยุทธศาสตร์จังหวัด	--	--	--	--
ค. การผนวกฐานข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมกับฐานข้อมูลพัฒนาเมือง	--	--	--	--
ง. การรายงานสรุปให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทราบตามระยะ	--	--	●	--
ตัวชี้วัดที่ 2.3 การจัดทำแผนป้องกันภัยพิบัติ				
ก. มีแผนป้องกันภัยพิบัติเมืองเก่าโดยเฉพาะ	--	--	--	--
ข. การป้องกันภัยพิบัติเมืองเก่าอยู่ในแผนอื่น เช่น แผนป้องกันน้ำท่วม	--	--	--	--
ดัชนีที่ 3 องค์การ บุคลากร และการบริหารจัดการ การดำรงรักษาคุณค่าของเมืองเก่าควบคู่ไปกับการพัฒนาควรมีระบบการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งต้องประกอบไปด้วยองค์กร และ/หรือ บุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญในสาขาที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทำงานรับผิดชอบเกี่ยวกับเมืองเก่าโดยเฉพาะ รวมทั้งการมีทุนหรืองบประมาณสนับสนุนจากส่วนกลาง				
ตัวชี้วัดที่ 3.1 การจัดตั้งคณะกรรมการ/อนุกรรมการ/ฯลฯ				
ก. การตั้งคณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าภายใต้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ.2546	●	●	●	--
ข. การตั้งคณะกรรมการ/คณะทำงานระดับท้องถิ่น	●	--	●	--
ค. การจัดตั้งสำนักงานเพื่อบริหารจัดการเมืองเก่าโดยเฉพาะ	--	--	●	--
ง. การตั้งกลุ่มหรือชมรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์	●	●	●	●
ตัวชี้วัดที่ 3.2 คณะผู้เชี่ยวชาญในการอนุรักษ์				
ก. มีผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นในด้านต่างๆ ครบทั้ง 5 สาขา (นักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี นักผังเมือง วิศวกร และสถาปนิก)	--	--	--	--
ข. มีผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นในด้านต่างๆ ไม่ต่ำกว่า 3 สาขา	--	--	--	--
ค. มีผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นในด้านต่างๆ 1-2 สาขา	--	●		
ง. ขอความช่วยเหลือผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก (กรมศิลปากร)	●	●	●	●

หมายเหตุ

- หมายถึงไม่มีการดำเนินการ หรือไม่พบการดำเนินการในพื้นที่
- * หมายถึงกำลังมีการดำเนินงานในช่วงการเก็บข้อมูลในโครงการ
- ! หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว แต่ยังไม่สมบูรณ์
- หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว

ตารางที่ 5-1 ร่างมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า กรณีศึกษาพื้นที่นาร่อง
เมืองเก่าลำปาง ลำพูน น่าน และแพร่ (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	เมืองเก่า			
	ลำปาง	ลำพูน	น่าน	แพร่
ตัวชี้วัดที่ 3.3 ทนและงบประมาณ				
ก. ทน งบประมาณ และบุคลากรในท้องถิ่นดำเนินงาน	●	●	●	●
ข. ทน เงินบริจาคจากหน่วยงานภายนอก องค์กรเอกชน ฯลฯ	--	--	--	●
ค. งบประมาณพิเศษจากส่วนกลางในการดำเนินการอนุรักษ์	--	--	--	--
ตัวชี้วัดที่ 3.4 การติดตามและประเมินผล				
ก. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในทุกระดับเชื่อมโยงกัน	--	--	--	--
ข. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในระดับจังหวัด	--	--	--	--
ค. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในระดับท้องถิ่น	--	--	--	--
ง. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในระดับชุมชน	--	--	--	--
ดัชนีที่ 4 มาตรการในทางปฏิบัติ ในการปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า จำเป็นต้องมีมาตรการในการ นำมาปฏิบัติ ซึ่งประกอบไปด้วยการปกป้องพื้นที่เมืองเก่าด้วยการประกาศเขตในลักษณะ ต่างๆ การออกกฎหมาย ระเบียบ ควบคุมการพัฒนา รวมทั้งการกำหนดระบบแรงจูงใจต่างๆ				
ตัวชี้วัดที่ 4.1 การประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า				
ก. ประกาศเป็นเขตโบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ทั้งบริเวณเมืองเก่า	--	--	--	--
ข. ประกาศเป็นเขตผังเมืองเฉพาะ (ตามพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518)	--	--	--	--
ค. ประกาศเป็นเขตพื้นที่อนุรักษ์ในผังเมืองรวม	● *	--	--	--
ง. ประกาศพื้นที่ควบคุมการพัฒนาโดยเป็นกฎกระทรวงหรือกฎหมายท้องถิ่น ตาม พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522	--	--	--	--
จ. ประกาศโดยอาศัยพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ	--	--	--	--
ฉ. ประกาศโดยอาศัยมติคณะรัฐมนตรี	--	--	●	--
ช. ประกาศในลักษณะอื่นๆ โดยไม่มีกฎหมายรองรับ เช่น ข้อบังคับชุมชน	--	●	--	--

หมายเหตุ -- หมายถึงไม่มีการดำเนินการ หรือไม่พบการดำเนินการในพื้นที่

● * หมายถึงกำลังมีการดำเนินงานในช่วงการเก็บข้อมูลในโครงการ

● ! หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว แต่ยังไม่สมบูรณ์

● หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว

ตารางที่ 5-1 ร่างมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า การศึกษาพื้นที่นำร่อง
เมืองเก่าลำปาง ลำพูน น่าน และแพร่ (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	เมืองเก่า			
	ลำปาง	ลำพูน	น่าน	แพร่
ตัวชี้วัดที่ 4.2 มาตรการที่ใช้ในการควบคุมด้านกายภาพและกิจกรรม				
ก. มีมาตรการควบคุมการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดิน ลักษณะอาคาร รูปแบบอาคาร และป้าย	--	--	--	--
ข. มีมาตรการควบคุมเฉพาะการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร	--	--	--	--
ค. มีมาตรการควบคุมเฉพาะลักษณะอาคาร ได้แก่ ความสูง ระยะร่น อัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดิน	--	--	--	--
ง. มีมาตรการควบคุมเฉพาะรูปแบบอาคาร วัสดุ สี	--	--	--	--
จ. มีมาตรการควบคุมด้านอื่นๆ เช่น ห้ามรถบรรทุก การส่งเสริมทางจักรยาน	--	--	●	--
ตัวชี้วัดที่ 4.3 กลไกที่ใช้ในการควบคุมการพัฒนาด้านกายภาพและกิจกรรม				
ก. กำหนดเป็นกฎหมายอย่างชัดเจน	--	--	--	--
ข. คณะกรรมการ/อนุกรรมการกลั่นกรองระดับจังหวัด	--	--	●	--
ค. คณะกรรมการ/อนุกรรมการกลั่นกรองระดับท้องถิ่น	●	--	●	--
ง. กำหนดเป็นวิธีปฏิบัติที่แน่นอน เช่น ประกาศจังหวัด	--	--	--	--
ตัวชี้วัดที่ 4.4 การปกป้องคุ้มครองอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างเก่า หรือแหล่งศิลปกรรมหรือธรรมชาติอันควรอนุรักษ์				
ก. การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน	● !	● !	● !	● !
ข. การขึ้นบัญชีโบราณสถานที่ยังไม่ได้ประกาศขึ้นทะเบียน	● !	● !	● !	● !
ค. การขึ้นบัญชีแหล่งศิลปกรรมและแหล่งธรรมชาติ ของหน่วยงานอนุรักษ์ฯ ท้องถิ่น	●	●	●	●
ง. การขึ้นบัญชีอาคารที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ สมาคมสถาปนิกสยามฯ	--	--	--	--
จ. การได้รับรางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่น สมาคมสถาปนิกสยามฯ	●	●	●	●
ช. การขึ้นบัญชีโดยหน่วยงานอื่น	--	--	--	--
ตัวชี้วัดที่ 4.5 แรงจูงใจ	--	--	--	--
ก. การช่วยเหลือโดยตรงด้านการซ่อมแซม บูรณะ ด้านวัสดุ เงินทุนสมทบ ฯลฯ	--	--	--	--
ข. การลดภาษีในรูปแบบต่าง ๆ	--	--	--	--
ค. การใช้มาตรการทางผังเมือง เช่น การโอนสิทธิการพัฒนา	--	--	--	--
ง. การจัดตั้งกองทุน มูลนิธิเมืองเก่าเพื่อฟื้นฟู ซ่อมแซม	--	--	--	--

หมายเหตุ -- หมายถึงไม่มีการดำเนินการ หรือไม่พบการดำเนินการในพื้นที่

● * หมายถึงกำลังมีการดำเนินงานในช่วงการเก็บข้อมูลในโครงการ

● ! หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว แต่ยังไม่สมบูรณ์

● หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว

ตารางที่ 5-1 ร่างมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า การศึกษาพื้นที่นาร่อง
เมืองเก่าลำปาง ลำพูน น่าน และแพร่ (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	เมืองเก่า			
	ลำปาง	ลำพูน	น่าน	แพร่
จ. การกำหนดทางเลือกในกฎหมาย เช่น หากรักษารูปแบบดั้งเดิม จะพัฒนาได้มากขึ้น	--	--	--	--
ฉ. การส่งเสริมด้านการศึกษา การประชาสัมพันธ์ สร้างความตระหนัก	● !	● !	● !	● !
ช. การกำหนดแรงจูงใจในลักษณะอื่น	--	--	--	--
ตัวชี้วัดที่ 4.6 การนำจารีตท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้				
ก. มีการนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายท้องถิ่น	--	--	--	--
ข. มีการนำมาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในท้องถิ่นหรือในชุมชน	--	●	--	--
ค. มีการศึกษารวบรวมจารีตท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการสร้างหรือพัฒนาเมือง การรักษามรดกชาติ และสิ่งก่อสร้างทางศาสนา ความเชื่อ	●	●	●	●
ดัชนีที่ 5 การมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยหนึ่งของการดำเนินงานอย่างยั่งยืน ในที่นี้หมายถึงการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล เอกชน องค์กร ชุมชน และประชาชน ซึ่งเป็นการร่วมมือกันในระดับต่างๆ ของการดำเนินการอนุรักษ์ ตั้งแต่การร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมกำหนดทิศทางในอนาคต				
ตัวชี้วัดที่ 5.1 ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ				
ก. มีการกำหนดการอนุรักษ์เมืองเก่าในวิสัยทัศน์ของจังหวัด	--	--	--	--
ข. มีโครงการเมืองเก่าเป็นส่วนหนึ่งของแผนระดับจังหวัด	--	--	--	--
ค. มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการในคณะกรรมการ/คณะทำงานเมืองเก่า	● !	● !	● !	--
ง. มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีแผนงานที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่า	--	--	--	--
จ. มีศาสนสถานเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการอนุรักษ์	●	--	--	--
ฉ. มีการสรุปนโยบายและสถานการณ์เมืองเก่าให้ผู้ว่าราชการจังหวัดรับทราบ	--	--	●	--
ตัวชี้วัดที่ 5.2 ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชน				
ก. มีการกำหนดการอนุรักษ์เมืองเก่าในวิสัยทัศน์ของจังหวัด	--	--	--	--
ข. มีการกำหนดให้โครงการเมืองเก่าเป็นส่วนหนึ่งของแผนระดับจังหวัด	--	--	--	--
ค. มีเครือข่ายระหว่างรัฐกับประชาชน/ชุมชน (คณะกรรมการ ฯลฯ)	--	--	●	--
ง. มีเครือข่ายระหว่างหน่วยงานรัฐ (เช่น การจัดตั้งสำนักงานด้านเมืองเก่า)	--	--	●	--
จ. มีเครือข่ายระหว่างส่วนกลางกับส่วนท้องถิ่น	●	--	●	--
ฉ. มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการในคณะกรรมการ/คณะทำงานเมืองเก่า	●	●	●	--

หมายเหตุ -- หมายถึงไม่มีการดำเนินการ หรือไม่พบการดำเนินการในพื้นที่

 ● * หมายถึงกำลังมีการดำเนินงานในช่วงการเก็บข้อมูลในโครงการ

 ● ! หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว แต่ยังไม่สมบูรณ์

 ● หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว

ตารางที่ 5-1 ร่างมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า กรณีศึกษาพื้นที่นำร่อง เมืองเก่าลำปาง ลำพูน น่าน และแพร่ (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	เมืองเก่า			
	ลำปาง	ลำพูน	น่าน	แพร่
ช. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีแผนงานที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่า	--	--	--	--
ช. มีศาสนสถานเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ/อนุกรรมการ/คณะทำงานที่ท้องถิ่นจัดตั้ง	●	--	●	--
ฉ. มีการสรุปนโยบายและสถานการณ์เมืองเก่าให้ผู้ว่าราชการจังหวัดรับทราบ	--	--	●	--
ตัวชี้วัดที่ 5.3 การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร				
ก. มีการจัดกิจกรรมแบบสื่อสารสองทาง อย่างต่อเนื่อง (การประชุม เวทีเสวนา สภากาแฟ ฯลฯ)	●	--	●	--
ข. มีการจัดประชุมเรื่องเมืองเก่าเป็นประจำ เช่น ทุก 1-2 เดือน	--	--	●	--
ค. มีการจัดกิจกรรมแบบสื่อสารทางเดียว (เสียงตามสาย จดหมายข่าว ฯลฯ)	--	--	--	--
ง. มีการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องเมืองเก่าในลักษณะอื่น	●	●	●	●
ตัวชี้วัดที่ 5.4 กลไกในการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม				
ก. มีผู้แทนจากทุกภาคส่วนในการดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า	--	--	--	--
ข. มีกระบวนการตัดสินใจผ่านเครือข่ายชุมชน	●	--	●	--
ค. มีผู้แทนภาคธุรกิจ การค้าในกลุ่มหรือคณะกรรมการอนุรักษ์	--	--	--	●
ง. มีผู้แทนภาคบริการ การศึกษา ศาสนา สาธารณสุขในกลุ่มอนุรักษ์	●	●	●	●
จ. มีผู้แทนสถาบันศาสนาเข้าร่วมในการวางแผนและนโยบายเชิงอนุรักษ์	●	--	--	--
ฉ. มีการระดมทุนด้านการอนุรักษ์ในท้องถิ่น	--	--	--	●
ตัวชี้วัดที่ 5.5 มีการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน				
ก. มีการดำเนินงานด้านอนุรักษ์ที่มาจากการหารือและร่วมใช้ทรัพยากรจากทุกฝ่าย	--	--	--	--
ข. มีการจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมชุมชน (atlas) โดยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน	●	--	●	--
ค. มีการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมอื่นๆ	--	--	--	--

หมายเหตุ

- หมายถึงไม่มีการดำเนินการ หรือไม่พบการดำเนินการในพื้นที่
- * หมายถึงกำลังมีการดำเนินงานในช่วงการเก็บข้อมูลในโครงการ
- ! หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว แต่ยังไม่สมบูรณ์
- หมายถึงมีการดำเนินการแล้ว

ทั้งนี้มาตรฐานข้างต้นได้ปรับปรุงภายหลังจากการประชุมรับฟังความคิดเห็นครั้งที่ 2 ในวันที่ 21 สิงหาคม 2550 ณ สโมสรราชพฤกษ์ กรุงเทพมหานคร โดยมีผู้เข้าร่วมสัมมนาประมาณ 100 คน ดังปรากฏรายชื่อผู้เข้าร่วมสัมมนาในภาคผนวก ข. ซึ่งที่ประชุมมิได้ให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ หรือประเด็นคำถามเพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ ร่างมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม แนวทางปฏิบัติเพื่อเข้าสู่มาตรฐานและข้อคิดเห็นอื่นๆ ดังนี้

ก) เกี่ยวกับโครงการนี้โดยทั่วไป

- 1) เป็นประโยชน์อย่างมากในการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้แต่ละจังหวัดดำเนินการไปในแนวทางเดียวกัน
- 2) มีประโยชน์มาก มีคุณค่าทางจิตวิญญาณ หากสามารถดำเนินงานได้ตามเป้าวัตถุประสงค์ของโครงการ โดยเฉพาะทางด้านสิ่งแวดล้อม
- 3) เป็นโครงการที่ดี แต่เมืองเก่าที่ใช้เป็นตัวอย่างในการจัดทำมาตรฐานฯ เป็นเมืองในภาคเหนือทั้งหมด จึงอาจไม่สามารถเป็นตัวแทนของเมืองเก่าทั่วประเทศได้ เนื่องจากแต่ละพื้นที่มีลักษณะทางกายภาพ และประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ที่แตกต่างกัน
- 4) เป็นประโยชน์อย่างสูงในการสร้างความตระหนักในคุณค่าของเมืองเก่าแก่หน่วยงานท้องถิ่น เอกชน และชุมชน
- 5) ควรขยายผลโครงการนี้สู่ท้องถิ่นที่เป็นแหล่งเมืองเก่า โดยจัดประชุมกลุ่มย่อย ตรวจสอบมาตรฐานคุณภาพเมืองเก่าให้กับบุคลากร และผู้นำท้องถิ่น
- 6) เป็นโครงการที่น่าสนใจ สามารถนำไปใช้ในการกำหนดคุณภาพสิ่งแวดล้อมเมืองเก่าได้ทั่วประเทศ
- 7) เป็นโครงการที่ดี ควรมีการจัดทำอย่างต่อเนื่อง และได้รับการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน
- 8) เป็นโครงการที่มีการจัดการ ดำเนินการอย่างบูรณาการ และให้ความสำคัญกับโบราณสถาน และภูมิทัศน์ หรือสภาพแวดล้อมอย่างยั่งยืน
- 9) เป็นประโยชน์ในการนำไปปรับใช้ในทางปฏิบัติ หรือแนวทางปฏิบัติในหน่วยงานอื่น
- 10) ควรรีบดำเนินการขั้นต่อไปอย่างเร่งด่วน ชัดเจน และจริงจัง
- 11) โครงการนี้เป็นโครงการที่ดี เพราะทำให้คนไทยได้ตระหนักความสำคัญของสิ่งแวดล้อม ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะได้ร่วมมือร่วมใจกันอนุรักษ์เมืองเก่ามากขึ้น
- 12) เป็นโครงการที่ดี ได้ข้อเสนอแนะเป็นแนวทางในการปฏิบัติ
- 13) โครงการนี้น่าสนใจ เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตเมืองเก่าที่มีความสำคัญ
- 14) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเข้าสัมพันธ์ให้มากขึ้น เนื่องจากการดำเนินงานอนุรักษ์เมืองเก่า อาจส่งผลให้เกิดปัญหาระหว่างหน่วยงาน โดยแต่ละหน่วยงานมักยึดความคิดของตนเอง และไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของฝ่ายอื่น
- 15) เป็นเรื่องที่เหมาะสมในการจัดทำมาตรฐานเมืองเก่า เพื่อให้เกิดความคงทนยั่งยืนของทรัพยากรชาติสืบต่อไป

ข) ประเด็นเกี่ยวกับร่างมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมของเมืองเก่า

- 1) การจัดกลุ่มเมืองเก่ายังคลาดเคลื่อน ควรศึกษาหาข้อมูลจากบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป
- 2) ในตัวชี้วัดที่ 1 ควรเพิ่มเติมในเรื่อง ความสัมพันธ์ของเมืองเก่า วัดกับชุมชนใกล้เคียง
- 3) ในตัวชี้วัดที่ 3 ควรเพิ่มเติมในเรื่อง การมีกลไกบางอย่างที่จะนำช่างฝีมือเข้าไปร่วมในการอนุรักษ์ เช่น อาจเข้าไปให้คำแนะนำในการอนุรักษ์ หรือบูรณะซ่อมแซม

- 4) ควรมีตัวชี้วัดเรื่องทรัพยากรธรรมชาติให้มากขึ้น เช่น แม่น้ำ คูเมือง ต้นไม้ และควรมีการดูแลสิ่งแวดล้อมที่ดี ซึ่งจะก่อให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์เมืองของประชาชน
- 5) ตัวชี้วัดชี้วัดขาดการให้ความรู้ในเรื่องอนุรักษ์
- 6) ควรเชิญพระผู้มีสมณะศักดิ์เข้ามาเป็นกรรมการในการอนุรักษ์เมืองเก่า
- 7) ควรนำเรื่องการดูแลรักษาโบราณสถานใส่ไว้ในหลักสูตรการศึกษาของแต่ละวัด
- 8) ตัวชี้วัดเรื่องมาตรการด้านความเสี่ยงจากอัคคีภัยที่เกิดจากไฟฟ้าลัดวงจร ทำให้เกิดไฟไหม้พระวิหารเก่า เช่น วัดศรีชุม จังหวัดลำปาง จึงควรเพิ่มเติมมาตรการการอนุรักษ์ในด้านความเสี่ยงจากอัคคีภัย และควรมีการเสนอมาตรการลดความเสี่ยงในเรื่องอัคคีภัย
- 9) กรมโยธาธิการและผังเมืองกำลังจัดทำกรวางแผนปฏิบัติการให้เป็นเมืองมรดกโลก ซึ่งขณะนี้จัดทำที่จังหวัดน่าน และลำพูน
- 10) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องพระสงฆ์ กับการก่อสร้างอาคารต่างๆ ภายในวัด เพื่อให้การก่อสร้างถูกต้องตามยุคลสมัย และกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมเดิมที่มีอยู่
- 11) การดำเนินการสำรวจ และจัดทำมาตรฐาน ควรนำไปบูรณาการกับกรมโยธาธิการและผังเมือง
- 12) ชุมชนวัดเกต จังหวัดเชียงใหม่มีการดำเนินการอนุรักษ์ที่ดี จึงควรมีการศึกษาดูงานที่ชุมชน
- 13) ควรเพิ่มตัวชี้วัดในการนำแผนที่วางไว้มาปฏิบัติว่า นำมาใช้มากน้อยเท่าไร
- 14) ควรนำกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเข้ามาช่วยในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของเมืองเก่า
- 15) ควรมีตัวชี้วัดด้านงบประมาณที่รัฐบาลจะจัดสรรให้แก่เมืองเก่า และตัวชี้วัดด้านมาตรการควบคุมทางกายภาพ โดยเฉพาะการควบคุมการจราจรห้ามรถบรรทุกขนาดใหญ่เข้าเขตเมืองเก่า เช่น ลำปาง
- 16) ร่างมาตรฐานบางข้อเป็นศัพท์ทางวิชาการ ทำให้ประชาชน คนในท้องถิ่นไม่เข้าใจ และนำไปปฏิบัติได้ยาก จึงควรปรับให้เป็นภาษาที่สามารถเข้าใจได้ง่าย และไม่ซับซ้อน
- 17) ร่างมาตรฐานฯ ที่จัดทำต้องผ่านตัวชี้วัดก็ตัวถึงจะเข้าสู่มาตรฐานที่กำหนด และใครจะเป็นผู้ประเมินมาตรฐานที่จัดทำขึ้น
- 18) มาตรฐานฯ เมืองเก่าที่ได้ร่างขึ้น และได้จัดใช้ต่อไปในอนาคตนั้น เป็นมาตรฐานฯ ที่ต้องใช้ และเป็นที่ยอมรับในระดับประเทศ ดังนั้นมาตรฐานที่จัดทำขึ้น โดยมีการศึกษาจากพื้นที่ภาคเหนือเพียง 4 พื้นที่ ซึ่งอยู่ในภาคเดียวกัน ทำให้ไม่เห็นภาพแนวทางในการอนุรักษ์ของภาคอื่นๆ ที่มีวัฒนธรรม และระบบสังคมที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง ดังนั้นการวิเคราะห์บางส่วนที่อิงจากพื้นที่ เช่น ชีด จึงควรพิจารณาให้เหมาะสม และควรศึกษาข้อมูลลักษณะเฉพาะของเมืองเก่าในภาคอื่นๆ มาประกอบการจัดทำมาตรฐานด้วยให้มากที่สุด เพื่อให้เป็นเกณฑ์ที่ครอบคลุม และสอดคล้องได้ทั่วประเทศ
- 19) ควรเพิ่มเติมตัวชี้วัดในเรื่องสภาพแวดล้อมโดยรอบเมืองเก่า เน้นเรื่องความเหมาะสมของพืชพรรณที่เป็นพื้นถิ่น เพื่อให้เกิดภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมขึ้น รวมถึงมีการอนุรักษ์ทั้งสิ่งแวดล้อมทั่วไป และสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพเพื่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ
- 20) เพิ่มเติมประเด็นตัวชี้วัดการให้ความรู้แก่ชุมชน และควรสนับสนุนให้มีกฎหมายเพื่อคุ้มครองต้นไม้ในเมืองเก่า

- 21) เน้นการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมเมืองเข้ากับชุมชน
- 22) มาตรฐานในการอนุรักษ์เมืองเก่าควรนำไปเป็นนโยบายระดับประเทศต่อไป
- 23) การจัดทำมาตรฐานควรคำนึงถึงปัญหาในการพัฒนาเมืองในปัจจุบัน ซึ่งถือเป็นประเด็นสำคัญที่จะควบคุมการใช้พื้นที่ไม่ให้รุกร้าเข้าสู่พื้นที่เมืองเก่า รวมทั้งประเด็นเรื่องคุณภาพชีวิตของคนในเมืองเก่าที่สามารถดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

ค) ประเด็นเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติเพื่อเข้าสู่มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมของเมืองเก่า

- 1) น่านเป็นพื้นที่ที่น่าสนใจ ควรมีการนำตัววัดที่เสร็จสมบูรณ์ในภายหลังไปทำการประเมินในจังหวัดน่าน เพื่อใช้เป็นต้นแบบในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาพื้นที่อื่นๆ ต่อไป (โดยอาจจัดให้มีโครงการนำร่องต่างๆ)
- 2) จังหวัดน่านมีการประชุมในเรื่องการอนุรักษ์เมืองเก่าทุกเดือน
- 3) การจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมเมืองเก่าควรดำเนินการบูรณาการกับกรมโยธาธิการและผังเมืองที่กำลังจัดทำแผนการปรับปรุงพัฒนาเมืองเก่า เพื่อให้สอดคล้อง และเป็นไปในแนวทางเดียวกัน
- 4) ควรมีการนำแผนผังของจังหวัดน่านที่กรมโยธาธิการและผังเมือง และสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้จัดทำขึ้นมาบูรณาการกัน โดยควรกำหนดขอบเขตเมืองเก่าให้ชัดเจน แต่กฎหมายในการอนุรักษ์เมืองเก่าควรจะสามารถยืดหยุ่นได้
- 5) ควรมีการจัดทำ Master Plan (แผนผัง) ให้กับวัด และหากจะมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขสิ่งใด ควรส่งให้คณะกรรมการพิจารณาก่อน เพื่อให้วัดสามารถดำเนินการก่อสร้างสิ่งต่างๆ ได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย
- 6) ควรมีการจัดสัมมนา หรือจัดประชุมระหว่างวัด ชุมชน และสภาสถาปนิก เพื่อสร้างความเข้าใจในเรื่องวัดกับการออกแบบ
- 7) ปัจจุบันมีโครงการของสภาสถาปนิก ที่จะกำหนดให้มีสถาปนิกอาสาที่จะช่วยออกแบบ หรือวางผังให้กับวัด หรือท้องถิ่นที่ต้องการ รวมถึงเรื่องภูมิสถาปัตยกรรมด้วย โดยให้ทางสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเขียนหนังสือเข้ามาร่วมมือกับสภาสถาปนิก เพื่อดำเนินการออกแบบสถาปัตยกรรมให้เข้ากับสถาปัตยกรรมของแต่ละจังหวัด
- 8) จากตัววัดที่ 5.4 กลไกในการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม ที่มีการกำหนดให้ศาสนสถานร่วมดำเนินการอนุรักษ์ด้วยนั้น จะสังเกตว่า จังหวัดลำปางมีวัดพม่าอยู่ โดยแต่เดิมการดูแลวัดเป็นของพระที่มาจากพม่า แต่เมื่อพระรูปนั้นมรณภาพไป จึงมีการตั้งพระสงฆ์จากไทยขึ้นปกครองต่อ ซึ่งพระสงฆ์ไทยนั้นไม่รู้ถึงหลักปฏิบัติของพม่า ส่งผลให้มีการแก้ไขปรับปรุงสถาปัตยกรรมภายในวัดให้แตกต่างจากของเดิม ส่งผลถึงคุณค่าของวัดนั้นลดลง ดังนั้น สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงควรแต่งตั้งพระพม่าไปดำรงตำแหน่งแทน เพื่อเป็นการรักษาวรรณกรรมเก่าแก่ของพม่าไว้
- 9) จากตัววัดที่ 4.3 การปกป้องคุ้มครองอาคาร โดยเฉพาะศาสนสถานภายในวัด ในปัจจุบันเกิดปัญหาการเปลี่ยนวัสดุผิวพื้น เริ่มจากลานทรายรอบพระวิหาร มาเป็นลานคอนกรีตรอบพระวิหาร ส่งผลให้อาคารพระวิหารไม้บางส่วนพังทลาย หรือทรุดโทรมอย่างรวดเร็ว

10) ในการอนุรักษ์เมืองเก่านั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง โดยในส่วนของกรมศิลปากร จะให้การอนุรักษ์ ยังไม่พบว่ามีภาคประชาชน เช่น คนในพื้นที่ เข้ามามีส่วนร่วมเท่าใดนัก และควรเพิ่มเติมในการให้ความรู้เกี่ยวกับเมืองเก่าแก่กับประชาชน โดยทางสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรมีการจัดงบประมาณในการฝึกอบรม (Training) คนในท้องถิ่นให้มีความรู้เรื่องการอนุรักษ์เมือง เพื่อให้สามารถอธิบาย และเป็นไกด์นำเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว หรือคนต่างถิ่นได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่น พร้อมทั้งเผยแพร่ความสำคัญของสถานที่เมืองเก่าให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างต่อไป

11) มีบุคลากรจากภาครัฐเข้ามาให้ความรู้เรื่องอนุรักษ์กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะผู้ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโดยตรง เช่น พระสงฆ์, กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, กรรมการหมู่บ้าน, ประชาชน และเยาวชนในพื้นที่ ให้พวกเขาเข้ามามีส่วนร่วม หรือมีจิตสำนึกให้เห็นความสำคัญถึงคุณภาพของสิ่งแวดล้อมเมืองเก่า

12) มาตรฐาน และมาตรการต่างๆ ที่กำลังจัดทำขึ้น ควรได้รับการยอมรับจากประชาชน จึงจะสามารถนำมาตรการไปใช้ได้ดียิ่งขึ้น ดังนั้นควรประกาศให้ชุมชน และพระสงฆ์ได้รับรู้ถึงการจัดทำมาตรการต่างๆ นี้

13) ควรจัดสัมมนาเรื่องการอนุรักษ์เมืองเก่าให้มากขึ้น และต้องปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้ผู้ที่มิหน้าที่สุดแลรักษาโบราณสถาน และทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีข้อคิดในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติไว้ ดังนี้ เราทั้งหลายเป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติอันหลากหลายบนแผ่นดินนี้ ดังนั้นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ควรอยู่อย่างผู้อาศัย มิใช่เจ้าของ หากเคารพ อ่อนน้อม ดูแลรักษาธรรมชาติ แผ่นดินนี้จะปกป้องคุ้มครองเรา และลูกหลานของเรา หากทำลาย ดูถูก หรือทำลายธรรมชาติ แผ่นดินนี้จะไม่ปราณีต่อเรา และลูกหลานของเราเช่นกัน

14) ควรกระตุ้นให้เกิดแผนงานประชุมเมืองเก่ากับหน่วยงานท้องถิ่นอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง เพื่อให้เกิดแรงขับเคลื่อนการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง

15) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควรกำหนดการดำเนินการอนุรักษ์ในแต่ละช่วงให้ชัดเจนว่าจะดำเนินการอะไร ใช้เวลากี่ปี และจะดำเนินการด้วยวิธีใด

16) แนวทางปฏิบัติเพื่อให้เป็นไปตามแผน ควรให้ทางสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบรรจุแผนให้เป็นแผนที่มีความสำคัญเร่งด่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีเมืองเก่าอยู่ เพื่อให้นำไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง เพราะปัจจุบันหน่วยงานท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ และรักษาเมืองเก่า

17) ทั้งผู้บริหาร ภาค NGO และภาคประชาชนยังไม่ให้ความสำคัญกับโครงการมากนัก ทั้งที่เป็นโครงการที่มีประโยชน์ และมีคุณค่าอย่างมาก จึงควรมีการส่งเสริม และเผยแพร่ให้ความรู้การอนุรักษ์เมืองอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง

18) แนวปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนควรแยกปฏิบัติเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มประชาชนในท้องถิ่น และกลุ่มเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง โดยทั้ง 2 กลุ่มต้องปฏิบัติให้มีความสอดคล้องกัน

19) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการปฏิบัติให้เป็นไปตามแผน ทั้งในด้านงบประมาณ และบุคลากร จึงควรมีการจัดตั้งงบประมาณสนับสนุน เพื่อปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โดยรอบบริเวณอนุรักษ์ เช่น การปรับปรุงอาคารเก่า และบริเวณโดยรอบ

20) วิธี Balance Development ไม่สามารถนำมาใช้กับประเทศไทยได้ โดยปัจจุบันการแบ่งงบประมาณจากส่วนกลาง จะเป็นในลักษณะที่หากจังหวัดใดสามารถเก็บภาษีได้มาก ก็จะได้รับงบประมาณมากขึ้น แต่ในกรณีการอนุรักษ์เมืองเก่าไม่สามารถดำเนินการแบบนั้นได้ ดังนั้นควรมีการจัดงบประมาณจำนวนมากมาลงจังหวัดที่มีการอนุรักษ์เมืองเก่า

21) ควรเพิ่มเรื่องแรงจูงใจในการอนุรักษ์ โดยจัดตั้งกองทุนสำหรับการอนุรักษ์อาคารเก่าโดยเฉพาะ เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในการอนุรักษ์เมืองมากขึ้น และช่วยเหลือเรื่องงบประมาณแก่เจ้าของอาคารเก่าที่ต้องการอนุรักษ์ โดยอาจเก็บภาษีจากอาคารใหญ่ๆ มาช่วยสนับสนุนกองทุนส่วนกลางเพื่อการอนุรักษ์เมืองเก่า หรือให้เอกชน เช่น สมาคมอุตสาหกรรมเซรามิกของลำปางเข้าเป็นสมาชิก และบริจาคเงินสำหรับการอนุรักษ์ โดยมีแรงจูงใจในการลดภาษีให้กับสมาคม วิธีนี้จะทำให้ผู้ที่สนใจเข้าร่วมบริจาคเงินเข้ากองทุนมากขึ้น

22) ควรจัดงบประมาณการอนุรักษ์เมืองเก่าลงไปทีละจังหวัด โดยจัดงบประมาณไปยังจังหวัดที่เล็งเห็นแล้วว่า สามารถดำเนินการอนุรักษ์ได้ผลมากที่สุดก่อน และดำเนินการอนุรักษ์ให้เรียบร้อย จากนั้นจึงดำเนินการไปยังจังหวัดถัดไป ซึ่งหากจังหวัดใดดำเนินการสำเร็จ จะเป็นแรงจูงใจให้จังหวัดอื่นๆ ดำเนินการตาม

23) ควรเพิ่มเติมการรณรงค์เรื่องความสะอาด โดยปลูกฝัง และเสริมสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้ร่วมกันรักษาสีงแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

24) ควรนำแผนการอนุรักษ์เมืองเก่าไปอบรมกับผู้บริหาร และผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าอาวาสวัด, ผู้ว่าราชการจังหวัด, นายกเทศมนตรี และนายกองค์การบริหารส่วนตำบล พร้อมทั้งนำข้อมูลที่ได้จัดทำมาตรฐานฯ ไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง โดยนำเข้าประชุมในคณะรัฐมนตรี

25) ควรออกกฎหมายคุ้มครองการสร้างอาคาร และป้ายที่ไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมเมืองเก่า

26) ควรให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์เมืองเก่า เพราะส่วนใหญ่อาคารบ้านเรือนเก่าเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชน โดยการขอรับการสนับสนุนทุนทรัพย์ให้ทางภาครัฐ เพื่อให้แผนปฏิบัติการรักษาอาคารเก่าเป็นไปได้อย่างมากขึ้น รวมถึงควรมีการจัดฉาก และการแต่งกายของคนในท้องถิ่นให้สอดคล้องกับสภาพของแต่ละเมือง

27) การสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ ควรส่งเสริมการทำกิจกรรมให้ประชาชนเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์เมืองให้มากขึ้น

28) ควรจัดทำเว็บไซต์แนะนำการอนุรักษ์เมืองเก่า จะเป็นการสร้างเครือข่ายร่วมกันระหว่างภาครัฐ และภาคเอกชน

29) ควรจะมีการประชาสัมพันธ์ และเสนอความสำคัญให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, องค์การบริหารส่วนจังหวัด, องค์การบริหารส่วนตำบล, ผู้ว่าราชการจังหวัด, กระทรวงมหาดไทย ฯลฯ ให้เห็นถึงคุณค่าของเมืองเก่า และปัญหาการสร้างเมืองใหม่ซ้อนทับเมืองเก่าให้มากขึ้น เพื่อให้หน่วยงานดังกล่าวทำการปรับปรุงโครงสร้างทางสังคม และผังเมืองให้เหมาะสม และควรมีมาตรการทางกฎหมายที่ป้องกันไม่ให้ก่อสร้างสิ่งปลูกสร้าง หรือสิ่งแปลกปลอมทางวัตถุในตัวเมืองเก่า และบริเวณเมืองเก่า

30) ควรควบคุมธุรกิจท่องเที่ยวไม่ให้มีการทำลายความเป็นเมืองเก่า และส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

31) ควรมีการจัดสัมมนาในการอนุรักษ์เมืองเก่าอย่างต่อเนื่อง และมีการดำเนินการที่เป็นไปในแนวทางเดียวกันทั่วประเทศ

32) ควรมีการให้รางวัล หรือประกาศเกียรติคุณแก่บุคคล หรือจังหวัดที่มีการอนุรักษ์ดีเด่น และจัดตั้งกองทุนเพื่อการอนุรักษ์ของจังหวัด ซึ่งอาจมีแหล่งรายได้มาจากรายได้ของท้องถิ่น เงินงบประมาณจากการอุดหนุนของรัฐบาล โดยคิดเป็นสัดส่วนที่เหมาะสม

33) การจัดทำมาตรฐานการอนุรักษ์เมืองเก่า ควรมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และมีแผนติดตามตรวจสอบมาตรฐานดังกล่าว

ง) ข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะอื่นๆ

1) สมควรนำร่างมาตรฐานฯ ที่ได้จัดทำขึ้นนำไปสู่การปฏิบัติจริง ไม่ใช่ทำเพื่อแล้วเสร็จตามโครงการวิจัยแล้วไม่มีการขับเคลื่อนต่อเหมือนโครงการวิจัยต่างๆ ที่ส่วนกลางเป็นผู้จัดทำ แต่ไม่ได้นำไปใช้ในท้องถิ่น

2) ในขณะนี้อยู่การจัดทำมาตรฐานฯ ทำเฉพาะเมืองเก่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาตัวอย่าง 4 เมืองในภาคเหนือ แต่เมืองเก่าทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือกำลังเกิดปัญหาขึ้นเช่นกัน เช่น การบุกรุกทำลายเมืองเก่า ดังนั้นจึงควรจัดทำแผนระยะสั้นอย่างเร่งด่วนในเมืองเก่าทุกภาคของประเทศ เพื่อควบคุมการทำลายเมืองเก่าโดยต้องมีการกำหนดขอบเขตเมืองให้ชัดเจน

3) ควรส่งเสริมให้จัดทำโครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม: เมืองเก่าในกลุ่มเมืองเก่า กลุ่มที่ 2 และ 3

4) คณะผู้ศึกษาในการจัดทำร่างมาตรฐานฯ ควรเป็นที่ปรึกษาในการอนุรักษ์เมืองเก่าให้กับเมืองเก่าที่เหลืออยู่

5) เมื่อร่างมาตรฐานฯ จัดทำเรียบร้อยแล้ว ควรลงมือจัดทำมาตรฐานฯ อีก 7 จังหวัดที่เหลืออย่างเร่งด่วน (พร้อมงบประมาณในการอนุรักษ์) โดยมีแผนงานประชุมอย่างสม่ำเสมอ

6) ควรนำตัวอย่างรูปแบบการพัฒนาเมืองเก่าที่ดำเนินการประสบผลสำเร็จ (Best) ของต่างประเทศมาศึกษา และนำมาเสนอเป็นแบบอย่าง เช่น กรณีวัดในญี่ปุ่น ศึกษาเปรียบเทียบถึงลักษณะการดำเนินการ และศึกษาว่า เหตุใดต่างประเทศถึงสามารถดำเนินการอนุรักษ์เมืองเก่าได้สำเร็จ

7) ในปัจจุบันแผนอนุรักษ์เมืองส่วนใหญ่ยังไม่เปิดโอกาสให้กรมศิลปากรเข้าไปร่วมจัดการดูแล ดังนั้นการดำเนินการอนุรักษ์อาจเกิดปัญหาขึ้น เช่น การกำหนดขอบเขตของเมืองไม่ครอบคลุม

8) ในปัจจุบันการพัฒนาเมืองเก่า การกำกับดูแล และควบคุมมาตรฐานในระดับท้องถิ่น ขาดความต่อเนื่อง ท้องถิ่นไม่ให้ความสำคัญในเรื่องนี้อย่างจริงจัง จึงควรมีคณะผู้รับผิดชอบประสานงานกันให้เกิดความต่อเนื่องของแผนงาน

9) การจัดการประชุมควรประสานงานกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดให้ชัดเจนกว่านี้ และมีการเสริมสร้างความตระหนักให้กับผู้บริหารอย่างชัดเจน (ควรเรียนเชิญผู้บริหารมาประชุมด้วยตนเอง จะส่งผลให้สามารถปฏิบัติงานอนุรักษ์ได้ดีขึ้น)

10) การจัดทำมาตรฐานฯ ควรจัดเผยแพร่ในวงกว้างมากกว่านี้ (สังเกตจากผู้เชี่ยวชาญมาสัมภาษณ์น้อยมาก)

11) ควรให้มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจากทั่วประเทศมาร่วมสมมนานี้ให้มากกว่านี้

12) กรมศิลปากรควรมีความเข้มแข็ง จริงจังมากขึ้น และร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์เมืองเก่าของแต่ละจังหวัด ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์เมืองเก่ามากขึ้น

ทั้งนี้ขอคิดเห็นเกี่ยวกับมาตรฐานได้มีการนำไปปรับมาตรฐานให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ส่วนแนวทางปฏิบัติเพื่อเข้าสู่มาตรฐานจะได้นำไปปรับใช้ ดังปรากฏแนวทางปฏิบัติในบทที่ 7 ต่อไป ส่วนแนวทางในการนำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไปประยุกต์ใช้ในการประเมินสำหรับเมืองเก่าทั่วประเทศ สามารถสรุปได้ดังนี้

มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า ที่ได้จัดทำขึ้นนี้ เป็นมาตรฐานที่มาจากการศึกษาพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะ ได้แก่เมืองเก่าใน 4 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ซึ่งการกำหนดตัวชี้วัดส่วนใหญ่เป็นข้อมูลที่ได้มาจากการออกภาคสนาม ดังนั้นการนำไปประยุกต์ใช้ในภูมิภาคอื่นจะต้องมีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับพื้นที่นั้นๆ

นอกจากนี้ยังได้มีการกำหนดวิธีการประเมินแบบคร่าวๆ ซึ่งไม่สามารถกำหนดให้ละเอียดได้เนื่องจากยังมิได้มีการทดลองใช้จริงในพื้นที่ต่างๆ นอกเหนือจากกรณีศึกษา 4 เมืองในภาคเหนือตอนบน โดยในที่นี้ได้กำหนดระดับคะแนนไว้ 3 ระดับ คือ 1 2 และ 3 คะแนนตามลำดับ โดยคะแนนที่มีค่ามาก (3 คะแนน) จะมีผลต่อความสำเร็จในหัวข้ออื่นๆ และคะแนนที่มีค่ารองลงมา (2 และ 1 คะแนน) ก็จะส่งผลน้อยลงตามลำดับ ส่วนที่ไม่มีกิจกรรมตามที่กำหนดถือว่าไม่มีคะแนน เช่น ตัวชี้วัดที่ 1.2 การสร้างความตระหนักรู้ด้านคุณค่าความสำคัญของเมืองเก่า มีวิธีพิจารณาให้คะแนนดังนี้

- หากเป็นกิจกรรมที่สามารถทำให้เกิดความตระหนักรู้และเปลี่ยนทัศนคติด้านเมืองเก่าของประชาชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องได้ จะได้ 3 คะแนน

- หากเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ที่เกิดการสื่อสาร 2 ทาง จะได้ 2 คะแนน

- หากเป็นกิจกรรมที่เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นการสื่อสารทางเดียว จะได้ 1 คะแนน

- หากไม่มีกิจกรรมใดๆ เลย จะได้ 0 คะแนน (หมายถึง ไม่มีคะแนนในส่วนนี้)

หลักการในการคิดคะแนนคือ คะแนนที่ได้ดังกล่าวแต่ละหัวข้อไม่ควรนับซ้ำ เช่น ในดัชนีที่ 1.1 การศึกษาและอธิบายคุณค่ามรดกวัฒนธรรม หากมีการศึกษาโดยกรมศิลปากรและงานการศึกษาของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้ง 2 แห่ง ในพื้นที่เดียวกัน จะได้คะแนนเพียง 3 คะแนน ไม่ใช่ $2 \times 3 = 6$ คะแนน เนื่องจากผลที่ได้จากการศึกษาคุณค่านี้ มีมาตรฐานมาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงจากภาครัฐเหมือนกัน

ในการกำหนดคะแนน อาจมีบางกรณีที่กิจกรรมนั้นกำลังมีการดำเนินงานแต่ยังไม่เห็นผล เช่น ท้องถิ่นกำลังจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรม ในที่นี้เสนอให้ยังไม่คิดคะแนนใดๆ ให้ เนื่องจากยังไม่มีความชัดเจนและไม่มีหลักประกันว่างานสำเร็จจริง อย่างไรก็ตาม ในอนาคตเมื่อกิจกรรมดังกล่าวแล้วเสร็จและมีการประเมินใหม่ ก็จะได้คะแนนในส่วนนี้เพิ่มเติม

อนึ่งการศึกษาครั้งนี้ไม่ได้รวมถึงวิธีการวิเคราะห์หาผลสรุป (เช่น การวัดค่าความตระหนักรู้ของประชาชนเกี่ยวกับคุณค่าเมืองเก่า) ซึ่งแต่ละหัวข้อท้องถิ่นน่าจะได้มีการศึกษาวิจัยของตนเองเพื่อให้ได้ผลสรุปดังกล่าว ทั้งนี้

ในการศึกษานี้จะไม่สามารถเป็นผู้กำหนดวิธีการที่เหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่นให้ได้ เนื่องจากแต่ละวิธีการมีข้อดี ข้อด้อยต่างกัน และวิธีการต่างๆ มีการพัฒนาในเชิงวิชาการอยู่เสมอ

5.1 มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า

อย่างไรก็ตามมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่าที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับเมืองเก่าต่อไป ปรากฏในตารางที่ 5-2 แล้ว

ตารางที่ 5-2 ดัชนี ตัวชี้วัด และการให้ค่าระดับคะแนนมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า สำหรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับคะแนน
ดัชนีที่ 1 คุณค่าและความสำคัญของเมืองเก่า เป็นดัชนีที่มีความสำคัญที่สุด ทำให้พื้นที่เมืองเก่า มีความพิเศษแตกต่างไปจากเมืองทั่วไป โดยมากจะเน้นคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และการคงไว้ซึ่งความแท้ รวมทั้งการอยู่ร่วมกันของเมืองกับสภาพทางธรรมชาติ ซึ่งหากทุกฝ่ายมีความตระหนักในด้านคุณค่าความสำคัญแล้ว การดำเนินการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าก็จะมีทางเป็นไปได้	
ตัวชี้วัด 1.1 การศึกษาและการวิเคราะห์คุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม	
ก. มีการศึกษาและวิเคราะห์โดยกรมศิลปากร	3
ข. มีการศึกษาโดย สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) หรือที่ปรึกษาที่ สผ. ว่าจ้าง	
ค. มีการศึกษาโดยหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น	2
ง. มีการศึกษาจากสถาบันการศึกษาท้องถิ่น	
จ. มีการศึกษาโดยองค์กรเอกชน	
ฉ. มีการศึกษาโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เช่น อบจ. เทศบาล)	1
ช. มีการศึกษาโดยองค์กรอื่นๆ	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.1	

ตารางที่ 5-2 ดัชนี ตัวชี้วัด และการให้ค่าระดับคะแนนมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 ศิลปกรรม: เมืองเก่า สำหรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับ คะแนน
ตัวชี้วัด 1.2 การสร้างความตระหนักรู้ด้านคุณค่าความสำคัญแก่สาธารณชนอย่างต่อเนื่อง	
ก. ประชาชนและทุกภาคส่วนมีความตระหนักและมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์เมืองเก่า	3
ข. การถวายเป็นความรู้ด้านการอนุรักษ์แก่พระภิกษุ	2
ค. การบรรจุความรู้ด้านการอนุรักษ์ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม	
ง. การให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์แก่ประชาชนอย่างต่อเนื่องในวงกว้าง	
จ. การจัดกิจกรรม เสวนา พบปะประชาชน เด็กนักเรียน	
ฉ. การจัดรายการวิทยุ โทรทัศน์โดยมีการถาม-ตอบ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น	
ช. การฝึกอบรมเจ้าหน้าที่เทศบาลเกี่ยวกับคุณค่าความสำคัญ	1
ซ. การแสดงเปรียบเทียบภาพเก่ากับปัจจุบันแก่สาธารณะ	
ฌ. การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หรือหอศิลปะและวัฒนธรรม	
ญ. การเผยแพร่คุณค่าและความสำคัญในเว็บไซต์	
ฎ. การแสดงแผนที่โบราณแก่สาธารณะ	
ฏ. การจัดพิมพ์เอกสารด้านมรดกวัฒนธรรมเผยแพร่	
ฐ. การใช้สื่อแผนที่ ไปสเตอร์เกี่ยวกับเมืองเก่า	1
ฑ. การใช้การประชาสัมพันธ์หรือสื่อในลักษณะอื่น	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.2	
ตัวชี้วัด 1.3 การสำรวจและบันทึกแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม	
ก. มีการสำรวจและขึ้นทะเบียนโบราณสถาน	3
ข. มีการสำรวจและวิเคราะห์คุณค่าเมืองเก่าในระดับเมือง ทั้งเนื้อเมืองและบรรยากาศของเมืองเก่า	
ค. มีการดำเนินการสำรวจจากหน่วยงานที่มีมาตรฐาน (เช่น กรมศิลปากร) อย่างต่อเนื่อง	
ง. มีการจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมเมืองเก่า (Atlas)	
จ. มีการสำรวจและขึ้นบัญชีแหล่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจากหน่วยอนุรักษ์ฯ ท้องถิ่น	2
ฉ. มีการสำรวจโดยหน่วยงานระดับท้องถิ่น (เทศบาล อบต. เป็นต้น)	
ช. มีการสำรวจและขึ้นบัญชีของหน่วยงานอื่นของรัฐ เช่น วัฒนธรรมจังหวัด	
ซ. มีการสำรวจโดยหน่วยงานอื่นที่ไม่ใช่ภาครัฐ	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.3	

ตารางที่ 5-2 ดัชนี ตัวชี้วัด และการให้ค่าระดับคะแนนมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ศิลปกรรม: เมืองเก่า สำหรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับ คะแนน
ตัวชี้วัด 1.4 ช่างฝีมือในการบูรณะซ่อมแซม	
ก. การกำหนดมาตรฐานงานช่างฝีมือที่เชี่ยวชาญการบูรณะโดยใช้เทคนิคดั้งเดิม (เช่น ใบบรรอง ฯลฯ)	3
ข. การกำหนดงานช่างฝีมือสาขาต่างๆ เป็นหลักสูตรในสถาบันการศึกษา เช่น การศึกษานอกโรงเรียน	
ค. การจัดฝึกอบรมช่างฝีมือจากหน่วยงานที่ได้มาตรฐานของรัฐ	
ง. การยังคงมีช่างฝีมือในท้องถิ่น	2
จ. การรวมกลุ่มช่างฝีมือ	
ฉ. การรื้อฟื้นอาคารอนุรักษ์ให้เป็นตัวอย่างแก่ช่างฝีมือ	
ช. การจัดทำทะเบียนช่างฝีมือ	
ซ. การสรรหาช่างฝีมือจากพื้นที่อื่น	1
ณ. การคัดเลือก ให้รางวัลช่างฝีมือดีเด่น	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.4	
ตัวชี้วัด 1.5 การจัดหาและใช้วัสดุดั้งเดิม	
ก. มีนโยบายจัดหาไม้สำหรับปลูกสร้าง ซ่อมแซม (เช่น การปลูกป่า)	3
ข. มีการผลิต หรือมีแหล่งวัสดุก่อสร้าง (เช่น ไม้และกระเบื้องมุงหลังคา) ในตลาดในท้องถิ่น	2
ค. การกำหนดแรงจูงใจในการใช้วัสดุดั้งเดิม	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.5	
ตัวชี้วัด 1.6 การใช้ประโยชน์อาคารเก่า	
ก. การใช้ประโยชน์อาคารเก่ามีความสอดคล้องกับย่าน ชุมชน วิถีชีวิต และวัฒนธรรม ที่ยังรักษาสภาพอาคารเก่าดั้งเดิม	3
ข. มีตัวอย่างการใช้ประโยชน์อาคารเก่าอย่างต่อเนื่อง	2
ค. การปรับการใช้สอยอาคารเพื่อสังคม สาธารณประโยชน์	
ง. การปรับการใช้สอยอาคารเพื่อการพาณิชย์ที่ยังรักษาสภาพอาคารเก่าดั้งเดิม	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.6	

ตารางที่ 5-2 ดัชนี ตัวชี้วัด และการให้ค่าระดับคะแนนมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 ศิลปกรรม: เมืองเก่า สำหรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับ คะแนน
ตัวชี้วัด 1.7 สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ	
ก. การรักษาพื้นที่ธรรมชาติโดยรอบเมืองโดยใช้กฎหมาย (เช่น กำหนดในผังเมืองรวม)	3
ข. การจัดทำแผนงานในการดูแลรักษาแหล่งธรรมชาติ	2
ค. การจัดกิจกรรมการดูแลรักษาแหล่งน้ำและแหล่งธรรมชาติอื่นๆ	
ง. การสำรวจและขึ้นทะเบียนต้นไม้อายุ	1
จ. การศึกษาระบบธรรมชาติ เช่น ระบบน้ำ ในเมือง	
ฉ. การสำรวจและขึ้นทะเบียนพื้นที่นันทนาการ	
ช. การสำรวจและขึ้นทะเบียนแหล่งน้ำ คู คลอง	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.7	
ตัวชี้วัด 1.8 การรักษาความแท้ (authenticity) ของเมือง	
ก. การรักษาโครงสร้างดั้งเดิมของเมือง (เช่น โครงข่ายถนน ที่ว่าง)	3
ข. การรักษาลักษณะ รูปแบบ วัสดุ และแนวคิดดั้งเดิมของแหล่งมรดก	2
ค. การศึกษาวิจัยพัฒนาการ การก่อสร้างของเมืองและแหล่งมรดก	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.8	
รวมคะแนนสำหรับดัชนีที่ 1	

ตารางที่ 5-2 ดัชนี ตัวชี้วัด และการให้ค่าระดับคะแนนมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ศิลปกรรม: เมืองเก่า สำหรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับ คะแนน
ดัชนีที่ 2 แผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า เนื่องจากเมืองเก่าเป็นเมืองที่มีคุณค่าพิเศษ และเมืองเก่าในกลุ่มที่ 1 และ 2 มีปัญหาภัยคุกคามด้านการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ จึงมีความจำเป็นต้องจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า นอกเหนือไปจากแผนการพัฒนาเมืองปกติ แผนดังกล่าว อาจจัดทำโดยส่วนกลางหรือท้องถิ่นก็ได้ แต่ควรมีลักษณะบูรณาการเข้ากับแผนการพัฒนาเมืองได้ด้วยเพื่อจะได้นำไปปฏิบัติได้จริง	
ตัวชี้วัดที่ 2.1 การจัดทำแผนพัฒนาและอนุรักษ์เมืองเก่า	
ก. มีแผนยุทธศาสตร์ระดับท้องถิ่นด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าโดยเฉพาะ	3
ข. มีแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าครอบคลุมบูรณาการได้แก่	
- การศึกษาและวิเคราะห์คุณค่าความสำคัญเมืองเก่า	
- การวิเคราะห์ปัญหาและภัยคุกคามในเมืองเก่า	
- การระบุอาคารและสถานที่สำคัญในเขตเมืองเก่า	
- การกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่พัฒนา และพื้นที่กันชน	
- แนวทางการพัฒนา เช่น การใช้วัสดุ สี ความสูง ป้ายโฆษณา	
- การควบคุมความหนาแน่น ระยะเวลา ฯลฯ	
- การจัดทำแผนงาน โครงการ และงบประมาณ	
ค. มีแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ดำเนินการโดยส่วนกลาง	2
ง. มีแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ดำเนินการโดยส่วนท้องถิ่น	
จ. มีแผนอนุรักษ์ในระดับชุมชน	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 2.1	
ตัวชี้วัดที่ 2.2 การบูรณาการแผนและข้อมูล	
ก. การนำประวัติของเมืองมาใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาเมืองด้านอื่นๆ	3
ข. การกำหนดการอนุรักษ์เมืองเป็นวัตถุประสงค์ในแผนพัฒนาเมือง ยุทธศาสตร์จังหวัด	
ค. การผนวกฐานข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมกับฐานข้อมูลพัฒนาเมือง	2
ง. การรายงานสรุปให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทราบตามระยะ	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 2.2	
ตัวชี้วัดที่ 2.3 การจัดทำแผนป้องกันภัยพิบัติ	
ก. มีแผนป้องกันภัยพิบัติเมืองเก่าโดยเฉพาะ	3
ข. การป้องกันภัยพิบัติเมืองเก่าอยู่ในแผนอื่น เช่น แผนป้องกันน้ำท่วม	2
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 2.3	
รวมคะแนนสำหรับดัชนีที่ 2	

ตารางที่ 5-2 ดัชนี ตัวชี้วัด และการให้ค่าระดับคะแนนมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 ศิลปกรรม: เมืองเก่า สำหรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับ คะแนน
ดัชนีที่ 3 องค์การ บุคลากร และการบริหารจัดการ การดำรงรักษาคุณค่าของเมืองเก่าควบคู่ไปกับการพัฒนาควรมีระบบการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งต้องประกอบไปด้วยองค์การ และ/หรือ บุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญในสาขาที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทำงานรับผิดชอบเกี่ยวกับเมืองเก่า โดยเฉพาะ รวมทั้งการมีทุนหรืองบประมาณสนับสนุนจากส่วนกลาง	
ตัวชี้วัดที่ 3.1 การจัดตั้งคณะกรรมการ/อนุกรรมการ/ฯลฯ	
ก. การตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ภายใต้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546	3
ข. การตั้งคณะกรรมการ/คณะทำงานระดับท้องถิ่น	2
ค. การจัดตั้งสำนักงานเพื่อบริหารจัดการเมืองเก่าโดยเฉพาะ	
ง. การตั้งกลุ่มหรือชมรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่า	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 3.1	
ตัวชี้วัดที่ 3.2 คณะผู้เชี่ยวชาญในการอนุรักษ์	
ก. มีผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นในด้านต่างๆ ครบทั้ง 5 สาขา (นักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี นักผังเมือง วิศวกร และสถาปนิก)	3
ข. มีผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นในด้านต่างๆ ไม่ต่ำกว่า 3 สาขา	2
ค. มีผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นในด้านต่างๆ 1-2 สาขา	1
ง. ความช่วยเหลือผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก (กรมศิลปากร)	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 3.2	
ตัวชี้วัดที่ 3.3 ทุนและงบประมาณ	
ก. ทุน งบประมาณ และบุคลากรในท้องถิ่น	3
ข. ทุน เงินบริจาคจากหน่วยงานภายนอก องค์กรเอกชน ฯลฯ	2
ค. งบอุดหนุนพิเศษจากส่วนกลางในการดำเนินการอนุรักษ์	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 3.3	
ตัวชี้วัดที่ 3.4 การติดตามและประเมินผล	
ก. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในทุกระดับเชื่อมโยงกัน	3
ข. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในระดับจังหวัด	2
ค. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในระดับท้องถิ่น	
ง. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในระดับชุมชน	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 3.4	
รวมคะแนนสำหรับดัชนีที่ 3	

ตารางที่ 5-2 ดัชนี ตัวชี้วัด และการให้ค่าระดับคะแนนมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ศิลปกรรม: เมืองเก่า สำหรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับ คะแนน
ดัชนีที่ 4 มาตรการในทางปฏิบัติ ในการปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า จำเป็นต้องมีมาตรการในการนำมาปฏิบัติ ซึ่งประกอบไปด้วยการปกป้องพื้นที่เมืองเก่าด้วยการประกาศเขตในลักษณะต่างๆ การออกกฎหมาย ระเบียบควบคุมการพัฒนา รวมทั้งการกำหนดระบบแรงจูงใจต่างๆ	
ตัวชี้วัดที่ 4.1 การประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า	
ก. ประกาศเป็นเขตโบราณสถาน ตาม พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ทั้งบริเวณเมืองเก่า	3
ข. ประกาศเป็นเขตผังเมืองเฉพาะ (ตาม พระราชบัญญัติการผังเมือง)	
ค. ประกาศเป็นเขตพื้นที่อนุรักษ์ในผังเมืองรวม	2
ง. ประกาศพื้นที่ควบคุมการพัฒนาโดยเป็นกฎกระทรวงหรือกฎหมายท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร	
จ. ประกาศโดยอาศัยพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ	
ฉ. ประกาศโดยอาศัยมติคณะรัฐมนตรี	
ช. ประกาศในลักษณะอื่นๆ โดยไม่มีกฎหมายรองรับ เช่น ข้อบังคับชุมชน	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.1	
ตัวชี้วัดที่ 4.2 มาตรการที่ใช้ในการควบคุมด้านกายภาพและกิจกรรม	
ก. มีมาตรการควบคุมการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดิน ลักษณะอาคาร รูปแบบอาคาร และป้าย	3
ข. มีมาตรการควบคุมเฉพาะการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร	2
ค. มีมาตรการควบคุมเฉพาะลักษณะอาคาร ได้แก่ ความสูง ระยะร่น อัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดิน	
ง. มีมาตรการควบคุมเฉพาะรูปแบบอาคาร วัสดุ สี	
จ. มีมาตรการควบคุมด้านอื่นๆ เช่น ห้ามรถบรรทุก การส่งเสริมทางจักรยาน	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.2	
ตัวชี้วัดที่ 4.3 กลไกที่ใช้ในการควบคุมการพัฒนาด้านกายภาพและกิจกรรม	
ก. กำหนดเป็นกฎหมายอย่างชัดเจน	3
ข. มีคณะกรรมการ/อนุกรรมการกลั่นกรองระดับจังหวัด	2
ค. มีคณะกรรมการ/อนุกรรมการกลั่นกรองระดับท้องถิ่น	
ง. กำหนดเป็นวิธีปฏิบัติเท่านั้น	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.3	

ตารางที่ 5-2 ดัชนี ตัวชี้วัด และการให้ค่าระดับคะแนนมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 ศิลปกรรม: เมืองเก่า สำหรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับ คะแนน
ตัวชี้วัดที่ 4.4 การปกป้องคุ้มครองอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างเก่าหรือแหล่งศิลปกรรมหรือธรรมชาติอันควรอนุรักษ์	
ก. การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน	3
ข. การขึ้นบัญชีโบราณสถานที่ยังไม่ได้ประกาศขึ้นทะเบียน	2
ค. การขึ้นบัญชีแหล่งศิลปกรรมและแหล่งธรรมชาติ ของหน่วยงานรัฐฯ ท้องถิ่น	1
ง. การขึ้นบัญชีอาคารที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ สมาคมสถาปนิกสยามฯ	
จ. การได้รับรางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่น สมาคมสถาปนิกสยามฯ	
ฉ. การขึ้นบัญชีโดยหน่วยงานอื่น	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.4	
ตัวชี้วัดที่ 4.5 แรงจูงใจ	
ก. การช่วยเหลือโดยตรงด้านการซ่อมแซม บูรณะ ดำเนินวัสดุ เงินทุนสมทบ ฯลฯ	3
ข. การลดภาษีในรูปแบบต่าง ๆ	2
ค. การใช้มาตรการทางผังเมือง เช่น การโอนสิทธิการพัฒนา	
ง. การจัดตั้งกองทุน มูลนิธิเมืองเก่าเพื่อฟื้นฟู ซ่อมแซม	
จ. การกำหนดทางเลือกในกฎหมาย เช่น หากรักษารูปแบบดั้งเดิม จะพัฒนาได้มากขึ้น	1
ฉ. การส่งเสริมด้านการศึกษา การประชาสัมพันธ์ สร้างความตระหนัก	
ช. การกำหนดแรงจูงใจในลักษณะอื่น	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.5	
ตัวชี้วัดที่ 4.6 การนำจารีตท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้	
ก. มีการนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายท้องถิ่น	3
ข. มีการนำมาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในท้องถิ่นหรือในชุมชน	2
ค. มีการศึกษารวบรวมจารีตท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการสร้างหรือพัฒนาเมืองการรักษามรดกธรรมชาติและสิ่งก่อสร้างทางศาสนา ความเชื่อ	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.6	
รวมคะแนนสำหรับดัชนีที่ 4	

ตารางที่ 5-2 ดัชนี ตัวชี้วัด และการให้ค่าระดับคะแนนมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ศิลปกรรม: เมืองเก่า สำหรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับ คะแนน
ดัชนีที่ 5 การมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยหนึ่งของการดำเนินงานอย่างยั่งยืน ในที่นี้หมายถึงการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็น เป็นรัฐบาล เอกชน องค์กร ชุมชน และประชาชน ซึ่งเป็นการร่วมมือกันในทุกขั้นตอนต่างๆ ของการดำเนินการ อนุรักษ์ ตั้งแต่การร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมกำหนดทิศทางในอนาคต	
ตัวชี้วัดที่ 5.1 ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ	
ก. มีการกำหนดการอนุรักษ์เมืองเก่าในวิสัยทัศน์ของจังหวัด	3
ข. มีโครงการเมืองเก่าเป็นส่วนหนึ่งของแผนระดับจังหวัด	
ค. มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการในคณะกรรมการ/คณะทำงานเมืองเก่า	2
ง. มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีแผนงานที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่า	
จ. มีศาสนสถานเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการอนุรักษ์	
ฉ. มีการสรุปนโยบายและสถานการณ์เมืองเก่าให้ผู้ว่าราชการจังหวัดรับทราบ	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 5.1	
ตัวชี้วัดที่ 5.2 ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชน	
ก. มีการกำหนดการอนุรักษ์เมืองเก่าในวิสัยทัศน์ของจังหวัด	3
ข. มีการกำหนดให้โครงการเมืองเก่าเป็นส่วนหนึ่งของแผนระดับจังหวัด	
ค. มีเครือข่ายระหว่างรัฐกับประชาชน/ชุมชน (คณะกรรมการ ฯลฯ)	
ง. มีเครือข่ายระหว่างหน่วยงานรัฐ (เช่น การจัดตั้งสำนักงานด้านเมืองเก่า)	2
จ. มีเครือข่ายระหว่างส่วนกลางกับส่วนท้องถิ่น	
ฉ. มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการในคณะกรรมการ/คณะทำงานเมืองเก่า	
ช. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีแผนงานที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่า	
ซ. มีศาสนสถานเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ/อนุกรรมการ/คณะทำงานที่ท้องถิ่นตั้ง	1
ฅ. มีการสรุปนโยบายและสถานการณ์เมืองเก่าให้ผู้ว่าราชการจังหวัดรับทราบ	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 5.2	
ตัวชี้วัดที่ 5.3 การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร	
ก. มีการจัดกิจกรรมแบบสื่อสารสองทางอย่างต่อเนื่อง (การประชุม เวทีเสวนา สภากาแฟ ฯลฯ)	3
ข. มีการจัดประชุมเรื่องเมืองเก่าเป็นประจำ เช่น ทุก 1-2 เดือน	
ค. มีการจัดกิจกรรมแบบสื่อสารทางเดียว (เสียงตามสาย จดหมายข่าว ฯลฯ)	2
ง. มีการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องเมืองเก่าในลักษณะอื่น	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 5.3	

ตารางที่ 5-2 ดัชนี ตัวชี้วัด และการให้ค่าระดับคะแนนมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 ศิลปกรรม: เมืองเก่า สำหรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับ คะแนน
ตัวชี้วัดที่ 5.4 กลไกในการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม	
ก. มีผู้แทนจากทุกภาคส่วนในการดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า	3
ข. มีกระบวนการตัดสินใจผ่านเครือข่ายชุมชน	
ค. มีผู้แทนภาคธุรกิจ การค้าในกลุ่มหรือคณะกรรมการอนุรักษ์	2
ง. มีผู้แทนภาคบริการ การศึกษา ศาสนา สาธารณสุขในกลุ่มอนุรักษ์	
จ. มีผู้แทนสถาบันศาสนาเข้าร่วมในการวางแผนและนโยบายเชิงอนุรักษ์	
ฉ. มีการระดมทุนด้านการอนุรักษ์ในท้องถิ่น	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 5.4	
ตัวชี้วัดที่ 5.5 มีการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน	
ก. มีการดำเนินงานด้านอนุรักษ์ที่มาจากการหารือและร่วมใช้ทรัพยากรจากทุกฝ่าย	3
ข. มีการจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมชุมชน (atlas) โดยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน	2
ค. มีการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมอื่นๆ	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 5.5	
รวมคะแนนสำหรับดัชนีที่ 5	
คะแนนรวมทั้งหมด	

ทั้งนี้คะแนนรวมจากทุกดัชนี จะบ่งบอกถึงระดับการดำเนินการเพื่อเข้าสู่มาตรฐาน และคะแนนรวมในแต่ละดัชนีจะแสดงให้เห็นถึงจุดแข็ง และจุดอ่อน ที่จะต้องทำการปรับปรุงรูปแบบและวิธีการดำเนินการในเรื่องต่างๆ

5.2 การคิดคะแนน และการกำหนดระดับคะแนนเป้าหมาย

ดังนั้นโดยสรุปแล้วมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า ที่สมบูรณ์จะประกอบไปด้วยดัชนี (Index) จำนวน 5 ดัชนี ที่ประกอบด้วยตัวชี้วัด (Indicator) ภายใต้อัตลักษณ์ดัชนี ดังที่ได้กล่าวถึงแล้วในตารางที่ 5-2 โดยมีระดับคะแนนดังนี้

ดัชนีที่ 1 ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่ 1.1 ถึง 1.8 ซึ่งแต่ละตัวชี้วัดมีคะแนนเต็ม 3 คะแนน ดังนั้นดัชนีที่ 1 จึงมีคะแนนเต็ม 24 คะแนน ($8 \times 3 = 24$)

ดัชนีที่ 2 ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่ 2.1 ถึง 2.3 ซึ่งแต่ละตัวชี้วัดมีคะแนนเต็ม 3 คะแนน ดังนั้นดัชนีที่ 2 จึงมีคะแนนเต็ม 9 คะแนน ($3 \times 3 = 9$)

ดัชนีที่ 3 ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่ 3.1 ถึง 3.4 ซึ่งแต่ละตัวชี้วัดมีคะแนนเต็ม 3 คะแนน ดังนั้นดัชนีที่ 3 จึงมีคะแนนเต็ม 12 คะแนน ($4 \times 3 = 12$)

ดัชนีที่ 4 ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่ 4.1 ถึง 4.6 ซึ่งแต่ละตัวชี้วัดมีคะแนนเต็ม 3 คะแนน ดังนั้น ดัชนีที่ 4 จึงมีคะแนนเต็ม 18 คะแนน ($6 \times 3 = 18$)

ดัชนีที่ 5 ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่ 5.1 ถึง 5.5 ซึ่งแต่ละตัวชี้วัดมีคะแนนเต็ม 3 คะแนน ดังนั้น ดัชนีที่ 5 จึงมีคะแนนเต็ม 15 คะแนน ($5 \times 3 = 15$)

ดังนั้นคะแนนรวมทุกดัชนีจึงเป็น 78 คะแนน ($24 + 9 + 12 + 18 + 15 = 78$) ซึ่งทำให้สามารถกำหนด ระดับคะแนนเป้าหมาย (Bench Mark) เป็น 4 ระดับคะแนนเป้าหมาย ดังนี้

ระดับคะแนน	76	ถึง	78	เป็นเมืองเก่าที่มีมาตรฐานในระดับดีมาก
ระดับคะแนน	51	ถึง	75	เป็นเมืองเก่าที่มีมาตรฐานในระดับดี
ระดับคะแนน	26	ถึง	50	เป็นเมืองเก่าที่มีมาตรฐานในระดับปานกลาง
ระดับคะแนน	0	ถึง	25	เป็นเมืองเก่าที่มีมาตรฐานในระดับที่ต้องปรับปรุง

อย่างไรก็ตามสำหรับการคิดคะแนนตามมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า สำหรับเมืองเก่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาตัวอย่างจำนวน 4 เมืองในครั้งนี้ จะได้ให้คะแนนจากสิ่งที่พบจากการสำรวจข้อมูลปฐมภูมิในภาคสนาม ซึ่งเป็นข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550 ดังปรากฏรายละเอียดในตารางที่ 5-1 แล้ว และมาพิจารณาให้คะแนนตามเกณฑ์ที่ปรากฏในตารางที่ 5-2 ดังตัวอย่างการคิดคะแนนของตัวชี้วัดที่ 1.1 ในดัชนีที่ 1 ดังนี้

เมื่อนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจในภาคสนามจากตารางที่ 5-1 มาพิจารณารวมกับเกณฑ์ระดับคะแนนมาตรฐาน จะได้ผลดังตารางที่ 5-3

ตารางที่ 5-3 การคิดคะแนนตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า

ตัวชี้วัด 1.1 การศึกษาและอธิบายคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม	ลำปาง	ลำพูน	น่าน	แพร่	ระดับคะแนน
ก. การศึกษาและวิเคราะห์โดยกรมศิลปากร	●	●	●	● !	3
ข. การศึกษาโดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สน.) หรือที่ปรึกษาที่ สน. ว่าจ้าง	●	--	●	--	
ค. การศึกษาโดยหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น	●	●	●	●	2
ง. การศึกษาจากสถาบันการศึกษาท้องถิ่น	●	●	●	●	
จ. การศึกษาโดยองค์กรเอกชน	--	●	--	● *	1
ฉ. การศึกษาโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เช่น อบจ. เทศบาล)	●	--	--	● *	
ช. การศึกษาโดยองค์กรอื่นๆ	--	--	--	--	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.1	3	3	3	2	

ข้อมูลการสำรวจในภาคสนาม จากตารางที่ 5-1
 ระดับคะแนนตามเกณฑ์มาตรฐานจากตารางที่ 5-2

จากตารางที่ 5-3 จะเห็นได้ว่าในหัวข้อที่มีระดับคะแนนเดียวกัน (อาทิ หัวข้อการศึกษาและวิเคราะห์โดยกรมศิลปากร และหัวข้อการศึกษาโดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) หรือที่ปรึกษาที่ สผ. ว่าจ้าง ซึ่งอยู่ในระดับคะแนน 3 เหมือนกัน) หากมีข้อมูลทั้ง 2 หัวข้อจะคิดคะแนนได้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น ตามหลักการที่ว่า ในแต่ละตัวชี้วัดไม่ควรให้คะแนนซ้ำ เช่น ในตัวชี้วัดที่ 1.1 การศึกษาและอธิบายคุณค่ามรดกวัฒนธรรม หากมีการศึกษาโดยกรมศิลปากรและงานการศึกษาของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้ง 2 แห่ง ในพื้นที่เดียวกัน จะได้คะแนนเพียง 3 คะแนน ไม่ใช่ $2 \times 3 = 6$ คะแนน เนื่องจากผลที่ได้จากการศึกษาคุณค่านี้ มีมาตรฐานมาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงจากภาครัฐเหมือนกัน

นอกจากนี้จะไม่คิดคะแนนให้สำหรับส่วนที่ยังดำเนินการไม่แล้วเสร็จ (●* และ ●!) ดังนั้นในส่วนของจังหวัดแพร่จึงได้คะแนนเพียง 2 คะแนนเท่านั้น แต่หากมีการดำเนินการแล้วเสร็จคะแนนในส่วนของตัวชี้วัดที่ 1.1 ของจังหวัดแพร่ก็จะเพิ่มขึ้นเป็น 3 คะแนน

ทั้งนี้ผลการประเมินตามมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ของเมืองเก่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาตัวอย่างปรากฏในตารางที่ 5-4 แล้ว

ตารางที่ 5-4 ผลการประเมินเมืองเก่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับคะแนน			
ดัชนีที่ 1 คุณค่าและความสำคัญของเมืองเก่า เป็นดัชนีที่มีความสำคัญที่สุด ทำให้พื้นที่เมืองเก่า มีความพิเศษแตกต่างไปจากเมืองทั่วไป โดยมักจะเน้นคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และการคงไว้ซึ่งความแท้ รวมทั้งการอยู่ร่วมกันของเมืองกับสภาพทางธรรมชาติ ซึ่งหากทุกฝ่ายมีความตระหนักในด้านคุณค่าความสำคัญแล้ว การดำเนินการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าก็จะมีทางเป็นไปได้	เมืองเก่าลำปาง	เมืองเก่าลำพูน	เมืองเก่าน่าน	เมืองเก่าแพร่
ตัวชี้วัด 1.1 การศึกษาและการวิเคราะห์คุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม				
ก. มีการศึกษาและวิเคราะห์โดยกรมศิลปากร	3			
ข. มีการศึกษาโดยสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (สผ.) หรือที่ปรึกษาที่ สผ. ว่าจ้าง				
ค. มีการศึกษาโดยหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น	2			
ง. มีการศึกษาจากสถาบันการศึกษาท้องถิ่น				
จ. มีการศึกษาโดยองค์กรเอกชน	1			
ฉ. มีการศึกษาโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เช่น อบจ. เทศบาล)				
ช. มีการศึกษาโดยองค์กรอื่นๆ				
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.1	3	3	3	2

ตารางที่ 5-4 ผลการประเมินเมืองเก่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับคะแนน			
ตัวชี้วัด 1.2 การสร้างความตระหนักรู้ด้านคุณค่าความสำคัญแก่สาธารณชนอย่างต่อเนื่อง				
ก. ประชาชนและทุกภาคส่วนมีความตระหนักและมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์เมืองเก่า	3			
ข. การถวายเป็นความรู้ด้านการอนุรักษ์แก่พระภิกษุ	2			
ค. การบรรจุความรู้ด้านการอนุรักษ์ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม				
ง. การให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์แก่ประชาชนอย่างต่อเนื่องในวงกว้าง				
จ. การจัดกิจกรรม เสวนา พบปะประชาชน เด็กนักเรียน				
ฉ. การจัดรายการวิทยุ โทรทัศน์โดยมีการถาม-ตอบ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น				
ช. การฝึกอบรมเจ้าหน้าที่เทศบาลเกี่ยวกับคุณค่าความสำคัญ				
ซ. การแสดงเปรียบเทียบภาพเก่ากับปัจจุบันแก่สาธารณะ	1			
ฌ. การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หรือหอศิลปะและวัฒนธรรม				
ญ. การเผยแพร่คุณค่าและความสำคัญในเว็บไซต์				
ฎ. การแสดงแผนที่โบราณแก่สาธารณะ				
ฏ. การจัดพิมพ์เอกสารด้านมรดกวัฒนธรรมเผยแพร่				
ฐ. การใช้สื่อแผ่นที่ โพสต์เตอร์เกี่ยวกับเมืองเก่า				
ฑ. การใช้การประชาสัมพันธ์หรือสื่อในลักษณะอื่น				
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.2	2	2	2	1
ตัวชี้วัด 1.3 การสำรวจและบันทึกแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม				
ก. มีการสำรวจและขึ้นทะเบียนโบราณสถาน	3			
ข. มีการสำรวจและวิเคราะห์คุณค่าเมืองเก่าในระดับเมือง ทั้งเนื้อเมืองและบรรยากาศของเมืองเก่า				
ค. มีการดำเนินการสำรวจจากหน่วยงานที่มีมาตรฐาน (เช่น กรมศิลปากร) อย่างต่อเนื่อง				
ง. มีการจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมเมืองเก่า (Atlas)				
จ. มีการสำรวจและขึ้นบัญชีแหล่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจากหน่วยอนุรักษ์ฯ ท้องถิ่น	2			
ฉ. มีการสำรวจโดยหน่วยงานระดับท้องถิ่น (เทศบาล อบต. เป็นต้น)				
ช. มีการสำรวจและขึ้นบัญชีของหน่วยงานอื่นของรัฐ เช่น วัฒนธรรมจังหวัด				
ซ. มีการสำรวจโดยหน่วยงานอื่นที่ไม่ใช่ภาครัฐ	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.3	3	2	3	2

ตารางที่ 5-4 ผลการประเมินเมืองเก่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับคะแนน			
ตัวชี้วัด 1.4 ช่างฝีมือในการบูรณะซ่อมแซม				
ก. การกำหนดมาตรฐานงานช่างฝีมือที่เชี่ยวชาญการบูรณะโดยใช้เทคนิคดั้งเดิม (เช่น ไม้รับรอง ฯลฯ)	3			
ข. การกำหนดงานช่างฝีมือสาขาต่างๆ เป็นหลักสูตรในสถาบันการศึกษา เช่น การศึกษา นอกโรงเรียน				
ค. การจัดฝึกอบรมช่างฝีมือจากหน่วยงานที่ได้มาตรฐานของรัฐ				
ง. การยังคงมีช่างฝีมือในท้องถิ่น	2			
จ. การรวมกลุ่มช่างฝีมือ				
ฉ. การรื้อฟื้นอาคารอนุรักษ์ให้เป็นตัวอย่างแก่ช่างฝีมือ				
ช. การจัดทำทะเบียนช่างฝีมือ				
ซ. การสรรหาช่างฝีมือจากพื้นที่อื่น	1			
ฌ. การคัดเลือก ให้รางวัลช่างฝีมือดีเด่น				
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.4	2	0	2	2
ตัวชี้วัด 1.5 การจัดหาและใช้วัสดุดั้งเดิม				
ก. การมีนโยบายจัดหาไม้สำหรับปลูกสร้าง ซ่อมแซม (เช่น การปลูกป่า)	3			
ข. มีการผลิตวัสดุก่อสร้าง หรือแหล่ง (เช่น ไม้และกระเบื้องมุงหลังคา) ในตลาดในท้องถิ่น	2			
ค. การกำหนดแรงจูงใจในการใช้วัสดุดั้งเดิม	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.5	3	3	3	3
ตัวชี้วัด 1.6 การใช้ประโยชน์อาคารเก่า				
ก. การใช้ประโยชน์อาคารเก่ามีความสอดคล้องกับย่าน ชุมชน วิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่ยังรักษาสภาพอาคารเก่าดั้งเดิม	3			
ข. มีตัวอย่างการใช้ประโยชน์อาคารเก่าอย่างต่อเนื่อง	2			
ค. การปรับการใช้สอยอาคารเพื่อสังคม สาธารณประโยชน์				
ง. การปรับการใช้สอยอาคารเพื่อการพาณิชย์ที่ยังรักษาสภาพอาคารเก่าดั้งเดิม	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.6	3	2	3	2

ตารางที่ 5-4 ผลการประเมินเมืองเก่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับคะแนน			
ตัวชี้วัด 1.7 สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ				
ก. การรักษาพื้นที่ธรรมชาติโดยรอบเมืองโดยใช้กฎหมาย (เช่น กำหนดในผังเมืองรวมควบคุมอาคาร)	3			
ข. การจัดทำแผนงานในการดูแลรักษาแหล่งธรรมชาติ	2			
ค. การจัดกิจกรรมการดูแลรักษาแหล่งน้ำและแหล่งธรรมชาติอื่นๆ				
ง. การสำรวจและขึ้นทะเบียนต้นไม้ใหญ่	1			
จ. การศึกษาระบบธรรมชาติ เช่น ระบบน้ำ ในเมือง				
ฉ. การสำรวจและขึ้นทะเบียนพื้นที่นิเวศวิทยา				
ช. การสำรวจและขึ้นทะเบียนแหล่งน้ำ คู คลอง				
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.7	0	0	2	2
ตัวชี้วัด 1.8 การรักษาความแท้ (authenticity) ของเมือง				
ก. การรักษาโครงสร้างดั้งเดิมของเมือง (เช่น โครงข่ายถนน ที่ว่าง)	3			
ข. การรักษาลักษณะ รูปแบบ วัสดุ และแนวคิดดั้งเดิมของแหล่งมรดก	2			
ค. การศึกษาวิจัยวิวัฒนาการ การก่อสร้างของเมืองและแหล่งมรดก	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.8	1	0	1	0
รวมคะแนนสำหรับดัชนีที่ 1	17	12	19	14

ตารางที่ 5-4 ผลการประเมินเมืองเก่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับคะแนน			
ดัชนีที่ 2 แผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า	เมืองเก่าลำปาง	เมืองเก่าลำพูน	เมืองเก่าน่าน	เมืองเก่าแพร่
เนื่องจากเมืองเก่าเป็นเมืองที่มีคุณค่าพิเศษ และเมืองเก่าในกลุ่มที่ 1 และ 2 มีปัญหาภัยคุกคามด้านการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ จึงมีความจำเป็นต้องจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า นอกเหนือไปจากแผนการพัฒนาเมืองปกติ แผนดังกล่าว อาจจัดทำโดยส่วนกลางหรือท้องถิ่นก็ได้ แต่ควรมีลักษณะบูรณาการเข้ากับแผนการพัฒนาเมืองได้ด้วยเพื่อจะได้นำไปปฏิบัติได้จริง				
ตัวชี้วัดที่ 2.1 การจัดทำแผนพัฒนาและอนุรักษ์เมืองเก่า				
ก. มีแผนยุทธศาสตร์ระดับท้องถิ่นด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าโดยเฉพาะ	3			
ข. มีแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองค้ำประกันสมบูรณ์ได้แก่				
- การศึกษาและวิเคราะห์คุณค่าความสำคัญเมืองเก่า				
- การวิเคราะห์ปัญหาและภัยคุกคามในเมืองเก่า				
- การระบุอาคารและสถานที่สำคัญในเขตเมืองเก่า				
- การกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่พัฒนา และพื้นที่กันชน				
- แนวทางการพัฒนา เช่น การใช้วัสดุ สี ความสูง บ้ายโฆษณา				
- การควบคุมความหนาแน่น ระยะร่น ฯลฯ				
- การจัดทำแผนงาน โครงการ แลงงบประมาณ				
ค. มีแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ดำเนินการโดยส่วนกลาง	2			
ง. มีแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ดำเนินการโดยส่วนท้องถิ่น				
จ. มีแผนอนุรักษ์ในระดับชุมชน	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 2.1	3	0	3	0
ตัวชี้วัดที่ 2.2 การบูรณาการแผนและข้อมูล				
ก. การนำประวัติของเมืองมาใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาเมืองด้านอื่นๆ	3			
ข. การกำหนดการอนุรักษ์เมืองเป็นวัตถุประสงค์ในแผนพัฒนาเมือง ยุทธศาสตร์จังหวัด				
ค. การผนวกฐานข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมกับฐานข้อมูลพัฒนาเมือง	2			
ง. การรายงานสรุปให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทราบตามระยะ	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 2.2	0	0	1	0
ตัวชี้วัดที่ 2.3 การจัดทำแผนป้องกันภัยพิบัติ				
ก. มีแผนป้องกันภัยพิบัติเมืองเก่าโดยเฉพาะ	3			
ข. การป้องกันภัยพิบัติเมืองเก่าอยู่ในแผนอื่น เช่น แผนป้องกันน้ำท่วม	2			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 2.3	0	0	0	0
รวมคะแนนสำหรับดัชนีที่ 2	3	0	4	0

ตารางที่ 5-4 ผลการประเมินเมืองเก่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับคะแนน			
ดัชนีที่ 3 องค์การ บุคลากร และการบริหารจัดการ	เมืองเก่าลำปาง	เมืองเก่าพุน	เมืองเก่าน่าน	เมืองเก่าแพร่
การดำรงรักษาคุณค่าของเมืองเก่าควบคู่ไปกับการพัฒนาควรมีระบบการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งต้องประกอบไปด้วยองค์กร และ/หรือ บุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญในสาขาที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทำงานรับผิดชอบเกี่ยวกับเมืองเก่าโดยเฉพาะ รวมทั้งการมีทุนหรืองบประมาณสนับสนุนจากส่วนกลาง				
ตัวชี้วัดที่ 3.1 การจัดตั้งคณะกรรมการ/อนุกรรมการ/ฯลฯ				
ก. การตั้งคณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ภายใต้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546	3			
ข. การตั้งคณะกรรมการ/คณะทำงานระดับท้องถิ่น	2			
ค. การจัดตั้งสำนักงานเพื่อบริหารจัดการเมืองเก่าโดยเฉพาะ				
ง. การตั้งกลุ่มหรือชมรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่า	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 3.1	3	3	3	1
ตัวชี้วัดที่ 3.2 คณะผู้เชี่ยวชาญในการอนุรักษ์				
ก. มีผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นในด้านต่างๆ ครบทั้ง 5 สาขา (นักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี นักผังเมือง วิศวกร และสถาปนิก)	3			
ข. มีผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นในด้านต่างๆ ไม่ต่ำกว่า 3 สาขา	2			
ค. มีผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นในด้านต่างๆ 1-2 สาขา	1			
ง. ขอความช่วยเหลือผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก (กรมศิลปากร)				
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 3.2	1	1	1	1
ตัวชี้วัดที่ 3.3 ทุนและงบประมาณ				
ก. ทุน งบประมาณ และบุคลากรในท้องถิ่น	3			
ข. ทุน เงินบริจาค จากหน่วยงานภายนอก องค์กรเอกชน ฯลฯ	2			
ค. งบอุดหนุนพิเศษจากส่วนกลางในการดำเนินการอนุรักษ์	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 3.3	3	3	3	3
ตัวชี้วัดที่ 3.4 การติดตามและประเมินผล				
ก. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในทุกระดับเชื่อมโยงกัน	3			
ข. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในระดับจังหวัด	2			
ค. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในระดับท้องถิ่น				
ง. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในระดับชุมชน	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 3.4	0	0	0	0
รวมคะแนนสำหรับดัชนีที่ 3	7	7	7	5

ตารางที่ 5-4 ผลการประเมินเมืองเก่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับคะแนน			
ดัชนีที่ 4 มาตรการในทางปฏิบัติ ในการปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า จำเป็นต้องมีมาตรการในการนำมาปฏิบัติ ซึ่งประกอบไปด้วยการปกป้องพื้นที่เมืองเก่าด้วยการประกาศเขตในลักษณะต่างๆ การออกกฎหมาย ระเบียบ ควบคุมการพัฒนา รวมทั้งการกำหนดระบบแรงจูงใจต่างๆ	เมืองเก่าลำปาง	เมืองเก่าลำพูน	เมืองเก่าน่าน	เมืองเก่าแพร่
ตัวชี้วัดที่ 4.1 การประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า				
ก. ประกาศเป็นเขตโบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ทั้งบริเวณเมืองเก่า	3			
ข. ประกาศเป็นเขตผังเมืองเฉพาะ (ตามพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518)				
ค. ประกาศเป็นเขตพื้นที่อนุรักษ์ในผังเมืองรวม	2			
ง. ประกาศพื้นที่ควบคุมการพัฒนาโดยเป็นกฎกระทรวงหรือกฎหมายท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522				
จ. ประกาศโดยอาศัยพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535				
ฉ. ประกาศโดยอาศัยมติคณะรัฐมนตรี				
ช. ประกาศในลักษณะอื่นๆ โดยไม่มีกฎหมายรองรับ เช่น ข้อบังคับชุมชน	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.1	0	1	2	0
ตัวชี้วัดที่ 4.2 มาตรการที่ใช้ในการควบคุมด้านกายภาพและกิจกรรม				
ก. มีมาตรการควบคุมการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดิน ลักษณะอาคาร รูปแบบอาคาร และป้าย	3			
ข. มีมาตรการควบคุมเฉพาะการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร	2			
ค. มีมาตรการควบคุมเฉพาะลักษณะอาคาร ได้แก่ ความสูง ระยะร่น อัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดิน				
ง. มีมาตรการควบคุมเฉพาะรูปแบบอาคาร วัสดุ สี				
จ. มีมาตรการควบคุมด้านอื่นๆ เช่น ห้ามรถบรรทุก การส่งเสริมทางจักรยาน	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.2	0	0	1	0
ตัวชี้วัดที่ 4.3 กลไกที่ใช้ในการควบคุมการพัฒนาด้านกายภาพและกิจกรรม				
ก. กำหนดเป็นกฎหมายอย่างชัดเจน	3			
ข. มีคณะกรรมการ/อนุกรรมการกลั่นกรองระดับจังหวัด	2			
ค. มีคณะกรรมการ/อนุกรรมการกลั่นกรองระดับท้องถิ่น				
ง. กำหนดเป็นวิธีปฏิบัติเท่านั้น เช่น ประกาศจังหวัด	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.3	2	0	2	0

ตารางที่ 5-4 ผลการประเมินเมืองเก่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับคะแนน			
ตัวชี้วัดที่ 4.4 การปกป้องคุ้มครองอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างเก่าหรือแหล่งศิลปกรรมหรือธรรมชาติอันควรอนุรักษ์				
ก. การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน	3			
ข. การขึ้นบัญชีโบราณสถานที่ยังไม่ได้ประกาศขึ้นทะเบียน	2			
ค. การขึ้นบัญชีแหล่งศิลปกรรมและแหล่งธรรมชาติ ของหน่วยอนุรักษ์ฯ ท้องถิ่น	1			
ง. การขึ้นบัญชีอาคารที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ สมาคมสถาปนิกสยามฯ				
จ. การได้รับรางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่น สมาคมสถาปนิกสยามฯ				
ฉ. การขึ้นบัญชีโดยหน่วยงานอื่น				
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.4	1	1	1	1
ตัวชี้วัดที่ 4.5 แรงจูงใจ				
ก. การช่วยเหลือโดยตรงด้านการซ่อมแซม บูรณะ ด้านวัสดุ เงินทุนสมทบ ฯลฯ	3			
ข. การลดภาษีในรูปแบบต่าง ๆ	2			
ค. การใช้มาตรการทางผังเมือง เช่น การโอนสิทธิการพัฒนา				
ง. การจัดตั้งกองทุน มูลนิธิเมืองเก่าเพื่อฟื้นฟู ซ่อมแซม				
จ. การกำหนดทางเลือกในกฎหมาย เช่น หากรักษารูปแบบดั้งเดิม จะพัฒนาได้มากขึ้น	1			
ฉ. การส่งเสริมด้านการศึกษา การประชาสัมพันธ์ สร้างความตระหนัก				
ช. การกำหนดแรงจูงใจในลักษณะอื่น				
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.5	0	0	0	0
ตัวชี้วัดที่ 4.6 การนำจารีตท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้				
ก. มีการนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายท้องถิ่น	3			
ข. มีการนำมาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในท้องถิ่นหรือในชุมชน	2			
ค. มีการศึกษารวบรวมจารีตท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการสร้างหรือพัฒนาเมืองการรักษา ธรรมชาติและสิ่งก่อสร้างทางศาสนา ความเชื่อ	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.6	1	2	1	1
รวมคะแนนสำหรับดัชนีที่ 4	4	4	7	2

ตารางที่ 5-4 ผลการประเมินเมืองเก่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับคะแนน			
ดัชนีที่ 5 การมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยหนึ่งของการดำเนินงานอย่างยั่งยืน ในที่นี้หมายถึงการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล เอกชน องค์กร ชุมชน และประชาชน ซึ่งเป็นการร่วมมือกันในขั้นตอนต่างๆ ของการดำเนินการอนุรักษ์ ตั้งแต่การร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมกำหนดทิศทางในอนาคต	เมืองเก่าลำปาง	เมืองเก่าลำพูน	เมืองเก่าน่าน	เมืองเก่าแพร่
ตัวชี้วัดที่ 5.1 ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ				
ก. มีการกำหนดการอนุรักษ์เมืองเก่าในวิสัยทัศน์ของจังหวัด	3			
ข. มีโครงการเมืองเก่าเป็นส่วนหนึ่งของแผนระดับจังหวัด				
ค. มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการในคณะกรรมการ/คณะทำงานเมืองเก่า	2			
ง. มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีแผนงานที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่า				
จ. มีศาสนสถานเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการอนุรักษ์				
ฉ. มีการสรุปนโยบายและสถานการณ์เมืองเก่าให้ผู้ว่าราชการจังหวัดรับทราบ	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 5.1	2	0	1	0
ตัวชี้วัดที่ 5.2 ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชน				
ก. มีการกำหนดการอนุรักษ์เมืองเก่าในวิสัยทัศน์ของจังหวัด	3			
ข. มีการกำหนดให้โครงการเมืองเก่าเป็นส่วนหนึ่งของแผนระดับจังหวัด				
ค. มีเครือข่ายระหว่างรัฐกับประชาชน/ชุมชน (คณะกรรมการ ฯลฯ)				
ง. มีเครือข่ายระหว่างหน่วยงานรัฐ (เช่น การจัดตั้งสำนักงานด้านเมืองเก่า)	2			
จ. มีเครือข่ายระหว่างส่วนกลางกับส่วนท้องถิ่น				
ฉ. มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการในคณะกรรมการ/คณะทำงานเมืองเก่า				
ช. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีแผนงานที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่า				
ซ. มีศาสนสถานเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ/อนุกรรมการ/คณะทำงานที่ท้องถิ่นตั้ง	1			
ฌ. มีการสรุปนโยบายและสถานการณ์เมืองเก่าให้ผู้ว่าราชการจังหวัดรับทราบ				
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 5.2	2	2	3	0
ตัวชี้วัดที่ 5.3 การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร				
ก. มีการจัดกิจกรรมแบบสื่อสารสองทางอย่างต่อเนื่อง (การประชุม เวทีเสวนา สภากาแฟ ฯลฯ)	3			
ข. มีการจัดประชุมเรื่องเมืองเก่าเป็นประจำ เช่น ทุก 1-2 เดือน				
ค. มีการจัดกิจกรรมแบบสื่อสารทางเดียว (เสียงตามสาย จดหมายข่าว ฯลฯ)	2			
ง. มีการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องเมืองเก่าในลักษณะอื่น	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 5.3	3	1	3	1

ตารางที่ 5-4 ผลการประเมินเมืองเก่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า (ข้อมูล ณ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2550) (ต่อ)

ดัชนี ตัวชี้วัด	ระดับคะแนน			
ตัวชี้วัดที่ 5.4 กลไกในการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม				
ก. มีผู้แทนจากทุกภาคส่วนในการดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า	3			
ข. มีกระบวนการตัดสินใจผ่านเครือข่ายชุมชน				
ค. มีผู้แทนภาคธุรกิจ การค้าในกลุ่มหรือคณะกรรมการอนุรักษ์	2			
ง. มีผู้แทนภาคบริการ การศึกษา ศาสนา สาธารณสุขในกลุ่มอนุรักษ์				
จ. มีผู้แทนสถาบันศาสนาเข้าร่วมในการวางแผนและนโยบายเชิงอนุรักษ์				
ฉ. มีการระดมทุนด้านการอนุรักษ์ในท้องถิ่น				
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 5.4	3	2	3	2
ตัวชี้วัดที่ 5.5 มีการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน				
ก. มีการดำเนินงานด้านอนุรักษ์ที่มาจากการหารือและร่วมใช้ทรัพยากรจากทุกฝ่าย	3			
ข. มีการจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมชุมชน (atlas) โดยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน	2			
ค. มีการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมอื่นๆ	1			
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 5.5	2	0	2	0
รวมคะแนนสำหรับดัชนีที่ 5	12	5	12	3
คะแนนรวมทั้งหมด	43	28	49	24

ทั้งนี้ระดับคะแนนที่ได้คิดเฉพาะตัวชี้วัดที่มีการดำเนินการแล้วเสร็จเท่านั้น ซึ่งในอนาคตหากมีตัวชี้วัดที่มีการดำเนินการเสร็จสมบูรณ์เพิ่มเติมก็จะทำให้มีระดับคะแนนสูงขึ้น ซึ่งจากการสำรวจข้อมูลปฐมภูมิในภาคสนามพบว่าหากมีการดำเนินในหัวข้อที่อยู่ในระหว่างดำเนินการ (●*) และที่ดำเนินการยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์ (●!) คะแนนรวมทั้งหมดของเมืองเก่า ลำปาง ลำพูน น่าน และแพร่ จะเพิ่มขึ้นเป็น 50 35 54 และ 29 ตามลำดับ

อย่างไรก็ตามเมื่อดูระดับคะแนนในปัจจุบัน หากกำหนดระดับคะแนนเป้าหมาย (Bench Mark) เป็น 4 ระดับ จะพบว่าเมืองเก่าทั้ง 4 แห่ง มีมาตรฐานอยู่ในระดับปานกลางยกเว้นจังหวัดแพร่ที่อยู่ในระดับที่ต้องปรับปรุง และหากมีการดำเนินการในหัวข้อที่อยู่ในระหว่างดำเนินการ และที่ดำเนินการยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์ ให้เรียบร้อยแล้ว เมืองเก่าน่าน และเมืองเก่าแพร่ จะมีมาตรฐานสูงขึ้นจากระดับปานกลางเป็นระดับดี และจากระดับที่ต้องปรับปรุงเป็นระดับปานกลางตามลำดับ ซึ่งจะเห็นได้ว่าในอนาคตเมื่อมีการดำเนินการในหัวข้อต่างๆ ในแต่ละตัวชี้วัดเพิ่มเติมมากขึ้น ก็จะมีระดับคะแนน และมีมาตรฐานที่สูงขึ้นต่อไป

5.3 มาตรฐานกลางสำหรับการวัดคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า

ในโครงการนี้ แม้ว่าจะได้มีการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมสำหรับเมืองเก่าในภาคเหนือตอนบนโดยเฉพาะ ซึ่งมาจากการศึกษาเมืองเก่า 4 เมือง ดังที่ได้นำเสนอไปแล้ว แต่เพื่อให้มาตรฐานดังกล่าว สามารถนำไปใช้สำหรับเมืองอื่นๆ ได้ด้วย ซึ่งอาจใช้เป็นมาตรฐานกลางสำหรับเมืองเก่าใน

กลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2 ที่ตั้งอยู่ในภูมิภาคอื่นซึ่งมีบริบทในด้านองค์ประกอบ ประวัติศาสตร์ ลักษณะสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมแตกต่างไปจากเมืองในภาคเหนือตอนบน จึงต้องมีการปรับปรุงมาตรฐานที่ได้จากการศึกษา โดยคัดเฉพาะส่วนที่นำมาใช้ได้ทั่วไปซึ่งเมืองเก่าทุกเมืองควรมี โดยสามารถแบ่งมาตรฐานออกเป็น 2 ส่วน คือ

1) มาตรฐานด้านคุณภาพของความเป็นเมืองเก่า หมายถึงมาตรฐานที่ใช้วัดว่าเมืองเก่านั้นมีองค์ประกอบ และลักษณะทางกายภาพ ทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นและที่เป็นธรรมชาติ ยังมีความสมบูรณ์มากน้อยเพียงใด

2) มาตรฐานด้านการบริหารจัดการเมืองเก่า หมายถึง การมีระบบและกลไกในการดำเนินการเพื่ออนุรักษ์ และพัฒนาเมืองเก่าอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

ในการจัดทำมาตรฐานกลางนี้ ในการศึกษานี้จะนำเสนอเพียงหัวข้อของมาตรฐานแต่ละหัวข้อ ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องในการใช้มาตรฐานสามารถนำไปใช้วัดได้ว่าเมืองเก่าแห่งนั้น มี หรือ ไม่มี เท่านั้น ไม่ได้จัดให้มีการวัดผล เป็นค่าคะแนน เนื่องจากไม่สามารถกำหนดรายละเอียดให้เหมือนกันได้ทุกเมือง โดยมาตรฐานทั้ง 2 ด้าน มี องค์ประกอบ ดังนี้

5.3.1 มาตรฐานด้านคุณภาพของความเป็นเมืองเก่า

มาตรฐานที่ 1 การเป็นเมืองที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี

หมายถึงคุณภาพของเมืองเก่าในด้านการมีคุณค่า (value) ที่แท้จริงของเมืองที่มาจากประวัติความเป็นมา การศึกษาทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของเมือง เป็นเหตุให้ต้องมีการดำรงรักษาไว้ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศ

มาตรฐานที่ 2 การรักษาความเป็นของแท้และดั้งเดิม

หมายถึงการที่ส่วนต่างๆ ของเมืองเก่า ยังคงมีการรักษาไว้ให้เห็นได้ชัดเจน รวมทั้งการคงสภาพที่พิสูจน์ได้ว่าเป็นของแท้ โดยมีประเด็นของความเป็นของแท้และดั้งเดิม ดังนี้

- ก) สภาพโดยรอบ (setting) โดยยังคงรักษาสภาพแวดล้อมโดยรอบของเมืองเก่าไว้ได้
- ข) วัสดุ (materials) โดยมีการใช้วัสดุเดิมในการบูรณะ ซ่อมแซม
- ค) รูปแบบ (design) โดยรักษารูปแบบดั้งเดิมที่ได้มีการพิสูจน์และมีหลักฐานประกอบ
- ง)ฝีมือช่าง (workmanship) โดยยังคงมีการใช้วิธีการดั้งเดิมในการบูรณะซ่อมแซม

มาตรฐานที่ 3 การรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ

หมายถึงการดำรงรักษาสภาพทางธรรมชาติ เช่น แหล่งน้ำ เนินดิน พื้นที่สีเขียว พื้นที่โล่ง ฯลฯ ที่เป็น องค์ประกอบสำคัญของเมืองเก่าให้มีสภาพสมบูรณ์ ทั้งนี้ รวมถึงลักษณะทางธรรมชาติที่มนุษย์ได้มีการปรับปรุงให้ สามารถปรับตัวในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันได้ระหว่างคนกับธรรมชาติ และเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะแห่ง หรือที่ เรียกว่าเป็น ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (cultural landscape)

มาตรฐานที่ 4 เทคนิควิธีการอนุรักษ์

หมายถึงในการอนุรักษ์อาคารและสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าในเมืองเก่า ต้องมีการใช้เทคนิควิธีการที่เป็นไปตามหลักวิชาการ ทั้งนี้ อาจดำเนินการได้ตามที่กฎบัตรเวนิซ ได้กำหนดไว้ดังนี้

- ก) ใช้เทคนิคดั้งเดิม ตามที่ได้มีการศึกษาตามหลักวิชาการ
- ข) หากไม่สามารถดำเนินการตามเทคนิคดั้งเดิมได้ อาจใช้เทคนิคอื่นก็ได้ แต่ต้องพิสูจน์แล้วว่าไม่สามารถใช้เทคนิคดั้งเดิมได้จริง และต้องบันทึกเป็นหลักฐานประกอบให้ตรงตามหลักวิชาการ

มาตรฐานที่ 5 มีการใช้ประโยชน์อาคารและสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่า

อาคารและสิ่งก่อสร้างที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมจะต้องมีการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจหรือสังคม โดยการใช้ประโยชน์ดังกล่าว อาจแบ่งเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

- ก) การใช้ประโยชน์ที่มีความต่อเนื่องมาแต่เดิม ซึ่งไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลง เช่น อาคารทางศาสนา
- ข) การปรับการใช้ประโยชน์ใหม่ ที่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และความต้องการร่วมสมัย ซึ่งการใช้ประโยชน์ดั้งเดิมอาจไม่สามารถทำได้ เช่น การปรับการใช้ประโยชน์จากวังหรือบ้านข้าหลวง ให้เป็นร้านอาหาร (ทั้งนี้ ควรพิจารณาการรักษาความแท้และดั้งเดิมตามมาตรฐานที่ 2 ประกอบด้วย)

มาตรฐานที่ 6 การคงไว้ซึ่งองค์ประกอบดั้งเดิมของเมือง

ในเขตเมืองเก่าจะต้องมีองค์ประกอบของเมือง เช่น คูเมือง กำแพงเมือง สิ่งก่อสร้างสำคัญ ที่ว่าง ที่โล่ง ระบบโครงข่ายถนน ทางน้ำ แหล่งน้ำ ฯลฯ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข) ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าว จะต้องมีการรักษาไว้และป้องกันมิให้เกิดการสูญสลายไปมากกว่าเดิม

5.3.2 มาตรฐานด้านการบริหารจัดการเมืองเก่า

มาตรฐานที่ 1 มีการจัดทำแผนพัฒนาและอนุรักษ์เมืองเก่า

แผนพัฒนาและอนุรักษ์เมืองเก่าเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการบริหารจัดการอย่างยั่งยืน เนื่องจากใช้เป็นกรอบในการพัฒนา อนุรักษ์ และบริหารจัดการ โดยแผนที่มีความสมบูรณ์ จะต้องประกอบไปด้วยส่วนต่างๆ ดังนี้

- การศึกษาและวิเคราะห์คุณค่าความสำคัญเมืองเก่า
- การวิเคราะห์ปัญหาและภัยคุกคามในเมืองเก่าที่มาจากการศึกษาสภาพและสถานการณ์ปัจจุบันของเมือง
- การระบุอาคารและสถานที่สำคัญในเขตเมืองเก่า
- การกำหนดเขตเมืองเก่า และเขตพื้นที่คุ้มครอง โดยกำหนดให้เป็นเขตพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่พัฒนา และพื้นที่กันชน
- แนวทางการพัฒนา เช่น การใช้วัสดุ สี ความสูง ป้ายโฆษณา
- การควบคุมความหนาแน่น ระยะเวลา ฯลฯ
- การจัดทำแผนงาน โครงการ องค์กร และงบประมาณ

มาตรฐานที่ 2 มีคณะกรรมการรับผิดชอบที่มีผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ

ในการบริหารจัดการการอนุรักษ์เมืองเก่า จำเป็นต้องมีผู้รับผิดชอบในพื้นที่ นอกจากคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ซึ่งเป็นคณะกรรมการที่มาจากส่วนกลางแล้ว ในระดับจังหวัดและท้องถิ่น ควรมีการแต่งตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ หรือคณะทำงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ องค์ประกอบของคณะกรรมการ อนุกรรมการ หรือคณะทำงาน จะต้องประกอบไปด้วยหน่วยงานและบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ ที่จำเป็นได้แก่ สาขาประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม วิศวกรรม และผังเมือง นอกจากนี้ ท้องถิ่นหรือจังหวัดควรมีการจัดทำรายนามผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ ดังกล่าว ซึ่งอาจจัดทำเป็นคลังผู้เชี่ยวชาญก็ได้

มาตรฐานที่ 3 มีมาตรการในการควบคุมและคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมในเมืองเก่า

มาตรการ กฎระเบียบ ข้อบังคับ เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับเมืองเก่าทุกเมือง โดยในการกำหนดมาตรการอาจดำเนินการตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องได้ ซึ่งแต่ละพื้นที่อาจมีความจำเป็นและเหตุผลไม่เหมือนกัน เช่น อาจใช้กฎหมายท้องถิ่นที่ออกตามอำนาจของพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร หรือบางแห่งอาจใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาซึ่งมาจากข้อตกลงของท้องถิ่น ทั้งนี้ ในการกำหนดมาตรการดังกล่าว จะต้องมียก 2 ลักษณะ ดังนี้

ก) มาตรการคุ้มครองแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม โดยที่มีความเข้มข้นมากที่สุด คือการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดยกรมศิลปากร

ข) มาตรการควบคุมการพัฒนาที่ไม่เหมาะสม รวมทั้งเป็นการส่งเสริมคุณภาพของสิ่งแวดล้อม กายภาพของเมืองเก่า เช่น การกำหนดความสูง ความหนาแน่น รูปแบบอาคาร การใช้วัสดุ หรือแม้แต่การใช้ประโยชน์ในอาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่ไม่ใช่มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งอาจอยู่ในรูปของกฎหมายท้องถิ่น หรือข้อบังคับของจังหวัด หรือในรูปแบบอื่นๆ

มาตรฐานที่ 4 การดำเนินการแบบมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยหนึ่งของการบริหารจัดการเมืองเก่าอย่างยั่งยืน ในที่นี้หมายถึงการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล เอกชน องค์กร ชุมชน และประชาชน ซึ่งเป็นการร่วมมือกันในขั้นตอนต่างๆ ของการดำเนินการอนุรักษ์ ตั้งแต่การร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมกำหนดทิศทางในอนาคต โดยมีลักษณะการมีส่วนร่วม ดังนี้

ก) มีความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐด้วยกัน เช่น กำหนดการอนุรักษ์ให้อยู่ในแผนพัฒนาของหน่วยงาน

ข) มีความร่วมมือระหว่างรัฐและเอกชน เช่น การมีภาคเอกชนในคณะกรรมการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และร่วมในการตัดสินใจ

ค) มีกลไกการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้มีส่วนได้เสีย ได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า

มาตรฐานที่ 5 มีทุนและงบประมาณในการดำเนินการ

การดำเนินการในด้านการอนุรักษ์เมืองเก่า จะต้องมีทุนและงบประมาณในการบริหารและปฏิบัติ ซึ่งอาจแบ่งแหล่งที่มาของงบประมาณได้เป็น

- ก) งบประมาณจัดสรรจากท้องถิ่น เช่น กำหนดในแผนพัฒนาเทศบาล
- ข) งบประมาณจัดสรรจากจังหวัด
- ค) งบประมาณจัดสรรจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.)
- ง) การจัดสรรงบประมาณจากแหล่งอื่น เช่น จากเงินบริจาค จากภาคเอกชน หรือจัดตั้งเป็นกองทุน มูลนิธิ ในการดำเนินการ
- จ) การจัดสรรงบประมาณจากส่วนกลาง เช่น เงินอุดหนุนเพื่อการอนุรักษ์

มาตรฐานที่ 6 มีการนำจารีตดั้งเดิมมาใช้ในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า

แต่ละท้องถิ่นมีแนวคิด แนวปฏิบัติ ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณีที่แตกต่างกัน ซึ่งแนวคิดต่างๆ นั้นในปัจจุบันได้มีการละเลยเป็นอันมาก หากได้มีการนำมาใช้ในการดำเนินการเกี่ยวกับเมืองเก่า จะทำให้ส่งเสริมคุณค่าและเอกลักษณ์ของเมืองเก่าได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ จารีตต่างๆ ควรนำมาใช้กับพลเมืองในท้องถิ่น ไม่ให้นำมาประยุกต์ใช้เพื่อประโยชน์แห่งการท่องเที่ยวเป็นหลัก

มาตรฐานที่ 7 การประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า

มีการดำเนินการเพื่อการประกาศเขตเป็นพื้นที่เมืองเก่า ซึ่งมีช่องทางได้หลายลักษณะ ซึ่งการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า ควรผนวกเข้ากับมาตรการคุ้มครองตามมาตรฐานที่ 3 ในส่วนนี้ด้วย

มาตรฐานที่ 8 การกำหนดการอนุรักษ์เป็นวาระของจังหวัด

เนื่องจากเมืองเก่ามีลักษณะและคุณค่าที่แตกต่างจากเมืองสมัยธรรมดาอื่นๆ ดังนั้น ในการกำหนดวาระหรือยุทธศาสตร์ของจังหวัด จึงควรบรรจุเรื่องของการอนุรักษ์และส่งเสริมคุณค่าของเมืองเก่าไว้ในวาระของจังหวัดหรือแผนยุทธศาสตร์จังหวัด ซึ่งไม่ควรเป็นลักษณะที่แฝงอยู่ในยุทธศาสตร์อื่น

มาตรฐานที่ 9 มีการแปลงแผนนำไปสู่การปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

นอกจากจะมีแผนพัฒนาและอนุรักษ์เมืองเก่าแล้ว การบริหารจัดการเมืองเก่าที่ดีจะต้องมีการนำแผนมาปฏิบัติให้เป็นจริง เช่น มีการบูรณะอาคารสำคัญ มีการออกกฎหมายคุ้มครองสภาพแวดล้อม มีการส่งเสริมกิจกรรมตามที่ได้เสนอแนะไว้ในแผน เป็นต้น

มาตรฐานที่ 10 มีการสร้างมาตรการแรงจูงใจ

เพื่อเป็นการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในเมืองเก่า ควรมีการสร้างมาตรการหรือแรงจูงใจให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ มาตรการแรงจูงใจมีหลายรูปแบบ ตั้งแต่การกำหนดเรื่องการลดภาษีต่างๆ การมีทุนสมทบการอนุรักษ์ หรือที่นิยมใช้กันมากคือการมอบรางวัลอนุรักษ์ดีเด่น

มาตรฐานที่ 11 มีการฟื้นฟูเมืองหรือส่วนของเมืองให้เป็นไปตามรูปแบบดั้งเดิมอย่างต่อเนื่อง

เมืองเก่าได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน การพัฒนาต่างๆ ทำให้องค์ประกอบบางส่วนของเมืองมีการสูญสลายไป หากมีการดำเนินการเพื่อฟื้นฟูองค์ประกอบที่หายไป เช่น การฟื้นฟูคูเมือง กำแพงเมือง โดยใช้หลักวิชาการที่เป็นสากล หรือการรื้ออาคารที่ไม่เหมาะสมออกเพื่อส่งเสริมบรรยากาศของเมืองเก่า จะทำให้คุณค่าของเมืองเก่ามีความเด่นชัดขึ้น

มาตรฐานที่ 12 มีการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

การดำเนินการด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าจะต้องเป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยจะต้องมีการติดตามและประเมินผลเป็นระยะ เช่น ทุก 6 เดือน หรืออย่างน้อยทุกปี ซึ่งการติดตามประเมินผลอาจอยู่ในรูปของการจัดประชุมสัมมนา หรือการจัดทำรายงานประจำปี ทั้งนี้เพื่อจะได้นำผลของการติดตามและประเมินมาปรับปรุงในการดำเนินการในขั้นต่อไป

การนำมาตรฐานดังกล่าวไปใช้จะทำให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้ทราบถึงจุดอ่อนที่ควรต้องมีการปรับปรุง ซึ่งหากทุกภาคส่วนในเมืองเก่าแต่ละแห่งพยายามดำเนินการแก้ไขในส่วนที่เป็นจุดอ่อนให้หมดไปแล้ว เมืองเก่านั้นก็จะมีมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ดี ซึ่งจะอำนวยความสะดวกแก่ชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมาก ทั้งในเรื่องของการเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชน การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในทางเศรษฐกิจแก่ชุมชน และนอกจากนี้หากดำเนินการตามมาตรฐานได้จนถึงระดับดีมาก เมืองเก่านั้นก็อาจเข้าสู่ขั้นตอนของการเสนอชื่อเป็นแหล่งมรดกโลกทางด้านวัฒนธรรมต่อไปได้ เนื่องจากมาตรฐานที่เกิดขึ้นจากการศึกษาในครั้งนี้ มีหลายส่วนที่สอดคล้องกับเกณฑ์ในการพิจารณาคุณสมบัติของการเป็นแหล่งมรดกโลกอยู่แล้ว

นอกจากนี้สำหรับเมืองเก่าที่ได้รับการจัดกลุ่มให้เป็นเมืองสำคัญอันดับ 1 นั้น ควรเร่งนำมาตรฐานดังกล่าวไปใช้เป็นการเร่งด่วน เพื่อจะได้ทราบถึงจุดอ่อนต่างๆ และสามารถดำเนินการเพื่อแก้ไขจุดอ่อนเหล่านั้นได้ทันก่อนที่จะเกิดความเสียหายขึ้น จนถึงขั้นที่ไม่สามารถแก้ไขได้ ซึ่งแนวทางปฏิบัติเพื่อเข้าสู่มาตรฐานของการเป็นเมืองเก่าที่มีคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ดี จะทำให้จังหวัดและท้องถิ่นได้รับประโยชน์สูงสุดอย่างน้อยประชาชนที่อยู่ในเขตเมืองเก่าจะมีคุณภาพสิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในอนาคต ซึ่งรายละเอียดของแนวทางปฏิบัติดังกล่าวปรากฏอยู่ในบทต่อไปแล้ว

ในบทนี้จะกล่าวถึง ข้อมูลพื้นฐานในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า แนวทางการรักษาเอกลักษณ์ ภูมิทัศน์ และการฟื้นฟูเมืองเก่า และการกำหนดข้อบังคับ ระเบียบ และแรงจูงใจเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองเก่า

6.1 ข้อมูลพื้นฐานในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า

6.1.1 นิยาม และความหมาย

การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในยุคเริ่มแรกมักเกิดเป็นชุมชน ที่มีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะทาง ภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ สภาพพื้นที่ และลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม จนเมื่อมีการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องจน มีลักษณะที่ถาวรขึ้น และอายุของชุมชนยาวนานขึ้น ลักษณะของชุมชนจะเริ่มปรากฏเอกลักษณ์ที่ชัดเจนขึ้นจน กลายเป็นเมือง และเมื่อเวลาผ่านไปลักษณะของเมืองดั้งเดิมก็จะเริ่มแตกต่างจากเมืองที่เกิดขึ้นใหม่ในระยะหลัง อย่างชัดเจนมากขึ้น ส่งผลให้เมืองเก่ายังคงดำรงอัตลักษณ์ และคุณลักษณะเฉพาะ (Identity and Character) รวมทั้ง บุรณภาพ และความเป็นของเดิมแท้ (Integrity and Authenticity) ไว้ได้ ดังนั้นเมืองเก่า หรือเมืองใน ประวัติศาสตร์ จึงเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ

เมืองเก่ามีนิยามตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และ เมืองเก่า พ.ศ.2546 ว่า

- เมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะแห่งสืบต่อมาแต่กาลก่อน หรือมีลักษณะ เป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือมีลักษณะจำเพาะของสมัยหนึ่งในประวัติศาสตร์
- เมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีรูปแบบผสมผสานสถาปัตยกรรมท้องถิ่นหรือมีลักษณะเป็น รูปแบบวิวัฒนาการทางสังคมที่สืบต่อมาในยุคต่างๆ
- เมืองหรือบริเวณของเมืองที่เคยเป็นตัวเมืองดั้งเดิมในสมัยหนึ่งและยังคงมีลักษณะเด่น ประกอบด้วยโบราณสถาน
- เมืองหรือบริเวณของเมืองซึ่งโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์หรือโดยอายุ หรือโดยลักษณะ แห่งสถาปัตยกรรม หรือคุณค่าในทางศิลปะ โบราณคดี หรือประวัติศาสตร์

ดังนั้นเมืองหรือบริเวณของเมือง ที่มีร่องรอยทางวัฒนธรรมทั้งในสมัยอดีตหรือที่สืบเนื่องมา จนถึงสมัยปัจจุบันจึงเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรม หรือ มรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งของชาติ และจำเป็นอย่าง ยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ เพื่อให้สามารถจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างยั่งยืน สามารถ นำไปสู่การพัฒนาของสังคมและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ตามความหมายของการพัฒนาเชิงอนุรักษ์

6.1.2 แนวคิดและหลักการ

ในประเทศไทยปรากฏเมืองเก่ามากมายกระจายอยู่ในทุกภาคของประเทศ เมืองเก่าจำนวนมากเป็นพื้นที่ที่มีประชากรใช้ประโยชน์เป็นที่ตั้งชุมชนต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เมืองเก่าเหล่านี้มีประวัติความเป็นมายาวนาน มีเรื่องราวของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมตามช่วงเวลาต่างๆ อย่างมากมาย สามารถใช้เป็นตัวอย่างในการศึกษาทำความเข้าใจเรื่องทิศทางและแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมมนุษย์ได้อย่างดี

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันทุกจังหวัดมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านกายภาพและสังคมวัฒนธรรมอย่างมากและรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่อร่องรอย และทำเลที่มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติความเป็นมา รวมทั้งพื้นที่ที่เป็นเมืองเก่า มีโอกาสที่จะถูกเปลี่ยนแปลงหรือถูกทำลายไปอย่างสิ้นเชิงก่อนเวลาอันสมควร จึงควรมีการดำเนินการแทรกแซงกระบวนการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ เพื่ออนุรักษ์ร่องรอยและทำเลบางส่วนที่มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติความเป็นมา และการเปลี่ยนแปลงของเมืองเก่าในประเทศไทยไว้ มิให้เสื่อมสภาพจนหมดสิ้นไปก่อนเวลาอันควรและรักษาไว้มรดกทางวัฒนธรรมสมัยอดีตเหล่านี้ไว้ ให้เป็นสมบัติตกทอดแก่ประชากรรุ่นลูกหลานสืบไป

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ (2550) ได้ให้หลักการของการพัฒนาเมืองเชิงอนุรักษ์ไว้ว่า เป็นการพัฒนาโดยแยกพื้นที่พัฒนาเชิงเศรษฐกิจออกจากพื้นที่ที่ควรอนุรักษ์ทางศิลปกรรมและธรรมชาติ แต่ยังคงแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมต่อกันของพื้นที่พัฒนาทั้งสองลักษณะ โดยให้เห็นการคลี่คลายที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงจากพื้นที่อนุรักษ์ไปสู่พื้นที่พัฒนาเชิงเศรษฐกิจ พื้นที่อนุรักษ์ต้องปรับปรุงให้องค์ประกอบของชุมชนเมืองเดิมปรากฏอย่างเด่นชัดทั้งรูปแบบอาคาร ผังบริเวณ สิ่งแวดล้อม และบรรยากาศของพื้นที่ ส่วนพื้นที่ที่พัฒนาเพื่อเศรษฐกิจต้องให้ห่างจากพื้นที่อนุรักษ์ ระยะห่างระหว่างสองพื้นที่ต้องขึ้นอยู่กับอัตราความเจริญเติบโตของเมืองแต่ละเมือง ทั้งนี้ต้องไม่ให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจเข้ามารบกวนพื้นที่อนุรักษ์

ในพื้นที่อนุรักษ์เมื่อได้รับการปรับปรุงจนอาคาร สถานที่ และสิ่งที่มีคุณค่าปรากฏจนเห็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ชัดเจนในระดับหนึ่งแล้ว จะต้องมีการจัดการปรับปรุงในรายละเอียดต่างๆ และจัดการเพื่อให้ได้บรรยากาศของพื้นที่ที่ได้รับการอนุรักษ์นั้น ในการปรับปรุงจะต้องระมัดระวังมิให้เน้นการตกแต่งมากเกินไปจนได้รับความรู้สึกแปลก ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมเดิม หากเป็นเช่นนั้นจะไม่เรียกว่าการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ แต่จะเป็นการตกแต่งเมือง

อย่างไรก็ตามการพัฒนาเมืองเก่าในเชิงอนุรักษ์นั้น นอกจากการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมสำคัญอัตลักษณ์ คุณลักษณะเฉพาะ บุรณภาพ และความเป็นของเดิมแท้ของเมืองเก่าแล้ว จะต้องคำนึงถึงระบบนิเวศของเมืองด้วย อาทิ สายน้ำหรือแหล่งน้ำที่หล่อเลี้ยงเมือง ระบบนิเวศเกษตรโดยรอบเมืองเก่า และระบบนิเวศธรรมชาติที่มีผลเกี่ยวเนื่องกับเมืองเก่า เพราะระบบนิเวศเหล่านี้ย่อมมีผลในการทำให้เมืองเก่าสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นภาพของการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าจึงมีบริบทที่กว้างขวางมากขึ้น นอกจากนี้ในบางประเทศ อาทิ ญี่ปุ่น ยังได้มีการขยายขอบเขตของการอนุรักษ์ และพัฒนาเมืองเก่าไปถึงขั้นของการปลูกไม้ใหญ่ไว้เพื่อใช้ซ่อมแซมอาคารที่เป็นสถาปัตยกรรมสำคัญๆ ภายในเมืองด้วย สิ่งต่างๆ เหล่านี้ นอกจากจะแสดงถึงความตั้งใจจริงในการอนุรักษ์เมืองเก่าไว้ให้ได้อย่างยั่งยืนแล้ว ยังแสดงถึงความเจริญทางด้านจิตใจของผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองเก่าด้วย ทั้งนี้ได้พยายามประมวลตัวอย่างบางประการมาไว้ในรูปด้านล่างนี้แล้ว

รูปที่ 6-1 แม่น้ำที่ไหลผ่านเมืองเกาโอซากาได้รับการดูแลคุณภาพน้ำอย่างดี และสองฝั่งของลำน้ำยังได้รับการอนุรักษ์เป็นพื้นที่สีเขียวของเมือง นอกจากนี้ป่าไม้ที่อยู่ในด้านที่ติดกับเมืองใหม่ยังเป็นพื้นที่กันชน (Buffer Zone) ที่ดีในการควบคุมความเจริญของเมืองใหม่มิให้รุกล้ำเข้ามาในเขตของเมืองเก่า หรือประชิดกับลำน้ำได้

อย่างไรก็ตามแนวทางในการปลูกป่าเพื่อใช้ไม้ในการซ่อมแซมอาคารจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดในบทที่ 7 หัวข้อ 7.3 การฟื้นฟูชุมชนและเมือง ในหัวข้อย่อย 2) ช่างฝีมือและวัสดุก่อสร้าง ต่อไป

รูปที่ 6-2 แม่น้ำที่ไหลผ่านเขตเมืองเก่าในกรุงปารีสได้รับการดูแลเรื่องของคุณภาพน้ำเป็นอย่างดี ส่งผลให้สถาปัตยกรรมในเมืองมีภูมิทัศน์ที่ดี และมีความสวยงามมากขึ้น

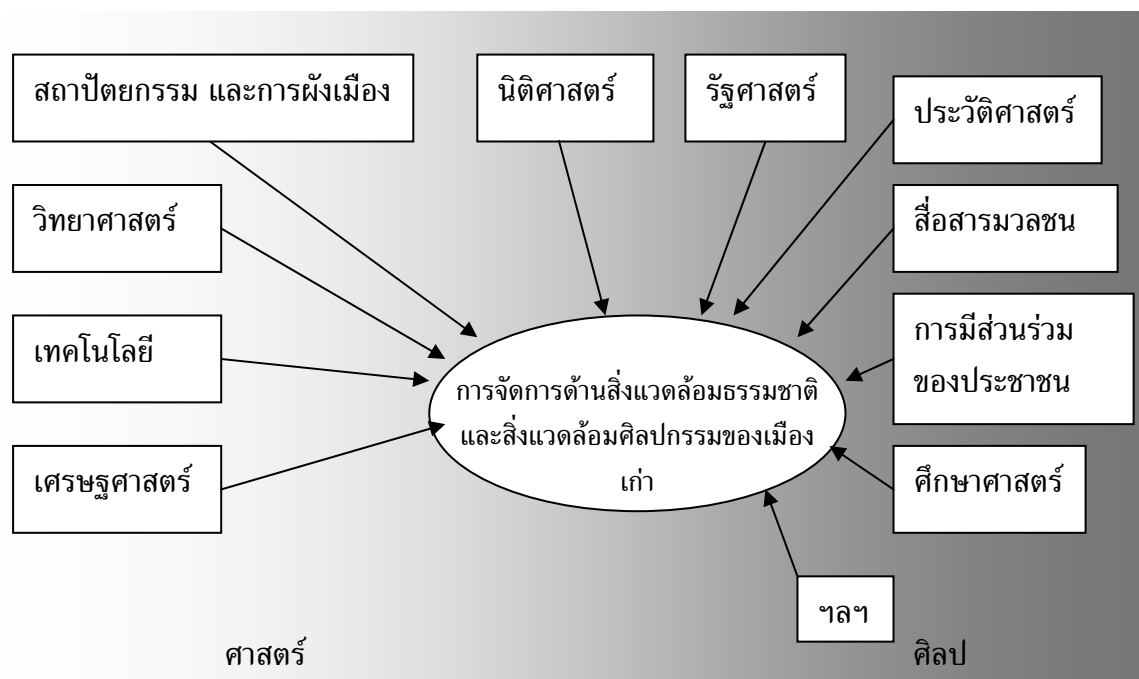

รูปที่ 6-3 ป่าไม้รอบๆ เมืองเกาเกียวโตในประเทศญี่ปุ่นได้รับการดูแลเป็นอย่างดี เพื่อเป็นพื้นที่กันชน และพื้นที่สีเขียวของเมือง นอกจากนี้ยังสามารถนำมาใช้ในการซ่อมแซมสถาปัตยกรรมสำคัญๆ ในเมืองเก่าด้วย

อย่างไรก็ตาม แนวคิดสำคัญอีกประการหนึ่งในการพัฒนาชุมชนในแนวอนุรักษ์ก็คือ การบูรณาการศาสตร์ต่างๆ เข้ามาช่วยในงานด้านการอนุรักษ์ และส่งเสริมให้ท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการมากที่สุด ทั้งนี้ การบูรณาการจะต้องผสานทั้งศาสตร์และศิลป์ในหลายด้านด้วยกัน อาทิ การใช้หลักนิติศาสตร์เข้ามาช่วยในการออกกฎหมาย และกำหนดมาตรการที่เหมาะสม การใช้หลักรัฐศาสตร์เพื่อการจัดการให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน เสมอภาค และเป็นธรรม การใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาช่วยเพื่อสร้างเครื่องมือและแนวคิดใหม่ๆ ในการจัดการกับปัญหาต่างๆ ได้ดีขึ้น การใช้หลักเศรษฐศาสตร์มาสร้างแรงจูงใจในเชิงเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการจัดการ

นอกจากนี้สิ่งสำคัญที่มักถูกละเลยเสมอๆ ก็คือ การศึกษาประวัติศาสตร์ในเรื่องของอุปสรรคหรือความล้มเหลวในการจัดการในอดีต เพื่อนำมาประยุกต์ใช้มิให้เกิดเหตุการณ์ผิดพลาดนั้นอีกในปัจจุบัน ส่วนในด้านของศิลปินั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการติดต่อสื่อสารกับ **คน** ซึ่งอาจเป็นชาวบ้านในท้องถิ่น ผู้บริหารในระดับต่างๆ ผู้ประกอบการ ภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ ให้เข้าใจถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งในปัจจุบันได้มีการกระจายอำนาจ และความรับผิดชอบลงไปสู่ท้องถิ่นแล้ว ดังนั้นในการแก้ไขปัญหาต่างๆ จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องติดต่อประสานงานกับท้องถิ่น และต้องทำความเข้าใจกับชาวบ้านในท้องถิ่นด้วย แต่การทำความเข้าใจโดยให้แต่ข้อมูลอย่างไม่มีศิลป์มักจะทำให้เกิดปัญหาอยู่เสมอ หรือมักเกิดเหตุการณ์ที่เรียกว่า “พูดกันคนละภาษา” อยู่เสมอๆ ทั้งนี้หากขาดศิลป์ในการสื่อสารมวลชนที่ดีแล้วก็จะทำให้เกิดปัญหาในการดำเนินการได้ นอกจากนี้การเข้าถึงชุมชน และการจัดการเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการก็เป็นเรื่องสำคัญ

จึงต้องมีศิลป์ในการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน (Public Participation) ให้เกิดประโยชน์ในการจัดการมากที่สุด และประเด็นสุดท้ายที่เป็นเรื่องสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การใช้หลักศึกษาศาสตร์ในการให้ความรู้แก่ชุมชน ซึ่งการให้ความรู้จะต้องมีองค์ความรู้ในเชิงทฤษฎีเท่านั้น แต่ต้องเป็นการให้ความรู้และสร้างกระบวนการเพื่อให้เกิดจิตสำนึก รวมทั้งเกิดความตระหนักในด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าด้วย

รูปที่ 6-4 การบูรณาการศาสตร์และศิลปะเพื่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้ในการจัดการเมืองเก่า

ทั้งนี้การส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า เป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก เพราะชาวชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้ที่อยู่ในเมืองเก่า และจะเป็นผู้สานต่อให้เกิดความยั่งยืนของเมือง ดังนั้นการให้ความรู้ ความเข้าใจถึงคุณค่า และความสำคัญของเมืองเก่าจึงเป็นเรื่องที่ต้องมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ประชาชนโดยทั่วไปเกิดจิตสำนึกและความตระหนักในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของเมืองเก่าต่อไป

6.1.3 นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

กระบวนการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าในประเทศไทยที่สำคัญ คือ การออกระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 กำหนดให้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า มีหน้าที่

1. กำหนดพื้นที่เมืองเก่าโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี
2. หลังจากคณะรัฐมนตรีเห็นชอบพื้นที่แล้ว คณะกรรมการฯ จะต้องวางนโยบาย และจัดทำแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าต่างๆ โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี
3. จัดทำแนวทาง แผนงานโครงการ และมาตรการต่างๆ โดยความร่วมมือของชุมชนท้องถิ่นเพื่อดำเนินการในพื้นที่เมืองเก่าต่างๆ

ในเวลาต่อมาคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่าได้กำหนดยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า พ.ศ.2548-2552 ขึ้น ภายใต้วิสัยทัศน์ที่ว่า “เมืองเก่า ได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเหมาะสม สามารถดำรงคุณค่าความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติไว้ได้ พร้อมไปกับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เพื่อคงไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศเมือง และประโยชน์สุขของประชาชน” ซึ่งรายละเอียดได้กล่าวถึงในหัวข้อ 2.3 แล้ว

อย่างไรก็ตาม มาตรการในด้านกฎหมายที่มีความสำคัญกับการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมของเมืองเก่า ได้แก่ การออกกฎกระทรวงผังเมืองรวม ตามมาตรา 17 ของพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518 ฉบับที่ 2 พ.ศ.2525 และฉบับที่ 3 พ.ศ.2535 เพื่อกำหนดรายละเอียดการใช้ประโยชน์ที่ดินหรืออาจลงรายละเอียดในลักษณะของแต่ละย่านโดยตราพระราชบัญญัติผังเมืองเฉพาะตามมาตรา 28 เฉพาะบางพื้นที่ก็ได้

นอกจากนี้การออกข้อบัญญัติท้องถิ่น เพื่อควบคุมการใช้พื้นที่ หรือลักษณะ หรือรูปแบบของอาคารภายในพื้นที่เมืองเก่า รวมทั้งเพื่อดูแลระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่าก็เป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลในฐานะหน่วยงานของรัฐในระดับท้องถิ่น มีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติสภาตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 ในการออกข้อบังคับตำบลได้ หรือหากภายในพื้นที่เมืองเก่าอยู่ในเขตเทศบาลก็สามารถออกเป็นเทศบัญญัติได้ นอกจากนี้หากประชาชนในท้องถิ่นร่วมกันเข้าชื่อเพื่อยื่นเสนอให้ออกข้อบัญญัติท้องถิ่นก็เป็นเรื่องที่สามารถทำได้ ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่น พ.ศ.2542

ทั้งนี้ดังที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้นว่าการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่า จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องบูรณาการศาสตร์ต่างๆ เข้าด้วยกัน ทั้งการสร้างแรงจูงใจในเชิงเศรษฐศาสตร์ การประชาสัมพันธ์โดยใช้หลักวารสารศาสตร์ ฯลฯ ดังนั้นมาตรการทางด้านกฎหมายจึงจำเป็นต้องใช้ควบคู่กับวิธีการตามศาสตร์ต่างๆ ด้วย

6.2 แนวทางการรักษาเอกลักษณ์ ภูมิทัศน์ และการฟื้นฟูเมืองเก่า

การรักษาเอกลักษณ์ ภูมิทัศน์ และการฟื้นฟูชุมชนในเมืองเก่า แนวทางการรักษาที่เป็นสากลนั้น เซอร์-เบอร์นาร์ด เฟลเดน (Fielden, 1993) ได้ให้หลักการในแง่ของการวางแผนการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ ไว้ 4 ประการ คือ

- การผนวกการอนุรักษ์เข้าไว้ในแผนพัฒนาเมือง (integrated conservation)
- การควบคุมการเปลี่ยนแปลง (control of change)
- การออกแบบสิ่งก่อสร้างทดแทน (infill design)
- การบริหารจัดการ (administrative actions)

โดยหลักการทั้งสี่ มีรายละเอียดดังนี้

การผนวกการอนุรักษ์เข้าไว้ในแผนพัฒนาเมือง (integrated conservation)

แนวคิดของการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ที่สำคัญประการหนึ่ง คือจะต้องผสมผสาน (integrate) งานอนุรักษ์ให้เป็นส่วนหนึ่งของวัตถุประสงค์ของการวางแผนเมือง เนื่องจากการอนุรักษ์เมือง ไม่อาจพิจารณาอย่างโดด

เดี่ยวได้ กลวิธีที่ใช้ในการวางแผนพื้นที่ประวัติศาสตร์ในเมือง ประกอบไปด้วยเทคนิคทางด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟู รวมทั้งการจัดหาบริการสาธารณะ ที่ช่วยส่งเสริมคุณภาพของพื้นที่ในระยะยาว การวางแผนอนุรักษ์ควมมีการดำเนินร่วมกับผู้อาศัยในพื้นที่ และควมมีการออกกฎหมายข้อบังคับและการกำหนดมาตรฐานในการปฏิบัติ

การควบคุมการเปลี่ยนแปลง (control of change)

การควบคุมอัตราการเจริญเติบโตหรือการพัฒนาใหม่ๆ เป็นวัตถุประสงค์หลักอีกประการหนึ่ง การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจและสังคม จะทำให้สามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี โดยการหามาตรการควบคุมการพัฒนาที่มีมากเกินไป โดยการกำหนดขนาดและรูปแบบอาคาร การจำกัดปริมาณการจราจร และการจัดเตรียมโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม

การออกแบบสิ่งก่อสร้างทดแทน (infill design)

การออกแบบอาคารใหม่หรือโครงสร้างหรือส่วนต่อเติม ควรมีพื้นฐานมาจากการวิเคราะห์ที่ชัดเจนและเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของเนื้อเมือง (urban fabric) และหน้าที่ใช้สอย (function) ดังนั้น หลักการของการออกแบบชุมชนเมือง และความงามของเมือง จะต้องนำมาประยุกต์ใช้

การบริหารจัดการ (Administrative Actions)

การบริหารและการจัดการในพื้นที่อนุรักษ์เมืองเก่า เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ได้มีการกล่าวไว้ว่า ไม่มีแผนอนุรักษ์ใดที่ทำได้สำเร็จ หากไร้การสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่น (Shankland, 1975) และในบางครั้งอาจต้องอาศัยอำนาจระดับสูงในการดำเนินงานให้เป็นผล (Holiday, 1973) นอกจากหน่วยงานท้องถิ่นแล้ว ยังมีหน่วยงานอีกหลายส่วนที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ รวมทั้งการออกกฎหมายและมาตรการควบคุมและสนับสนุนให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์ที่ได้จัดทำไว้

การบริหารจัดการเมืองเก่า จะแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยในกรณีเมืองเก่าที่ยังมีชีวิตหรือมีกิจกรรม (living city) และเมืองที่ตายแล้วหรือไร้กิจกรรม (dead city)

เมืองเก่าที่ยังมีชีวิต หมายถึงเมืองที่ยังคงมีกิจกรรมโดยเฉพาะกิจกรรมทางเศรษฐกิจอยู่ การส่งเสริมการอนุรักษ์ย่านเมืองเก่า จะต้องคำนึงถึงเครื่องมือทางการเมืองที่ยังมีพลวัต (dynamic political instruments) มากกว่าวิธีการที่หยุดนิ่งหรือเน้นเฉพาะทางด้านเทคนิค (static or technical means) ซึ่งจะทำให้เมืองหยุดการเจริญเติบโต และให้ผลร้ายกับพื้นที่อนุรักษ์ไปด้วย ดังนั้น การบริหารจัดการเมืองเก่าที่ยังมีชีวิตอยู่ จะต้องให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจมากกว่าการเน้นทางด้านกายภาพ (Feilden, 1993)

แต่สำหรับเมืองที่ตายแล้ว วิธีการจะเน้นที่การสร้างสรรค์ หรือจัดเตรียมที่ว่าง (space) และลักษณะภูมิทัศน์ให้สอดคล้องกับสิ่งก่อสร้างที่มีการอนุรักษ์ การควบคุมลักษณะภูมิทัศน์ทั้งหมด จะมีความสำคัญมาก (Goakes, 1987) ดังนั้น การบริหารจัดการ ควรจะให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางด้านกายภาพมากกว่าการพิจารณาการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคม

สำหรับในประเทศไทย ดร. นิจ วิทยุธีระนันท์ ได้เคยให้แนวทางปฏิบัติในการอนุรักษ์ธรรมชาติและศิลปกรรมในเมืองไว้ 6 ประการ มีรายละเอียดดังนี้ (นิจ วิทยุธีระนันท์, 2520)

ก) การใช้ประโยชน์ที่ดิน มีข้อพิจารณา คือ

- การจำแนกประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เหมาะสม
- การฟื้นฟูบูรณะชุมชนให้กลับคืนสู่ชีวิต และ
- การจัดให้มีสวนสาธารณะ

ข) การพัฒนาและก่อสร้าง มีข้อพิจารณา คือ

- การออกแบบสถาปัตยกรรมให้มีความกลมกลืนกับอาคารข้างเคียง
- การควบคุมความสูง ซึ่งหมายถึงการควบคุมความหนาแน่นโดยปริยาย และยังทำให้ไม่บดบังหรือข่มอาคารเดิม ความสูงนี้รวมถึงเสาไฟฟ้า เสาโทรเลข ฯลฯ ด้วย
- ลักษณะภายนอก ต้องมีการควบคุมลักษณะภายนอกของอาคาร
- การบำรุงรักษาให้อาคารและสภาพแวดล้อมดำรงคุณค่าอยู่เสมอ

ค) การอนุรักษ์

- การคุ้มครองคุณค่าและความงาม โดยการขึ้นทะเบียนวัตถุและบริเวณ ซึ่งคุณค่าที่คุ้มครอง ควรมี 3 ลักษณะ คือคุณค่าทางวิชาการ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ และคุณค่าความงามตามธรรมชาติ
- การอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรม จะต้องควบคู่ไปกับการพัฒนาเมืองและภาค โดยพยายามธำรงรักษาลักษณะพิเศษของท้องถิ่นที่ปรากฏอยู่
- แม่น้ำ ลำคลอง หนอง บึง เป็นที่โล่ง และเป็นแหล่งที่งดงาม ให้ความรื่นรมย์แก่เมือง
- ต้นไม้ ควรเก็บรักษาไว้ รวมทั้งให้มีการรักษาหน้าดินไว้ ในบางประเทศมีการขออนุญาตตัดต้นไม้แม้ว่าจะอยู่ในบ้านของเอกชน
- โครงการพัฒนา เช่น สะพานลอย ถนนร่อมคลอง ควรมีการพิจารณาก่อนการดำเนินการ เพราะอาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทัศนียภาพของเมือง

ง) การสัญจร

- ถนนและอุปกรณ์ ควรมีทางเท้ากว้าง และบริเวณปลูกต้นไม้ เครื่องเรือนในถนน และบริการสาธารณะ อาจจัดให้อยู่ในอาคารสถานที่ราชการ รวมทั้งการนำสายไฟฟ้า สายโทรศัพท์ สายโทรเลข ลงใต้ดินในถนนบางสาย
- ระบบถนน โดยสร้างถนนเลี้ยวบริเวณที่จะอนุรักษ์ และปรับเปลี่ยนถนนเดิมในบริเวณอนุรักษ์ให้เป็นทางเท้า
- ทางเท้าได้ขยายคา ควรจัดให้มีเฉพาะย่านพาณิชยกรรม
- ทางเดินและทางจักรยานในเขตอนุรักษ์ ควรลดการจราจรสำหรับรถยนต์ โดยเฉพาะรถยนต์ส่วนตัว และคืนเมืองให้กับคนและจักรยาน ถนนบางแห่ง อาจให้มีการปิดการจราจรแล้วเปิดให้เป็นทางเท้า เพื่อเสริมการจับจ่ายซื้อของ โดยอาจให้มีหาบเร่แผงลอยที่เป็นระเบียบเรียบร้อยร่วมอยู่ด้วยเป็นสัดส่วน

ฉ) บริการสาธารณะ

- ปัจจัยพื้นฐาน บริการสาธารณะจะต้องจัดให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการวางแผนพัฒนา และบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง
- การรณรงค์ต่อต้านความน่าเกลียด โดยใช้วิธีการชักชวนและวิธีการทางกฎหมาย
- ที่สาธารณะและบริการในเมือง โดยต้องจัดให้มีสาธารณูปการกระจายอยู่ในระยะและบริเวณอันเหมาะสม เช่น พืชพันธุ์สถาน หอสมุด สวนสาธารณะ ลานกลางเมือง
- การควบคุมสิ่งโฆษณา กำหนดให้มีได้เฉพาะย่านพาณิชยกรรม และต้องคำนึงถึงผลทางการมองเห็นด้วย
- ความเรียบง่าย จะต้องมีการควบคุมระดับเสียงที่เกิดจากอุตสาหกรรมและยานพาหนะ และจากกิจกรรมต่างๆ

ช) คณะกรรมการเฉพาะกิจ โดยในท้องถิ่น ควรตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งเพื่อปกป้องและส่งเสริมคุณภาพและความงามของสิ่งแวดล้อม ในท้องถิ่นของตน และควรมีการตั้งรางวัลสำหรับมอบให้แก่องค์กรหรือบุคคลที่มีส่วนในการปกป้องและส่งเสริมคุณภาพของสิ่งแวดล้อมนั้น

ในอีกลักษณะหนึ่ง ในเมืองเก่าที่มีชุมชนดั้งเดิมที่มีลักษณะพื้นถิ่น ควรมีแนวทางการอนุรักษ์ที่เป็นพิเศษ ซึ่ง ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ (Eim-anant, 1997) ได้ให้แนวทางในการอนุรักษ์ชุมชนพื้นถิ่นในภาคเหนือของไทยไว้ว่าจะต้องมีการอนุรักษ์ในสิ่งต่าง ๆ 4 ประการ คือ

ก) อนุรักษ์มโนทัศน์ (conservation of concepts) หมายถึงแนวคิดของการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป จะมีผลทำให้สภาพความเป็นอยู่เดิมๆ ต้องเปลี่ยนไปด้วย หากไม่มีแนวทางในการกำหนดแบบแผนการพัฒนาแล้ว การอนุรักษ์จะดำเนินการไม่ได้เลย การอนุรักษ์มโนทัศน์ จะทำได้โดยการให้การศึกษาแก่คนในชุมชน และอาจหมายรวมถึงกิจกรรมที่ช่วยปลูกจิตสำนึกเพื่อให้เข้าใจถึงคุณค่าของสถาปัตยกรรมที่อาศัยอยู่ ซึ่งจะทำให้ชุมชนสามารถปรับแนวความคิดในการดำรงชีวิตสมัยใหม่ ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตเดิมของตนได้

ข) อนุรักษ์รูปแบบ (conservation of styles) จะต้องมีการศึกษารูปแบบของสิ่งก่อสร้างในชุมชนอนุรักษ์อย่างละเอียด และบันทึกไว้เป็นหลักฐาน การดัดแปลงต่อเติม สามารถทำได้ แต่ต้องให้สอดคล้องกับรูปแบบดั้งเดิม การบูรณปฏิสังขรณ์ จะต้องดำเนินการตามรูปแบบเดิม รวมทั้งวัสดุและฝีมือช่าง การอนุรักษ์รูปแบบนี้ เพื่อให้มีการดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง ควรมีการจัดตั้งศูนย์ศึกษาหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อเก็บรักษารวบรวมและให้มีการศึกษางานช่างเพื่อให้คงไว้ซึ่งลักษณะ รูปแบบของสิ่งก่อสร้างเดิมในชุมชน

ค) อนุรักษ์ฝีมือช่าง (conservation of craftsmanship) งานช่างฝีมือมักถูกละเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานช่างปูน ช่างไม้ มีความสำคัญมากในงานสถาปัตยกรรมของไทย การอนุรักษ์งานช่างฝีมือนี้ รวมถึงเครื่องมือเครื่องไม้ที่ใช้ด้วย ซึ่งต้องเหมือนของเดิมเพื่อให้ได้รูปลักษณะเดียวกัน การอนุรักษ์งานช่าง ทำได้โดยการฝึกอบรมช่างรุ่นใหม่ โดยให้สังเกตและฝึกฝนตามช่างฝีมือที่ได้รับการฝึกฝนมาแต่โบราณ ในประเทศไทย น่าจะได้มีการตั้งโรงเรียนช่างสิบหมู่ขึ้น และควรมีการจัดประกวดฝีมือช่างเพื่อพัฒนาฝีมือและสร้างความภาคภูมิใจให้กับช่างฝีมือด้วย

ง) อนุรักษ์วัสดุ (conservation of building materials) การพิจารณาการใช้วัสดุในงานอนุรักษ์มักจะถูกละเลย ทำให้เกิดความขัดแย้ง ความไม่กลมกลืน นอกจากนั้น บางส่วนยังเป็นตัวเร่งให้วัสดุเดิมที่มีอยู่เสื่อมสภาพเร็วขึ้น การใช้วัสดุ ไม่ใช่คำนึงแค่พื้นผิวเหมือนของเดิมเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาถึงคุณสมบัติด้วย เช่นการใช้ปูนฉาบสมัยใหม่ จะไม่เหมาะสมกับการฉาบผนังที่เป็นอิฐเก่า เนื่องจากปูนฉาบสมัยใหม่จะมีความแกร่งกว่าอิฐมากทำให้เกิดรอยแยกในการก่อ หรือการใช้ไม้ที่อบไม่แห้ง ก็จะทำให้ไม้เสียกำลังวัสดุ ดังนั้นจึงควรให้มี การส่งเสริมการผลิตขึ้นมาใหม่ และควรพิจารณาในแง่ของ การตลาด ด้วย เพราะวัสดุแบบเก่าคงขายได้ไม่มาก จึงควรให้หน่วยงานของรัฐบาล เช่นสถาบันการศึกษา เป็นผู้ดำเนินการศึกษาวิจัย และทดลองผลิตวัสดุต่างๆ เหล่านี้

แนวทางที่ได้พบทวนดังข้างต้น จะเห็นว่าได้รวบรวมประเด็นไว้ในดัชนีและตัวชี้วัดในการจัดทำมาตรฐานฯ ไว้แล้ว

6.3 การกำหนดข้อบังคับ ระเบียบ และแรงจูงใจ

ในเรื่องของการอนุรักษ์เมืองเก่า การใช้ข้อบังคับเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นมาก เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมถือเป็นทรัพยากรที่ไม่สามารถสร้างทดแทนขึ้นมาใหม่ จึงต้องมีการใช้มาตรการเพื่อบังคับให้มีการดำเนินการที่รักษาคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของอาคารหรือทรัพย์สินไว้ คำว่าข้อบังคับ (regulation) ในเชิงเศรษฐศาสตร์หมายถึงรูปแบบใด ๆ ก็ตามที่รัฐบาลใช้แทรกแซงกระบวนการทางการตลาด ถือเป็นมาตรการที่รัฐนำมาใช้บังคับพฤติกรรมขององค์กรหรือประชาชน (Throsby, 1997)

ในการออกมาตรการใช้บังคับ ทธอสบี (Throsby, 1997) ได้แบ่งการใช้ออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ กลุ่มแรกคือข้อบังคับแบบเข้มงวด (hard regulation) และข้อบังคับแบบอ่อน (soft regulation)

การใช้บังคับแบบเข้มงวด หมายถึงการใช้บังคับที่ออกมาเป็นกฎหมายซึ่งโดยมากมีบทลงโทษหากมีการฝ่าฝืนแบ่งได้เป็น 4 ประเภทย่อย ได้แก่

1) การสงวนรักษาสีของสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงการรักษาสภาพให้คงอยู่โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงทรัพย์สินนั้น กรณีของประเทศไทยได้แก่การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากร ซึ่งเป็นอำนาจของรัฐบาลกลาง แต่ในหลายประเทศ การประกาศขึ้นทะเบียนสามารถดำเนินการได้ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

2) การกำหนดประโยชน์ใช้สอย (function) หรือการใช้ประโยชน์ (use) ในอาคารหรือสิ่งก่อสร้าง เป็นกฎหมายที่อนุญาตหรือไม่อนุญาตให้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ของมรดกทางวัฒนธรรมได้ หากอนุญาตให้มีการใช้ประโยชน์ที่เปลี่ยนไปจากเดิม อาจต้องมีการปรับสภาพทางกายภาพด้วย ในประเทศไทยมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องโดยตรงคือพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร

3) การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน ทั้งในกรณีของตัวมรดกทางวัฒนธรรม (heritage building) และพื้นที่โดยรอบ (precincts) การใช้บังคับดังกล่าวโดยมากจะประกาศโดยใช้มาตรการทางผังเมืองที่จำกัดทั้งขนาดและรูปร่างของอาคารอื่นที่ไม่ได้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม แต่มีผลต่อสภาพโดยรอบที่อาจทำลายคุณค่าของมรดกนั้น ในประเทศไทยอาจใช้ พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2525 และ พ.ศ.

2535 โดยเป็นข้อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน (ซึ่งรวมถึงขนาด และความสูงของอาคารได้ด้วย) ในผังเมืองรวม หรือ อาจใช้ช่องทางการประกาศให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมโดย พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535

4) การใช้อำนาจในขั้นตอนของการตัดสินใจว่าจะดำเนินการอนุรักษ์อย่างไร (decision making) ยกตัวอย่างเช่นการตัดสินใจว่า อาคารประวัติศาสตร์หลังนี้ควรให้มีการเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยได้หรือไม่ กระบวนการของการตัดสินใจอาจทำได้โดยใช้การประเมินจากผู้เชี่ยวชาญ (expert assessment) การปรึกษาหารือในชุมชน (community consultation) การมีคณะกรรมการพิจารณาอย่างเป็นทางการ (official review) หรือการตัดสินใจพิจารณาแต่ละกรณี หรือการใช้อำนาจดุลพินิจ (discretionary power)

การบังคับแบบอ่อน (soft regulation) คือการกำหนดเงื่อนไขผ่านการทำข้อตกลงในรูปของสนธิสัญญา (Treaties) อนุสัญญา (Convention) กฎบัตรหรือธรรมนูญ (Charters) แนวทาง (Guidelines) ข้อปฏิบัติ (Code of practice) หรืออื่น ๆ ที่มักไม่มีบทลงโทษหากมีการละเมิด ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ กฎบัตรเวนิส (Venice Charter) และกฎบัตรนานาชาติอื่น รวมทั้งแนวทางการพัฒนาอาคารที่จัดทำโดยเทศบาลหรือชุมชน

ในส่วนของแรงจูงใจ ซึ่งเป็นมาตรการที่ภาครัฐในหลายประเทศใช้ในการสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ซึ่งมาตรการแรงจูงใจก็ใช้กันมากในด้านการพัฒนาเมืองด้วย จากการศึกษาของกองทุนสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม มูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทย ได้แบ่งมาตรการแรงจูงใจในการอนุรักษ์เป็น 4 ประเภท ได้แก่

- ก) มาตรการทางกฎหมาย
- ข) มาตรการทางเศรษฐศาสตร์
- ค) มาตรการทางผังเมือง และ
- ง) มาตรการทางสังคม (กองทุนสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม, 2544)

ส่วนชูสเตอร์ (Schuster, 1997) ยังได้แบ่งประเภทของแรงจูงใจที่รัฐให้แก่เอกชนออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ก) แรงจูงใจโดยตรง (direct incentive) และ ข) แรงจูงใจทางอ้อม (indirect incentive) นอกจากนั้นยังมีการกำหนดมาตรการในการสร้างอุปสรรค (disincentive) และประเด็นของแรงจูงใจอื่น ๆ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

แรงจูงใจโดยตรง (direct incentive) ได้แก่การให้เงินสนับสนุนโดยตรงแก่เจ้าของทรัพย์สินที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม การให้เงินสนับสนุนนี้มีพื้นฐานมาจากการที่รัฐได้ประกาศคุ้มครองทรัพย์สินที่มีคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นของเอกชน และหากรัฐไม่สามารถซื้อคืนได้ ก็จะต้องมีกลไกในการช่วยเหลือในการบำรุงรักษาเพื่อมิให้เสื่อมสลายลงไป โดยผู้เป็นเจ้าของจะต้องมีภาระในการใช้จ่ายเพื่อการนี้ ซึ่งการที่รัฐจะให้การสนับสนุนได้นั้น ทรัพย์สินนั้นจะต้องได้รับการรับรองหรือประกาศจากภาครัฐก่อน นั่นคือการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน (หรือบางประเทศมีหลายระดับ ทั้งขึ้นทะเบียนและขึ้นบัญชี) ดังนั้น การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน หรือการขึ้นบัญชี มิได้มีผลแค่เพียงแจ้งให้ทราบว่าอาคารหรือสิ่งก่อสร้างมีความสำคัญเท่านั้น แต่ยังมีนัยของกฎหมายด้วยว่า อาคารหรือสิ่งก่อสร้างนั้น เป็นสมบัติของสาธารณะ ดังนั้น สาธารณะซึ่งรัฐเป็นผู้ควบคุมทรัพยากรการบริหารจัดการ จะต้องให้ความช่วยเหลือด้วย แม้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมนั้น จะเป็นทรัพย์สินของใครก็ตาม

การให้เงินสนับสนุนนี้อาจเป็นการให้แบบให้เปล่า (grants) หรือเป็นการสมทบ (matching grant) ซึ่งประเทศในยุโรปหลายประเทศได้มีมาตรการนี้มานานแล้ว เช่น ในอังกฤษ มีมาตั้งแต่ ค.ศ. 1953 นอกจากนั้นยังมี ไนสวิตเซอร์แลนด์ เนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส ออสเตรีย หรือแม้กระทั่งในโปแลนด์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งในโปแลนด์นั้น รัฐจะให้เงินสมทบร้อยละ 30 แก่เจ้าของเอกชนในการบูรณะอาคารที่ได้มีการประกาศขึ้นทะเบียน

การให้เงินสนับสนุนและเงินสมทบนี้ มีความหลากหลายมาก ทั้งวัตถุประสงค์ของการให้ (เช่น เพื่อบูรณะหรือแค่ช่วยบำรุงรักษาเท่านั้น) การกำหนดผู้ที่ได้รับมอบ รูปแบบของการตัดสินใจ (เช่น ใช้มาตรฐานเดียว หรือมีคณะกรรมการตัดสิน) ซึ่งแต่ละประเทศหรือแต่ละท้องถิ่นจะมีลักษณะรูปแบบของตนเอง

ในประเทศไทย ยังไม่เคยมีการกำหนดแรงจูงใจในลักษณะการให้ความช่วยเหลือหรือเงินสมทบ ส่วนใหญ่ที่ฝ่ายรัฐมักจะอ้างคือ ไม่เคยมีปรากฏว่ารัฐให้เงินช่วยเหลือภาคเอกชนในการซ่อมแซมอาคาร ซึ่งในเรื่องนี้ควรมีการทำความเข้าใจว่า แม้อาคารจะเป็นของเอกชน แต่หากมีคุณค่าเชิงมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งในความหมายปัจจุบันคือมีคุณค่าต่อมวลมนุษยชาติ ไม่ใช่เฉพาะเจ้าของอาคาร ดังนั้น เจ้าของอาคารจึงไม่น่าจะรับภาระในการซ่อมแซมแต่เพียงผู้เดียว อย่างไรก็ตาม ในบางประเทศจะมีการกำหนดให้เจ้าของที่ได้รับเงินช่วยเหลือ จะต้องเปิดอาคารให้สาธารณะเข้าชมเป็นการตอบแทนด้วย ในช่วงเวลาที่สมควร โดยในประเด็นนี้จะกล่าวต่อไปในหัวข้อประโยชน์สาธารณะกับระบบแรงจูงใจ

แรงจูงใจทางอ้อม (indirect incentive) หมายถึงการที่รัฐไม่ได้มอบเงินให้เอกชนเพื่อบูรณะหรือบำรุงรักษาโดยตรง แต่ใช้มาตรการอื่น ๆ เพื่อให้เจ้าของอาคารหันมาใช้ทางเลือกต่าง ๆ ในการจัดการกับอาคารที่มีคุณค่าของตน แรงจูงใจทางอ้อมนี้ส่วนใหญ่อยู่ในรูปของการให้สิทธิพิเศษทางภาษี ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือภาษีเงินได้ กับภาษีโรงเรือนและที่ดิน

ก) การลดภาษีเงินได้ (income tax reduction) การลดภาษีเงินได้เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์เป็นมาตรการที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกานำมาใช้มาก ซึ่งการลดภาษีเงินได้เพื่อการอนุรักษ์เป็นหนึ่งในผลของการปฏิรูปกฎหมายภาษีในอเมริกาเมื่อปี ค.ศ. 1976 และ 1978 นอกจากอเมริกาแล้วยังมีประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ได้แก่ ฝรั่งเศส ออสเตรีย และเยอรมนี เป็นต้น

ข) การลดภาษีโรงเรือนและที่ดิน (property tax reduction) ในประเทศที่มีการซื้อขายเปลี่ยนมืออสังหาริมทรัพย์บ่อยครั้งและมีการกำหนดอัตราภาษีโรงเรือนและที่ดินสูงเช่นอเมริกา การนำมาตรการแรงจูงใจด้านภาษีโรงเรือนและที่ดินทำให้มีผลในการสนับสนุนการอนุรักษ์ค่อนข้างมาก โดยรัฐอาจทำได้สองทาง ทางแรกคือการกำหนดราคาประเมินคงที่สำหรับอาคารอนุรักษ์ในขณะที่พื้นที่โดยรอบมีการขึ้นราคาประเมินทุกปี ทำให้เจ้าของที่เป็นอาคารอนุรักษ์ไม่ต้องเสียภาษีโรงเรือนและที่ดินเพิ่ม จะได้นำเงินที่เหลือมาบำรุงรักษาอาคารได้ หรืออีกทางหนึ่งคือรัฐกำหนดอัตราภาษีที่ต่ำเฉพาะทรัพย์สินที่มีการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรม การใช้มาตรการนี้กับประเทศไทยยังไม่น่าจะเหมาะสมเท่าใดนัก เนื่องจากอัตราภาษีโรงเรือนและที่ดินต่ำ อีกทั้งการจัดเก็บยังไม่มีประสิทธิภาพดีพอที่จะครอบคลุมอาคารและที่ดินทุกแปลง ซึ่งหากมีการปรับปรุงด้านนี้แล้วก็อาจจะนำมาใช้ได้

นอกจากการลดภาษีเงินได้กับภาษีโรงเรือนและที่ดินแล้ว ยังมีบางประเทศที่ใช้การลดภาษีอื่นๆ อีก เช่น ในเยอรมนี มีการลดภาษีธุรกิจเฉพาะเมื่อมีการซื้อขายอาคารที่มีคุณค่า บางประเทศมีการลดภาษีการค้าสำหรับวัสดุก่อสร้างที่ต้องใช้ในการบูรณะอาคารประวัติศาสตร์

นอกจากภาษีต่างๆ แล้ว บางประเทศยังมีการคิดดอกเบี้ยเงินกู้เพื่อการซ่อมแซมอาคารต่ำกว่าราคาตลาด (เช่นในโปแลนด์) หรือในรัฐจอร์เจีย อเมริกา รัฐจะเป็นผู้ค้ำประกันในการจำนองอาคารประวัติศาสตร์ และมีหลายประเทศที่ให้เงินกู้พิเศษสำหรับการซ่อมแซมปรับปรุงรูปด้านหน้า (facade improvement) ของอาคารประวัติศาสตร์

ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่ามาตรการแรงจูงใจ คือการที่รัฐให้การช่วยเหลือเอกชนส่วนใหญ่จะเป็นด้านการเงิน ซึ่งหมายถึงเป็นเงินของสาธารณะ ทั้งนี้เนื่องจากแนวคิดสมัยใหม่ของการอนุรักษ์คือมรดกทางวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นของผู้ใดก็ตาม ถือเป็นสมบัติของมวลมนุษยชาติ (heritage of mankind หรือ heritage as common property) โดยหลักการนี้เองเมื่อรัฐให้ความช่วยเหลือแล้วทรัพย์สินนั้นจะมีส่วนเป็นของสาธารณประโยชน์เป็นสิ่งที่ตอบแทน (public interest and quid pro quo) ด้วยแนวคิดนี้เองที่ทำให้ในบางประเทศที่มีการใช้มาตรการแรงจูงใจจะผนวกไปด้วยเงื่อนไข เช่นในรัฐออสเตรีย หากเจ้าของอาคารของใช้มาตรการลดภาษี รัฐจะให้เจ้าของนั้นจัดการให้อาคารเป็นที่เห็นได้ชัดเจนจากทางสาธารณะ หรือให้เจ้าของตกลงเปิดอาคารให้สาธารณชนได้เข้าชมอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง และในสวีตเวอร์แลนด์ เจ้าของที่รับเงินสนับสนุนให้บูรณะอาคารจากรัฐ ต้องยินยอมดูแลรักษาอาคารให้เจ้าหน้าที่ตรวจสอบและเปิดให้สาธารณชนเข้าชมได้ และการยินยอมดังกล่าวมีผลไปถึงเจ้าของรายอื่นๆ ด้วยหากมีการเปลี่ยนมือในอนาคต

บทที่ 7 กรอบแนวทางปฏิบัติและมาตรการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟู

คุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่โดยรอบ

กรอบแนวทางปฏิบัติและมาตรการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่โดยรอบ สำหรับพื้นที่ภาคเหนือตอนบนนี้ ได้จัดทำขึ้นเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยผู้เกี่ยวข้องดังกล่าว แบ่งได้ 5 กลุ่ม ดังนี้

1. คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2. ผู้ว่าราชการจังหวัด สำนักงานจังหวัด คณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าของแต่ละจังหวัด

3. เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด

4. ชุมชน กลุ่มสังคม ที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองเก่า

5. องค์การเอกชนหรือองค์กรสนับสนุนอื่นๆ

กรอบแนวทางปฏิบัติและมาตรการในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ประกอบด้วย 5 ส่วน ดังนี้

- 1) ข้อมูลพื้นฐานในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า
- 2) แนวทางการดูแลรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและข้อเสนอแนะ
- 3) การฟื้นฟูชุมชน/เมือง และองค์ประกอบของเมืองเก่าตามหลักการอนุรักษ์
- 4) ข้อบังคับ ระเบียบ กฎหมายท้องถิ่นและมาตรการจูงใจ
- 5) ข้อเสนอแนะรูปแบบบริหารจัดการนำไปสู่การปฏิบัติ

7.1 ข้อมูลพื้นฐานในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า

7.1.1 นิยามและความหมาย

ตามกรอบที่ไว้โดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมืองเก่า มีนิยามตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 อยู่ 4 ลักษณะ ดังนี้

- เมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะแห่งสืบต่อมาแต่กาลก่อน หรือมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือมีลักษณะจำเพาะของสมัยหนึ่งในประวัติศาสตร์

- เมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีรูปแบบผสมผสานสถาปัตยกรรมท้องถิ่นหรือมีลักษณะเป็นรูปแบบวิวัฒนาการทางสังคมที่สืบต่อมาในยุคต่าง ๆ

- เมืองหรือบริเวณของเมืองที่เคยเป็นตัวเมืองดั้งเดิมในสมัยหนึ่งและยังคงมีลักษณะเด่นประกอบด้วยโบราณสถาน

- เมืองหรือบริเวณของเมืองซึ่งโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์หรือโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งสถาปัตยกรรม หรือคุณค่าในทางศิลปะ โบราณคดี หรือประวัติศาสตร์

เมืองเก่าเป้าหมายสำหรับการอนุรักษ์และพัฒนา ได้แก่เมืองเก่าที่อยู่ในกลุ่มแรก และกลุ่มที่สอง ซึ่งประสบปัญหาภัยคุกคามจากการพัฒนาเมือง

ในส่วนของกรมศิลปากร ได้มีการแบ่งประเภทโบราณสถานไว้ตามรายงานการจัดลำดับโบราณสถาน ซึ่งการแบ่งกลุ่มดังกล่าวได้ใช้ลักษณะทางกายภาพเป็นเกณฑ์ มี 6 ประเภท ซึ่งมีประเภทหนึ่งที่คล้ายกับเมืองเก่าคือ ย่าน ชุมชน และเมืองประวัติศาสตร์ โดยมีความหมายว่า “ย่านหรือเมืองที่ประกอบด้วยโบราณสถาน ร่องรอยหลักฐานของเมือง เช่น พื้นที่คูเมือง กำแพงเมือง หรือพื้นที่ที่ตั้งสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะกลมกลืนกัน มีความเก่าแก่ต่อเนื่องมาแต่อดีตจนถึงช่วงเวลาหนึ่ง และมีเรื่องราวสืบต่อกันมาเป็นรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และพัฒนาการของสังคมในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งจะครอบคลุมพื้นที่และขอบเขตกว้างกว่ากลุ่มของสิ่งก่อสร้าง”

ก.

ข.

รูปที่ 7-1 เมืองเก่าลำพูน เห็นคูเมืองและโครงข่ายถนนชัดเจน

ก. มุมมองจากภาพถ่ายทางอากาศ ไม่กำหนดมาตราส่วน

ข. มุมมองจากภาพถ่ายดาวเทียม ไม่กำหนดมาตราส่วน

7.1.2 แนวคิดและหลักการ

แนวคิดหลักในการอนุรักษ์ ได้มีการกำหนดไว้ในยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า พ.ศ. 2548-2552 ดังนี้ “เมืองเก่าหรือเมืองประวัติศาสตร์ เป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ เป็นพื้นที่ที่ควรได้รับการปกป้องรักษาและส่งเสริมให้อัตลักษณ์และคุณลักษณะเฉพาะ (identity and character) ดำรงอยู่ และส่งผลให้เกิดคุณค่าความสำคัญ บุรณภาพและความเป็นของแท้ (integrity and authenticity) แก่พื้นที่ ทั้งในส่วนที่เป็นรูปธรรม (tangible heritage) และส่วนที่เป็นนามธรรม (intangible heritage) ที่มีความสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนและให้ความสำคัญกับความสมดุลของระบบนิเวศ สภาพเศรษฐกิจชุมชน และสภาพความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน”

7.1.3 นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

นโยบายที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ได้ปรากฏในยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า พ.ศ. 2548-2552 ซึ่งมีวิสัยทัศน์ ดังนี้

“เมืองเก่าได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเหมาะสม สามารถดำรงคุณค่าความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติไว้ได้ พร้อมไปกับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เพื่อคงไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศเมือง และประโยชน์สุขของประชาชน”

โดยมียุทธศาสตร์ 3 ประการ ดังนี้

- 1) กำหนดและประกาศพื้นที่เมืองเก่า
- 2) พัฒนากลไกและกระบวนการบริหารจัดการเมืองเก่าอย่างบูรณาการ
- 3) เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า มีหลายฉบับ และหลายลักษณะ และที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรง ได้แก่

1) ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 เป็นระเบียบปฏิบัติที่กำหนดกรอบและโครงสร้างองค์กรในการอนุรักษ์เมืองเก่า เช่น การกำหนดนิยามและความหมายของเมืองเก่า การจัดตั้งและขอบเขตการดำเนินงานความรับผิดชอบของคณะกรรมการ และการจัดตั้งคณะอนุกรรมการที่เกี่ยวข้องทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น

2) พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2525 และ พ.ศ.2535) สามารถกำหนดพื้นที่เมืองเก่าให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์เมืองได้ในกฎกระทรวงผังเมืองรวม หรือกำหนดพื้นที่อนุรักษ์เพื่อดำเนินโครงการต่างๆ โดยประกาศเป็นผังเมืองเฉพาะ ซึ่งต้องออกเป็นพระราชบัญญัติผังเมืองเฉพาะ ดังปรากฏรายละเอียดของการสำรวจเพื่อวางและจัดทำผังเมืองรวมหรือผังเมืองเฉพาะในหมวดที่ 2 การวางและจัดทำผังเมืองรวมในหมวดที่ 3 และการวางและจัดทำผังเมืองเฉพาะในหมวดที่ 5 ซึ่งในมาตรา 28 อนุมาตราที่ 3 ข้อ (ฉ) และ (ข) ได้มีการระบุอย่างชัดเจนถึงสาระสำคัญของแผนผังเมืองหรือแผนผังบริเวณว่าสามารถออกแผนผังกำหนดบริเวณของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่สำคัญของเมืองเก่าได้ ดังนี้

(ฉ) แผนผังแสดงบริเวณที่ตั้งของสถานที่หรือวัตถุที่มีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีที่พึงจะส่งเสริมดำรงรักษาหรือบูรณะ

(ช) แผนผังแสดงบริเวณที่มีทรัพยากรธรรมชาติหรือภูมิประเทศที่งดงามหรือมีคุณค่าในทางธรรมชาติ รวมทั้งต้นไม้เดี่ยวหรือต้นไม้หมู่ที่พึงจะส่งเสริมหรือบำรุงรักษา และในมาตราเดียวกันนี้ในอนุมาตราที่ 5 ได้กำหนดข้อกำหนดที่เป็นประโยชน์ในการอนุรักษ์และพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมของเมืองเก่าในข้อ (ฉ) (ช) และ (ซ) ดังนี้

(ฉ) การส่งเสริมดำรงรักษาหรือบูรณะสถานที่หรือวัตถุที่มีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

(ช) การดำรงรักษาที่โล่ง

(ซ) การส่งเสริมหรือบำรุงรักษาด้านไม้เดี่ยวหรือต้นไม้หมู่

3) พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535) เป็นกฎหมายที่ปกป้องคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่มีประสิทธิภาพที่สุด คือการประกาศเป็นโบราณสถาน รวมทั้งสามารถประกาศเขตที่ดินโบราณสถานได้ตามความในมาตรา 7 วรรคแรกที่ว่า เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณสถานใดๆ ตามที่อธิบดีเห็นสมควรได้ และให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้... และถึงแม้ว่าจะไม่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน แต่หากมีการพิจารณาแล้วว่ามีคุณค่า ถือเป็นโบราณสถานก็ได้รับการคุ้มครองเช่นกัน

4) พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535) ในหลายมาตราท้องถิ่นสามารถประยุกต์ใช้เพื่อออกเป็นเทศบัญญัติหรือกฎหมายท้องถิ่นอื่นๆ เพื่อให้มีการพัฒนาในพื้นที่เมืองเก่าอย่างเหมาะสมได้

5) พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 สามารถออกกฎกระทรวงเพื่อกำหนดให้พื้นที่เมืองเก่าเป็นพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม และมีการควบคุมการพัฒนาได้ ดังปรากฏในมาตรา 43 ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ความว่า ในกรณีที่น่าจะเห็นว่าพื้นที่ใดมีลักษณะเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร หรือมีระบบนิเวศตามธรรมชาติที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นโดยทั่วไป หรือมีระบบนิเวศตามธรรมชาติที่อาจถูกทำลาย หรืออาจได้รับผลกระทบกระเทือนจากกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ได้โดยง่ายหรือเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางธรรมชาติ หรือศิลปกรรมอันควรแก่การอนุรักษ์และพื้นที่นั้นยังมิได้ถูกประกาศ กำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์ให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติมีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนด ให้พื้นที่นั้นเป็นเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งสามารถกำหนดมาตรการคุ้มครองได้ตามมาตรา 44

นอกจากนั้น จังหวัดสามารถออกประกาศจังหวัด เพื่อควบคุมกิจกรรมบางประการที่ไม่เหมาะสมกับพื้นที่เมืองเก่า เช่น ประกาศของจังหวัดน่านที่ห้ามมิให้รถบรรทุกผ่านพื้นที่อนุรักษ์ เป็นต้น

ในส่วนของภาคประชาชน ยังสามารถเสนอให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นออกข้อบัญญัติท้องถิ่นได้ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ซึ่งมีการระบุไว้อย่างชัดเจนในมาตรา 4

ว่า ผู้มีสิทธิเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใดมีจำนวนไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานสภาท้องถิ่น เพื่อดำเนินการให้สภาท้องถิ่นพิจารณาออกข้อบัญญัติท้องถิ่นได้ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเองสามารถออกข้อบัญญัติท้องถิ่นในลักษณะต่างๆ แล้วแต่กรณี อาทิ เทศบัญญัติในกรณีของเทศบาล หรือข้อบังคับตำบลในกรณีขององค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งออกตามความในมาตรา 71 ของพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 ที่ว่า องค์การบริหารส่วนตำบลอาจออกข้อบังคับตำบลเพื่อใช้บังคับในตำบลได้ เท่าที่ไม่ขัดต่อกฎหมายหรืออำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล ในการนี้จะกำหนดค่าธรรมเนียมที่จะเรียกเก็บและกำหนดโทษปรับผู้ฝ่าฝืนด้วยก็ได้ แต่มิให้กำหนดโทษปรับเกิน 500 บาท...

7.1.4 ปัญหาและสาเหตุของปัญหา

เมืองเก่าในกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2 กำลังประสบปัญหาภัยคุกคามจากการพัฒนาและการเสื่อมสภาพของเมืองเก่า ทำให้คุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าถูกทำลายไปมาก ปัญหาที่ประสบอยู่มีดังนี้

- 1) การขุดค้น ทำลาย รื้อถอนแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม
- 2) การสร้างสิ่งก่อสร้างโดยรอบที่ไม่เหมาะสม
- 3) การบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานที่ไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ
- 4) การตัดถนนและพัฒนาสาธารณูปโภค สาธารณูปการที่ทำลายโครงสร้างและบรรยากาศเมืองเก่า

รูปที่ 7-2 การพัฒนาสิ่งก่อสร้างโดยรอบอาคารที่มีคุณค่า เป็นปัญหาที่สำคัญของเมืองเก่า

สาเหตุของปัญหาดังกล่าว มีหลายประเด็นและค่อนข้างมีความซับซ้อน ได้แก่

- 1) การขาดจิตสำนึกและความตระหนักรู้ในคุณค่าของเมืองเก่า ซึ่งทำให้เกิดปัญหาการพัฒนาที่ไม่เหมาะสมและการทำลายมรดกทางวัฒนธรรมในเมืองเก่า
- 2) การขาดการจัดการข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่า
- 3) การขาดการประสานงาน บริหารจัดการที่ดีในการปกป้องรักษาเมืองเก่า โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมือง
- 4) การขาดการสนับสนุนด้านมาตรการทางกฎหมายและระบบแรงจูงใจ

5) การขาดนโยบายสนับสนุนจากทุกภาคส่วน ทั้งนี้ เนื่องมาจากการขาดความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของเมืองเก่า

7.1.5 แนวทางการบริหารจัดการตามหลักการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า

การบริหารจัดการเมืองเก่า มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ องค์การรับผิดชอบ การดำเนินงานแบบบูรณาการ และการจัดหางบประมาณ ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไปในหัวข้อ 4 ในส่วนของหลักการในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า มีพอสรุปได้ ดังนี้

1) รักษาเอกลักษณ์ของเมืองเก่า ทั้งในด้านภูมิทัศน์ โครงสร้างของเมือง อาคารและสิ่งก่อสร้าง วิถีชีวิตของชุมชน รวมทั้งกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยการศึกษาภูมิหลัง ประวัติศาสตร์ และวิเคราะห์คุณค่าของเมืองเก่าตามหลักวิชาการ

2) กำหนดขอบเขตพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาให้ชัดเจน ได้แก่ การกำหนดเขตพื้นที่เมืองเก่าที่ต้องอนุรักษ์ไว้อย่างเคร่งครัด เขตพัฒนาเมืองสมัยใหม่ และพื้นที่กันชนเพื่อให้บริการและลดแรงกดดันจากการพัฒนา

3) การฟื้นฟูอาคาร สิ่งก่อสร้าง ลักษณะภูมิทัศน์ พืชพรรณ และแหล่งธรรมชาติที่เสื่อมโทรมและถูกทำลายไปให้กลับคืนสภาพ

4) การเสริมสร้างองค์ประกอบต่างๆ ของเมืองให้สามารถดำเนินกิจกรรมในสังคมร่วมสมัยได้โดยไม่ทำลายคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม

5) กำหนดกฎเกณฑ์ ระเบียบ กฎหมาย ข้อบังคับ แนวทางการพัฒนาเมือง รวมทั้งมาตรการแรงจูงใจเพื่อให้มีการดำเนินการอนุรักษ์เมืองให้ได้ผล

6) พัฒนาระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการที่ทันสมัย สะดวก และปลอดภัย แต่จะต้องสอดคล้องกับโครงสร้างของเมืองเก่า

7) กำหนดหรือแต่งตั้งคณะกรรมการเมืองเก่าระดับท้องถิ่นเพื่อรับผิดชอบดำเนินงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า

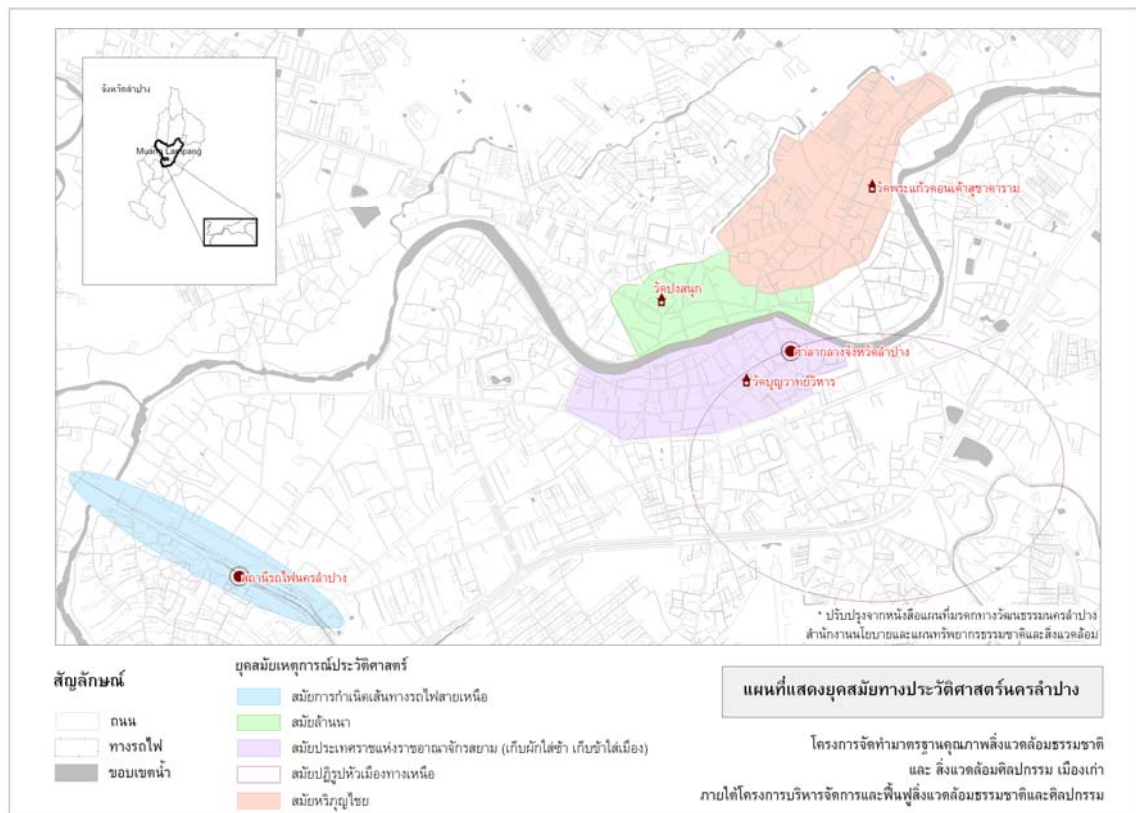
7.2 แนวทางการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและข้อเสนอแนะ

การรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนในเมืองเก่า มีอยู่หลายประการ ทั้งในด้านของรูปแบบอาคารและสิ่งก่อสร้าง โครงสร้าง ระบบถนนของเมือง ลักษณะภูมิทัศน์ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความยั่งยืน จะต้องมีการมีลักษณะที่ประหยัฒพลังงาน และสามารถใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยว แหล่งเรียนรู้ของชุมชนและผู้มาเยือนได้ โดยมีแนวทางดังนี้

1) ศึกษา สำรวจ ระบุ และจัดทำทะเบียนแหล่งที่มีคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมและมรดกทางธรรมชาติ

ก.

ข.

รูปที่ 7-3 การจัดทำทะเบียนและระบบฐานข้อมูลของแหล่งที่มีคุณค่า

- การบันทึกแหล่งมรดกวัฒนธรรมเมืองเก่า
- การศึกษาเพื่อกำหนดพื้นที่ทางประวัติศาสตร์เมืองเก่า

2) รักษา รณรงค์ และส่งเสริมให้มีการปลูกพืชพันธุ์ท้องถิ่นที่ได้มีการศึกษาไว้ พืชพื้นเมือง บางอย่างสามารถใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ ในภาคเหนือมีเป็นจำนวนมาก เช่น ไม้สัก หรือผลไม้พื้นเมือง (กรณีของเมืองลำพูน ได้มีคำกล่าวว่ามีไม้ที่ใดในเมืองลำพูนที่มองไม่เห็นต้นลำไย ซึ่งเป็นกุศโลบายที่ดีในการรักษาต้นไม้พื้นเมือง)

รูปที่ 7-4 การรักษาต้นไม้ใหญ่ในเขตเมืองเก่าแพร่ (รูปซ้าย) และลำปาง (รูปขวา)

3) การรักษาแม่น้ำ คูคลอง ส่วนใหญ่เมืองเก่าในภาคเหนือจะมีถิ่นที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำหรือใกล้แม่น้ำ และมีการขุดคลองหรือคูเมือง การรักษาแม่น้ำคูคลองถือเป็นการรักษาโครงสร้างและองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองด้วย เมืองเก่าหลายเมืองเช่น น่าน ลำพูน ลำปาง และแพร่ ได้มีการริเริ่มในการจัดกิจกรรมรณรงค์รักษาแม่น้ำลำคลอง เมืองเก่าในประเทศญี่ปุ่นหลายเมืองที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ มักจะริเริ่มด้วยการรักษาและฟื้นฟูสภาพแวดล้อมของแม่น้ำลำคลองก่อน

ก.

ข.

รูปที่ 7-5 การรักษาลำน้ำ

ก. ลำน้ำกว๋ง เมืองเก่าลำพูน

ข. เมืองเก่าเกียวโตในประเทศญี่ปุ่น

4) การศึกษาระบบที่ว่าง ที่โล่งในเมืองเก่า (ทางภาคเหนือเรียกที่ว่างขนาดใหญ่กว่า ช่วง) ที่ว่างที่โล่งมีประโยชน์หลายประการในเมืองเก่า ได้แก่ ช่วยฟอกอากาศ รักษาระบบนิเวศ ส่งเสริมให้เกิดมุมมองที่งดงาม ใช้เป็นที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชนในเมือง เป็นต้น ควรมีการศึกษาระบบและความสัมพันธ์ของที่ว่างขนาดต่างๆ ในเมืองเก่า เช่น ที่ว่างในชุมชน ในวัด ที่ว่างระดับเมือง รวมทั้งสวนสาธารณะ ลานกิจกรรม ซึ่งควร

มีการบันทึกและมีมาตรการรักษาที่ว่างไว้ เช่น การประกาศตำแหน่งที่ว่างที่โล่ง สวนสาธารณะ ว่างในผังที่ว่างเพื่อนันทนาการในผังเมืองรวม ที่ว่างบางแห่ง สามารถใช้เป็นตลาดนัด หรือจัดกิจกรรม เทศกาล ในบางฤดูกาล ซึ่งจะสร้างบรรยากาศให้กับเมืองเก่าได้เป็นอย่างดี

5) การศึกษาและอนุรักษ์รูปแบบอาคารที่มีคุณค่า อาคารที่สำรวจแล้วว่ามีคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม ควรได้มีการศึกษาถึงลักษณะ วิธีการก่อสร้าง เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการบูรณะ ซ่อมแซม ซึ่งต้องผนวกกับการมีช่างฝีมือและวัสดุดั้งเดิม สำหรับเมืองเก่าในภาคเหนือไม่ค่อยมีปัญหาในเรื่องช่างฝีมือและวัสดุนัก แต่ควรได้มีการสืบทอดและมีมาตรการในการรับประกันให้ช่างฝีมือสามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วย

ก.

ข.

รูปที่ 7-6 การอนุรักษ์บ้านเก่า

ก. บ้านวงศ์บุรี เมืองเก่าแพร่

ข. บ้านแสนัก เมืองเก่าลำปาง

6) การวางแผนระบบถนน สาธารณูปโภค สาธารณูปการ ในเขตเมืองเก่า โดยการพัฒนาถนน ควรให้ความสำคัญกับโครงข่ายถนนเดิม ไม่ควรตัดถนนใหม่หรือขยายถนนในเขตเมืองเก่า และควรส่งเสริมให้มีการปรับผิวถนนเดิมที่อยู่ในพื้นที่ที่มีอาคารที่มีคุณค่าตั้งอยู่ให้อยู่ในสภาพที่สามารถใช้งานได้ทุกฤดูกาล หรือปิดการใช้งานชั่วคราวหรือถาวรให้เป็นถนนคนเดินเพื่อลดการใช้รถยนต์และสนับสนุนการเดินชมเมือง

ในส่วนของสาธารณูปโภค โดยเฉพาะระบบระบายน้ำ การป้องกันน้ำท่วม ควรพิจารณาถึงระบบคูน้ำและคันดิน กำแพงเมืองของเดิม โดยออกแบบเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการป้องกันน้ำท่วมในสภาพของการรักษาโครงสร้างเดิมไว้ ไม่ควรออกแบบระบบป้องกันน้ำท่วมทั้งระบบใหม่ เนื่องจากจะเป็นการทำลายโครงสร้างของเมืองเก่า ส่วนสายไฟฟ้า สายโทรศัพท์ มักมีข้อเสนอแนะให้นำลงใต้ดิน แต่ยังไม่มีการดำเนินการ แม้ในประเทศที่มีรายได้สูงอย่างญี่ปุ่นก็ไม่ได้มีการนำสายไฟฟ้าลงใต้ดินในเขตเมืองเก่า เนื่องจากต้องใช้งบประมาณสูงมาก ดังนั้นจึงควรพิจารณาความเหมาะสมทั้งด้านความสวยงามและประหยัดโดยการปักเสาพาดสายให้มีความเป็นระเบียบ ไม่บดบังภูมิทัศน์โบราณสถาน ลดจำนวนเสาไฟฟ้าให้น้อยที่สุด และการคำนึงถึงมุมมองเพื่อรักษาบรรยากาศของเมืองเก่าด้วย

ก.

ข.

รูปที่ 7-7 การจัดการสาธารณูปโภคของเมืองเก่า

ก. การใช้คูเมืองเดิมเป็นส่วนหนึ่งของระบบป้องกันน้ำท่วม

ข. เมืองเก่าในประเทศญี่ปุ่นส่วนใหญ่ไม่ได้นำสายไฟฟ้าลงใต้ดิน

7) การรักษาและพัฒนาองค์ประกอบหลักของเมืองเก่า ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ กำแพงเมือง ประตูเมือง ใหัพยายามรักษาวัสดุ ขนาด และการศึกษาลักษณะรูปแบบของการสร้างคูเมือง กำแพงเมือง ประตูเมืองให้ชัดเจน และรักษาสภาพความเป็นของดั้งเดิมให้มากที่สุด ปัจจุบันพบว่าส่วนใหญ่มีการก่อสร้างกำแพงและประตูเมืองขึ้นใหม่ โดยมีได้ศึกษาประวัติความเป็นมาของเดิมว่าเป็นอย่างไร โดยไม่ได้คำนึงถึง “ความเป็นของแท้” ของเมืองเก่า บางเมืองได้ถม ปิดกั้น เปลี่ยนแปลงรูปแบบคูเมือง กำแพงเมืองจนหมดสภาพ ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาหาหลักฐานรูปแบบโครงสร้าง และมีกระบวนการที่ได้มาซึ่งข้อมูลดีในลักษณะการก่อสร้าง รูปแบบ และวัสดุขององค์ประกอบหลักของเมืองเก่าดังกล่าวอย่างละเอียด

ก.

ข.

รูปที่ 7-8 การรักษาองค์ประกอบหลักของเมืองเก่า

ก. การรักษารูปแบบกำแพงเมืองเดิม เมืองเก่าแพร่

ข. การสร้างกำแพงและประตูเมืองขึ้นมาใหม่โดยมิได้ศึกษา

รูปแบบเดิม ทำให้ขาดความเป็นของแท้

8) การส่งเสริมกิจกรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่น กิจกรรมและวิถีชีวิตเป็นมรดกที่จับต้องไม่ได้ (intangible heritage) หมายถึง ประเพณี อาหาร ลักษณะการแต่งกาย ภาษา เทศกาล จิตใจความเชื่อ และ

อุตสาหกรรมท้องถิ่น ซึ่งจะต้องมีการบูรณาการกันอย่างเป็นระบบและต้องอาศัยความรู้จากประชาชนและนักวิชาการในท้องถิ่น รวมทั้งต้องมีการค้นคว้า เผยแพร่ และสืบทอดอย่างต่อเนื่อง เช่น จัดพิมพ์เป็นเอกสาร หรือสื่อสิ่งพิมพ์งานเทศกาลต่างๆ ซึ่งจะได้ประโยชน์ทางอ้อมด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วย

ก.

ข.

รูปที่ 7-9 การส่งเสริมกิจกรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่น

ก. การจัดทำเอกสารเผยแพร่วิถีชีวิตในเมืองเก่าลำพูน

ข. การจัดงานเทศกาลเมืองเก่าในญี่ปุ่น

7.3 การฟื้นฟูชุมชนและเมือง

ปัจจุบันชุมชนที่อยู่ในเมืองเก่าส่วนใหญ่มีสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากอิทธิพลของการพัฒนาสมัยใหม่ ทั้งนี้รวมถึงงานสถาปัตยกรรม ผังบริเวณ ภูมิทัศน์โดยรอบ เส้นทางสัญจรทางบกและทางน้ำ อุปกรณ์ประดับถนน ที่หมายตา และ ลานกิจกรรม ดังนั้นในการฟื้นฟูชุมชนให้มีความยั่งยืน มีแนวทางดังนี้

1) การสร้างฐานการดำเนินงานโดยชุมชน

เมืองเก่าในภาคเหนือชุมชนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ล้อมรอบวัด ดังนั้นการฟื้นฟูชุมชนจะต้องดำเนินการไปพร้อมกับวัด รวมทั้งการประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งจะเป็นแหล่งทุนที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่า มีแนวทางดังนี้

- สร้างเครือข่ายชุมชนในเมืองโดยมีผู้นำที่เข้มแข็ง เช่น ในเมืองเก่าลำพูน มีชุมชนชัยมงคล อยู่ในละแวกของวัดชัยมงคล ชุมชนนี้สร้างเครือข่ายในระดับชุมชนในเมืองเก่ากับอีก 16 ชุมชน มีกิจกรรมร่วมกันหลายกิจกรรม เช่น การให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมือง การสอนคอมพิวเตอร์ให้ผู้สูงอายุได้รับข่าวสารข้อมูลแบบทันสมัยได้

- จัดตั้งศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมในชุมชน เช่น กรณีเมืองลำพูน มีการประสานงานกับเทศบาลจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนเมืองในเขตชุมชนชัยมงคล

- อนุรักษ์อาคารที่มีความสำคัญโดยการสนับสนุนของชุมชนและเทศบาล

ก.

ข.

รูปที่ 7-10 การสร้างฐานการดำเนินงานโดยชุมชน

- ก. พิพิธภัณฑสถานชุมชนเมืองในชุมชนชัยมงคล เมืองเก่าลำพูน เป็นการนำอาคารอนุรักษณ์มาปรับปรุง
- ข. เครือข่ายชุมชนเมืองแพร่ (ร้านแก้ววรรณ)

2) ช่างฝีมือและวัสดุก่อสร้าง

ช่างฝีมือ ช่างก่อสร้าง หรือที่เรียก สล่า ในภาคเหนือ เป็นผู้ที่มีความสำคัญยิ่งต่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่า ช่างฝีมือเป็นผู้ที่ต้องใช้ทักษะและความรู้ด้านช่างในการบูรณะซ่อมแซมอาคารและสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าในเมืองเก่า ทักษะและความรู้ดังกล่าวถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน แต่เป็นมรดกที่จับต้องไม่ได้ (intangible heritage) ดังนั้นนอกจากมีช่างฝีมือแล้ว ควรมีการสืบทอดฝีมือช่างไว้ด้วย ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการให้ช่างฝีมือสามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยการมีงานบูรณะซ่อมแซมอยู่เสมอ เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับช่างและครอบครัว ในการนี้ จำเป็นที่จะต้องมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ ดังนี้

- การจัดหาช่างฝีมือรุ่นเก่า หรือช่างพื้นบ้าน
- การบันทึกและจัดทำทะเบียนช่างฝีมือ
- การสืบทอดช่างฝีมือในท้องถิ่น โดยการบันทึก สำนิต ฝึกอบรม หรือการกำหนดให้เป็นหลักสูตรในสถาบันการศึกษาที่เหมาะสม เช่น อาชีวศึกษา การศึกษานอกโรงเรียน หรือโรงเรียนฝึกอาชีพต่างๆ รวมทั้งในอนาคตอาจเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียนสถาปัตยกรรมด้วย
- การรับรองฝีมือช่างโดยหน่วยงานของรัฐ เช่น กรมศิลปากร
- การรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งสมาคมหรือกลุ่มช่างฝีมือทุกแขนง
- การกำหนดให้งานบูรณะ ต้องดำเนินการโดยช่างฝีมือท้องถิ่นที่ผ่านการอบรมและมีใบรับรองแล้ว

ก.

ข.

รูปที่ 7-11 วัดปงสนุก ในชุมชนปงสนุก เมืองเก่าลำปาง

- ก. ลวดลายประดับที่ส่วยงามบนสถาปัตยกรรมในภาคเหนือ
- ข. การแกะสลักลวดลายดังกล่าวต้องใช้ช่างฝีมือที่มีความชำนาญ

ตัวอย่างของการฝึกอบรมช่างฝีมือที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ภาคเหนือ ได้แก่โครงการ Cultural Survival and Revival in the Buddhist Sangha เป็นโครงการที่ยูเนสโกได้จัดขึ้นเพื่อถวายเป็นการบูรณะซ่อมแซมงานพุทธศิลป์ของภาคเหนือแก่พระสังฆาธิการที่จังหวัดน่าน และทางภาคใต้ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช อย่างไรก็ตาม ในการจัดโครงการฝึกอบรมให้กับช่างฝีมือที่บูรณะซ่อมแซมอาคารที่ไม่ใช่อาคารทางพุทธศาสนา ก็ยังไม่มี การดำเนินการที่ชัดเจนแต่อย่างใด

ส่วนในเรื่องของวัสดุก่อสร้างนั้น โบราณสถานและอาคารอันควรอนุรักษ์ในเมืองเก่าโดยส่วนใหญ่ใช้ไม้เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง ไม้จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการซ่อมแซมโบราณสถานในอนาคต ซึ่งไม้ที่ใช้ในการก่อสร้างอาคารในแต่ละภูมิภาคจะแตกต่างกันไป อาทิ ไม้สัก (*Tectona grandis* Linn.f.) ยางนา (*Dipterocarpus alatus* Roxb.) ตะเคียนทอง (*Hopea odorata* Roxb.) ไม้รัง (*Shorea siamensis* Miq.) ไม้ประดู่ (*Pterocarpus macrocarpus* Kurz syn. *P.pavifolius* Pierre) ไม้พะยูน (*Dalbergia cochinchinensis* Pierre) ไม้ชิงชัน (*Dalbergia oliveri* gamble) ไม้แดง (*Xylia xylocarpa* Taub var. *kerrii* Nielson) ไม้มะค่าโมง (*Azalia xylocarpa* Craib) ไม้หลุมพอง (*Intsia palembanica* Mig.) ไม้สะเดา (*Azadirachta indica* A.Juss. var. *Siamensis* Valetton) ไม้เลื้อย (*Melia azedarach* Linn.) ฯลฯ

ดังนั้นการเตรียมพื้นที่เพื่อปลูกสร้างสวนป่า สำหรับนำไม้มาใช้ในการซ่อมแซมอาคารอันควรอนุรักษ์ในเมืองเก่าจึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็น ซึ่งนอกจากจะลดปัญหาการขาดแคลนวัสดุแล้ว สวนปายังเป็นพื้นที่สีเขียวสำหรับเมือง ที่สามารถใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ลดปัญหาภาวะโลกร้อน และช่วยเสริมสร้างภูมิทัศน์ให้แก่อำเภออีกด้วย ทั้งนี้แนวคิดดังกล่าวได้มีการปฏิบัติอย่างกว้างขวาง อาทิ ในเมืองเก่าของประเทศญี่ปุ่น

ในการเตรียมพื้นที่สำหรับปลูกสร้างสวนปานั้น อาจใช้วิธีการปลูกสร้างเป็นสวนป่าไม่ผสมผสานกันหลายๆ ชนิด โดยไม่จำเป็นต้องเป็นพื้นที่ที่มีขนาดใหญ่มากนัก เพราะในแต่ละชนิดจะมีระยะปลูกที่เหมาะสมในการเจริญเติบโตได้ดีที่แตกต่างกัน อาทิ ไม้สัก ระยะปลูกที่เหมาะสมจะเป็น 3 x 3 เมตร ซึ่งในพื้นที่ 1 ไร่ สามารถ

ปลูกไม้สักได้ถึง 178 ต้น หรือที่ระยะปลูก 4 x 2 เมตร (200 ต้นต่อไร่) หรือยางนา ที่มีระยะปลูกที่เหมาะสมเป็น 4 x 4 เมตร ทั้งนี้ระยะปลูกที่เหมาะสมของพันธุ์ไม้ป่าปรากฏในตารางที่ 7-1 แล้ว

ตารางที่ 7-1 ระยะปลูกที่เหมาะสมสำหรับพันธุ์ไม้ป่าบางชนิด

ลำดับที่	ชนิดพันธุ์ไม้	ระยะปลูกที่เหมาะสม (เมตร)
1.	ไม้สัก (<i>Tectona grandis</i> Linn.f.)	3 x 3 หรือ 4 x 2
2.	ยางนา (<i>Dipterocarpus alatus</i> Roxb.)	4 x 4
3.	ตะเคียนทอง (<i>Hopea odorata</i> Roxb.)	4 x 4
4.	ไม้รัง (<i>Shorea siamensis</i> Miq.)	3 x 4
5.	ไม้ประดู่ (<i>Pterocarpus macrocarpus</i> Kurz syn. <i>P.pavifolius</i> Pierre)	2 x 4 หรือ 4 x 4
6.	ไม้พะยุง (<i>Dalbergia cochinchinensis</i> Pierre)	2 x 2 หรือ 2 x 3
7.	ไม้ชิงชัน (<i>Dalbergia oliveri</i> gamble)	2 x 8 หรือ 4 x 4
8.	ไม้แดง (<i>Xylia xylocarpa</i> Taub var. <i>kerrii</i> Nielson)	2 x 4 หรือ 4 x 4 หรือ 2 x 8
9.	ไม้มะค่าโมง (<i>Azalia xylocarpa</i> Craib)	4 x 4
10.	ไม้สะเดา (<i>Azadirachta indica</i> A.Juss. var. <i>Siamensis</i> Valetton)	2 x 2 หรือ 4 x 4
11.	ไม้เลื้อย (<i>Melia azedarach</i> Linn.)	3 x 3 หรือ 4 x 4

ที่มา: ปรับปรุงจาก สำนักส่งเสริมการปลูกป่า (2536)

จากตารางที่ 7.1 จะเห็นได้ว่าการปลูกสร้างสวนป่าไม่จำเป็นต้องใช้พื้นที่มากนัก ระยะปลูกที่เหมาะสมจะช่วยให้ต้นไม้มีการเจริญเติบโตที่ดี และมีลำต้นเปลา (ตรง) เมื่อนำมาแปรรูปจะได้ปริมาตรไม้ใช้สอยสูง และมีคุณภาพดี ทั้งนี้ในส่วนของการดูแลส่วนใหญ่จะเป็นภาระหนักเฉพาะในเรื่องของการกำจัดวัชพืชในช่วงที่กล้าไม้ยังไม่สูงพ้นจากระดับความสูงของวัชพืชนั้น โดยส่วนใหญ่จะใช้ระยะเวลาประมาณ 1 ปี ดังเช่นในกรณีของไม้สัก ในช่วงปีแรกที่อาจสูงได้ถึง 3-4 เมตร และในเวลาต่อมาการดูแลจะน้อยลงเหลือเพียงการระวังไฟโดยทำแนวกันไฟ และตัดสาขายาระยะตามช่วงเวลาที่เหมาะสมเท่านั้น ทั้งนี้ในระยะเวลาประมาณ 20 ปี ก็สามารถให้ไม้ดังกล่าวได้ ดังเช่นกรณีของไม้สักอายุ 20 ปี จะมีความสูงเฉลี่ยอยู่ในช่วง 8.30-28.80 เมตร และมีเส้นผ่านศูนย์กลางที่ระดับความสูงเพียงอก 10.95-24.48 เซนติเมตร ขึ้นอยู่กับพื้นที่ในการปลูก เป็นต้น (สำนักส่งเสริมการปลูกป่า, 2536)

3) การกำหนดแนวทางการพัฒนาอาคาร และองค์ประกอบต่างๆ ของเมือง

ในการอนุรักษ์เมืองเก่า ไม่เพียงแต่อาคาร สิ่งก่อสร้าง และองค์ประกอบที่มีคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมเท่านั้นที่จะต้องปกป้องรักษาบรรยากาศโดยรวมทั้งหมดของเมืองเก่า จะต้องควบคุมการพัฒนาให้เหมาะสมด้วย ทั้งนี้ เพื่อป้องกันปัญหาการทำลายทัศนียภาพที่ดีของเมือง ดังนั้น จึงควรกำหนดแนวทางการพัฒนาอาคารและองค์ประกอบต่างๆ ของเมือง เพื่อให้สอดคล้องกับบรรยากาศของเมืองเก่าแต่ละเมือง ทั้งที่มีลักษณะเฉพาะและรูปแบบที่แตกต่างกันในภาพรวม ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

- ความสูงอาคาร (เพื่อมิให้บังหรือข่มอาคารสำคัญ)
- ขนาดของอาคาร (เพื่อให้เมืองมีขนาดส่วนที่เหมาะสม)
- อัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดิน (เพื่อให้มีความหนาแน่นเหมาะสม)
- อัตราส่วนพื้นที่ว่างต่อพื้นที่ปกคลุมอาคาร (เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี)
- การใช้วัสดุ ผนัง พื้น หลังคา (เพื่อให้เกิดความกลมกลืนทางสายตา)
- การกำหนดจังหวะ ช่องเปิด ประตู หน้าต่าง (เพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง)
- รูปแบบอาคาร (เพื่อให้เกิดความกลมกลืน)
- รูปทรง และ/หรือ ความลาดชันของหลังคา (เพื่อให้เกิดความกลมกลืน)
- ระยะร่น (เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและความเป็นระเบียบ)
- ป้ายโฆษณา ป้ายประกาศต่างๆ (เพื่อลดการบังและมิให้ข่มอาคาร)

ก.

ข.

รูปที่ 7-12 การกำหนดแนวทางการพัฒนาและองค์ประกอบของเมืองเก่าในประเทศญี่ปุ่น

- ก. การกำหนดวัสดุ ขนาด และสีของอาคารทำให้เกิด ความกลมกลืนแม้ว่าอาคารมีรูปแบบต่างกัน
- ข. การควบคุมความสูง และความลาดชันหลังคา จะทำให้อาคารไม่บังกัน เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย

นอกจากนั้น ในการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ระบบสาธารณูปการของเมือง ควรคำนึงถึงการออกแบบอุปกรณ์ระดับถนน การจัดพื้นที่ว่าง ลานกิจกรรม หรือการรักษาที่หมายตา (land mark) ได้แก่ พระเจดีย์ ปราสาท หรือสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าและมีขนาดใหญ่โดดเด่นภายในเขตวัด หรือในเขตโบราณสถานเป็นสำคัญด้วย

ก.

ข.

รูปที่ 7-13 ที่หมายตาของเมืองเก่า

- ก. องค์พระธาตุหริภุญชัย ที่หมายตาของเมืองลำพูน
ข. พระเจดีย์วัดปงสนุก เมืองเก่าลำปาง

7.4 ข้อบังคับ ระเบียบ กฎหมายท้องถิ่นและมาตรการจูงใจ

สิ่งที่เป็นอุปสรรคมากที่สุดในการดำเนินการด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในประเทศไทย ได้แก่ มาตรการในการนำไปสู่การปฏิบัติ ได้แก่กฎหมายและแรงจูงใจ โดยทั่วไปเท่าที่มีการปฏิบัติในระดับสากล การดำเนินการอนุรักษ์เมืองเก่าให้สัมฤทธิ์ผล จะต้องมียุทธศาสตร์ (tools) ที่จะนำมาใช้ ซึ่งเครื่องมือดังกล่าวสามารถแบ่งได้เป็น 5 แนวทาง เรียงตามลำดับความยาก-ง่าย ดังนี้

1) การครอบครองกรรมสิทธิ์โดยรัฐ

หมายถึงการที่รัฐเวนคืนหรือซื้อทรัพย์สินที่มีคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ของรัฐ แนวทางนี้สามารถทำได้ค่อนข้างจำกัด เฉพาะในส่วนที่เป็นทรัพย์สินที่มีความสำคัญมากในระดับประเทศเท่านั้น เนื่องจากต้องใช้งบประมาณสูงทั้งในการเวนคืนหรือซื้อเพื่อให้ได้กรรมสิทธิ์ และยังต้องใช้งบประมาณในการบูรณะ และบำรุงรักษาในระยะยาว ในบางประเทศการครอบครองกรรมสิทธิ์อาจไม่ได้ดำเนินการโดยภาครัฐเพียงอย่างเดียว แต่ใช้วิธีจัดตั้งองค์กรพิเศษซึ่งไม่ได้มาจากรัฐ แต่เป็นการรวมตัวของบุคคลหรือองค์กร ซึ่งรัฐอำนวยความสะดวกให้ซื้อและดำเนินการเกี่ยวกับทรัพย์สินที่มีคุณค่าได้โดยมีการยกเว้นภาษีเนื่องจากการช่วยรัฐในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม องค์กรดังกล่าวไม่จำเป็นต้องใช้งบประมาณของรัฐ แต่มีเงินทุนหมุนเวียนจากการดำเนินกิจการและค่าสมาชิก ส่วนใหญ่จะดำเนินการในลักษณะเป็นกองทุน เรียกว่า กองทุนแห่งชาติ (national trust) เพื่อการอนุรักษ์ มีการดำเนินการอย่างเข้มแข็งในประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น

2) การออกกฎหมาย

เครื่องมือที่มีความเข้มข้นน้อยกว่าการครอบครองกรรมสิทธิ์ การออกกฎหมายเพื่อใช้เป็นข้อบังคับเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นมาก เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมถือเป็นทรัพยากรที่ไม่สามารถสร้างทดแทนขึ้นมาใหม่ จึงต้องมีการใช้มาตรการเพื่อบังคับให้มีการดำเนินการที่รักษาคูณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของอาคารหรือทรัพย์สินไว้

การใช้กฎหมายข้อบังคับ สามารถแบ่งออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ กลุ่มแรกคือข้อบังคับแบบเข้มงวด (hard regulation) และข้อบังคับแบบอ่อน (soft regulation)

ก. การบังคับแบบเข้มงวด (hard regulation) หมายถึงการใช้บังคับที่ออกเป็นกฎหมายซึ่งโดยมากมีบทลงโทษหากมีการฝ่าฝืน แบ่งได้เป็น 4 ประเภทย่อย ได้แก่

(1) **การสงวนรักษาสีงก่อสร้างที่มีคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม** ซึ่งหมายถึงการรักษาสภาพให้คงอยู่โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงทรัพย์สินนั้น กรณีของประเทศไทยได้แก่การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากร ซึ่งเป็นอำนาจของรัฐบาลกลาง แต่ในหลายประเทศ การประกาศขึ้นทะเบียนสามารถดำเนินการได้ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

(2) **การกำหนดประโยชน์ใช้สอย (function) หรือการใช้ประโยชน์ (use)** ในอาคารหรือสิ่งก่อสร้าง เป็นกฎหมายที่อนุญาตหรือไม่อนุญาตให้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ของมรดกทางวัฒนธรรมได้ หากอนุญาตให้มีการใช้ประโยชน์ที่เปลี่ยนไปจากเดิม อาจต้องมีการปรับสภาพทางกายภาพด้วย ในประเทศไทยมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องโดยตรงคือพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พระราชบัญญัติการผังเมือง ซึ่งทำได้ทั้งในผังเมืองรวมและผังเมืองเฉพาะ

(3) **การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน** ทั้งในกรณีของอาคารหรือสิ่งก่อสร้างสำคัญที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม (heritage building) และพื้นที่โดยรอบ (precincts) การใช้บังคับดังกล่าวโดยมากจะประกาศโดยใช้มาตรการทางผังเมือง ที่จำกัดทั้งขนาดและรูปร่างของอาคารอื่นที่ไม่ได้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม แต่มีผลต่อสภาพโดยรอบที่อาจทำลายคุณค่าของมรดกนั้น ในประเทศไทยอาจใช้ พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2525 และ พ.ศ. 2535 โดยเป็นข้อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินผนวกกับการควบคุมความสูง ระบายน้ำ และอัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นดินในผังเมืองรวม หรืออาจใช้ช่องทางการประกาศให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมโดยพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

(4) **การใช้อำนาจในขั้นตอนของการตัดสินใจว่าจะดำเนินการอนุรักษ์อย่างไร (decision making)** ยกตัวอย่างเช่นการตัดสินใจว่า อาคารประวัติศาสตร์หลังนี้ควรให้มีการเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยได้หรือไม่ กระบวนการของการตัดสินใจอาจทำได้โดยใช้การประเมินจากผู้เชี่ยวชาญ (expert assessment) การปรึกษาหารือในชุมชน (community consultation) การมีคณะกรรมการพิจารณาอย่างเป็นทางการ (official review) หรือการตัดสินใจพิจารณาแต่ละกรณี หรือการใช้อำนาจดุลพินิจ (discretionary power) ในประเทศไทยนั้น กรณีของโบราณสถานที่ยื่นทะเบียนแล้ว กรมศิลปากรได้แต่งตั้งคณะกรรมการระดับชาติขึ้นมา เรียกว่า “คณะกรรมการวิชาการเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน” มีอำนาจหน้าที่พิจารณาให้ความเห็นและคำแนะนำในการอนุญาตหรือไม่อนุญาตในการดำเนินการเกี่ยวกับโบราณสถาน การให้ความเห็นเกี่ยวกับการประกาศขึ้นทะเบียน การกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานที่จะขึ้นทะเบียน เป็นต้น ถือว่าเป็นคณะกรรมการอย่างเป็นทางการ ในส่วนของพื้นที่อนุรักษ์เมืองเก่า ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ถือเป็นคณะกรรมการอย่างเป็นทางการเช่นเดียวกัน นอกจากนั้น ในระดับจังหวัด แต่ละจังหวัดที่มีเมืองเก่าอาจตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าระดับเมืองขึ้น เพื่อพิจารณาโครงการพัฒนาต่างๆ ในเขตอนุรักษ์เมืองเก่าซึ่งอาจประกาศให้เป็นเขตอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หรือประกาศโดยใช้ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีก็ได้

ข. การบังคับแบบอ่อน (soft regulation) คือการกำหนดเงื่อนไขผ่านการทำข้อตกลงในรูปแบบของสนธิสัญญา (Treaties) อนุสัญญา (Convention) กฎบัตรหรือธรรมนูญ (Charters) แนวทาง (Guidelines) ข้อปฏิบัติ (Code of practice) หรืออื่น ๆ ที่มักไม่มีบทลงโทษหากมีการละเมิด ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ กฎบัตรเวนิซ (Venice Charter) และกฎบัตรนานาชาติอื่น รวมทั้งแนวทางการพัฒนาอาคารที่จัดทำโดยเทศบาลหรือชุมชน

3) แรงจูงใจ

แรงจูงใจ (incentive) เป็นมาตรการที่ภาครัฐในหลายประเทศใช้ในการสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ซึ่งมาตรการแรงจูงใจก็ใช้กันมากในด้านการพัฒนาเมืองด้วย เช่น การให้โบนัสในรูปแบบของการเพิ่มพื้นที่อาคารแก่นักพัฒนาหากมีการสละพื้นที่บางส่วนให้กับสาธารณะหรือในลักษณะอื่น ๆ ก็มี ซึ่งเหตุผลของการที่รัฐต้องใช้มาตรการแรงจูงใจสำหรับการอนุรักษ์คือ

- รัฐมีความประสงค์จะใช้ทรัพยากรจากแหล่งอื่นนอกจากทุนของรัฐ หรือการใช้อำนาจบังคับตามกฎหมายในการสนับสนุนการอนุรักษ์
- รัฐจะต้องลดแรงกดดันที่มีผลต่อการทำลายมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งรวมถึงแรงกดดันที่มาจากตัวเอง เช่น การกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เอื้อต่อการพัฒนามาก จนต้องมีมาตรการเพื่อให้มีการอนุรักษ์มากขึ้นโดยมีข้อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์
- รัฐต้องการที่จะแทรกแซงกลไกตลาดในกระบวนการพัฒนาของภาคเอกชน ซึ่งเป็นกลไกระหว่างการอนุรักษ์กับการพัฒนาใหม่
- รัฐต้องการที่จะชดเชยเจ้าของอาคารที่อาจมีภาระจากการอนุรักษ์อาคารของตนซึ่งขาดการสนับสนุนจากทางอื่น

แรงจูงใจที่รัฐให้แก่เอกชนอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ แรงจูงใจโดยตรง (direct incentive) และแรงจูงใจทางอ้อม (indirect incentive)

ก. แรงจูงใจโดยตรง (direct incentive) ได้แก่การให้เงินสนับสนุนโดยตรงแก่เจ้าของทรัพย์สินที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม การให้เงินสนับสนุนนี้มีพื้นฐานมาจากการที่รัฐได้ประกาศคุ้มครองทรัพย์สินที่มีคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นของเอกชน และหากรัฐไม่สามารถซื้อคืนได้ ก็จะต้องมีกลไกในการช่วยเหลือในการบำรุงรักษาเพื่อมิให้เสื่อมสลายลงไป โดยผู้เป็นเจ้าของจะต้องมีการใช้ในการใช้จ่ายเพื่อการนี้ ซึ่งการที่รัฐจะให้การสนับสนุนได้นั้น ทรัพย์สินนั้นจะต้องได้รับการรับรองหรือประกาศจากภาครัฐก่อน นั่นคือการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน (หรือบางประเทศมีหลายระดับ ทั้งขึ้นทะเบียนและขึ้นบัญชี) ดังนั้น การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน หรือการขึ้นบัญชี มิได้มีผลแค่เพียงแจ้งให้ทราบว่าอาคารหรือสิ่งก่อสร้างมีความสำคัญเท่านั้น แต่ยังมียกของกฎหมายด้วยว่า อาคารหรือสิ่งก่อสร้างนั้น เป็นสมบัติของสาธารณะ ดังนั้น สาธารณะซึ่งรัฐเป็นผู้ควบคุมทรัพยากรการบริหารจัดการ จะต้องให้ความช่วยเหลือด้วย แม้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมนั้น จะเป็นทรัพย์สินของใครก็ตาม

การให้เงินสนับสนุนนี้ อาจเป็นการให้แบบให้เปล่า (grants) หรือเป็นการสมทบ (matching grant) ซึ่งประเทศในยุโรปหลายประเทศได้มีมาตรการนี้มานานแล้ว เช่น ในอังกฤษ มีมาตั้งแต่ ค.ศ. 1953 นอกจากนั้นยังมีในสวิตเซอร์แลนด์ เนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส ออสเตรีย หรือแม้กระทั่งในโปแลนด์ก่อนการ

เปลี่ยนแปลงการปกครอง ในโปแลนด์นั้น รัฐจะให้เงินสมทบร้อยละ 30 แก่เจ้าของเอกชนในการบูรณะอาคารที่ได้มีการประกาศขึ้นทะเบียน

การให้เงินสนับสนุนและเงินสมทบนี้ มีความหลากหลายมาก ทั้งวัตถุประสงค์ของการให้ (เช่น เพื่อบูรณะ หรือแค่ช่วยบำรุงรักษาเท่านั้น) การกำหนดผู้ที่จะรับมอบ รูปแบบของการตัดสินใจ (เช่น ใช้มาตรฐานเดียว หรือมีคณะกรรมการตัดสินใจ) แต่ละประเทศหรือแต่ละท้องถิ่นจะมีลักษณะรูปแบบของตนเอง

ในประเทศไทย ยังไม่เคยมีการกำหนดแรงจูงใจในลักษณะการให้ความช่วยเหลือหรือเงินสมทบส่วนใหญ่ที่ฝ่ายรัฐมักจะอ้างคือ ไม่เคยมีปรากฏว่ารัฐให้เงินช่วยเหลือภาคเอกชนในการซ่อมแซมอาคาร ในเรื่องนี้ควรมีการทำความเข้าใจว่า แม้อาคารจะเป็นของเอกชน แต่หากมีคุณค่าเชิงมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งในความหมายปัจจุบันคือมีคุณค่าต่อมวลมนุษย์ ไม่ใช่เฉพาะเจ้าของอาคาร ดังนั้น เจ้าของอาคารจึงไม่น่าจะรับภาระในการซ่อมแซมแต่เพียงผู้เดียว อย่างไรก็ตาม ในบางประเทศจะมีการกำหนดให้เจ้าของที่ได้รับเงินช่วยเหลือ จะต้องเปิดอาคารให้สาธารณะเข้าชมเป็นการตอบแทนด้วย ในช่วงเวลาที่สมควร

ข. แรงจูงใจทางอ้อม (indirect incentive) หมายถึงการที่รัฐไม่ได้มอบเงินให้เอกชนเพื่อบูรณะหรือบำรุงรักษาโดยตรง แต่ใช้มาตรการอื่น ๆ เพื่อให้เจ้าของอาคารหันมาใช้ทางเลือกต่าง ๆ ในการจัดการกับอาคารที่มีคุณค่าของตน แรงจูงใจทางอ้อมนี้ส่วนใหญ่อยู่ในรูปของการให้สิทธิพิเศษทางภาษี ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือภาษีเงินได้ กับภาษีโรงเรือนและที่ดิน

(1) การลดภาษีเงินได้ (income tax reduction) การลดภาษีเงินได้เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์เป็นมาตรการที่รัฐบาลหลายประเทศได้ใช้ เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส ออสเตรเลีย และเยอรมนี เป็นต้น ในเรื่องนี้ รัฐอาจลดภาษีเงินได้ให้แก่บุคคลเอกชนผู้ครอบครองมรดกทางวัฒนธรรมในรูปของการทดแทนค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษา (cost of maintenance) หรือแม้แต่การลดภาษีเพื่อทดแทนการไม่พัฒนาอาคารนั้นให้เป็นรูปแบบอื่น (cost of keeping property intact) นอกจากนี้ ในบางประเทศยังลดภาษีเงินได้ให้กับบริษัทเอกชนที่ได้เข้ามาช่วยอนุรักษ์โบราณสถานหรือมรดกทางวัฒนธรรม ในประเทศไทยก็ได้ใช้วิธีนี้บ้างในรูปของเงินบริจาคที่นำไปลดภาษีได้ แต่ไม่ได้มีการระบุอย่างชัดเจนว่าหากบริษัทเอกชนใดช่วยเหลือในการอนุรักษ์แล้ว จะได้ลดภาษีเหมือนในต่างประเทศ

(2) การลดภาษีโรงเรือนและที่ดิน (property tax reduction) ในประเทศที่มีการซื้อขายเปลี่ยนแปลงมืออสังหาริมทรัพย์บ่อยครั้งและมีการกำหนดอัตราภาษีโรงเรือนและที่ดินสูง การนำมาตรการแรงจูงใจด้านภาษีโรงเรือนและที่ดินทำให้มีผลในการสนับสนุนการอนุรักษ์ค่อนข้างมาก โดยรัฐอาจทำได้สองทาง ทางแรกคือการกำหนดราคาประเมินคงที่สำหรับอาคารอนุรักษ์ในขณะที่พื้นที่โดยรอบมีการขึ้นราคาประเมินทุกปี ทำให้เจ้าของที่เป็นอาคารอนุรักษ์ไม่ต้องเสียภาษีโรงเรือนและที่ดินเพิ่ม จะได้นำเงินที่เหลือมาบำรุงรักษาอาคารได้ หรืออีกทางหนึ่งคือรัฐกำหนดอัตราภาษีที่ต่ำกว่าทรัพย์สินที่มีการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรม การใช้มาตรการนี้กับประเทศไทยยังไม่น่าจะเหมาะสมเท่าใดนัก เนื่องจากอัตราภาษีโรงเรือนและที่ดินต่ำ อีกทั้งการจัดเก็บยังไม่มีประสิทธิภาพดีพอที่จะครอบคลุมอาคารและที่ดินทุกแปลง ซึ่งหากมีการปรับปรุงด้านนี้แล้วก็อาจจะนำมาใช้ได้

4) การเปลี่ยน/โอนสิทธิในการพัฒนาทรัพย์สิน

การพิจารณาเรื่องสิทธิในการพัฒนาทรัพย์สิน ได้กลายมาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการแทรกแซงของรัฐในเรื่องการอนุรักษ์ เนื่องจากทรัพย์สินที่รัฐกำหนดให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ทำให้เจ้าของที่เป็นเอกชนถูกจำกัดสิทธิในทรัพย์สินนั้น นอกจากสิทธิในการพัฒนาแล้ว ยังมีการควบคุมทำให้เจ้าของต้องบูรณะและบำรุงรักษาทรัพย์สินนั้นไม่ให้เสื่อมคุณค่า เมื่อเป็นดังนี้ ในหลายประเทศจึงต้องมีแรงจูงใจดังได้กล่าวไว้ข้างต้น โดยรัฐเป็นผู้จ่ายทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่หากรัฐไม่ต้องการเป็นผู้จ่าย รัฐก็มีหนทางในการใช้กลไกในการกำหนดสิทธิในทรัพย์สินได้อีกทางหนึ่ง มาตรการที่มีการใช้กันแพร่หลายที่สุด ได้แก่ การโอนสิทธิการพัฒนา (Development Rights Transfer หรือบางแห่งใช้ Transferable Development Rights - TDR) และอีกมาตรการหนึ่ง คือการผ่อนภาระในการดูแลรักษาทางด้านหน้าอาคาร (Facade easement)

การผ่อนภาระในการดูแลรักษาทางด้านหน้าอาคาร (Facade easement) คือการที่เจ้าของอาคารที่มีรูปทางด้านหน้าอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมไม่สามารถบำรุงรักษาไว้ได้ จึงโอนหรือขายให้กับรัฐเฉพาะในส่วนนี้เพื่อให้รัฐดูแล แต่ส่วนอื่นเช่นเนื้อที่ภายในอาคารเจ้าของยังมีสิทธิในการอยู่อาศัยและพัฒนาได้ อย่างไรก็ตามวิธีการนี้รัฐยังคงต้องเสียงบประมาณในการซื้อหรือรับโอนอยู่ดี

การโอนสิทธิการพัฒนา มีหลักการที่อาจอธิบายได้อย่างง่ายคือการที่เจ้าของอาคารที่มีคุณค่าถูกจำกัดสิทธิการพัฒนาอาคารของตน ทำให้เกิดข้อเสียเปรียบเมื่อเทียบกับอาคารอื่นๆ ที่ไม่ได้มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นสิทธิการพัฒนาดังกล่าว หากมีการโอนหรือขายให้กับอาคารอื่น ก็จะลดแรงกดดันในเรื่องความไม่เท่าเทียมในการพัฒนาได้ ด้วยหลักการดังกล่าวทำให้ในหลายเมืองมีการใช้เครื่องมือนี้ในการสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ โดยเฉพาะบางเมืองในอเมริกาและแคนาดา อย่างไรก็ตามในหลักการดูเหมือนจะเป็นเรื่องง่าย แต่ในทางปฏิบัติจริงแล้วเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนมาก เช่น จะใช้วิธีอะไรในการประเมินสิทธิการพัฒนาให้มีค่าเป็นตัวเงิน หรือวิธีการซื้อขายสิทธิการพัฒนา ดังนั้น สิ่งที่รัฐจะต้องจัดเตรียมสำหรับการใช้เครื่องมือนี้คือ

ก) การกำหนดเขตแดนของการพัฒนา (เช่น ในรูปของอัตราส่วนระหว่างพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่แปลงที่ดิน (Floor Area Ratio: FAR) หากค่า FAR ยิ่งน้อยจะส่งผลดีเนื่องจากจะทำให้มีความหนาแน่นต่ำ แต่อย่างไรก็ตามการกำหนดจะขึ้นกับความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ ดังเช่นในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีการกำหนด FAR ไว้เป็น 4 ซึ่งในพื้นที่อื่นอาจกำหนดให้น้อยลงกว่านั้นได้) ทั้งบริเวณที่อนุรักษ์กับบริเวณที่ให้พัฒนาได้ เพื่อให้พื้นที่ที่พัฒนาได้มาขอซื้อหรือรับโอนสิทธิเพิ่มเติม

ข) การกำหนดวิธีการซื้อหรือโอนสิทธิ เช่น ใช้เงิน หรือข้อผูกมัดอื่น ๆ

ค) การกำหนดตัวกลางในการเจรจาและกำหนดข้อแลกเปลี่ยน เช่น ธนาคารเพื่อการโอนสิทธิ ฯลฯ

การโอนสิทธิการพัฒนาเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน รัฐจะต้องมีความพร้อมมาก แม้ว่าในหลักการจะดูเหมือนว่ามีความยุติธรรม แต่ในทางปฏิบัติแล้วค่อนข้างยาก ดังนั้น โดยส่วนใหญ่ในหลายประเทศจะไม่สามารถดำเนินการได้ ในกรณีของประเทศไทย การสร้างกฎเกณฑ์เขตแดนการพัฒนาพื้นฐานในผังเมืองรวมทั่วทั้งบริเวณในรูปของ FAR (ยกเว้นในพื้นที่กรุงเทพมหานครตามผังเมืองรวมฉบับปรับปรุงครั้งที่ 2) ยังไม่มี ดังนั้นในการทำให้เกิดความต้องการการพัฒนาที่เพิ่มมากขึ้น จึงไม่อาจเกิดขึ้นได้เนื่องจากไม่ได้มีการกำหนดเขตแดนการพัฒนา

พัฒนา นอกจากนั้น การกำหนดเขตการพัฒนาในพื้นที่ผังเมืองรวมในกรุงเทพมหานคร ยังได้กำหนดให้พัฒนาได้มาก (มี FAR สูง) ภาคเอกชนจึงไม่มีความต้องการในการพัฒนาเพิ่มแต่อย่างใดเนื่องจากเขตการพัฒนาที่มีอยู่ก็สูงพออยู่แล้ว

5) การให้ข้อมูลข่าวสาร

การให้ข้อมูลข่าวสารเป็นเครื่องมือระดับอ่อนที่สุดที่รัฐแทรกแซงในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ การให้ข้อมูลข่าวสารอาจแบ่งได้ดังนี้

ก) การระบุและบันทึก (Identification and documentation) โดยนัยหมายถึงการขึ้นทะเบียน (registration) หรือขึ้นบัญชี (listing) มรดกทางวัฒนธรรม ในทางสากล การขึ้นทะเบียนหรือขึ้นบัญชีถือว่าสิ่งหรือทรัพย์สินนั้นจะต้องมีการปกป้องคุ้มครองและดูแลเป็นพิเศษ ซึ่งในหลายพื้นที่ การขึ้นทะเบียนหรือขึ้นบัญชีจะทำให้เจ้าของที่เป็นเอกชนมีสิทธิที่จะขอรับการสนับสนุนการช่วยเหลือ (แต่ประเทศไทยไม่มี)

ข) การรับรองว่ามีความสำคัญ (Validation) หมายถึงนอกจากการระบุแหล่งแล้ว การขึ้นบัญชีหรือขึ้นทะเบียนยังระบุด้วยว่าพื้นที่ดังกล่าวมีความสำคัญทางวัฒนธรรม

ค) การยอมรับ (Recognition) การให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม ถือเป็นลักษณะหนึ่งของการยอมรับในความสำคัญนั้น

ง) การส่งเสริม สนับสนุน (Promotion) ในหลายประเทศการขึ้นทะเบียนหรือขึ้นบัญชีไม่ใช่แค่เพียงการบอกว่าสำคัญหรือการยอมรับเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์จากความสำคัญนั้น เช่น การกำหนดให้มีวันอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม (ของไทยได้แก่วันอนุรักษ์มรดกไทย) และได้มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์และแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ในยุโรปในทศวรรษที่ 1980s ได้มีการกำหนดให้มีปีแห่งมรดกของยุโรป (European Heritage Year) ซึ่งทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในด้านการอนุรักษ์อย่างมากทั้งในด้านวิชาการและการนำมาปฏิบัติ

จ) คู่มือเทคนิคการอนุรักษ์ (Preservation and maintenance technique) ได้แก่ การจัดทำและเผยแพร่เทคนิควิธีการอนุรักษ์ผ่านทางคู่มือ วิธีการสงวนรักษาและดูแลอาคารประวัติศาสตร์ที่เป็นที่นิยมทำกันมากในประเทศตะวันตก และที่มีการจัดทำกันอย่างชัดเจนคือในประเทศสิงคโปร์ คู่มือดังกล่าวมีความสำคัญมาก เนื่องจากในหลายประเทศได้ใช้ควบคู่ไปกับการขอใช้สิทธิในการของบประมาณช่วยเหลือจากรัฐ

ฉ) ความร่วมมือ (Coordination) เนื่องจากในการอนุรักษ์ จำเป็นที่จะต้องอาศัยกลุ่มคนหลายกลุ่มทั้งภาครัฐและเอกชน การมีเอกสารและข้อมูลที่ชัดเจนจะมีประโยชน์มากในการดำเนินการร่วมกัน ซึ่งเริ่มด้วยการกำหนดนโยบายด้านการอนุรักษ์จากภาครัฐ ลงมาจนถึงกฎหมายและข้อกำหนดต่างๆ ซึ่งทุกฝ่ายจะต้องทราบเพื่อการดำเนินการ

ช) การให้การศึกษา (Education) การให้การศึกษาในด้านการอนุรักษ์มีรูปแบบที่หลากหลาย ตั้งแต่การจัดทำเอกสารเผยแพร่ การให้ทุนจัดสัมมนา การให้งบประมาณจัดตั้งเครือข่ายอนุรักษ์ หรือแม้กระทั่งการจัดโครงการสาธิต การจัดทำหุ่นจำลอง หรือต้นแบบการพัฒนา ส่วนใหญ่การดำเนินการในลักษณะนี้มักใช้งบประมาณจากรัฐหรือองค์กรเอกชนที่ไม่หวังผลกำไร หรือกองทุนทั้งในและต่างประเทศ

ซ) การโน้มน้าว (Persuasion หรือ Exhortation) หมายถึงการที่รัฐเป็นฝ่ายรุก (proactive) ในการดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการต่อสู้กับความต้องการการพัฒนาโครงการที่มีการดำเนินการระดับโลกคือการขึ้นบัญชีมรดกโลกที่อยู่ในภาวะอันตราย (World Heritage in Danger) ซึ่งในการนี้ ยูเนสโกได้กำหนดกลยุทธ์ในการสนับสนุนการอนุรักษ์และการให้แรงจูงใจที่เหมาะสมด้วย

บทบาทของข้อมูลข่าวสาร มีความสำคัญมาก และมีความจำเป็นยิ่งต่อการอนุรักษ์เมืองเก่า แม้ว่าจะเป็นเครื่องมือที่เข้มข้นน้อยที่สุด แต่ก็มีความเกี่ยวข้องกับเครื่องมืออื่นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายข้อบังคับ

7.5 ข้อเสนอแนะรูปแบบบริหารจัดการนำไปสู่การปฏิบัติ

ข้อเสนอแนะรูปแบบการบริหารจัดการที่เหมาะสมกับพื้นที่เมืองเก่าในภาคเหนือ มีดังนี้

1) การจัดตั้งองค์กรหรือผู้รับผิดชอบในพื้นที่เมืองเก่า

ในระดับประเทศมีการจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาและอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ซึ่งคณะกรรมการนี้สามารถแต่งตั้งคณะกรรมการที่เกี่ยวข้องได้ โดยแต่ละจังหวัดที่มีเมืองเก่าสามารถมีคณะกรรมการพัฒนาและอนุรักษ์เมืองเก่าในจังหวัดได้ คณะกรรมการฯ ระดับจังหวัดนี้ หากมีการประสานงานและการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ ก็สามารถจะเป็นองค์กรหลักในระดับจังหวัดที่มีการดำเนินงานด้านเมืองเก่าได้อย่างดี เช่น จังหวัดน่าน มีคณะกรรมการพัฒนาและอนุรักษ์เมืองเก่าน่าน มีระเบียบในการจัดตั้งสำนักงาน มีการประชุมอย่างน้อยเดือนละครั้ง โดยนอกจากจะมีหน้าที่ในการประสานงานและดำเนินการต่างๆ แล้ว ยังทำหน้าที่ในการกลั่นกรองโครงการพัฒนาต่างๆ ที่จะมีผลต่อเมืองเก่า

นอกจากคณะกรรมการระดับจังหวัดแล้ว ท้องถิ่น เช่น เทศบาลอาจจัดตั้งคณะกรรมการหรือคณะทำงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่าได้ เช่น จังหวัดลำปาง มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์และมีคณะทำงานที่เกี่ยวข้องที่มาจากส่วนต่างๆ

ประเด็นของคณะทำงานหรือคณะกรรมการที่รับผิดชอบเกี่ยวกับเมืองเก่าไม่ได้อยู่ที่การมีหรือไม่ มีการแต่งตั้งผู้รับผิดชอบแต่เพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่ว่าผู้รับผิดชอบคณะทำงานนั้นมีความตั้งใจจริงในการทำงานมากน้อยเพียงใด ซึ่งปัจจัยที่จะทำให้การดำเนินงานมีความสำเร็จ คือการบูรณาการในการทำงาน และการทำงานด้วย “ใจ”

2) แผนการอนุรักษ์และการบูรณาการในการดำเนินการ

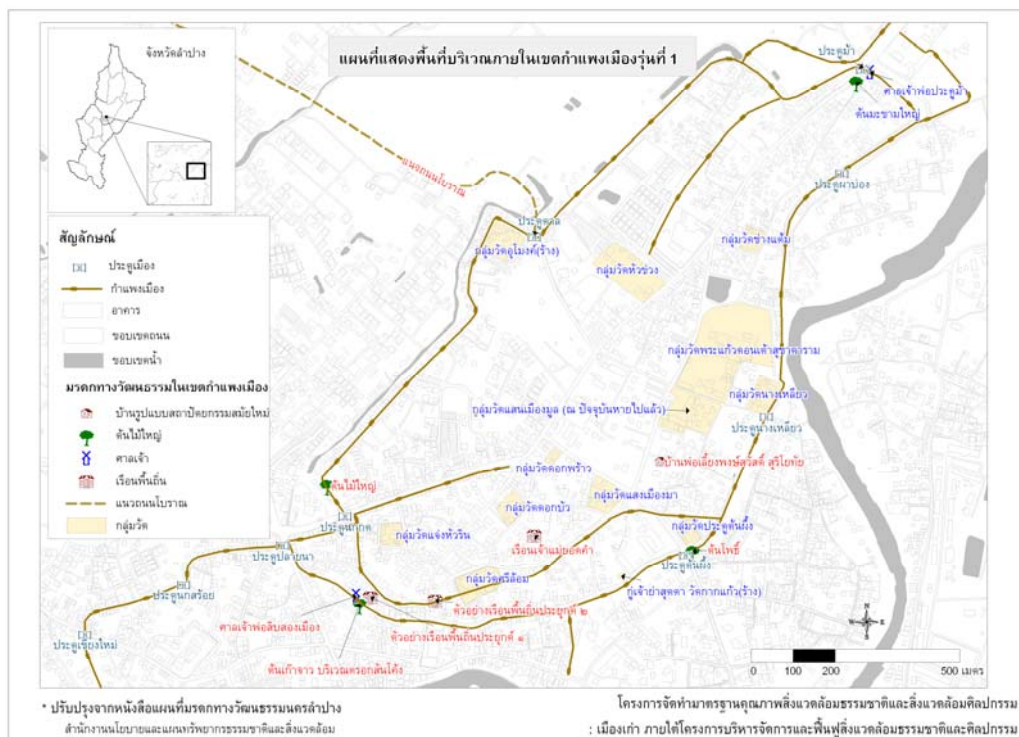
การบูรณาการในที่นี้ หมายถึงการทำงานโดยมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน แต่ผู้ทำงานมาจากหลายหน่วยหลายองค์กร ซึ่งแต่ละฝ่ายจะมีทรัพยากรและข้อจำกัดต่างกัน การทำงานร่วมกันหมายถึงใช้ทรัพยากรร่วมกันเพื่อลดความซ้ำซ้อน รวมทั้งพยายามลดอุปสรรคของแต่ละฝ่ายให้ได้มากที่สุด การบูรณาการที่ดีจะต้องมีแผน ในกรณีของเมืองเก่า โดยมากจะเป็นแผนอนุรักษ์ หรือแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า หรือในบางแห่งอาจมีแผนยุทธศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าโดยเฉพาะ แผนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าที่ดี จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ครอบคลุมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเข้าใจและสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการได้

องค์ประกอบของแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่านั้น ควรมีอย่างน้อยดังนี้

- ความเป็นมาของโครงการ ความจำเป็นที่ต้องมีแผน
- กรอบแนวคิดด้านการอนุรักษ์และพัฒนา
- สภาพปัจจุบัน แนวโน้มการพัฒนา และปัญหาที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์
- การอธิบายประวัติศาสตร์ วิวัฒนาการ และความเป็นมา
- การประเมิน วิเคราะห์ และระบุคุณค่าความสำคัญของเมืองเก่า
- การบันทึกแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่
- การกำหนดพื้นที่กันชน พื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่พัฒนา
- การกำหนดแนวทางการพัฒนาและบูรณะมรดกทางวัฒนธรรม
- มาตรการควบคุมการพัฒนา เช่น กำหนดความสูง รูปแบบ
- แผนงานและโครงการระดับต่าง ๆ รวมทั้งงบประมาณ

นอกจากการมีแผนด้านเมืองเก่าแล้ว แผนการพัฒนาอื่น ๆ ควรสอดคล้องกันด้วยในลักษณะบูรณาการ มิฉะนั้น แผนที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่าจะดำเนินการให้สำเร็จได้ยาก การบูรณาการ มีหลายมิติ ดังนี้

- การบูรณาการด้วยข้อมูล ได้แก่ การนำฐานข้อมูลแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม มาผนวกกับฐานข้อมูลของท้องถิ่น โดยเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการระบุแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่มีคุณค่า ควรผนวกไว้กับแผนการพัฒนาอื่นๆ เพื่อให้ทุกฝ่ายได้ใช้เป็นข้อมูลร่วมกัน แนวทางที่เป็นไปได้ คือการนำฐานข้อมูลที่ได้จากการทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่า (atlas) ที่รวบรวมข้อมูลแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม มาเป็นชั้นข้อมูลในระบบข้อมูลสารสนเทศของหน่วยงานท้องถิ่นนั้น เช่น แผนที่ภาษี แผนที่ผังเมืองรวม

รูปที่ 7-14 ตัวอย่างฐานข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ที่ได้นำข้อมูลแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมมาผนวก (พื้นที่เมืองเก่าลำปาง บริเวณในเขตกำแพงเมือง)

- การบูรณาการด้วยวัตถุประสงค์ การระบุวัตถุประสงค์ด้านการอนุรักษ์เมืองไว้ในแผนพัฒนาที่เกี่ยวข้องต่างๆ โดยในระดับจังหวัด ในจังหวัดที่มีเมืองเก่าตั้งอยู่ ควรกำหนดวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งไว้ในแผนยุทธศาสตร์หรือแผนพัฒนาจังหวัดด้วยว่า จะส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าอย่างพอเพียง นอกจากนั้น ควรกำหนดเป็นวัตถุประสงค์ในผังเมืองรวมด้วยเช่นกัน ในระดับท้องถิ่นควรกำหนดเป็นวัตถุประสงค์ในแผนพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ของเทศบาล หรือขององค์การบริหารส่วนตำบล ทั้งนี้เพื่อให้มีแผนงานและโครงการรองรับ

- การบูรณาการด้วยองค์กร หมายถึงการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือผู้มีส่วนได้เสียจากโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า จะต้องเข้ามามีส่วนในการกำหนดปัญหา วัตถุประสงค์ และเข้าร่วมดำเนินการ โดยอาจแบ่งเป็น

ก) การบูรณาการแนวตั้ง ได้แก่การกำหนดหน่วยงานหรือคณะกรรมการรับผิดชอบลดหลั่นตามอำนาจหน้าที่ เช่น ระดับจังหวัดจะมีคณะกรรมการพัฒนาและอนุรักษ์เมืองเก่า ในส่วนของเทศบาลอาจมีคณะกรรมการหรือคณะทำงานด้านเมืองเก่า

ข) การบูรณาการแนวนอน หมายถึงการสร้างเครือข่ายของผู้มีส่วนได้เสีย เช่น เครือข่ายชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองเก่า เครือข่ายหน่วยงานราชการ เครือข่ายองค์กรเอกชน และเครือข่ายสิ่งแวดล้อมต่างๆ ซึ่งผู้แทนจากเครือข่ายดังกล่าวควรจะได้เข้ามาเป็นกรรมการในคณะกรรมการหรือคณะทำงานด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าที่จัดตั้งขึ้น

3) การจัดสรรงบประมาณ

การจัดสรรงบประมาณในการดำเนินการเกี่ยวกับเมืองเก่า หากมีการบูรณาการที่ดีแล้ว อาจไม่ใช่ปัญหาที่สำคัญมากนัก เพราะได้มีการประสานประโยชน์ ประสานทรัพยากรระหว่างหน่วยงานต่างๆ แต่ในประเทศไทยอาจทำในลักษณะดังกล่าวได้ยาก เนื่องจากไม่ค่อยมีการประสานประโยชน์ร่วมกัน แต่ในบางกรณีสำหรับพื้นที่ที่ไม่มีรายได้กับงบประมาณมากนัก เช่น โดยเฉพาะเมืองเก่าในจังหวัดที่ไม่ได้เป็นจังหวัดใหญ่หรือจังหวัดสำคัญ อาจต้องใช้งบประมาณที่มีการจัดสรรเป็นพิเศษจากรัฐบาลกลาง

อย่างไรก็ตามการนำมาตราฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่า ไปใช้ในการประเมินผลการดำเนินงานของเมืองเก่าแต่ละแห่ง จะช่วยให้สามารถมองเห็นข้อบกพร่องในการดำเนินการ ซึ่งแนวทางในการแก้ไขข้อบกพร่องเหล่านั้น สามารถประยุกต์ใช้จากกรอบแนวทางปฏิบัติที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ได้

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมศิลปากร. 2532. เอกสารกองโบราณคดี หมายเลข 1/2532 ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี. บริษัทวิทยุพัฒน จำกัด: กรุงเทพมหานคร.
- ชาติ ชัยเดชสุริยะ และ มานิตย์ จุมปา. 2541. รัฐธรรมนูญของเรา. สถาบันกฎหมายอาญา, โรงพิมพ์เดือนตุลา ครั้งที่ 3.
- นิจ ธิญชีระนันท์. 2520. การอนุรักษ์ธรรมชาติและศิลปกรรมในเมือง. ข่าวสารสำนักผังเมือง. 33/2520 หน้า 26-29.
- ประสงค์ เอี่ยมอนันต์. 2550. การพัฒนาเมือง/ชุมชนเมืองในแนวอนุรักษ์. เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า ภายใต้โครงการบริหารจัดการและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. หน้า 1-31.
- ศูนย์นิติศาสตร์. 2541. คู่มือประชาชน. กฎหมายองค์การบริหารส่วนตำบล. โครงการเผยแพร่วิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: กรุงเทพมหานคร
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแพร่ โรงเรียนนาวิรัตน์. 2535. ข้อมูลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดแพร่. โรงเรียนนาวิรัตน์: จังหวัดแพร่.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2549. แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม. บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งเอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน): กรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2542. รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาสำรวจกำหนดแนวทางอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าลำปาง. สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม: กรุงเทพมหานคร
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2547. รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการแนวทางการจัดทำแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ. สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: กรุงเทพมหานคร
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2548. ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม. โครงการความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยและเดนมาร์กด้านการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2548. รายงานฉบับสมบูรณ์แผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าน่าน. บริษัท ชินครอนกรุ๊ป จำกัด และบริษัท มรดกโลก จำกัด: กรุงเทพมหานคร

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2548. รายงานขั้นสุดท้ายโครงการศึกษาสำรวจและจัดทำบัญชีรายชื่อมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าทั่วประเทศ เมืองสำคัญอันดับ 1 (ภาคเหนือตอนบน-ภาคเหนือตอนล่าง). ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร: กรุงเทพมหานคร

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2548. แผนที่ชุมชนเมืองเก่าบ้าน. กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม: กรุงเทพมหานคร.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2548. แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมนครลำปาง. กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม: กรุงเทพมหานคร.

สำนักส่งเสริมการปลูกป่า. 2536. การปลูกป่าไม้. กรมป่าไม้: กรุงเทพมหานคร.

ภาษาอังกฤษ

Cleere, Henry (ed.). 1983. Approaches to the Archaeological Heritage: A Comparative Study of World Cultural Resource Management Systems. Cambridge: Cambridge University Press.

Cohen, Nahoum. 1999. Urban Conservation. Cambridge: The MIT Press.

Eiam-anant, Prasong. 1997. Guidelines on Conservation of Northern Vernacular Houses paper no 019 presented in International Conference on Conservation and Revitalization of Vernacular Architecture, May, Bangkok.

Feilden, M. Bernard & Jokilehto, Jukka. 1993. Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites, Rome: ICCROM.

Feilden, M. Bernard & Jokilehto, Jukka. 1997. Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites. Rome: ICCROM.

Feilden, B. M. & Jokilehto, J. 1998. Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites. second edition. Rome: ICCROM/UNESCO/ICOMOS.

Goakes, J. Robert. 1987. How to Design the Aesthetics of Townscape, Australia: Boolarong Publications.

Holliday, John, C. 1973. British City Centre Planning in Holliday (ed.) City Centre Development: A Strategy of British City Centre Planning and Case Studies of Five City Centres, London: Charles Knight and Co.

ICOMOS. 1987. Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (Washington Charter).

Lynch, Kevin. 1981. A Theory of Good City Form. Cambridge: The MIT Press.

- Lynch, Kevin. 1960. The Image of the City. Cambridge: The MIT Press.
- Manley, Sandra and Guise, Richard. 1998. Conservation in the Built Environment in Greed, C. and Roberts, M. (eds.). Introducing Urban Design. Essex: Longman. pp. 64-86.
- Punter, John. 1999. Design Guidelines in American Cities. Liverpool: Liverpool University Press.
- Schuster, Mark, J., Monchaux, J. and Riley, II. C. A. (eds.). 1997. Preserving the Built Heritage: Tools for Implementation Salzburg seminar, Hanover and London: University Press of New England.
- Spreiregen, Paul, D. 1965. Urban Design: The Architecture of Town and Cities. New York: McGraw Hill.
- Stovel, Herb. 1998. Risk Preparedness: A management Manual for World Cultural Heritage. Rome: ICCROM.
- Stovel, Herb. 2002. Approaches to Managing Urban Transformation for Historic Cities in Lung, David (ed.) The Conservation of Urban Heritage: Macao Vision. Macao S.A.R.: Instituto Cultural. pp. 103-120.
- Swigielski, W. Konrad. Leicester in Holliday, J. C. (ed.), 1973. City Centre Development: A Study of British City Centre Planning and Case Studies of Five English City Centres. London: Charles Knight.
- Tunnard, Christopher. 1978. The United States: Federal Funds for Rescue. The Conservation of Cities. Paris: UNESCO, pp. 90-110.

Internet

- <http://www.dpt.go.th/sub-web/itdb/history/prae.doc>
- <http://www.geocities.com/lumphrum/history.html>
- <http://www.lampang.go.th/lamp.html>
- <http://olphistory.blogspot.com>
- <http://www.PointAsia.com>
- http://www.sri.cmu.ac.th/~lamphun_envi/modules.php?name=Content&pa=list_pages_categories&cida=1
- <http://www.tv5.co.th/service/mod/heritage/nation/oldcity/nan4.htm>
- <http://www.tv5.co.th/service/mod/heritage/nation/oldcity/nan5.htm>
- <http://www.tv5.co.th/service/mod/heritage/nation/oldcity/nan6.htm>

รายชื่อผู้เข้าร่วมสัมมนาครั้งที่ 1

โครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า

ภายใต้โครงการบริหารจัดการและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม

วันศุกร์ที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2550 ณ ห้องจันทา โรงแรมเวียงลคอร จังหวัดลำปาง

ลำดับ	ชื่อ	หน่วยงาน	เบอร์โทร
1	นายวาทัญญู ณ ถลาง	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6584
2	นายประสงค์ เอี่ยมอนันต์	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6584
3	นายบุญญวัฒน์ ทิพทัส	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6584
4	นายมานิตย์ ศิริวรรณ	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6584
5	นางรัชติ ศรีประพัทธ์	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6584
6	นายปราโมทย์ นิลถนอม	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6584
7	นางสุกัลยา ปัทมะจักร์	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6584
8	นางสาวนิรมล มณีคำ	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6584
9	นางกิตติมา ยืนเจริญ	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6584
10	นางสาวสิริวรรณ สุโฬาร	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6584
11	นายเจริญสุข ชุมศรี	รองผู้ว่าราชการจังหวัดลำปาง จังหวัดลำปาง	
12	นายวิสิทธิ์ ตันศิริ	สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดลำปาง	054-323-041
13	นายธีระวัฒน์ ว่องไว	สำนักงานที่ดินจังหวัดลำปาง	089-853-2151
14	นางวิไลลักษณ์ กันธิยะ	ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 5 ลำปาง	054-226-739
15	พ.ต.ท.สุภาพ เหล่มน้ำชัย	ตำรวจภูธรจังหวัดลำปาง	054-217-241
16	ว่าที่ รต.ยงยุทธ เรืองภักทรกุล	สำนักงานธนารักษ์พื้นที่ลำปาง	054-265-062
17	นายไพบุลย์ อาภาพรรณเจด	สำนักงานธนารักษ์พื้นที่ลำปาง	054-265-062
18	นางวรรณ ฟูสติ	ศูนย์การท่องเที่ยวกีฬาและนันทนาการจังหวัดลำปาง	054-226-919
19	นางสาวรุ่งลาวัลย์ จันทร์ยอด	ศูนย์การท่องเที่ยวกีฬาและนันทนาการจังหวัดลำปาง	054-312254
20	นางสาวรัตนพร กิตติกาศ	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดลำปาง	081-783-9250
21	นายมนัสพร เดชะวงศ์	สำนักงานเกษตรจังหวัดลำปาง	054-356-678-9
22	นายศุภชัย พินิจสุวรรณ	สำนักชลประทานที่ 2	081-288-4284
23	นายเทอดทูล คล้ายขยาย	สำนักชลประทานที่ 2	081-998-1264
24	นายสมบัติ เทียนชัย	สำนักชลประทานที่ 2	054-217-186 ต่อ 241
25	นายยอดชาย เจริญเดชพนา	สำนักชลประทานที่ 2	054-231-077
26	นางอำนวยการ ศิลปะโอสถ	สำนักงานจัดรูปที่ดินจังหวัดลำปาง	054-222-910
27	นายจรพันธ์ เคลือบคนโท	แขวงกาทางลำปาง	054-228-246
28	นางเครือวัลย์ ยอดดี	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง	054-228-763
29	นายชัย ปองเสงี่ยม	สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำปาง เขต 1	054-335-068-9 ต่อ21
30	นายเกษ สันเทพ	สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด	054-227-527-9
31	นายพจน์ วิจารณภรณ์	สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดลำปาง	054-224-561

ลำดับ	ชื่อ	หน่วยงาน	เบอร์โทร
32	นายศิริจันทร์ เทพศิลา	สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เพื่อการศึกษา จ.ลำปาง	054-356-675
33	นายจำลอง กล้าจริง	สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดลำปาง	054-218-382
34	นายศิริรัตน์ แก้วบุญเรือง	สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดลำปาง	054-218-382
35	รองประธานสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด	องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำปาง	054-226-810 ต่อ 112
36	นายวรงค์ ยศเรืองศรี	องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำปาง	054-322-874
37	นายไพรัช ศรีพานิช	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
38	นายวสันต์ สุวรรณวงศ์	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
39	นายปิยะพงศ์ สุนันธมัลย์	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
40	นายวุฒิกกร พิจอมบุตร	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
41	นายมานพ อุดมหมอ	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
42	นายวิรัตน์ ไชยสุทธิ	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
43	นายเผ่าชัย เทพยศ	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
44	นายโชติ กฤษณ์มร	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
45	นายชาลี ใจเร็ว	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
46	นายสิทธิพงศ์ ตระกูลอินทร์	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
47	นายทวีศักดิ์ หาญธนพงศ์	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
48	นายชูลิทธิ กุลประโยชน์	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
49	นายศราวุธ แสงขัติ	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
50	นายวันชัย เรืองวิไลรัตน์	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
51	นายสำเนา สดใส	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
52	นายบรรณศาสตร์ สุขตระกูล	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
53	นายสุรเชษฐ์ สารพล	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
54	นายศิริวัฒน์ เรืองใจ	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
55	นายวัฒนา วรรณโวหาร	สำนักงานการช่าง เทศบาลนครลำปาง	054-219-211-7
56	นายสุชาติ จันดีวงศ์	สำนักงานเทศบาลเมืองเขลางค์	054-225-967
57	นางสุกานดา เอมะสุวรรณ	เทศบาลตำบลพิชัย	054-334-615 ต่อ 32
58	นายกีน มะโนพันธ์	องค์การบริหารส่วนตำบลต้นธงชัย	054-358-273 ต่อ 1181
59	นายประกิจ ชุมสิทธิ์	องค์การบริหารส่วนตำบลต้นธงชัย	054-358-273 ต่อ 1182
60	ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งฝาย	องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งฝาย	054-358-693
61	นายกฤษณ์ อินคำเชื้อ	องค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย	054-315-742
62	ร.ต.พิทักษ์ เทพฝัน	องค์การบริหารส่วนตำบลบุญนาครพัฒนา	054-247-020 ต่อ 14
63	นายนิรันดร์ เหลือสม	องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเอื้อม	054-225-870
64	นายพิน มณีวรรณ	องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเป้า	089-851-6191
65	นายประสพโชค มหากาญจน์	การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคจังหวัดลำปาง	089-374-1495
66	นายถนอม ตีอกันทะ	การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคจังหวัดลำปาง	081-746-9743
67	คุณยงลักษณ์ กาญจนฤกษ์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง	054-268-707
68	ผศ.อาชัญ นักสอน	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง	054-268-707

โครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า

ภายใต้การบริหารจัดการและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม

ลำดับ	ชื่อ	หน่วยงาน	เบอร์โทร
69	อาจารย์ศรีชนา เจริญเนตร	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง	054-268-707
70	อาจารย์รัชฎา ปัญสงเสริม	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง	054-268-707
71	นายประดิษฐ์ สรรพช่าง	สภาวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง	054-241-012
72	นายวรเดช ชือตรง	สมาคมท่องเที่ยวจังหวัดลำปาง	086-919-8961
73	นายลักเสริญ รัตนชัย	สมาคมท่องเที่ยวจังหวัดลำปาง	087-173-2555
74	นายสุรัตน์ วรางรัตน์	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ วิทยาลัยโยนก	054-265-170-6
75	อาจารย์วิสิฐ ติรณวัฒน์กุล	โรงเรียนเขลางค์นคร จ.ลำปาง	054-218-534
76	อาจารย์อนุกุล คิริพันธ์	วิทยาลัย อินเตอร์เทคโนโลยี ลำปาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตลำปาง	054-350-841
77	นางยุพา ศรีนุต	ที่ทำการปกครองจังหวัดลำปาง	054-265-0111
78	นายสุทธิพันธ์ รัตนรังสรรค์	เทศบาลเมืองเขลางค์นคร	081-473-9043
79	นายอุดมศักดิ์ พันธุ์สภา	องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำปาง	087-587-8148
80	นางสาวปราณี คักดีนภารักษ์	สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 2 ลำปาง	
81	นายอับดุลเลาะห์ สุริวงษ์	สมาคมท่องเที่ยวจังหวัดลำปาง	089-191-9469
82	นายธนชัย พงษ์โสภาวิจิตร	สมาคมท่องเที่ยวจังหวัดลำปาง	081-472-1078
83	นายสุรจิต ปัญญาศิริกุล	พัฒนาชุมชนจังหวัดลำปาง	054-265-055
84	นายกันต์พงษ์ ทรายกิจ	สำนักงานท้องถิ่นจังหวัดลำปาง	054-219-543
85	พ.ต.ชูกีเกียรติ มีโหม	มทบ.32 ลำปาง	054-323744
86	นายสรรพสิทธิ์ เขียวสกุลทศ	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลำปาง	054-265-240
87	นางกมลกล	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลำปาง	054-265-240
88	นางดวงพร ศรีไชยวงศ์	องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านคำ	089-854-6975
89	นางจินตนา กาทองทุ่ง	พมจ. ลำปาง	085-710-9422
90	ดร.ศรีศุภร์ นิลกรรณ	มหาวิทยาลัยโยนก	054-265-170
91	นางสุวิษา ทรัพย์พรรณ	สพล. ลำปาง	089-899-6363
92	นายอรอนพ วงศ์วิชัย	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง	081-472-5656
93	เจ้าครองแก้ว ลังการพันธ์	เครือข่ายแม่หมิงล้านนา	053-521402
94	นางประภาพร เพิ่มพูล	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด	086-910-8079
95	นางพจณี เอก	สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดลำพูน	
96	นายสาคร สีลาพันธ์	สำนักงานที่ดินจังหวัดลำพูน	053-511098
97	นางสุภัทรา พร้อมจิตชม	สำนักงานธนารักษ์พื้นที่ลำพูน	053-511298
98	ส.อ. สุวิธ ศรีวิราช	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำพูน	053-510-243
99	นายแสวง ไจรัส	โรงเรียนน้ำดิบวิทยา	053-511546
100	นางอริศรา อินยาศรี	องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน	053-597-260 ต่อ 116
101	นายบุญเลี้ยง คุ่มอรุณรัตนกุล	สำนักงานเทศบาลเมืองลำพูน	053-511013
102	นายธวัชชัย พัฒนปาลี	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำพูน	053-510-244
103	ดร.เพ็ญสุภา สุขคตะไฉน	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย	053-511-186
104	นางจุไรรัตน์ แพรวพราย	ศูนย์การท่องเที่ยว กีฬาและนันทนาการ จังหวัดลำพูน	053-561-430

ลำดับ	ชื่อ	หน่วยงาน	เบอร์โทร
105	นายเดช แสนศรี	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย	053-511-186
106	นางสาวพิมลพรรณ แก้วหนัก	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย	053-511-186
107	นางสาวภัทรศยา กิตติกาศ	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย	053-511-186
108	นายณเรนทร์ ปัญญาญ	นักจดหมายเหตุอิสระ	084-6112250
109	นายคะเชน ดนกลา	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย	053-511-186
110	นางเบญจวรรณ พลประเสริฐ	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย	053-511-186
111	นายวิภรณ แสงจันทร์	นักโบราณคดีอิสระ	
112	นายพีระ ปวรางกูรย์	หน่วยอนุรักษ์ฯ จังหวัดลำพูน	085-029-9803
113	นางสาวชนคิด ณ ลำพูน	ประธานชุมชนชัยมงคล ลำพูน	081-024-4272
114	นายวรพจน์ ผ่องสมัย	สำนักงานจังหวัดลำพูน	081-957-8800
115	นายนิยม สุภากุล	สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน	
116	นายสุกิจ อ้นยาศรี	องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน	087-1842510
117	นางสาวสุกัญญา โพธิ์เสถียร	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำพูน	053-510-243
118	นายบวร กุดดิลก	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดแพร่	054-511-637
119	นายปรัชญา อุตระพงษ์	สำนักงานนารักษ์พื้นที่แพร่	054-511-414
120	นายฐิติพงษ์ นาควังไทร	สำนักงานนารักษ์พื้นที่แพร่	054-511-414
121	นายวุฒไกร ผาทอง	สำนักงานหอการค้าจังหวัดแพร่	054-522-830
122	นายนิรันดร์ เทพคำ	สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดแพร่	054-522-502
123	นายเกษม เงินอ่อน	สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดแพร่	054-522-502
124	นายสมชาย เรืองแย้ม	สำนักงานนารักษ์พื้นที่น่าน	054-710-571
125	นายปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์	สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน	054-711-160
126	นายธีรพันธ์ ศิริไพโรจน์	โยธาธิการและผังเมืองจังหวัดน่าน	054-710-755
127	นายชาญชัย ทาแก้ว	โยธาธิการและผังเมืองจังหวัดน่าน	054-710-755
128	นายไทรเทพ มีบุญ	โยธาธิการและผังเมืองจังหวัดน่าน	054-710-755
129	นางสาวพัชฌิกา ลัวส์ดี	โยธาธิการและผังเมืองจังหวัดน่าน	054-710-755
130	นายอนันต์ ดันตระกูล	เทศบาลเมืองน่าน	081-671-1444
131	นายกมล ดำรงหาญวิทย์	องค์การบริหารส่วนตำบลม่วงตึ๊ด	085-107-8099
132	นางสาววิศรา บุญเชื้อ	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน	081-551-1311
133	นายภิรมย์ เทพสุคนธ์	โรงเรียนสตรีศรีน่าน	054-710373
134	ผู้แทนหน่วยอนุรักษ์ฯ จังหวัดน่าน	โรงเรียนสตรีศรีน่าน	054-710-373
135	นายคมศักดิ์ โสภารัตน์	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน	054-710-136
136	นายไกรสิน อุ่นใจจันทร์	สำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่	
137	นายชัยภัค ชุมวารี	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่	053-112-595-6
138	นางวิศิลา สอแจ้ง	เทศบาลตำบลช้างเผือก จังหวัดเชียงใหม่	053-217-923 ต่อ 30
139	นางสาวปัทมา จันทรวีโรจน์	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์	053-942-824
140	นางสาวศิริพร คักคิ้วไสสกุล	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์	053-942-824
141	รศ. สมโชติ อ่องสกุล	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	081-472-3305

โครงการจัดทำฐานข้อมูลภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า

ภายใต้โครงการบริหารจัดการและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม

ลำดับ	ชื่อ	หน่วยงาน	เบอร์โทร
142	ว่าที่ ร.อ.สมประสงค์ ยินธุประยูร	องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่	084-987-4209
143	นายเจตนา ชัยยาศรี	องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่	086-657-1883
144	นายภูซังค์ อินสมพันธ์	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงใหม่	
145	นายสัญญา ทุมตะขบ	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงใหม่	081-716-5387
146	นายณดิฤทธิ์ คำลือ	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงใหม่	053-818-893
147	ผศ.ศิริชัย หงษ์วิทยากร	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์	089-433-0172
148	นายสุชัย เฉลิมผลวงศ์กุล		053-612-079
149	นายธีระศักดิ์ บุญชูดวง	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดลพบุรี	036-422-777
150	นางเบญจมาศ ภมรชาติ	สำนักงานโยธาธิการและการผังเมืองจังหวัดลพบุรี	
151	นายสุพจน์ รักษ์กำป็น	สำนักงานธนารักษ์พื้นที่พิษณุโลก	055-244-106
152	นายสันติ กรุสวนสมบัติ	รองผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก สำนักงานจังหวัดพิษณุโลก	
153	นายธีระ พงศ์ภิณโณโอกาส	สำนักงานจังหวัดพิษณุโลก	081-533-1534
154	นายมังกร กมลธนากุล	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดพิษณุโลก	055-251-297
155	นางพรศรี ยงค์อุปารานนท์	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดพิษณุโลก	055-231-541
156	นางสาวเกษร คำเย	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดพิษณุโลก	055-231-541
157	นางสาวจำเรียง คัดคง	องค์การบริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลก	084-022-4739
158	นายศรายุทธ ปิ่นประทีป	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก	089-911-6759
159	นางสาวอรพินท์ การุณจิตต์	สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย	055-697-364
160	นายกิตติ มโนรัตน์	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดกำแพงเพชร	055-711-288
161	ผศ.ชัชวาล ธรรมสอน	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร	055-722-001
162	ผศ.ธารทิพย์ ธรรมสอน	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร	055-722-001
163	นางยุพิน เข้มมุกด์	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่	053-357-466 , 0181-8821434
164	นายบรรจง วงศ์ราษฎร์	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดพะเยา โรงเรียนพะเยาพิทยาคม	054-482-531
165	นางวรไพรัช ศรีทัญญ	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดพิจิตร โรงเรียนพิจิตรพิทยาคม	056-611-265
166	นางสาวนพวรรณ แซ่ตั้ง	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์	056-219-100 ต่อ 1190
167	ผศ.สมบูรณ์ บำรุงเมือง	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดพิษณุโลก มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม	055-230-596
168	นางสมทรง ฤกษ์ทอง	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัด พิษณุโลก มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม	055-230-596
169	นายพีระพัฒน์ ประภาสโนบล	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดพิษณุโลก มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม	055-230-596
170	นายบุญช่วย สุทธิโกษ	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดเพชรบูรณ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์	056-717-100
171	ผศ.ประสงค์ แสงแก้ว	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดลำปาง มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง	054-241-012-14

ลำดับ	ชื่อ	หน่วยงาน	เบอร์โทร
172	นายจุมล พูลลาภพูนผล	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดลำพูน โรงเรียนบุญโญปถัมภ์	053-535-303
173	นายวุฒิชัย วรรณกุล	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดลำปาง	081-568-4718
174	นายจุลพงศ์ ชัยดาวงค์	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดลำพูน โรงเรียนบุญโญปถัมภ์	
175	นายเอกพงศ์ วรรณจักร	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดอุดรธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี	055-411-096 ต่อ 1681
176	นายมนทณ ศรีสุข	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดอุดรธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี	084-820-6366
177	นางสาวปิยะนาถ รีมทอง	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดอุดรธานี นายจุลพงศ์ ชัยดาวงค์	055-411-096 ต่อ 1681
178	คุณอุดม ทิพย์รักษ์	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดนครราชสีมา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา	075-392-089
179	นายถวิล พึ่งสุข	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดจันทบุรี	056-511-334 ต่อ 123
180	นายโรจน์ คุณแอนก	คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-564-4480
181	นายยงธนันท์ พิมลเสถียร	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-986-9434 ต่อ 601
182	นายสมบูรณ์ กิรีดิประยูร	คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-564-4480
183	นางจารุณี พิมลเสถียร	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-986-9434 ต่อ 601
184	นายสุริยกิจ ย่อมมี	คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-564-4480
185	นายจิรวุฒิ รุ่งเลิศระกุลชัย	คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-564-4480
186	นางสาวพุมพรีณี คีตะจิตต์	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-986-9434 ต่อ 601

รายชื่อผู้เข้าร่วมสัมมนาครั้งที่ 2
โครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า
ภายใต้โครงการบริหารจัดการและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม
วันอังคารที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2550
ณ ห้องราชพฤกษ์บอลรูม สโมสรราชพฤกษ์ กรุงเทพมหานคร

ลำดับ	ชื่อ	หน่วยงาน	เบอร์โทร
1	นายวาทัญญู ณ ถลาง	คณะอนุกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนงานในพื้นที่เมืองเก่า	02-580-1970
2	นายนิจ หิฎฐิธรนันท์	คณะอนุกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนงานในพื้นที่เมืองเก่า	
3	นายอุรา สุนทรการกุล	คณะอนุกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนงานในพื้นที่เมืองเก่า	02-465-8809
4	นายสุวิชัย รัศมิภูติ	คณะอนุกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนงานในพื้นที่เมืองเก่า	
5	นางพรเพ็ญ อรุวงศ์	คณะอนุกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนงานในพื้นที่เมืองเก่า	
6	นางสุนิสา มั่นคง	คณะอนุกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนงานในพื้นที่เมืองเก่า	02-224-2050
7	นางสาววาสิณี วิสุทธิวิเศษ	คณะอนุกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนงานในพื้นที่เมืองเก่า	
8	นายพรพล ปันเจริญ	คณะอนุกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนงานในพื้นที่เมืองเก่า	
9	นางปองขวัญ (สุขวัฒนา) ลาซูล	คณะอนุกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนงานในพื้นที่เมืองเก่า	02-319-6555
10	นายโชติวิทย์ พงษ์เสริมผล	คณะอนุกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนงานในพื้นที่เมืองเก่า	02-739-2161
11	นางสาวสิริพร นามพิทักษ์สุข	สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว	0-2219-4010-17 ต่อ 473
12	นางสาวนัสสุดา ไชยมณตรี	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง	02-326-4253
13	นางสาวมาศมนต์ รักษาจันทร์	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง	02-326-4253
14	นางสาว อัญภรณ์ มีนะกรรณ	สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์	02-687-3685
15	นางสาว อัญชนา ยาวงษ์	สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์	02-687-3301
16	นายกำพล เอกพันธ์	สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์	02-687-3301
17	นายทนงค์ศักดิ์ วิกุล	ฝ่ายโครงการพิเศษ การเคหะแห่งชาติ	02-733-3817
18	นางปนัดดา กิตติวรภูมิ	ฝ่ายโครงการพิเศษ การเคหะแห่งชาติ	02-357-3999
19	ดร.พชรธรรม ธรรมวิมล	สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร	02-282-2121 ต่อ 241
20	ผศ.มณฑิรา วรษา	สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม	081-815-9793
21	นายกิตติ ทรัพย์วิสุทธิ	รองผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน	0-5471-00232
22	นายธนิต ปัญญาวงศ์	สำนักงานจังหวัดน่าน	0-5471-00232

ลำดับ	ชื่อ	หน่วยงาน	เบอร์โทร
23	นายวรพจน์ ปรทีปรัตน์	สำนักงานจังหวัดน่าน	054-710-341
24	นายภูซังค์ อินสมพันธ์	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงใหม่	053-275-265
25	นายพีระพัฒน์ ประกาสโนบล	มหาวิทยาลัยราชภัฏฯ จังหวัดพิษณุโลก	055-230-596
26	นายภิญญ โทณวัตร	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน	036-411-060
27	นายสาคร คำชุม	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา	086-962-9782
28	นางสาวสุนันทา ศุภกิจ	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดนครราชสีมา	081-068-4535
29	นายบดินทร์ ชัยวงษ์	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดนครราชสีมา	089-917-9925
30	นายพีระพัฒน์ ประกาสโนบล	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดพิษณุโลก มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม	055-230-596
31	ผศ.ประสงค์ แสงแก้ว	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดลำปาง มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง	054-241-012-14
32	นางอุไร มุลกลาง	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดลำพูน โรงเรียนบุญโญปถัมภ์	053-535-303
33	นางสาววาสนา ภาณุรักษ์	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดนครราชสีมา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา	0-4425-4000
34	ผศ.วิไลวรรณ จำปารุณ	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดลพบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี	036-413-096
35	นางบุญล้อม ปุระชาติ	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดลพบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี	036-413-096
36	ผศ.ประสาน ธัญญะชาติ	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดจันทบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี	039-471-064
37	นายณัฐกร พงษ์ประเสริฐ	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดนครนายก โรงเรียนนครนายกวิทยาคม	037-312-849, 089-605-1406
38	นางสาวเสาวภาคย์ ธนะพานุกูล	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดนนทบุรี โรงเรียนสตรีนนทบุรี	02-525-3229 ต่อ 105
39	นายบรรเทง สิทธิแพทย์	หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดสงขลา มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา	074-336-946
40	รท.หญิงปานทิพย์ อยู่ดี	องค์การบริหารส่วนจังหวัดตราด	081-578-7733
41	นางทัศนีย์ ผึ้งศรีใส	องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครสวรรค์	081-475-0929
42	นายสมพงษ์ วรกุล	องค์การบริหารส่วนจังหวัดเพชรบูรณ์	081-972-7363
43	นางสลักจิต เจริญสุข	องค์การบริหารส่วนจังหวัดเพชรบุรี	089-836-8172
44	นางศิริลักษณ์ พุ่มพวง	องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่	083-153-4499
45	นางศุภิตา อินทรศุภมาตย์ สุต้า	องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่	054-532485-8
46	นายศิริชัย ทัพขวา	องค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม	087-217-6998
47	นายณภัทร ประเสริฐดี	เทศบาลนครเชียงใหม่	053-259000
48	นายชูศักดิ์ ชื่นใจ	เทศบาลนครเชียงใหม่	081-951-8900
49	นายอรรถพล สิทธิวงศ์	เทศบาลนครลำปาง	054-310-568
50	นายบรรยง พลสันติกุล	สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดลำปาง	054-323-041
51	นายคะเน ดนทลา	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย	081-387-9194
52	นายพีระ ปวรางกูรย์	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย	081-387-9194
53	นายณเรนท์ ปัญญา	นักจดหมายเหตุอิสระ	084-611-2250

โครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า

ภายใต้การบริหารจัดการและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม

ลำดับ	ชื่อ	หน่วยงาน	เบอร์โทร
54	นางสาวชวนคิด ณ ลำพูน	ประชาชนชุมชนชัยมงคล	083-861-5700
55	นายภิรมย์ เทพสุคนธ์	โรงเรียนสตรีศรีน่าน	054-710373
56	นางสาวอภิญญา ทนะขำ	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน	054-771-367
57	นางสาวธัญวรรณ เหมพยอม	ประชาคมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI)	02-718-5460
58	ดร.วิภากร ธรรมวิมล		02-396-0027
59	นางนิศานาถ สติรกุล	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6500
60	นางสุกัลยา ปัทมาจักร	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6581
61	นางกิตติมา ยินเจริญ	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6583-4
62	นางสาวนิรมล มณีคำ	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6584
63	นางสาวกนกกาญจน์ โกติรัมย์	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6580
64	นางสาวกรพินธุ์ พยัคฆประการณ	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6586
65	นางสาวสิริวรรณ สุโอฬาร	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6584
66	นางสาวสวิต โกมลจินดา	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6582
67	นางสาวปราดา อ่วมสวัสดิ์	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6584
68	นางสาวธนิดา จันทร์ฉาย	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6584
69	นางวรินทร์ คุณแอนก	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6558
70	นางสาวอาภาวรรณ ตะใจระงัง	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6558
71	นางสาวกังสดาล เหมกรณ	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6778
72	นางสาวปิณดา เมืองคำบุตร	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-8636
73	นางสาวภัทราภรณ์ โสมนัส	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6564
74	นางสาวพจนีย์ โลมรัตน์	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6526
75	เชิดศักดิ์ ชัยพันธ์	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6584
76	มานิจ ไกรพินิจ	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6580
77	วรรณเพ็ญ สอาดเอี่ยม	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6580
78	นางสาวอำพันธ์ ม่วงงาม	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6576
79	นายสุพินิจ บุญยมาลิก	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6576
80	นางสาวลำไย บุญเนตร	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6576
81	นางอำภา พันชัย	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	02-265-6576
82	นายโรจน์ คุณแอนก	คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-564-4480
83	นายสมบุรณ์ กิตติประยูร	คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-564-4480
84	นายไตรเทพ วิชัยโกวิทเทน	คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-564-4480
85	นายสรณ์ สุวรรณโชติ	คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-564-4480
86	นางสาวลักษณี พูลภักตร์	คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-564-4480

ลำดับ	ชื่อ	หน่วยงาน	เบอร์โทร
87	นายยงชนิ์ พิมลเสถียร	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-986-9434 ต่อ 601
88	นางจารุณี พิมลเสถียร	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-986-9434 ต่อ 601
89	นางสาวพุ่มพรรณี คีตะจิตต์	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-986-9434 ต่อ 601
90	นางสาวนลิน ดาวันตหงษ์	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-986-9434 ต่อ 601
91	นางสาวอัมพิกา พรพรมประทาน	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	02-986-9434 ต่อ 601

องค์ประกอบของเมืองเก่า

รองศาสตราจารย์ ประสงค์ เอี่ยมอนันต์

1. องค์ประกอบของเมือง

องค์ประกอบของเมือง เป็นสิ่งที่มีคุณค่าหรือบ่งบอกถึงประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม การปกครอง และศิลปวัฒนธรรมให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและทำให้เกิดความภูมิใจในสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้

ดังนั้น แม้ว่าองค์ประกอบของเมืองได้ถูกทำลายลงไปบ้างแล้ว ก็ไม่ควรให้ถูกทำลายลงไปอีก เพราะบางครั้งเราอาจฟื้นฟูรูปแบบขององค์ประกอบเมืองขึ้นมาได้ หากมีหลักฐานและมีความจำเป็นแต่สิ่งที่ควรคำนึงก็คือการสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาโดยไม่อาจทดแทนของเดิมได้

ในเรื่องของการพัฒนาเมืองนั้น จำเป็นอย่างยิ่งต้องมีการวางแผนและกำหนดความเจริญเติบโตของเมือง ซึ่งหากวางแผนไว้ให้มีการพัฒนามากก็ต้องกำหนดให้บริเวณที่จะพัฒนาใหม่ห่างออกไปไกลจากเมืองเก่า เพื่อป้องกันมิให้บริเวณใหม่และเก่ามาต่อเชื่อมกัน ซึ่งจะทำให้เนื้อเมืองและองค์ประกอบของเมืองเก่าถูกทำลายลงง่ายขึ้น

ดังนั้น การพัฒนาเมืองเก่าไม่ว่าจะเป็นเมืองเก่ายุคใดต้องระมัดระวังการพัฒนาเป็นพิเศษมิให้มีการทำลายองค์ประกอบเมือง เนื้อเมือง และบรรยากาศของเมืองเก่า การพัฒนาเมืองลักษณะนี้เรียกว่า การพัฒนาเชิงอนุรักษ์ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ใช้สำหรับพื้นที่เมืองเก่า

ส่วนการพัฒนาที่ใช้สำหรับพื้นที่เจริญเติบโตใหม่เรียกว่า การพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งแยกพื้นที่ออกไปให้พ้นจากบริเวณที่ควรอนุรักษ์ทั้งด้านธรรมชาติและศิลปกรรม

สำหรับวิธีพัฒนาเมืองเก่า ต้องปฏิบัติตามขั้นตอนได้แก่ การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งกิจการสาธารณูปโภคและบริเวณสาธารณะในพื้นที่ที่จะมีการพัฒนาใหม่ เพื่อจูงใจให้มีการพัฒนา หลังจากนั้น จึงวางมาตรการควบคุมพัฒนาในเขตเมืองเก่า ซึ่งเป็นบริเวณที่ต้องพัฒนาเชิงอนุรักษ์มิให้มีการพัฒนาจนหนาแน่นจนเกินไป

ต้องมีการกำหนดขอบเขตองค์ประกอบของเมืองเก่าได้แก่ คูเมือง กำแพงเมือง ป้อม ประตู อาคารสาธารณะ กลุ่มอาคาร ถนน สะพาน และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องให้มีขอบเขตชัดเจน และกำหนดเขตคุ้มครองสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไว้ทั้งเมืองด้วย

สำหรับการท่องเที่ยวหรือทัศนศึกษาบริเวณเมืองเก่าให้จัดเส้นทางเป็นระบบ กำหนดที่จอดรถท่องเที่ยวขนาดใหญ่ไว้นอกเขตเมืองเก่า และให้เข้ามาเที่ยวเมืองเก่าโดยรถโดยสารขนาดเล็ก และส่งเสริมการเดินเท้าและทางจักรยานเพื่อรักษาขนาดถนน แบบแผนถนน และเนื้อเมืองเก่าไว้

การพัฒนาเมืองเก่าจึงเป็นการพัฒนาที่สำคัญ และมีความหมายยิ่ง ควบคู่กับการพัฒนาความเจริญของบ้านเมืองในปัจจุบัน ที่จะต้องรักษามรดกทางธรรมชาติให้คงอยู่เป็นหลักฐานสำคัญคู่บ้านคู่เมืองต่อไป

2. การพัฒนาเมืองเก่าร้าง

เมืองเก่าร้างหมายถึง เมืองที่ไม่มีผู้อยู่อาศัยในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งนานเกินกว่าที่จะดำเนินวิถีชีวิตตามเดิมได้ บางเมืองมีการเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่ โดยมีได้ใช้องค์ประกอบเมืองเก่าในลักษณะใช้สอยเดิม เช่น มิได้ใช้กำแพงเมืองเพื่อป้องกันข้าศึก มิได้ใช้ประตูเมืองเพื่อการเข้าออก ไม่มีอาคารเดิมเพื่อใช้ประโยชน์ แต่กลับทลายกำแพงเมืองมาใช้เป็นถนน ทำลายประตูเมืองลงเนื่องจากไม่จำเป็นต้องใช้และขยายให้กว้างออกเพื่อให้รถยนต์ผ่านเข้า-ออกได้ อาคารเดิมชำรุดทรุดโทรมตามธรรมชาติและถูกรื้อถอนเพื่อใช้พื้นที่สร้างอาคารใหม่ ตามประโยชน์ใช้สอยอย่างใหม่ แต่มีเมืองเก่าบางเมืองที่ไม่มีผู้อยู่อาศัยอย่างถาวรพื้นที่เมืองจึงกลายเป็นป่า ไร่ นา อาคารชำรุดเสียหายโดยธรรมชาติ

เมืองเก่าร้างลักษณะหลัง องค์ประกอบของเมืองจะเหลือมากกว่าเมืองเก่าแบบแรก เนื่องจากเป็นเมืองร้างจริง เมืองเก่าแบบแรกองค์ประกอบของเมืองมักถูกทำลายลงมากเนื่องจากผู้เข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ในระยะแรก ต้องรื้อสิ่งปลูกสร้างจากองค์ประกอบเมืองเดิม เพื่อนำวัสดุมาใช้ในการก่อสร้าง ที่อยู่อาศัยและสาธารณูปโภค

ในอดีตผู้คนยังเห็นว่าเมืองเก่ามีคุณค่าควรต้องรักษาและเศรษฐกิจของประชาชนอยู่ในเกณฑ์จึงมีการทำลายองค์ประกอบเมืองกันมาก

สำหรับเมืองเก่าร้างที่ไม่มีผู้คนอาศัยจะไม่ถูกทำลายโดยมนุษย์ เพียงแต่ชำรุดทรุดโทรมลงโดยธรรมชาติ ซึ่งอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงของพื้นผิวโลก ความเสื่อมโทรมของวัสดุ และการทำลายจากสัตว์เท่านั้น ซึ่งไม่ค่อยมากนัก จึงพบว่ามีเมืองเก่าร้างที่รูปแบบสัณฐานของเมืองอยู่ครบ ได้แก่ คูเมือง กำแพงเมือง ประตูเมือง ถนน อาคารสำคัญและเนื้อเมือง

องค์ประกอบเมืองเหล่านี้ ทำให้ประชาชนได้ศึกษาวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชนชาติในเรื่องต่างๆ ได้อย่างถูกต้องและชัดเจนขึ้น ซึ่งเป็นความรู้และความภาคภูมิใจในความสามารถของบรรพบุรุษที่ได้สร้างมรดกทางวัฒนธรรมไว้

เมืองเก่าร้างอย่างเมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร ที่มีองค์ประกอบของเมือง ได้แก่ คูเมือง กำแพงเมือง ป้อม ประตูและอาคารสำคัญ เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์อยู่ครบจึงสมควรที่จะต้องทำการดำรงรักษาไว้

การอนุรักษ์เมืองร้าง ซึ่งมีรากฐานของโบราณสถานอยู่ครบ แต่ชำรุดเสียหายไม่สมบูรณ์ การอนุรักษ์โบราณสถานเหล่านี้โดยทั่วไปจึงใช้วิธีสงวนรักษาเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากไม่สามารถค้นหารูปแบบของโบราณสถานเหล่านั้นได้ โดยเฉพาะโบราณสถานที่ใช้อิฐหรือศิลาแลงเป็นโครงสร้างและฉาบปูนพร้อมทั้งประดับลายปูนปั้น เมื่อลายปูนปั้นชำรุดลงและหายไปก็ไม่สามารถทราบรูปทรงของโบราณสถานเหล่านั้นได้ ส่วนโบราณสถานบางแห่งที่สามารถหาชิ้นส่วนที่ชำรุดได้ อาจทำการอนุรักษ์โดยวิธีการปฏิสังขรณ์ได้แต่มีเล็กน้อย ส่วนการอนุรักษ์เมืองโบราณสถานร้างในเมืองร้างเพื่อการศึกษา เช่น การทัศนศึกษาหรือการท่องเที่ยว อาจทำการอนุรักษ์โดยวิธีการบูรณะ ซึ่งรวมถึงการสร้างสิ่งปลูกสร้าง สาธารณูปโภค หรือเพิ่มความสมบูรณ์ของอาคารเพื่อให้เกิดความเข้าใจง่ายขึ้น แต่ต้องไม่ทำให้เข้าใจผิด เช่น การก่ออิฐก่อผนังอาคารจากฐานถึงใกล้กรอบหน้าต่าง หรือทำการก่อสร้างเพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่โบราณสถานที่ชำรุด หรือการสร้างอาคารบางประเภทเพื่อบริการผู้เข้าชมได้แก่การบรรยาย ขยายของที่ระลึก ขายน้ำดื่มและห้องน้ำห้องส้วม เป็นต้น

สำหรับการพัฒนาแบบแผนถนนและเนื้อเมือง ต้องกระทำด้วยความระมัดระวังเป็นพิเศษ เริ่มตั้งแต่การกำหนดแนวนถนนต้องไม่ให้เข้าใกล้โบราณสถาน เนื่องจากยานที่ใช้ถนนทำให้เกิดการสั่นสะเทือน อาจทำลายโบราณสถานที่เป็นโครงสร้างแบบเรียงอิฐหรือเรียงหินให้ทลายลงได้ วิธีปฏิบัติควรทำการสำรวจ ชูดแต่งโบราณสถานให้ครบถ้วนก่อนแล้วจึงกำหนดแนวนถนนให้ห่างออกไปได้ บางกรณี แนวนถนนทับซากโบราณสถานอยู่ เมื่อมีการชูดแต่งโบราณสถานทำให้เขตโบราณสถานติดแนวนถนนจึงเกิดปัญหาในการรักษาโบราณสถาน เช่น ซากเจดีย์และวิหารที่เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี ถูกแนวนถนนทับ อีกประการหนึ่งการขยายเขตทางและผิวจราจรก็เป็นปัญหาเกี่ยวกับโบราณสถานอย่างยิ่ง การขยายผิวจราจรเพื่อรองรับรถยนต์ให้ผ่านเข้าไปในเขตโบราณสถานได้มากขึ้น และรถยนต์ขนาดใหญ่ขึ้น ทำให้โบราณสถานดูเล็กลงไป และเสี่ยงต่ออันตรายจากการสั่นสะเทือนมาก

ดังนั้น ในเขตเมืองเก่าร้าง ควรส่งเสริมให้มีทางเดินและจักรยานให้มาก ทั้งทางเดินข้างถนนไปยังบริเวณสำคัญต่างๆ และทางเดินแบบธรรมชาติคดเคี้ยวไปตามสภาพภูมิอากาศ ทางเดินควรส่งเสริมให้ร่มรื่นมีต้นไม้ใหญ่ปลูกเป็นป่าโปร่ง บางบริเวณต้องปลูกให้เป็นระเบียบโดยเฉพาะบริเวณโบราณสถานและใกล้โบราณสถาน สีสันของดอกไม้ ใบไม้ ต้องเรียบและเป็นต้นไม้ท้องถิ่น ส่วนต้นไม้หลากสีและปลูกป่าควรต้องปลูกแบบป่าควรต้องปลูกห่างออกไปหรือรอบๆ บริเวณโบราณสถาน แล้วแต่โบราณสถานแต่ละแห่ง

ส่วนเนื้อเมืองก็ต้องควบคุมความเจริญเติบโตเช่นเดียวกัน เนื้อเมืองที่ใกล้โบราณสถานต้องมีการควบคุมเครื่องครัดให้เป็นเขตปลอดอาคาร แม้ว่าจะเป็นอาคารบริการของเมืองเก่าก็ตาม ส่วนเนื้อเมืองที่อยู่ห่างออกไปต้องมีการสร้างอาคารบริเวณเมืองเก่า ต้องถูกกำหนดให้อยู่ในบริเวณและตำแหน่งที่เหมาะสมไม่บดบังมุมมองของโบราณสถาน ขนาดอาคารไม่ใหญ่โตจนข่มโบราณสถาน รูปทรงและสีสรรของอาคารต้องกลมกลืนสอดคล้องกับโบราณสถานด้วย สำหรับเนื้อเมืองรอบนอกเมืองเก่าร้างบางเมืองมีคนกลับเข้ามาอยู่อาศัยอีก เช่น สุโขทัย กำแพงเพชร ศรีสัชนาลัย ต้องมีการจัดการให้อยู่ในบริเวณที่เหมาะสม ควบคุมมิให้กิจกรรมบางประเภทที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นเมืองเก่าซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมเข้ามาอยู่ในเขตเมืองเก่า และควบคุมขนาดของกิจกรรมบางประเภทเพียงเพื่อบริการชุมชนเท่านั้น พื้นที่รอบนอกเมืองเก่ามีทั้งที่ดินของเอกชนและรัฐบาล สิ่งสำคัญได้แก่ การควบคุมขนาด การใช้ที่ว่างในแปลงที่ดิน ความสูงของอาคาร และรูปทรงอาคาร เป็นต้น

สรุปการพัฒนาเมืองเก่าร้าง จึงเป็นการพัฒนาเพียงเล็กน้อย ส่วนใหญ่เป็นการสงวนรักษาโบราณสถานแบบแผนถนน และเนื้อเมือง การปฏิสังขรณ์มีเพียงเล็กน้อย และอาจมีการบูรณะบ้างในบริเวณที่ต้องสร้างอาคารบริการทั้งการท่องเที่ยวและบริการชุมชน

3. การพัฒนาเมืองเก่าที่มีการพัฒนาต่อเนื่อง

เมืองเก่าอย่างเมืองลพบุรี เชียงใหม่ ธนบุรี และกรุงเทพมหานคร เป็นเมืองที่มีผู้คนอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่อง บางเมืองเช่นลพบุรีมีอายุยาวนานต่อเนื่องกันมา 3,000 ปี ตั้งแต่ก่อนยุคประวัติศาสตร์ในสมัยโลหะ

เมืองลพบุรี จึงเป็นตัวอย่างที่มีความชัดเจนที่แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาเมืองอย่างต่อเนื่องโดยมีหลักฐานปรากฏตามลำดับ ดังนี้

- กรมศิลปากรได้ขุดพบโครงกระดูกมนุษย์และเครื่องมือเครื่องใช้สมัยโลหะยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ศูนย์การทหารปืนใหญ่

- กรมศิลปากรได้ขุดแต่งวัดนครโกษา พบว่าฐานสถูปสมัยทวารวดี อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13
- รับวัฒนธรรมขอมตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 และเป็นศูนย์กลางเผยแผ่วัฒนธรรมขอมจนมีชื่อเรียกว่า ศิลปะขอมสมัยลพบุรี
- เป็นเมืองลูกหลวงสมัยอยุธยา ตั้งแต่ต้นจนถึงพุทธศตวรรษที่ 22
- พุทธศตวรรษที่ 23 เป็นเมืองที่สมเด็จพระนารายณ์พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาทรงแปรพระราชฐานมาประทับเป็นประจำ มีการก่อสร้างอาคารตามรูปแบบและวิธีการของยุโรป เช่น พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท วัดสันเปาโล (หรือเซนต์ปอล) ใช้เป็นหอดูดาวของสมเด็จพระนารายณ์ พระที่นั่งเย็น ฯลฯ
- สมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2399 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์พระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์ และทรงสร้างพระที่นั่งพิมานมงกุฎและหมู่ตึกพระประเทียบ
- สมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2483 จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้สร้างเมืองใหม่ทางทิศตะวันออกของเมืองเดิม โดยมีถนนนารายณ์มหาราชเชื่อมเมืองเดิมกับวงเวียนสุริโยทัย (สระแก้ว) และวงเวียนเทพสตรี และย้ายศาลากลางมาอยู่ที่เมืองเชียงใหม่

การพัฒนาเมืองเก่าที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทุกเมือง จะมีการก่อสร้างพื้นที่ในเมืองจนหนาแน่น ต่อมาก็มีการรื้อถอนอาคารเก่าและสร้างอาคารใหม่ให้สูงขึ้น ทำให้บริเวณที่เป็นเมืองเก่ามีผู้คนอยู่อาศัยหนาแน่นขึ้น อาคารสูงขึ้น รูปร่างหน้าตาอาคารแตกต่างกันมาก ซึ่งขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีและวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ ทำให้บริเวณต่างๆ ของเขตเมืองเก่าดูไม่เป็นระเบียบ

นอกจากนี้ คูเมือง กำแพงเมืองมักถูกบุกรุกและถูกทำลายแล้วใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์อย่างอื่น เช่น การทำลายกำแพงเมืองลงแล้วใช้เป็นถนน ได้แก่ ถนนบ้านป้อม การใช้พื้นที่บริเวณหน้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเป็นสถานีรถไฟ ทำให้มีการตัดคูเมือง กำแพงเมืองด้านทิศเหนือและทิศใต้เป็นเส้นทางรถไฟ การใช้บริเวณหน้าวัดนครโกษาเป็นพื้นที่เพื่อกิจการรถไฟ การใช้อรอบพระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์และรอบปราสาทแขกเป็นย่านการค้าและธุรกิจ การปล่อยให้มีการบุกรุกบริเวณสระมนโนราห์เป็นที่อยู่อาศัย เหล่านี้เป็นการทำลายองค์ประกอบของเมืองเก่าลพบุรีลงไปทั้งสิ้น

ปัจจุบัน เมืองเก่าลพบุรีดำรงรักษาความเป็นระเบียบ องค์ประกอบของเมืองเก่าเช่น คูเมือง กำแพงเมือง ถนน และบริเวณสำคัญถูกทำลาย ส่วนป้อม ประตู ต่างถูกดัดแปลงจนทำให้การมองเห็นองค์ประกอบของเมืองเก่าขาดความชัดเจนและการเป็นเมืองใหม่ที่หวังจะบริการให้ชาวเมืองได้รับความสะดวกสบายก็ไม่สมบูรณ์ (การพัฒนาเมืองเก่าโดยมิได้มีการวางแผนพัฒนาที่ดีพอ จึงทำให้เสียทั้งเมืองเก่าที่เป็นเมืองประวัติศาสตร์ ศิลปะวัฒนธรรมไป และยังไม่ได้เมืองใหม่ที่เราควรได้รับความสะดวกสบายเท่าที่ควรอีกด้วย)

การพัฒนาเมืองเก่าที่มีการพัฒนาต่อเนื่องอย่างเมืองลพบุรีจึงต้องใช้การพัฒนาเชิงอนุรักษ์ คือ การพัฒนาเท่าที่พื้นที่และสภาพแวดล้อมของเมืองเก่าสามารถรองรับได้โดยไม่ทำให้บรรยากาศของความเป็นเมืองเก่าเสียไป และทั้งจิตใจและผลักดันให้การพัฒนาเชิงเศรษฐกิจไปอยู่ในบริเวณใหม่

สำหรับเมืองลพบุรีมีความต่อเนื่องของความเป็นเมืองเก่าซึ่งมีทั้งความเก่ามากและเก่าน้อย เลยไปจนกระทั่งใหม่ ซึ่งมีความเหมาะสมอยู่แล้ว คือบริเวณคูเมืองกำแพงเมืองชั้นใน ซึ่งมีวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์ บ้านหลวงราชทูต ปราสาทแขก พระปรางค์สามยอด ศาลพระกาฬ วัดนครโกษา

รวมทั้งประตูชัย ป้อมชัยชนะ ป้อมท่าโพธิ์ และคูเมืองกำแพงเมืองซึ่งมีองค์ประกอบของเมืองค่อนข้างสมบูรณ์ในพื้นที่ที่กะทัดรัดเหมาะสม

บริเวณนี้ต้องวางมาตรฐานควบคุมการพัฒนาให้มีมากขึ้นไป โดยไม่เพิ่มสาธารณูปโภค และสิ่งสาธารณชนเกินความจำเป็น มิให้สร้างอาคารสูงและอาคารใหม่จนทำให้ที่โล่งเหลือน้อยเกินไป โยกย้ายอาคารและกิจกรรมที่บุกรุกเขตโบราณสถานและแหล่งโบราณคดี เช่น สระมโนราห์ คูเมือง กำแพงเมือง ป้อม ออกไปนอกเขต และควบคุมลักษณะอาคารที่จะก่อสร้างริมถนนสายต่างๆ ในเมืองด้วย

บริเวณที่เป็นเมืองเก่ารองลงมาได้แก่ บริเวณที่ล้อมรอบบริเวณเก่ามากส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเป็นบริเวณที่ขยายความเจริญออกมาทางทิศตะวันออกตามถนนนายอินทร์หรือถนนศรีสุริโยทัยหรือสระแก้ว ซึ่งประกอบด้วยวงเวียนสระแก้ว ย่านการค้าและธุรกิจ โรงภาพยนตร์ทหารบก อาคารร้านค้า อีกส่วนหนึ่งเป็นเขตชั้นนอกเมืองเก่าลพบุรีได้แก่ วัดสันเปาโล พระตำหนักทะเลชุบศรหรือพระที่นั่งเย็น วัดไก่ วัดซาก คูเมืองและกำแพงเมืองชั้นนอก เป็นต้น

บริเวณวงเวียนศรีสุริโยทัยเป็นบริเวณที่มีประวัติของการพัฒนาช่วงเวลาหนึ่ง จึงควรได้รับการอนุรักษ์ตามความเหมาะสม ควรมีการควบคุมความสูงของอาคาร ขนาดอาคารเพื่อให้เห็นองค์ประกอบของเมืองบริเวณนี้ชัดเจน การควบคุมไม่เคร่งครัดเท่ากับในเขตเมืองเก่า

บริเวณวงเวียนเทพสตรีซึ่งเป็นบริเวณศูนย์ราชการนับว่าเป็นบริเวณใหม่ และเปรียบเสมือนหน้าเมือง แนวทางการก่อสร้างอาคารบริเวณนี้ควรเน้นเรื่องความสะดวกสบาย แต่อย่างไรก็ตามยังคงต้องมีการควบคุมความสูงของอาคาร ขนาดอาคารและที่โล่ง เพื่อให้บริเวณมีความเป็นระเบียบและสวยงามสมกับเป็นหน้าตาของเมือง

การพัฒนาเมืองเก่าที่มีการพัฒนาต่อเนื่องอย่างเมืองลพบุรี จะเป็นไปได้ต้องมีมาตรการในการบริหารให้มีการปฏิบัติตามแผน ได้แก่

- การกำหนดระยะเวลาการพัฒนาตลอดทั้งแผน แล้วแบ่งออกเป็นช่วงๆ
- การจัดสรรงบประมาณตลอดทั้งแผน แล้วแบ่งเป็นช่วงๆ ตามกำหนดระยะเวลา และกำหนดงบประมาณรายปีเพื่อการปฏิบัติ
- การจัดองค์กรเพื่อการบริหารแผนการพัฒนาให้มีอำนาจการจัดการและการประสานงานที่ดี ให้การปฏิบัติงานดำเนินได้อย่างราบรื่นและต่อเนื่อง
- การควบคุมโดยกฎหมายเพื่อให้เป็นไปตามแนวทางการพัฒนาที่กำหนดไว้ กฎหมายหลักๆ ได้แก่ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติอื่นที่เกี่ยวข้อง
- ความร่วมมือจากประชาชนเป็นอีกส่วนหนึ่งที่ช่วยให้การปฏิบัติได้ผลตามแผน
- การประชาสัมพันธ์ก็เป็นอีกมาตรการหนึ่งที่ทำให้เกิดความร่วมมือและการประสานงานที่ดี

4. คู่มือเมือง-กำแพงเมือง

คู่มือเมือง-กำแพงเมือง เป็นองค์ประกอบเมืองเก่าที่กำหนดขอบเขตเมืองแต่ละชั้น เช่น คู่มือเมืองกำแพงเมืองชั้นนอก และคู่มือเมืองกำแพงเมืองชั้นใน นอกจากนี้ คู่มือเมืองกำแพงเมืองมีส่วนช่วยป้องกันข้าศึกที่เข้ามาบุกรุกได้ ดังนั้นคู่มือเมืองกำแพงเมือง จึงมีความสำคัญยิ่ง

คู่มือเมืองกำแพงเมืองมีลักษณะแตกต่างกันแต่ละเมือง บางเมืองมีกำแพงเมืองที่แข็งแรงมาก เช่นเมืองสุโขทัย มีคู่มือเมืองกำแพงเมือง 3 ชั้น เรียกว่าตรีบูรณ แม้ว่ากำแพงเมืองเป็นดินแต่มีความสูงใหญ่มั่นคง คู่มือเมืองกำแพงเมืองชั้นนอกของเมืองเชียงใหม่เป็นดิน ส่วนกำแพงเมืองชั้นในเป็นอิฐสูงใหญ่มั่นคงเช่นกัน ตามมุมกำแพงก่ออิฐเป็นพิเศษทำเป็นป้อมมุมเมืองเรียกว่า แจ่ง

ส่วนเมืองเก่ากำแพงเพชร กำแพงเมืองเป็นศิลาแลงก่อสองชั้นบรรจุน้ำ ภายในเป็นเชิงเทินป้อมตามแนวกำแพงก่อยื่นออกไป เพื่อตรวจตราข้าศึกตามแนวกำแพงได้เป็นแนวคิดการสร้างป้อมที่วิวัฒนาการขึ้นมาจากชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคู่มือเมืองกำแพงเมืองต่างๆ อีกมากทั้งที่ปรากฏรูปแบบชัดเจน เช่นเมืองลพบุรี และยังคงหารูปแบบไม่ได้เช่นกำแพงเมืองสุพรรณบุรี เป็นต้น

บางเมืองมีการป้องกันข้าศึกอย่างแข็งแรง จึงมีการสร้างกำแพงเมืองและคู่มือเมืองหลายชั้นสำหรับการป้องกันรอบนอก บางที่สร้างเฉพาะคู่มือเมืองโดยไม่มีกำแพง แต่สร้างป้อมไว้เป็นระยะเพื่อคอยระวังภัย เช่นเมืองกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 4 ที่ขุดคลองผดุงกรุงเกษมให้เป็นคู่มือเมืองชั้นนอก

ปัจจุบันแม้ว่าการศึกสงครามมิได้ทำการรบพุ่งแบบตัวถึงตัวเช่นที่เกิดขึ้นในอดีต การคมนาคมทางน้ำลดน้อยลงโดยใช้การคมนาคมทางบกมากขึ้น และการเลิกใช้น้ำจากคลองเพื่ออุปโภคและบริโภคอีกต่อไป คู่มือเมืองกำแพงเมือง จึงหมดความสำคัญตามประโยชน์การใช้สอยในอดีตลง แต่กลับมีความสำคัญตามประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานชุมชนมากยิ่งขึ้นเมื่อมีระยะเวลานานขึ้น ดังนั้น คู่มือเมืองกำแพงเมือง จึงเป็นองค์ประกอบเมืองที่สำคัญที่สามารถสื่อให้ประจักษ์ถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในอดีต สื่อให้ทราบถึงการปกครองป้องกันและการบริหารชุมชนในอดีต นอกจากนี้ยังสื่อให้ทราบถึงความรู้ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีการก่อสร้างและวัสดุก่อสร้าง ซึ่งเป็นพื้นฐานความรู้ให้แก่ชนรุ่นหลังด้วย

ระยะหลังเมื่อประชากรในเมืองมากขึ้น การใช้ประโยชน์ที่ดินเข้มข้นขึ้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่คิดว่าไร้ประโยชน์ใช้สอยแล้วมาเปลี่ยนแปลงเพื่อประโยชน์ใช้สอยใหม่ จึงมีการหลายกำแพงเมืองลงเพื่อใช้เป็นถนน และมีการถมคู่มือเมืองเพื่อใช้พื้นที่เพื่อก่อสร้างอาคาร ส่วนใหญ่เป็นอาคารราชการเนื่องจากที่ดินที่เป็นคู่มือเมือง

กำแพงเมือง ตามกฎหมายถือเป็นที่ราชพัสดุ ซึ่งกรมธนารักษ์เป็นผู้ดูแล และหน่วยงานราชการขอใช้ที่ดินเพื่อการก่อสร้างอาคารราชการ แต่ก็ยังมีบางเมืองที่นำที่ดินกำแพงเมืองและชานกำแพง (ที่ดินระหว่างคู่มือเมืองกับกำแพงเมือง) ซึ่งเป็นส่วนควบของคู่มือเมืองกำแพงเมืองไปออกเอกสารสิทธิ์ เช่น ที่ดินริมคลองรอบกรุง กรุงเทพมหานคร บริเวณบางลำพู สะพานวันชาติ ประตูผี เลย์ไปถึงหน้าวังบูรพา เป็นต้น ซึ่งน่าจะไม่ต้อง

ในต่างจังหวัดมีการทำลายกำแพงเมืองและบุกรุกที่ดินที่เป็นคู่มือเมืองกำแพงเมืองกันมาก ทั้งๆที่กระทรวงมหาดไทย ได้มีหนังสือหลายฉบับ เช่น ฉบับพุทธศักราช 2508 และ พ.ศ. 2511 ห้ามมิให้จังหวัดรื้อป้อมกำแพงเมืองและถมคู่มือเมืองแม้ว่าจะใช้ที่ดินเพื่อก่อสร้างโครงการของเอง โดยให้จังหวัดสำนึกว่าป้อมกำแพงเมือง

และคูเมืองเป็นสมบัติและเกียรติของชาติที่ควรรักษาไว้ เพื่อแสดงถึงวัฒนธรรมของชาติก็ตาม การปล่อยปละละเลยไม่ดูแลมีอยู่มาก จึงมีการทำลายป้อมกำแพงเมืองและคูเมืองอยู่เรื่อยๆ

นอกจากการรื้อทำลายกำแพงเมืองและคูเมืองซึ่งเป็นการทำลายโดยตรงแล้วการทำลายคูเมืองกำแพงเมืองทางอ้อมยังมีอีกหลายวิธี เช่น ทำการก่อสร้างตึງคูเมืองเป็นเขื่อนดิน หากทำไม่เหมาะสมก็จะทำให้คูเมืองกลายเป็นรางระบายน้ำ การปักเสาไฟฟ้าลงในคูเมือง การบุกรุกพื้นที่โดยได้รับการยินยอมจากฝ่ายรัฐบาลท้องถิ่นต่างๆ ที่ควรจะเป็นผู้ดูแลรักษา การนำพื้นที่บนคูเมืองให้เอกชนเช่าเพื่อหารายได้ เช่น คลองรอบกรุงบริเวณสะพานเหล็กและหน้าวังบูรพา พื้นที่ปากคลองรอบกรุงริมแม่น้ำเจ้าพระยาปล่อยให้มีการก่อสร้างอาคารปิดปากคลองและการก่อสร้างสะพานพระปิ่นเกล้าและที่จอดรถยนต์หน้าโรงละครแห่งชาติใช้พื้นที่เหนือคลองคูเมืองชั้นในทำการก่อสร้างปิดคลองจนความเป็นคลองหายไปมาก จนสื่อความหมายไม่ได้

การทำลายกำแพงเมือง การบุกรุกคูเมืองและการออกเอกสารสิทธิ์บนพื้นที่กำแพงเมือง ชานกำแพงเมือง และคูเมืองความจริงแล้วไม่สามารถกีดกันได้ เนื่องจากที่ดินดังกล่าวเป็นอสังหาริมทรัพย์ชนิดที่เป็นสาธารณะสมบัติของแผ่นดิน ประเภททรัพย์สินใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะ ซึ่งตามมาตรา 1304 วงเล็บ 3 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ให้ตัวอย่างไว้ นั่นหมายถึง ป้อม โรงทหาร สำนักราชการบ้านเมือง เรือรบ และอาวุธยุทธภัณฑ์

คูเมือง กำแพงเมือง คือ ป้อม เนื่องจากเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อขอบเขตของชุมชนเพื่อป้องกันมิให้ฝ่ายปรปักษ์บุกรุก รุกล้ำเข้ามาในเมือง หรือทำลาย ดังนั้นตามความในมาตรา 1304 (3) ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และตามความในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518 นั้น กระทรวงการคลังเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์โดยมีกรมธนารักษ์เป็นเจ้าหน้าที่ดูแล รักษา ค้ำครอง ป้องกันและจัดการตามอำนาจหน้าที่ทางกฎหมายทุกประการ

กำแพงเมืองมีทั้งสร้างด้วยดิน อิฐ และศิลาแลง กำแพงที่เป็นดินเมืองชำรุดแล้วอาจมีความสูงไม่มาก และอาจถูกทำลายต่ออีกทำให้กลายเป็นเพียงเนินดิน ส่วนคูเมืองที่ตื้นเขินจนไม่มีน้ำขังแล้วอาจดูเป็นเพียงพื้นที่ลุ่มหรือร่องน้ำเท่านั้น ลักษณะเช่นนี้ ทำให้ประชาชนใช้เป็นข้ออ้างว่าไม่ทราบว่าเป็นคูเมืองและกำแพงเมือง จึงเข้าไปใช้ประโยชน์ที่ดิน และต่อมาก็ขอเอกสารสิทธิ์ ในการปกป้องมิให้คูเมือง กำแพงเมืองถูกบุกรุกและทำลาย หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แก่ กรมศิลปากรและกรมธนารักษ์ ต้องเข้าไปสำรวจและปักเขตให้ชัดเจน พร้อมทั้งประกาศและขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้ด้วย ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 สำหรับคูเมืองกำแพงเมืองและชานกำแพงที่มีการออกเอกสารสิทธิ์แล้วนั้น ควรดำเนินการเพิกถอนให้ถูกต้องต่อไป

ส่วนอาคารที่ก่อสร้างบนที่ดินกำแพงเมืองนั้น ไม่จำเป็นต้องรื้อถอนทันที ควรรอจนกระทั่งใช้งานจนคุ้มค่าทางเศรษฐกิจหรือชำรุดแล้วจึงระงับมิให้มีการซ่อมแซมแล้วจึงประกาศห้ามใช้อาคารภายหลังตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 แล้วจึงดำเนินการรื้อถอนต่อไป วันหนึ่งก็จะได้แนวคูเมืองและกำแพงเมืองกลับคืน

5. ป้อม

ป้อม เป็นสิ่งปลูกสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อใช้เป็นสถานที่คอยระวังเหตุต่างๆ เช่น ป้อมยาม ป้อมปืน ป้อมตำรวจ ป้อมเมือง ป้อมที่ก่อสร้างขึ้นมาอาจทำเป็นกำแพงล้อมรอบพื้นที่ และอาจมีสิ่งปลูกสร้างอยู่ในพื้นที่หรือไม่ก็ได้ ขนาดของป้อมมีตั้งแต่เล็กขนาดมีผู้นอนได้คนเดียว หรืออาจใหญ่จนกลายเป็นค่ายและใหญ่มากจนกลายเป็นเมืองก็ได้ ดังนั้นป้อมอาจเป็นได้ทั้งองค์ประกอบของเมืองอาจมีขนาดใหญ่จนเป็นเมืองเสียเองด้วย

กรณีที่ป้อมเป็นองค์ประกอบของเมือง จึงมีป้อมที่ตั้งอยู่โดดๆ ซึ่งเรียกว่า ป้อมโดด เช่น ป้อมทุ่งเศรษฐี และป้อมเจ้าจันทร์ที่จังหวัดกำแพงเพชร ป้อมเขาน้อยและป้อมเขาหัวแดงที่จังหวัดสงขลา ป้อมวิไชยประสิทธิ์ และป้อมปัจจามิตรที่กรุงเทพมหานครฝั่งธนบุรี ส่วนป้อมที่ตั้งอยู่ตามแนวกำแพงเมืองตำแหน่งต่างๆ เช่น อยู่เหนือประตูเมืองเรียกว่า หอรบ อยู่ช่วงกลางกำแพงเมืองไม่มีชื่อเฉพาะจึงเรียกว่า ป้อม และป้อมที่ตั้งตามมุมกำแพงเมืองเรียกว่า ป้อมมุมเมือง เป็นต้น

ดังนั้น ป้อมที่เป็นองค์ประกอบเมืองเหล่านั้นอาจเรียกได้ว่า ป้อมเมือง

ในอดีต ป้อมประจำเมืองต่างๆ มีความสำคัญอย่างยิ่งทางยุทธศาสตร์ การทหารและการเมือง เนื่องจากป้อมเหล่านั้นเป็นสถานที่ตั้งหน่วยงานที่คอยระวังเหตุตามจุดต่างๆ ของเมือง ดังนั้นในการก่อสร้างป้อมต่างๆ จึงมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทั้งรูปแบบเพื่อให้ได้ประโยชน์ใช้สอยที่เหมาะสมยิ่งขึ้น เช่น ทำให้เกิดมูย่นออกจากผนังให้มากเพื่อจะได้ระวังกำแพงเมืองได้ดีขึ้น ด้านวัสดุก่อสร้างก็มีการพัฒนาให้มั่นคงแข็งแรงขึ้น จากการก่อสร้างด้วยดินก็เปลี่ยนเป็นอิฐ หิน และศิลาแลง เป็นต้น

ต่อมาภายหลัง เมื่อมีการพัฒนาด้านเทคโนโลยีมากยิ่งขึ้น ระเบียบปฏิบัติการของอาวุธสมัยใหม่ไกลมากขึ้น ป้อมเมือง จึงลดความสำคัญลงจนหมดความจำเป็น จึงมีการใช้ป้อมเพื่อประโยชน์อย่างอื่น เช่น ใช้เป็นที่อยู่อาศัยหรือสถานที่ราชการ ได้แก่ ป้อมปัจจามิตรท่าดินแดง กรุงเทพมหานคร ป้อมชัยชนะสงครามและป้อมท่าโพธิ์จังหวัดลพบุรี บางแห่งใช้เป็นสวนสาธารณะขนาดเล็กได้แก่ ป้อมพระสุเมร บางลำพู กรุงเทพมหานคร

โดยทั่วไปตัวป้อมมักถูกทิ้งไว้เป็นที่โล่ง แต่พื้นที่โดยรอบมักถูกใช้เป็นที่อยู่อาศัยและประชาชนอาจบุกรุกเข้าไปจนชิดตัวป้อม จนกระทั่งไม่มีทางเข้าและบางที่ตัวป้อมถูกบดบังและถูกล้อมจนมองไม่เห็นทำให้หมดความสำคัญลง เช่น ป้อมปัจจามิตร ท่าดินแดง กรุงเทพฯ ป้อมท่าโพธิ์ และป้อมชัยชนะสงครามจังหวัดลพบุรี และป้อมบนกำแพงดินใกล้ประตูหยา ยะจังหวัดเชียงใหม่ เป็น

ป้อมอีกหลายแห่งที่ถูกทำลายลงเพื่อใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์ทางราชการ เช่น ป้อมหลายแห่งที่เมืองนครเขื่อนขันธ์ หรืออำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ป้อมโดดตามแนวคลองผดุงกรุงเกษมและป้อมตามแนวกำแพงเมืองริมคลองรอบกรุง กรุงเทพฯ ถูกทำลายและให้ใช้พื้นที่ก่อสร้างอาคารต่างๆ

ปัจจุบัน กรมศิลปากรได้ประกาศตามกฎหมายให้ป้อมต่างๆ เป็นโบราณสถานขึ้นทะเบียนแล้วตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535 ส่วนที่ดินเป็นสถานที่ก่อสร้างป้อมนั้น เป็นอสังหาริมทรัพย์ที่เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ประเภททรัพย์สินใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะ ตามมาตรา 1304 (3) แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งเป็น ที่ราชพัสดุ กระทรวงการคลังจึงเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ โดยมีกรมธนารักษ์เป็นเจ้าหน้าที่ดูแลรักษา

คุ้มครองป้องกันและจัดการตามอำนาจหน้าที่แห่งกฎหมายทุกประการตามความในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518

อย่างไรก็ตาม ป้อมเมืองบางแห่งยังดูชำรุดทรุดโทรม ตัวป้อมอาจถูกทำลาย พื้นที่ถูกรุกและบริเวณโดยรอบได้มีการก่อสร้างอาคารจนหนาแน่น แออัด หรือสร้างอาคารสูงบังจนกระทั่งไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นป้อมเมือง ซึ่งเคยมีความสำคัญมาก่อน ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากยังขาดการจัดการที่ดีกับพื้นที่ที่เป็นตัวป้อมและบริเวณรอบๆ ป้อม

ดังนั้น การพัฒนาป้อมประจำเมืองให้มีสภาพที่เหมาะสม จึงต้องคำนึงถึงสภาพของตัวป้อม สภาพแวดล้อม และตำแหน่งที่ตั้งของป้อมเหล่านั้นประกอบด้วย

1. ตำแหน่งที่ตั้ง ขนาดและความสำคัญของป้อม การพิจารณาต้องดูครอบคลุมทั้งเมืองก่อน เพื่อสร้างความเข้าใจว่าป้อมนั้นๆ เป็นองค์ประกอบเมืองที่มีหน้าที่และความสำคัญอย่างไร เช่น ป้อมโดด ซึ่งมีตำแหน่งที่ตั้งห่างออกไปจากกำแพงเมือง หากห่างออกไปไม่มากก็ต้องพัฒนาให้เห็นว่าเป็นส่วนประกอบของเมืองมากกว่าป้อมโดดที่ตั้งอยู่ไกล ซึ่งพัฒนาให้มีความอิสระมากขึ้นได้ ส่วนป้อมที่เป็นส่วนของกำแพงเมืองที่ตั้งอยู่เหนือประตู กลางช่วงกำแพงและอยู่ตามมุมกำแพงเมืองนั้น ต้องพัฒนาร่วมกับกำแพงเมืองและคูเมือง ซึ่งดูโดยรวมแล้ว ต้องมีความสอดคล้องกลมกลืนกันทั้งหมดด้วย

2. สภาพของป้อม ต้องตรวจสอบเพื่อดูความมั่นคงแข็งแรงของโครงสร้าง วัสดุที่ใช้ก่อสร้าง ความสมบูรณ์ของรูปแบบ เพื่อกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ ซึ่งการอนุรักษ์ดังกล่าวไม่จำเป็นต้องทำขึ้นจนสมบูรณ์ครบถ้วน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพทั่วไปทั้งของตัวป้อมเองและองค์ประกอบอื่นที่อยู่ข้างเคียง บางแห่งแม้ว่าอาคารจะหมดสภาพลงไปแล้ว การอนุรักษ์ก็ไม่จำเป็นต้องสร้างขึ้นใหม่จนครบ แต่อาจรักษาพื้นที่ไว้โดยหาวิธีแสดงขอบเขตให้เห็นแนวและขนาด แล้วปล่อยให้ผู้ชมนี้ภาพเอาเองโดยมีการแสดงภาพเป็นแผ่นป้ายและลายเส้นไว้เป็นต้น

3. สภาพแวดล้อม ต้องตรวจสอบบริเวณโดยรอบเพื่อคุ้มครองการมองเห็นภาพที่ปรากฏสวยงาม ป้องกันมิให้มีการก่อสร้างสิ่งอื่นที่ไม่สอดคล้องกลมกลืนเข้ามาอยู่ในภาพที่มองเห็น สิ่งก่อสร้างดังกล่าวอาจเป็นอาคาร ป้ายโฆษณา เสารับส่งคลื่นโทรคมนาคมประเภทต่างๆ และสิ่งก่อสร้างอื่นที่ให้ภาพไม่กลมกลืน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังต้องควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบทั้งกิจกรรมที่ทำให้เกิดการสะท้อน การสัญจรที่พลุกพล่าน การควบคุมความสูงและความหนาแน่นของอาคารในบริเวณโดยรอบมิให้มีอาคารสูงเกินไปและหนาแน่นมากเกินไป ถ้าจะทำให้สภาพแวดล้อมดีควรให้มีที่โล่งมาก และปลูกต้นไม้ใหญ่ให้มีความร่มรื่นตามสภาพธรรมชาติ โดยดูแลให้มีความสะอาดเท่านั้น

4. การบำรุงรักษา สภาพแวดล้อมที่จัดไว้ นอกจากจะต้องให้ได้ประโยชน์ใช้สอยที่เหมาะสมแล้ว ยังต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมชาติและ การดูแลรักษาให้ทำได้สะดวก ง่ายและประหยัด และหากสามารถจูงใจให้ผู้ที่อยู่อาศัยรอบบริเวณป้อมหรือโบราณสถานต่างๆ ช่วยดูแลรักษาโดยให้รู้สึกรู้ว่าเป็นส่วนหนึ่งในชุมชนของเขา ซึ่งเขาได้ประโยชน์จากพื้นที่เหล่านั้น ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

ดังนั้น การอนุรักษ์โบราณสถานรวมทั้งป้อมเมืองเหล่านี้ กรมศิลปากรเพียงหน่วยงานเดียวไม่สามารถทำให้สำเร็จได้ จำเป็นต้องขอความร่วมมือจากหน่วยงานอื่น องค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้อง และต้องได้รับความร่วมมือจาก

องค์กรท้องถิ่น และประชาชนในท้องถิ่นอย่างดียิ่งด้วย จึงจะทำให้การอนุรักษ์โบราณสถานดำเนินการต่อไปได้อย่างสมบูรณ์

6. แบบแผนโครงข่ายคมนาคมในเมืองเก่า

ในอดีตการสัญจรทางน้ำนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง แม่น้ำ ลำคลอง จึงเปรียบเสมือนเส้นโลหิตของเมือง ซึ่งการเดินทางทางบกเช่น ถนน ทางเดิน ก็ใช้ควบคู่กันไปด้วย ยวดยานที่ใช้ในการเดินทางยังมีความเร็วช้า น้อย จำนวนประชากรของเมืองก็มีน้อย เมืองจึงยังไม่มีความสะดวกพลุกพล่าน วุ่นวาย ยังมีความสงบน่าอยู่

อาคารสำคัญของเมืองได้แก่ อาคารสำคัญทางศาสนา เช่น วัด โบสถ์ฝรั่ง สุเหร่า และอาคารที่ทำการของราชการ ตลอดจนที่อยู่อาศัย ได้แก่ พระราชวัง วัง และบ้านเรือนราษฎรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามแนวเส้นทางสัญจรทั้งสิ้น

บริเวณต่างๆ ของเมืองยังไม่มี ความหนาแน่นพื้นที่ระหว่างอาคารต่างๆ สองข้างทางสัญจรจึงเป็นที่โล่งว่าง สลับกับต้นไม้เขียวชอุ่ม ทำให้ดูร่มรื่นยิ่งนัก บางบริเวณมีอาคารสูงใหญ่ซึ่งอาจเป็นวิหารของวัดสำคัญ ตั้งอยู่ท่ามกลางกลุ่มอาคารที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นบ้านเรือนราษฎร ทำให้เป็นจุดเด่น เป็นที่หมายตาของแต่ละชุมชนอย่างเด่นชัด

เมื่อมองไปยังบริเวณเมืองจึงเห็นทิวไม้เขียวชอุ่มปะปนอยู่กับอาคารบ้านเรือนราษฎร สำหรับชุมชนสำคัญ จะเห็นอาคารใหญ่ซึ่งเป็นศาสนสถานประจำท้องถิ่นตั้งสูงเด่นอยู่เป็นระยะตามแนวเส้นทางสัญจรทั้งทางน้ำและทางบก ทำให้เป็นที่สะดุดตาแก่ผู้พบเห็น

พอเข้าไปในบริเวณเมือง โครงข่ายคมนาคมของเมืองในอดีตประกอบด้วยแม่น้ำ ลำคลอง ถนน ตรอก และซอย ซึ่งใช้เป็นเส้นทางสัญจรของชาวเมือง จุดเปลี่ยนเส้นทางคมนาคมจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่งมีความสับสน วุ่นวาย มีผู้คนเปลี่ยนเส้นทางสัญจรจำนวนมาก ทำให้มีกิจกรรมที่ต่อเนื่องเกิดขึ้นอีกมาก ได้แก่ การค้าขาย การท่องเที่ยว การให้บริการต่างๆ ตามจุดเปลี่ยนเส้นทาง เช่น ท่าเรือ ท่ารถ และจุดจอดรถประจำทาง

ส่วนพื้นที่ที่เป็นเนื้อเมืองส่วนที่ลึกเข้าไปจากถนน ซึ่งเป็นบริเวณตรอกและซอย ในอดีตใช้เป็นทางเดินเท้า ทางเกวียน ทางรถม้า รถเข็น รถจักรยาน ซึ่งมีความเร็วต่ำ หลายถนน ตรอก ซอย มีขนาดเล็ก แคบและคดเคี้ยว โค้งไปตามบ้านเรือนราษฎร โดยมีเส้นทางสัญจรหลัก ได้แก่ ถนน แม่น้ำ หรือคลองล้อมอยู่รอบนอก ลักษณะเช่นนี้ ทำให้เกิดความสงบแก่พื้นที่ที่เป็นเนื้อเมืองซึ่งส่วนใหญ่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของชาวเมือง

บางบริเวณที่มีความเจริญขึ้นบ้างแล้ว ถนนในบริเวณใช้สำหรับเป็นทางสัญจรโดยรถยนต์ ถนนจึงเป็นเส้นตรงมากขึ้น อาคารสำคัญ ศาสนสถาน และบ้านเรือนราษฎร เกะอยู่สองข้างถนน แต่ถนนเหล่านั้นที่เข้าไปให้บริการภายในชุมชนยังมีขนาดเล็ก แคบเพียงรถยนต์ขนาดเล็กแล่นสวนผ่านได้เท่านั้น พื้นที่ถนนที่เหลือใช้เป็นทางเท้าและแนวปลูกต้นไม้

ต่อมาเมื่อประชากรมากขึ้น มีการท่องเที่ยวมากขึ้น มีความต้องการพื้นที่ถนนเพื่อการสัญจรมากขึ้น ผู้บริหารองค์กรท้องถิ่นส่วนใหญ่มักใช้วิธีขยายถนนเพื่อให้ได้ผิวจราจรมากยิ่งขึ้น

เมื่อทำการขยายถนนก็มีการรื้อย้ายอาคารบ้านเรือนริมทางสัญจร หรือเป็นการทำลายเนื้อเมืองเดิมประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเมื่อมีประชากรมากขึ้น ทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินในเมืองเข้มข้นขึ้น จึงมีการรื้อถอน

อาคารเก่าแล้วสร้างอาคารใหม่ให้มีขนาดใหญ่ขึ้น มีความสูงมากขึ้น เมื่อมีผู้คนใช้อาคารมากขึ้นก็มีการทำลายเนื้อเมืองเดิมมากขึ้นอีกลักษณะหนึ่ง

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงโครงข่ายคมนาคมและลักษณะถนน ก็เท่ากับเป็นการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายเนื้อเมืองเก่าลงไปเป็นแห่งๆ เท่ากับเป็นการทำลายบริเวณที่เป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรมของเมือง ขณะที่พยายามจะให้สองประโยชน์ใช้สอยใหม่ของเมืองก็ยังเป็นไปไม่ได้ เนื่องจากไม่สามารถปฏิบัติการให้แล้วเสร็จได้โดยเร็ว

ดังนั้น การพัฒนาบริเวณในเมืองเก่าจึงไม่ควรใช้วิธีการขยายถนนหรือเปลี่ยนแปลงแนวถนน เพื่อเป็นการรักษาเนื้อเมืองเดิมไว้เป็นแหล่งประวัติศาสตร์และศิลปกรรม หากมีการพัฒนาให้พัฒนาตามความเหมาะสมโดยเน้นการรักษาสภาพแวดล้อมและบรรยากาศของความเป็นเมืองเดิมไว้

สำหรับการพัฒนาในอัตราที่สูง ได้แก่ การตัดถนนใหม่ กำหนดแนวถนนให้ห่างออกไปจากบริเวณเมืองเก่าโดยไม่ให้อิทธิพลของความเจริญเข้าไปคุกคามบริเวณเก่า ทั้งนี้เมื่อมีการก่อสร้างขนาดใหญ่ซึ่งมีพื้นที่ใช้สอยมาก ความเจริญและความพลุกพล่านจะได้ไม่เข้าไปกระทบบริเวณที่เป็นเมืองเก่า

สำหรับแม่น้ำ คู คลอง ซึ่งมีการใช้สอยน้อยลง ควรสร้างกิจกรรมอื่นเสริม เพื่อรักษาไว้ให้เป็นที่อยู่ของเมืองมากกว่าจะปล่อยให้กลายเป็นรางระบายน้ำ และต้องรักษาให้มีความสะอาดตามแบบธรรมชาติให้มากที่สุด ส่วนแม่น้ำและคลองที่กว้างพอที่ใช้ในการสัญจรได้ ควรจัดให้มีการเดินเรือเพื่อช่วยในการสัญจรให้เป็นระบบขนส่งมวลชนของเมืองด้วย และยังทำให้แม่น้ำ คู คลอง ยังรักษาความสำคัญเป็นองค์ประกอบของเมืองอยู่

การพัฒนาลักษณะนี้เรียกว่า การพัฒนาเชิงอนุรักษ์ คือ การพัฒนาเท่าที่พื้นที่จะมีความสามารถรองรับได้โดยไม่รู้สึกมีความอึดอัด และสามารถรักษาพื้นที่สีเขียวของเมืองด้วย

การพัฒนาที่มีให้มีการทำลายเนื้อเมือง นอกจากจะมีแนวทางดังกล่าวแล้ว ยังต้องมีการควบคุมพื้นที่ทั้งที่ใช้ก่อสร้างให้มีความสัมพันธ์กับพื้นที่โล่งของเมืองมิให้แออัดเกินไปด้วย

ขนาดอาคารและความสูงอาคาร ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ต้องควบคุมมิให้สูงเกินไป โดยทั่วไปมักมิให้ก่อสร้างอาคารสูงกว่าวิหารของวัดสำคัญ เพื่อป้องกันมิให้อาคารสร้างใหม่ไปชิงเด่นกับอาคารเดิม

สำหรับบางบริเวณที่สำคัญ หรือถนนบางสายที่สำคัญ ซึ่งมีอาคารเก่า ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมของชุมชน ต้องรักษาสภาพเดิมที่เคยทรงคุณค่าไว้ ส่วนที่มีการต่อเติมสร้างใหม่ที่ไม่สอดคล้องกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมเดิม ต้องรื้อถอนหรือเปลี่ยนแปลงให้มีความกลมกลืนกับอาคารเดิม ทั้งขนาด รูปร่าง หน้าที่า ลักษณะ ความสูง รูปทรงหลังคา วัสดุ และสีอาคาร

ส่วนบริเวณสำคัญที่ศึกษาได้จากประวัติศาสตร์ ก่อนมีการก่อสร้าง ปรับปรุงพื้นที่ต้องมีการขุดตรวจทางโบราณคดีก่อน หากพบหลักฐานทางโบราณคดีจะต้องนำมาศึกษาเพื่อจะได้รู้ว่าควรจะเปิดแหล่งโบราณคดีดังกล่าวให้ประชาชนและเยาวชนได้ศึกษาหรือไม่ และหากเปิดจะต้องทำอย่างไร ทั้งนี้เพื่อเป็นการให้ความรู้แก่ประชาชนและเพื่อเป็นหลักฐานยืนยันข้อมูลทางประวัติศาสตร์ได้อย่างดี

บริเวณที่โล่งว่างของเมืองจุดต่างๆ ควรทำให้สะอาด ปลูกต้นไม้ใหญ่บนลานพื้นแข็งเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนของชาวเมือง หากที่โล่งว่างขนาดใหญ่พอสมควร ควรจัดกิจกรรมสำหรับให้ชาวเมืองทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะ และเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ หรืออาจเรียกว่า ลานคนเมือง แทนการจัดสวนหย่อมที่จัดไว้ใช้ดูเพื่อความสวยงามอย่างเดียว โดยมีค่าดูแลรักษาสูง

7. ที่หมายตาในบริเวณเมืองเก่า

เมื่อมองไปยังเมืองเก่า สิ่ง que เห็นเด่นออกมาในภาพไม่ว่าจะเป็นภูเขา อาคาร เจดีย์ ปรางค์ หรืออนุสาวรีย์ สิ่งนั้นถือว่าเป็นที่หมายตาของเมือง

โดยทั่วไปในเมืองมักมีที่หมายตาทหลายแห่ง มีทั้งที่หมายตาที่เด่นมากและน้อย ส่วนที่เด่นมากมักถูกเรียกว่าเป็นที่หมายตาหลัก ส่วนที่เด่นรองลงมาก็เป็นที่หมายตารอง

ที่หมายตาหลักโดยมาก มักเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญของเมือง หากมีประโยชน์ใช้สอยของเมืองเป็นหลัก ด้วย ยิ่งทำให้ที่หมายตานั้นมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม พระอุโบสถวัดกัลยาณมิตร วัดช้างค้ำ จัตุรัสของวัดสระเกศ โลหะปราสาทวัดราชนัดดา เสาชิงช้า วิหารวัดสุทัศน์ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย พระที่นั่งอนันตสมาคม เป็นต้น

ส่วนที่หมายตารอง เป็นสิ่งที่มีความเด่นรองลงมาจากที่หมายตาหลัก อาจมีความเด่นอยู่ในบริเวณเล็กๆ หรือบางที่ตำแหน่งที่ตั้งไม่ส่งเสริมให้เด่น เช่น ศาลหลักเมือง พระปรางค์วัดระฆังโฆสิตาราม ป้อมพระสุเมรุ ป้อมมหากาฬ อนุสาวรีย์สหชาติ (หมู) อนุสาวรีย์ทหารอาสา รูปปั้นแม่พระธรณีบีบมวยผม หอนาฬิกาสถานีรถไฟ บางกอกน้อย เป็นต้น

ความเด่นสง่าของที่หมายตาโดยทั่วไป มักขึ้นอยู่กับความสำคัญของพื้นที่และบริเวณ ขนาดของที่หมายตา และการจัดสภาพแวดล้อมว่าจะส่งเสริมให้ที่หมายตามีความเด่นสง่ามากเพียงใด

ที่หมายตาที่ปรากฏอยู่ตามเมืองทั่วไป ย่อมกลายเป็นสัญลักษณ์ของเมือง ผู้คนรู้จักเมืองเหล่านั้นเพราะมีที่หมายตาให้ประทับใจและสำนึกให้จดจำ ส่วนใหญ่จะเป็นที่หมายตาที่ดี เช่น องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม วัดมหาธาตุ จังหวัดราชบุรี พระนครคีรี (เขาวัง) จังหวัดเพชรบุรี พระเจดีย์วัดมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช พระปรางค์วัดมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี พระธาตุคอกยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

ต่อมาเมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้น มีการพัฒนาเมืองและมีการก่อสร้างอาคารมากขึ้น ประกอบกับเทคนิคในการก่อสร้างสูงขึ้น ทำให้การพัฒนาพื้นที่ต่างๆ มากจนไปทำลาย หรือไปแข่งความเด่นจนลดความสำคัญที่หมายตาเดิมของเมืองลงไป

โดยเฉพาะที่หมายตาระดับรองจะถูกทำลายหรือลดคุณค่าลงก่อน และบางครั้งมีการก่อสร้างที่หมายตาใหม่ขึ้นมาแทน โดยมีได้คำนึงว่าที่หมายตาที่เกิดขึ้นใหม่จะไปทำลายสิ่งแวดล้อมและที่หมายตาเดิม จนทำให้เอกลักษณ์หรือลักษณะเด่นของบริเวณนั้นต้องถูกทำลายลงไป

การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งที่ตั้งที่หมายตาของเมืองโดยไม่ได้ตั้งใจ มักเกิดขึ้นโดยการก่อสร้างอาคารสูงใหญ่เพื่อต้องการพื้นที่ใช้สอยมากๆ และอาจต้องการให้อาคารดูเด่นโดยมิได้ตรวจสอบสภาพแวดล้อม บางที่ความเด่นของอาคารที่เกิดขึ้นใหม่ที่ไม่เหมาะสม ไปแข่งกับความเด่นกับที่หมายตาเดิมที่มีคุณค่าอยู่แล้ว ทำให้ได้ที่หมายตาใหม่ที่ไม่เหมาะสมมาแทน บางที่ที่หมายตาที่ได้มาใหม่อาจไม่สอดคล้องกลมกลืนกับอาคารรอบๆ เป็นการทำให้ย่านและบริเวณที่มีสภาพแวดล้อมกลมกลืนกับกลุ่มอาคารอยู่แล้วต้องเสียไป

ดังนั้นการกำหนดตำแหน่ง ขนาด และความเด่นที่หมายตาระดับเมือง ต้องถูกกำหนดได้โดยการออกแบบชุมชนเมือง ซึ่งการกำหนดโดยหลักแล้วต้องยึดถือการมองจากตำแหน่งมองและเส้นทางสัญจรต่างๆ เพื่อหาจุดปะทะสายตาแล้วกำหนดตำแหน่ง ขนาดและความเด่นของที่หมายตาแต่ละแห่ง

เมื่อกำหนดตำแหน่ง ขนาด และความเด่นของที่หมายตาหลักได้แล้ว จึงกำหนดที่หมายตารองของเมืองของย่าน และของบริเวณต่อไป

ที่หมายตาของเมืองที่ถูกกำหนดไว้ มักกลายเป็นสัญลักษณ์ของเมือง จนกระทั่งบางครั้งเมื่อนึกถึงเมืองนั้นหรือบริเวณนั้น ก็จะนึกถึงที่หมายตาของเมืองและของบริเวณแต่ละแห่งได้ทันที เช่น เมื่อพูดถึงจังหวัดนครปฐมจะนึกถึงองค์พระปฐมเจดีย์ หรือเมื่อพูดถึงจังหวัดพิษณุโลก จะนึกถึงพระปรางค์วัดมหาธาตุ เป็นต้น

ที่หมายตาดังกล่าวเหล่านั้นได้เป็นตัวแทนของแต่ละเมือง แต่ละบริเวณมาช้านานจนกลายเป็นสัญลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นไปแล้ว จึงเกิดความคุ้นเคยกับแต่ละเมืองและแต่ละท้องถิ่น

เมื่อพื้นที่ที่เป็นเมืองเก่าหนาแน่นไปด้วยอาคาร และมีความต้องการสร้างอาคารเพิ่มขึ้นอีกในภายหลัง จึงมักสร้างอาคารสูงและใหญ่ขึ้น การทำเช่นนี้ ทำให้ที่หมายตาของบริเวณนั้นเปลี่ยนไป ซึ่งเป็นการทำลายเอกลักษณ์ของบริเวณ และย่านเดิม เช่นอาคารเอนกประสงค์ทรงไทย วัดระฆังโฆสิตารามที่กำลังก่อสร้างที่ริมน้ำเป็นอาคารขนาดใหญ่สูงมาก จนข่มหรือความเด่นกับพระอุโบสถและพระปรางค์เดิม จนทำให้ดูเล็กลงไปมาก ทั้งๆ ที่อาคารใหม่มีพื้นที่ใช้สอยเพียง 2 ชั้น หรืออีกตัวอย่างหนึ่งได้แก่กลุ่มอาคารของโรงพยาบาลศิริราช ซึ่งมีอาคารสูงใหญ่จำนวนมาก ทำให้เอกลักษณ์ของย่านเปลี่ยนจากเดิมไป

การได้ที่หมายตาใหม่ที่เป็นผลพลอยได้จากความต้องการพื้นที่อาคารเพิ่มขึ้น ทำให้ได้อาคารที่สูงและใหญ่ในบริเวณ หากไม่เปลี่ยนเอกลักษณ์ของย่านก็คงไม่มีปัญหาใดๆ แต่หากมีความเปลี่ยนแปลงมากจนทำให้เอกลักษณ์ของย่านเปลี่ยนไป หากเป็นย่านเก่าที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ศิลปะและสถาปัตยกรรม ย่อมเป็นการทำลายองค์ประกอบของเมืองเก่าไปด้วย เป็นการทำลายขนาดส่วนอาคารในบริเวณที่โล่งว่าง โครงข่ายการสัญจร เนื้อเมือง และที่หมายตาของย่านนี้ลงไปด้วย

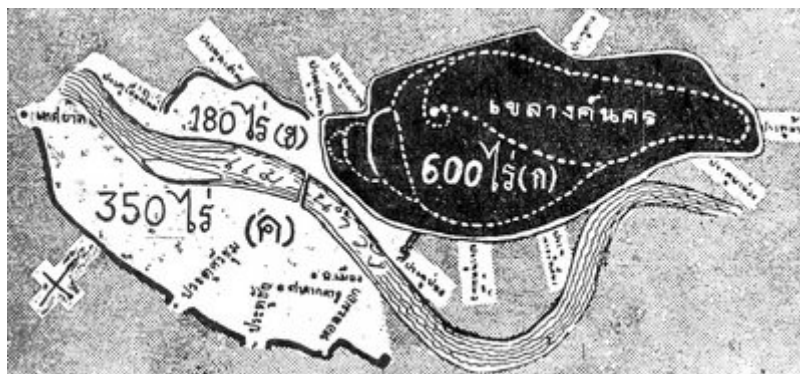
หากต้องการขยายพื้นที่เมืองออกไปเป็นบริเวณกว้าง และต้องการให้ที่หมายตาของเมืองในส่วนที่ขยายด้วย จึงต้องมีการออกแบบชุมชนเมืองใหม่พร้อมทั้งกำหนดตำแหน่งและขนาดของที่หมายตาของเมืองส่วนขยายไปด้วย และอาคารที่จะก่อสร้าง ณ ตำแหน่งดังกล่าว ก็ต้องมีการประกวดแบบเพื่อให้ได้ที่หมายตาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยของเมืองด้วย เมื่อดังกล่าวก็มีที่หมายตาที่เหมาะสม

ประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าลำปาง ลำพูน น่าน และแพร่

1. ประวัติเมืองเก่าลำปาง

เมืองเก่าลำปาง มีความเก่าแก่และมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาแล้วไม่น้อยกว่า 1,300 ปี ตั้งแต่สมัยทริภุญชัย (พระนางจามเทวี) เป็นต้นมา คือ ราวพุทธศตวรรษที่ 13 ชื่อของเมืองเขลางค์อันเป็นเมืองในยุคแรกๆ และเมืองนครลำปาง ปรากฏอยู่ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายแห่ง ทั้งจากตำนานศิลาจารึกพงศาวดาร และจากคำที่นิยมเรียกกันโดยทั่วไปอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ตำนานจามเทวี ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนา ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานเจ้าเจ็ดตน พงศาวดารโยนก

คำว่า "ละคอน" หรือ "ละคร" (นคร) เป็นชื่อสามัญของเมืองเขลางค์ที่นิยมเรียกกันอย่างแพร่หลาย ทั้งในตำนานและภาษาพูดโดยทั่วไป แม้แต่จังหวัดใกล้เคียงเช่น แพร่ น่าน เชียงราย ลำพูน เชียงใหม่ มักจะเรียกชาวลำปางว่า "จาวละคอน" ซึ่งหมายถึง ชาวนคร คำว่าละคอนมีชื่อทางภาษาบาลีว่า เรียกว่า "เขลางค์" เช่นเดียวกับ ละพูนหรือลำพูน ซึ่งทางภาษาบาลีเรียกว่า "ทริภุญชัย" และเรียกลำปางว่า "ลัมภักปปะ" ดังนั้นเมืองละคอนจึงหมายถึง บริเวณอันเป็นที่ตั้งของเมืองเขลางค์ คือเมืองโบราณรูปหอยสังข์ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง อยู่ในตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

รูปที่ ค-1 ผังเมืองรูปหอยสังข์ ที่อาจารย์ศักดิ์ รัตนชัย เป็นผู้สำรวจค้นพบและนำออกเผยแพร่

ที่มา : ศักดิ์ รัตนชัย (2516) อ้างถึงใน <http://olphistory.blogspot.com/>

ส่วนคำว่า "ลำปาง" เป็นชื่อที่ปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนในตำนานพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งมีชื่อเรียกเป็นภาษาบาลีว่า "ลัมภักปปนคร" ตั้งอยู่บริเวณลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง อยู่ห่างจากตัวเมืองลำปางไปทางทิศใต้ตามแม่น้ำวังประมาณ 16 กิโลเมตร อันเป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุลำปางหลวงในปัจจุบัน ตัวเมืองลัมภักปปนครมีพื้นที่ประมาณ 200 ไร่ ลักษณะของเมือง คือ ศึกษาดูจากภาพถ่ายทางอากาศและการเดินสำรวจทางภาคพื้นดินพบว่า มีคันคูล้อมรอบ 3 ชั้น (แต่ปัจจุบันเหลือเพียงบางส่วนเท่านั้น) นอกจากนี้พบเศษกระเบื้อง ภาชนะดินเผา เศียรพระพุทธรูป ดินเผาสมัยทริภุญชัยและสถาปัตยกรรมสมัยทริภุญชัย สันนิษฐานว่าเมืองลัมภักปปะนี้น่าจะเป็นเมืองกัลปนาสงฆ์ (เมืองทางศาสนา) มากกว่าจะเป็นเมืองทางอาณาจักรที่มีอำนาจทางการปกครองบ้านเมืองอย่างเป็นระเบียบแบบแผน

ตามตำนาน วัดพระธาตุลำปางหลวง (ฉบับสาขาสมาคมเพื่อการรักษาสมบัติวัฒนธรรมประจำจังหวัดลำปาง) ได้กล่าวถึงเรื่องราวของเมืองลำปางไว้ว่า "พระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จด้วยลำดับบ้านใหญ่เมืองน้อย ทั้งหลาย พระพุทธรูปเจ้าไปทอดบ้านอันหนึ่งชื่อ ลัมพการวัน พระพุทธรูปเจ้านั่งอยู่เหนือดอยม่อนน้อย สูงสะหน่อย ยังมีละว้า ชื่อ อ้ายคอน มั่นหันพระพุทธรูปเจ้า เอาน้ำผึ้งใส่กระบอกล้อมไปมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระพุทธรูปเจ้า กับหมากพั่ว 4 ลูก พระพุทธรูปเจ้ายื่นบอกน้ำผึ้งทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระพุทธรูปเจ้าฉันแล้ว ชัดบอกไม่ไปตกหนเหนือ แล้วพระพุทธรูปเจ้าทำนายว่าสถานที่นี้จักเป็นเมืองอันหนึ่งชื่อ "ลัมปางค์"

ดังนั้นนามเมืองลำปาง จึงหมายถึงชื่อของเมืองอันเป็นที่ตั้งของพระธาตุลำปางหลวงในปัจจุบัน จังหวัดลำปางเดิมชื่อ "เมืองนครลำปาง" จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ระบุไว้อย่างชัดเจน ได้แก่ ศิลา-จารึกเลขทะเบียน ลป.1 จารึกเจ้าหมื่นคำเพชรเมื่อ พ.ศ.2019 และศิลาจารึกเลขทะเบียน ลป.2 จารึกเจ้า-หาญสีหัต ได้จารึกชื่อเมืองนี้ว่า "ลคอร" ส่วนตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานเมืองเชียงแสน ตลอดจนพงศาวดารของทางฝ่ายเหนือ ก็ล้วนแล้วแต่เรียกชื่อว่า เมืองนครลำปาง แม้แต่เอกสารทางราชการสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็เรียกเจ้าเมืองว่า พระยานครลำปาง นอกจากนี้จารึกประตูประอุโบสถวัดบุญวาทย์วิหาร ก็ยังมีข้อความตอนหนึ่งจารึกว่า เมืองนครลำปาง แต่เมื่อมีการปฏิรูปบ้านเมืองจากมณฑลเทศาภิบาลเป็นจังหวัดตามคำสั่งของกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ.2459 ปรากฏว่า ชื่อของเมืองนครลำปาง ได้กลายมาเป็นจังหวัดลำปาง มาจนกระทั่งทุกวันนี้

เมืองเขลางค์นคร แบ่งออกเป็น 3 สมัย

เมืองเขลางค์นครรุ่นแรกหรือสมัยทริภุญชัย

เมืองเขลางค์นครรุ่นแรก ตั้งอยู่บริเวณ ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ในปัจจุบันสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1223 สมัยพระเจ้าอานันทยศ มีรูปร่างเป็นรูปหอยสังข์ มีเนื้อที่ 600 ไร่ มีประตูเมืองที่สำคัญ ได้แก่ ประตูม้า ประตูผาช่อง ประตูช่อง ประตูต้นผึ้ง ประตูนกกต และประตูตาล มีปูชนียสถานที่สำคัญ ได้แก่ วัดพระแก้วดอนเต้า ที่เคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปที่สำคัญของไทย คือ พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ระหว่าง พ.ศ.1979 - 2011 นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่ วัดอุโมงค์ วัดป่าพร้าว วัดพันเชิง วัดคูขาว วัดคูแดง วัดคูคำ เป็นต้น สันนิษฐานว่า เมืองเขลางค์นครรุ่นแรกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรทริภุญชัย ภายหลังสมัยเจ้าอานันทยศ อาณาจักรทริภุญชัยได้ส่งขุนนางอำมาตย์มาครองเมืองเขลางค์ จนถึงสมัยพญาญีมาภิสุธเสียวอำนาจให้แก่อาณาจักรล้านนาสมัยพระเจ้าเม็งราย พ.ศ.1824

เมืองเขลางค์นครรุ่นสองหรือสมัยล้านนา

เมืองเขลางค์นครรุ่นสองสร้างขึ้นสมัยล้านนา พ.ศ.1830 มีเนื้อที่ 180 ไร่ ใน พ.ศ.1824 พระเจ้าเม็งรายแห่งอาณาจักรล้านนาได้แผ่ขยายอำนาจเข้ามาครอบครองทริภุญชัย ขณะนั้นพญาญีมาครองอาณาจักรทริภุญชัย ส่วนเมืองเขลางค์ พญาเบิกโอรสพญาญีมาปกครอง ต่อมา พ.ศ.1830 พระเจ้าเม็งราย ส่งขุนครามโอรสยกทัพมาตีเมืองเขลางค์และฆ่าพญาเบิกเสียชีวิต เมื่อขุนครามตีเมืองเขลางค์ได้ จึงแต่งตั้งขุนไชยเสนาเป็นผู้รั้งเมืองและสร้างเมืองใหม่ เมื่อ พ.ศ.1845 เป็นเมืองเขลางค์นครรุ่นสองและได้ขยายอาณาเขตถัดจากเมืองเขลางค์นครรุ่นแรกลงไปทางทิศใต้ มีประตูเมืองสำคัญ ได้แก่ ประตูเชียงใหม่ ประตูนาสร้อย ประตูปลายนา โบราณสถานที่สำคัญได้แก่ วัดปลายนา

(ปัจจุบันเป็นวัดร้าง) วัดเชียงภูมิ (ปัจจุบันคือวัดปงสนุก) ต่อมาได้รวมเมืองเขลางค์รูนแรกกับเมืองเขลางค์รูนสองเข้าด้วยกัน ดังปรากฏหลักฐานทางสถาปัตยกรรมล้านนา ก่อนได้รับอิทธิพลของพม่า เช่น วัดพระแก้วดอนเต้า ฯลฯ

เมืองเขลางค์รูนสามหรือเมืองนครลำปาง

เมืองเขลางค์รูนสาม เรียกว่า "เมืองนครลำปาง" ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของศาลากลางจังหวัด และตลาดเมืองลำปาง มีพื้นที่ประมาณ 350 ไร่ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2351 สมัยเจ้าหอคำดวงทิพย์ (บริเวณแนวถนนรอบเวียงปัจจุบัน) โบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่ หออะม็อก (หอปืนใหญ่โบราณ) วัดหลวงกลางเวียง (วัดบุญญาวิทยาร) วัดน้ำล้อม วัดป่าดัวะ วัดหมื่นกาด เป็นต้น มีประตูเมือง ได้แก่ ประตูหัวเวียง ประตูศรีเกิด ประตูศรีชุม ประตูสวนดอก ประตูเชียงราย เป็นต้น

ความสำคัญของเมืองลำปางสมัยราชวงศ์เม็งราย (พ.ศ.1845-2101)

เมืองลำปางสมัยราชวงศ์เม็งรายปกครองลำปางเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา มีศูนย์กลางอยู่ที่เชียงใหม่ ลำปางเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญทางทิศใต้ มีชื่อปรากฏในตำนานพื้นเมืองว่า "ละคร" โดยมีเจ้าเมืองมียศเป็น "หมื่น" ปกครอง ขึ้นตรงต่อเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.1984 - 2030) เชียงใหม่ทำสงครามกับอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเพื่อแย่งชิงหัวเมืองฝ่ายเหนือ ลำปางเป็นฐานกำลังในการขยายอำนาจไปครอบครองหัวเมืองต่างๆ ขณะนั้นผู้ครองนครลำปาง คือ หมื่นโลกนคร หรือ หมื่นโลกสามล้าน

พ.ศ.2018 อาณาจักรล้านนาสงบศึกกับกรุงศรีอยุธยา

พ.ศ.2029 หลังจากสมัยหมื่นโลกนคร พระเจ้าติโลกราช ส่งขุนนาง 6 คน มาปกครองเมืองลำปางเพื่อช่วยป้องกันรักษาเมือง เพราะขณะนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา ลงมาประทับที่พิษณุโลก จึงเกรงว่าพระราชอาณาเขตของล้านนาไม่ปลอดภัย

พ.ศ.2058 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา ยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่และได้เข้าปล้นเมืองลำปาง โดยตีเข้าทางประตูนางเหลียว แล้วอัญเชิญพระสิขีปฏิมากร ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำคัญของเมืองลำปางมาประดิษฐานไว้ที่วัดคูหา อาณาจักรล้านนาเจริญเป็นปึกแผ่นมั่นคงสมัยพระเจ้าติโลกราช หลังจากสมัยของพระองค์อาณาจักรล้านนาเริ่มเสื่อมลง เพราะความไม่แน่นอนในเรื่องการสืบราชสันตติวงศ์ของกษัตริย์ราชวงศ์เม็งราย บรรดาขุนนางอำมาตย์ต่างๆ ก็แย่งชิงความเป็นใหญ่

พ.ศ.2010 พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองยกกองทัพมาตีเชียงใหม่ได้ นับตั้งแต่นั้นมาอาณาจักรล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ตั้งแต่ พ.ศ.2101 ถึง พ.ศ.2317 นับเป็นเวลาสองร้อยกว่าปี

พ.ศ.2272 พ่อหนานทิพย์ช้างพร้อมด้วยไพร่พล ขับไล่พม่าออกจากเมืองลำปางเป็นครั้งแรกจึงได้รับสถาปนาเป็น "พระยาสุรเวทไชยสงคราม" ครองนครลำปาง จนถึง พ.ศ.2279

พ.ศ.2314 จำบ้านบุญมา ข้าราชการเชียงใหม่ร่วมมือกับเจ้ากาวิละ บุตรเจ้าฟ้าชายแก้วเจ้าครองนครลำปางก่อการกบฏต่อต้านพม่า จนกระทั่งได้เมืองเชียงใหม่ศูนย์กลางอาณาจักรล้านนาคืนจากพม่าในปี พ.ศ.2317 นับตั้งแต่นั้นมาอาณาจักรล้านนาพ้นจากการปกครองของพม่า แล้วเจ้ากาวิละได้รับการสถาปนาเป็นเจ้านครลำปางในสมัยพระเจ้าตากสิน

พ.ศ.2345 เจ้ากาวิละ ได้รับการสถาปนาจากสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ให้เป็นเจ้าครองนครเชียงใหม่ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีพระราชดำริ เปลี่ยนตำแหน่ง "พระยา" ในหัว-

เมืองฝ่ายเหนือ อันได้แก่ ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ ให้ผู้ครองนครมีตำแหน่งเป็น "เจ้า" ได้ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนอิสริยยศพระยาน้อยญานรังสี ซึ่งเป็นผู้ครองนครลำปางในขณะนั้นเป็น "เจ้าญานรังสี" และได้มีเจ้าผู้ครองนครสืบสายต่อ ๆ มาจนถึงพลโทเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต ได้ถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ.2465 แล้วก็มีได้ทรงพระกรุณาให้มีเจ้าผู้ครองนครลำปางอีก

พ.ศ.2417 อาณาจักรล้านนาได้รวมเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยอย่างเป็นทางการ โดยจัดระบบการปกครองให้มิใช่หลวจากกรุงเทพฯ มาประจำที่เชียงใหม่ ต่อมาระบบการบริหารแผ่นดินได้เปลี่ยนแปลงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยจัดระบบการปกครองในรูปแบบ "มณฑล" ดังนั้นอาณาจักรล้านนาจึงมีชื่อเรียกว่า "มณฑลพายัพ"

พ.ศ.2458 จังหวัดลำปางได้แยกออกจากมณฑลพายัพ ไปขึ้นกับมณฑลมหาสารคาม ซึ่งมีแพร่เป็นที่ตั้งมณฑล ซึ่งใน พ.ศ.2468 ได้มีการประกาศยกเลิกมณฑลทั่วราชอาณาจักร ลำปางจึงมีฐานะเป็นจังหวัดจนถึงปัจจุบัน

สำหรับเจ้าผู้ครองนครลำปางนับตั้งแต่เจ้ากาวิละลงมา มี 10 องค์ ได้แก่ เจ้าคำโสม เจ้าหอคำดวงทิพย์ เจ้าชัยวงศ์ เจ้าขัติยะ เจ้าน้อยอินทร์ เจ้าบุญญานรังสี เจ้าพรหมภักษ์ธาดา เจ้านรนนชัยสวัสดิ และเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต เป็นองค์สุดท้าย ซึ่งปีสุดท้ายคือ พ.ศ.2465 จนกระทั่ง พ.ศ.2468 ได้มีการประกาศยกเลิกระบบมณฑล ซึ่งลำปางเคยรวมอยู่ในมณฑลมหาสารคามซึ่งมีที่ทำการอยู่ที่เมืองแพร่ ลำปางจึงมีฐานะเป็นจังหวัดจวบจนปัจจุบัน (ที่มา: <http://www.lampang.go.th/lamp.html>)

2. ประวัติเมืองเก่าลำพูน

จังหวัดลำพูนเป็นจังหวัดที่เล็กที่สุดในภาคเหนือตอนบน ตั้งอยู่ในบริเวณแอ่งที่ราบเชียงใหม่ - ลำพูน ได้มีการสำรวจพบร่องรอยของแหล่งโบราณคดี ในบริเวณที่ราบริมฝั่งแม่น้ำกวทางด้านทิศตะวันออก ตั้งแต่เขตอำเภอฝายสะกิด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นแนวยาวมาถึงเขตอำเภอเมืองลำพูน มีร่องรอยการอยู่อาศัยของชุมชนโบราณ สมัยก่อนวัฒนธรรมหริภุญชัย ได้แก่ แหล่งโบราณคดี บ้านวังไฮ ตำบลเวียงยอง อำเภอเมืองฯ พบว่าเคยเป็นสถานที่ฝังศพ นอกจากโครงกระดูกแล้วตามชั้นดินต่างๆ ยังพบโบราณวัตถุที่ปะปนกันในหลายลักษณะทั้งรูปแบบ และวัสดุ กล่าวคือ ลึกลงไปตามชั้นดินประมาณชั้นที่ 4 - 5 พบขวานหินกะเทาะ เครื่องมือสะเก็ดหิน แวดินเผา ค้อนหิน ภาชนะดินเผาเนื้อหยาบ สิ่งของดังกล่าวมีลักษณะเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในที่สูงตามถ้ำ หรือเพิงผา มีการดำรงชีพแบบล่าสัตว์ ตั้งแต่ชั้นดินที่ 3 - 1 พบวัสดุที่ผลิตด้วยการใช้เทคโนโลยีที่สูงกว่า ได้แก่ เครื่องมือเหล็ก เศษภาชนะดินเผาแบบหริภุญชัย กำไลแก้ว ลูกปัดแก้ว ลูกปัดแร่คาร์เนเลียน ลูกปัดแร่อาเกตและกำไลสำริด เป็นต้น จากหลักฐานที่พบกล่าวได้ว่า ชุมชนโบราณบ้านวังไฮ เป็นชุมชนในยุคโลหะ (Metal Age) ซึ่งใช้เหล็กเป็นเครื่องมือ (Iron Tools) และใช้สำริดเป็นเครื่องประดับ (Bronze Ornaments) เมื่อประมาณ 2,800 - 3,000 ปีมาแล้ว การพบเครื่องมือหินรวมอยู่ด้วยแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดของกลุ่มชน ที่ต่อเนื่องมายาวนานตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เรื่อยมาจนถึงยุคต้นสมัยประวัติศาสตร์อันเป็นสิ่งที่ของของสังคมที่เจริญกว่าในลักษณะชุมชนที่เชื่อมต่อกับยุคประวัติศาสตร์ จากการสำรวจพบดังกล่าว ทำให้ได้ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับลักษณะของกลุ่ม

ชนดั้งเดิมในแถบนี้ว่า ชุมชนที่ตั้งหลักแหล่งบริเวณลุ่มแม่น้ำกวัง อันได้แก่ชุมชนบ้านยางทองใต้ ชุมชนที่บ้านสันป่าคำ และชุมชนที่บ้านวังไฮ เป็นชุมชนร่วมสมัยเดียวกัน เดิมเป็นชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ ที่มีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม จนกระทั่งประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 ได้มีกลุ่มชนจากภาคกลางเป็นกลุ่มชนเมือง อพยพมาตั้งหลักฐานในบริเวณใกล้เคียงกัน มีการติดต่อกัน จากนั้นสังคมเมืองก็แผ่อิทธิพลมายังชุมชนเหล่านี้ ใช้เวลาหลายชั่วอายุคน กลุ่มชนที่บ้านวังไฮ มีลักษณะว่าได้รับเอารูปแบบวัฒนธรรมทวารวดี จากเมืองหริภุญชัยมากกว่ากลุ่มชนบ้านยางทองใต้ และบ้านสันป่าคำที่อยู่ห่างไกลออกไป

สมัยหริภุญไชย

ประวัติความเป็นมาของเมืองลำพูนนี้จากบันทึก และตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาถึงการสร้างเมืองหริภุญไชย ได้กล่าวไว้ว่าท่านฤาษีวสุเทพ (หรือ พระสุฤาษี) เป็นผู้เกณฑ์พวกเม็งคบุตร หรือเชื้อสายมอญมาสร้างเมืองขึ้น ในพื้นที่ระหว่าง แม่น้ำสองสาย คือ แม่น้ำกวังและแม่น้ำปิง เมื่อสร้างเสร็จได้ส่งทูต คือ อำมาตย์ควิยะ ไปเชิญราชธิดาษัตริย์เมืองละโว้ พระนามว่า **จามเทวี** มาเป็นปฐมกษัตริย์ปกครองเมืองหริภุญไชย พระนางได้ทรงนำพระไตรปิฎก พระสงฆ์ และ นักปราชญ์ราชบัณฑิตขึ้นมามีด้วย สะท้อนให้เห็นว่ามีอารยธรรมทางพุทธศาสนาจากภาคกลางแพร่เข้ามา ในระยะแรกของการสร้างบ้านเมืองในภาคเหนือ ช่วงระยะเวลาราว ๆ พุทธศตวรรษที่ 12-16 เมืองละโว้ เป็นเมืองสำคัญทางภาคกลางซึ่งวัฒนธรรมทวารวดีกำลังเจริญรุ่งเรืองอยู่ มีการสืบราชวงศ์กษัตริย์ต่อมาหลายพระองค์ จนกระทั่งถึงสมัยพระยาธิบยาจึงได้เสียดำนาจการปกครองให้แก่พ่อขุนเม็งรายมหาราช ผู้รวบรวมแคว้นแคว้นทางเหนือเข้าเป็นอาณาจักรล้านนาไทย

สมัยล้านนา

เมืองลำพูนถึงแม้จะตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านนา แต่ก็ได้เป็นผู้ถ่ายทอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรมให้แก่ผู้ที่เข้ามาปกครอง ดังปรากฏหลักฐานอยู่ทั่วไปในเวียงกุมกาม เชียงใหม่ และเชียงราย เมืองลำพูนคงความสำคัญในทางศิลปวัฒนธรรมของอาณาจักรล้านนา จนกระทั่งอาณาจักรนี้ตกเป็นเมืองขึ้นแก่พระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่า ในปี พ.ศ.2101 เมืองลำพูนจึงตกอยู่ในการปกครองของพม่าด้วย จนกระทั่งถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้กระทำการขับไล่บรรดาศัตรูพ้นไปจากอาณาจักรล้านนาแล้ว เมืองลำพูนจึงได้เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรไทย มีผู้ครองนครสืบต่อกันมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พลตรีเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ เจ้าผู้ครองนครคนที่ 10 เป็นองค์สุดท้าย และเป็นการสิ้นสุดการปกครองในแบบเจ้าผู้ครองนคร หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เมื่อเจ้าผู้ครองนครถึงแก่พิราลัย เมืองลำพูนจึงเปลี่ยนมาเป็นจังหวัด มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้ปกครอง มาจนถึงทุกวันนี้

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เมื่อพระเจ้ากาวิละได้เข้าไปตั้งมั่นที่เมืองเชียงใหม่ได้แล้วใน ปี พ.ศ.2339 ในระยะแรกก็ได้ไปเกลี้ยกล่อมผู้คนจากเมืองเล็กเมืองน้อย แถบแม่น้ำสาละวินมาไว้ที่เวียงป่าซาง พระเจ้ากาวิละได้ไปเกลี้ยกล่อมเจ้าฟ้าเมืองยอง เมืองฝาง เมืองเชียงราย และเมืองสาด ให้ต่อต้านพม่า เจ้าเมืองยองยอมทิ้งเมืองพาผู้คนมาอยู่ที่เวียงป่าซาง

ในปี พ.ศ.2345 เจ้ากาวิละเริ่มตีเมืองเชียงตุง และเมืองสาดได้ และตีเมืองเชียงแสนได้ เมื่อปี พ.ศ.2347 โดยกองกำลังผสมจาก เชียงใหม่ กรุงเทพฯ ลำปาง เวียงจันทน์ และเมืองน่าน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2348 กองทัพเชียงใหม่ได้ยกขึ้นไปกวาดต้อนผู้คนตามเมืองที่อยู่ทางตอนเหนือของเมืองเชียงแสนคือ เมืองยอง เมืองยู้

เมืองหลวง เมืองเชียงตุง เมืองเชียงขวาง เมืองวะ เมืองลอง เมืองกาย เมืองขัน เมืองหุน เมืองงาด เมืองงิม เมืองเลี้ยว ลิบสองปันนา เชียงรุ่ง ฯลฯ

การปฏิบัติการดังกล่าว เป็นการกวาดต้อนผู้คนครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ล้านนา ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ในเขตเมืองเชียงใหม่ และลำพูนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ผู้คนที่ถูกกวาดต้อนมา หากเป็นช่างฝีมือ และไพร่ชั้นดีจะกำหนดให้อยู่ในเมือง เช่น เงินที่หายยา อพยพมาจากเชียงตุงเชี่ยวชาญการทำเครื่องเงิน มาอยู่เชียงใหม่ระหว่างกำแพงเมืองชั้นนอก และชั้นในทิศใต้ ยวนบ้านฮ่อมเชี่ยวชาญการทำดอกไม้กระดาษ กลุ่มไตหรือไตใหญ่เชี่ยวชาญด้านการค้า ส่วนไพร่ที่ไร้ฝีมือจะให้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่นอกเมืองเช่นเงินที่สนทรายยอง

คนที่ถูกกวาดต้อนมาจะยกมาเป็นกลุ่มเมือง เมื่อมาตั้งถิ่นฐานใหม่ได้ตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อบ้านเมืองเดิมที่ถูกกวาดต้อนมา เช่น บ้านเมืองหลวง บ้านเมืองแสน เมืองวะ เมืองสาต เมืองยู่ เมืองหลวง เมืองพยาก เป็นต้น บางแห่งแต่งตั้งตามทำเลใหม่ เช่นบ้านช่างกระดาษ สันป่าตอง บ้านป่าลาน บ้านสันกลาง เป็นต้น เมืองลำพูนได้รับการจัดตั้งขึ้นใหม่ ภายหลังจากที่คนยอง ที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ลำพูนใน ปี พ.ศ.2348 มีพระยาบุรีรัตน์ (คำฝั้น) อนุชาพระเจ้ากาวิละครองเมืองเป็นคนแรก มีเจ้าบุญमान้องคนสุดท้ายของตระกูลเจ้าเจ็ดตน เป็นพระยาอุปราชา เมืองลำพูนมีความสำคัญรองลงมาจากเมืองเชียงใหม่ และเมืองลำปางตามลำดับ คาดว่าคนเมืองยองถูกกวาดต้อนมาอยู่ที่ลำพูน ประมาณ 10,000 คน

การแบ่งไพร่พลยอง ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองลำพูน ให้พระยามหัยบุรีเจ้าเมืองยอง และน้องอีกสามคน ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำกวง ตรงข้ามกับเมืองลำพูน ที่บ้านเวียงยอง ให้ผู้คนอพยพจากเมืองยู่ เมืองหลวง ไปตั้งถิ่นฐานอยู่นอกกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อให้ชุมชนเหล่านี้ทอดผ้าให้กับเจ้าเมืองลำพูน

นอกจากนั้นการตั้งถิ่นฐานของชาวยองจะขยายตัวไปตามแนวลำน้ำ หมู่บ้านหลักในขณะนั้นในเขตลุ่มแม่น้ำกวง มีบ้านเวียงยอง บ้านยู่ บ้านหลวง บ้านตอง บ้านหลิวห้า (ศรีบุญยืน) บ้านปิงท่า (หนองหมู) ตามลุ่มแม่น้ำ มี บ้านป่าขาม บ้านสันป่าสัก บ้านลัมคะยอม ในเขตลุ่มแม่น้ำปิง มี บ้านริมปิง บ้านประตูปา บ้านหลุก บ้านบัว บ้านบาน ในเขตลุ่มน้ำแม่ทา มี บ้านป่าซาง บ้านสบทา บ้านนางข้าวน้อย บ้านแซม บ้านสะปุ่น บ้านหาวย อีกส่วนหนึ่งได้ขยายตัวจากที่ราบป่าซางเข้าสู่เขตอำเภอบ้านโฮ่ง และอำเภอลี้ ในลุ่มแม่น้ำลี้

มีชาวไตเงินจากเชียงตุง มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านสันดอนรอม นอกเขตกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ที่บ้านแป้น ตำบลบ้านแป้น และก่อนการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวยอง ได้มีการกวาดต้อนชาวไตใหญ่จากเมืองปู้ เมืองปัน เมืองสาต เมืองนาย เมืองขวาด เมืองแหน และกลุ่มคนที่เรียกว่า ยางค้ำหัวตาด ยาวหัวด่าน มาไว้ที่เวียงป่าซาง

ภายหลังที่ตั้งเป็นเมืองลำพูน เมื่อปี พ.ศ.2348 ในฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราชขึ้นกับราชอาณาจักรสยามแล้ว ในปี พ.ศ.2351 พระเจ้ากาวิละได้เกณฑ์กำลังพลชาวเมืองลำพูน ประมาณ 1,000 คนรวมกับกำลังจากเชียงใหม่ และลำปาง เข้าตีเมืองยาง ที่ถูกพม่ายึดไว้แต่ไม่สำเร็จ จึงเทครัวอพยพชาวเมืองยองลงมาอยู่ที่เชียงแสน

พระยาอุปราชา (บุญมา) แห่งเมืองลำพูน ผู้เป็นอนุชาองค์เล็กของตระกูลเชื้อเจ็ดตน ได้รับแต่งตั้งจากกรุงเทพฯ ให้เป็นเจ้าเมืองลำพูนองค์ที่สอง ระหว่างปี พ.ศ.2359 - 2370 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาอุปราชา (น้อย อินทร) เป็นพระยาลำพูนองค์ที่สาม ระหว่างปี พ.ศ.2370 - 2381 เมืองลำพูน

ได้ขยายตัวไปผู้คนไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำต่าง ๆ อย่างมีความมั่นคง เมื่อปี พ.ศ.2372 ดร.ริชาร์ดสัน ข้าราชการชาวอังกฤษได้เข้ามาสำรวจเส้นทาง และสภาพการค้าในเขตเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน ได้บันทึกไว้ว่าประชากรของเมืองลำพูนมีอยู่ประมาณ 14,000 คน

ในปี พ.ศ.2381 พระยา ลำปางไชยวงศ์ เจ้าเมืองลำปางได้ถึงแก่พิราลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้โปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งพระยาอุปราชา (น้อย อินท) เจ้าเมืองลำพูนไปเป็นเจ้าเมืองลำปาง และโปรดเกล้าฯ ให้พระยาอุปราชา (คำตัน) เป็นเจ้าเมืองลำพูน (องค์ที่สี่) คนมอญและคนพม่าในบังคับอังกฤษเริ่มเข้ามาดำเนินธุรกิจทำไม้ ในป่าปลายแขวงเมืองตาก เมืองเชียงใหม่ และเมืองลำพูน

พระยาอุปราชา (คำตัน) เป็นเจ้าเมืองลำพูนถึงปี พ.ศ.2384 ก็พิราลัย พระยาบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยธรรมลังกา) บุตรเจ้าบุญมาได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าเมืองลำพูน (องค์ที่ห้า) ถึงปี พ.ศ.2385 ก็พิราลัย เจ้าหนานไชยลังกาได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นเจ้าเมืองลำพูน (องค์ที่หก) ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับขนานนามเป็นเจ้าไชยลังกาพิศาลโสภาคคุณทริภุชชัย เป็นเจ้านครลำพูนถึง ปี พ.ศ.2414 จึงให้ยกเลิกตำแหน่งพระยาหัวเมืองแก้ว เปลี่ยนเป็นตำแหน่งเจ้าบุรีรัตน์

สมัยปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน

เจ้าราชวงศ์ดาวเรืองรักษาการเจ้าเมืองลำพูน ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2414 - 2418 จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าดาราดิเรกไพโรจน์ เจ้านครลำพูนไชย

หลังจากที่มีการทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ (ฉบับที่ 1) เมื่อปี พ.ศ.2415 ลงนามที่กัลกัตตาแล้ว ทางกรุงเทพฯ ได้ส่งพระนรินทรราชเสนี (พุ่ม ศรีไชยยันต์) ปลัดบัญชากรมพระกลาโหมไปเป็นข้าหลวงสามหัวเมืองประจำอยู่ที่เชียงใหม่ เพื่อควบคุมดูแลให้เจ้าหลวงเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูนปฏิบัติตามสนธิสัญญาเชียงใหม่ ทำหน้าที่ประสานงาน ระหว่างกรุงเทพฯ กับล้านนา แต่การปฏิบัติงานยังไม่ได้ผล จึงได้มีการแก้ไข และทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2425 กำหนดให้คนในบังคับอังกฤษต้องขึ้นศาลต่างประเทศทั้งคดีแพ่ง และอาญา

ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2427 ได้ยกเลิกฐานะหัวเมืองประเทศราชแล้วจัดการปกครองโดยรวมหัวเมืองใกล้เคียงกัน จัดเป็นหน่วยการปกครองที่เรียกว่า มณฑล ดินแดนล้านนาจึงเป็นมณฑลพายัพ กระทรวงมหาดไทยส่งข้าหลวงเทศาภิบาลมาปกครอง ส่วนแต่ละเมืองก็ส่งข้าหลวงประจำเมืองมาปกครอง และส่งนายแขวงมาปกครองแขวงหรืออำเภอ ส่วนตำบลและหมู่บ้านให้คนในท้องถิ่นปกครอง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกสรรข้าหลวงที่มีความสามารถ และเป็นเจ้านายเชื้อพระวงศ์ เพื่อให้เป็นที่ยอมรับนับถือ และยาเกรงของเจ้าผู้ครองนคร ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร มาดำรงตำแหน่งข้าหลวงพิเศษ มีการแต่งตั้งเสนาหกดตำแหน่งคือ กรมมหาดไทย กรมทหาร กรมครัว กรมยุติธรรม กรมวัง และกรมนา เข้าไปแทนตำแหน่งเจ้าชั้นห้า (เจ้าเมือง เจ้าอุปราชา เจ้าราชวงศ์เจ้าบุรีรัตน์ และราชบุตร) และเจ้าสามหลวง (ขุนนางชั้นสูง 32 คน)

ในปี พ.ศ.2431 เจ้าดาราดิเรกไพโรจน์ ไพโรจน์ เกิดปัญหาแย่งชิงอำนาจในหมู่เจ้านายและบุตรหลาน ข้าหลวงพิเศษมณฑลลาวเฉียงได้มอบให้เจ้านายเมืองลำพูน ปกษารื้อกันในการจัดการปกครองเมืองลำพูนเสียใหม่

เมื่อสิ้นสมัยเจ้าเหมพันธุไพจิตร (คำหยาด) เจ้าผู้ครองนครลำพูน ลำดับที่ 8 (พ.ศ.2431 - 2438) ทางกรุงเทพ ฯ มีนโยบายที่จะปฏิรูปการปกครองเมืองลำพูนก่อนเมืองเชียงใหม่ และลำปาง เพราะเป็นเมืองเล็ก แต่ก็ได้รับการต่อต้านจากเจ้านายและบุตรหลาน

การปฏิรูปการปกครองอย่างจริงจัง มีขึ้นในสมัยเจ้าอินทยศไชยดี (เจ้าน้อยหมวก) เจ้าเมืองลำพูน ลำดับที่ 9 (พ.ศ.2438 - 2454) ในปี พ.ศ.2443 ได้จัดราชการเมืองลำพูนใหม่โดยการบริหารราชการระดับเมืองเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการบริหาร ที่เรียกว่า คำสนามหลวง เจ้าผู้ครองนคร ข้าหลวงประจำนคร และข้าหลวงผู้ช่วย แบ่งเขตการปกครองเมืองลำพูนออกเป็นสองแขวง คือ แขวงในเมือง นอกเมืองลำพูน และแขวงเมืองลี มีนายแขวง (นายอำเภอ) ที่ส่วนกลางแต่งตั้งมาปกครอง ในแต่ละแขวง แบ่งออกเป็นแคว้น มีแคว้น (กำนัน) ปกครอง แขวงลำพูนแบ่งออกเป็น 28 แคว้น แขวงเมืองลี แบ่งออกเป็น 5 แคว้น จำนวนประชากรในปี พ.ศ.2445 จากรายงานมีประมาณ 110,000 คน แขวงลำพูนมีประมาณ 92,000 คน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ดำเนินนโยบายยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมืองโดยเด็ดขาด นับตั้งแต่ ปี พ.ศ.2459 เป็นต้นไป หากเจ้าเมืองใดว่างลงจะไม่โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขึ้นอีก เจ้าเมืองลำพูนองค์สุดท้ายคือ นายพลตรี เจ้าจักรคำจรดศักดิ์ (พ.ศ.2454 - 2485) ส่วนเจ้าเมืองที่มีชีวิตอยู่ก็ได้เงินเดือนไปจนกว่าจะถึงแก่กรรม

โดยมีลำดับของเจ้าผู้ครองนครลำพูน ดังนี้

1. เจ้าคำฝั้น (พ.ศ.2348 - 2359) เป็นอนุชาของพระเจ้ากาวิละ บุตรลำดับที่แปดของเจ้าชายแก้ว แห่งเมืองลำปางเป็นแม่ทัพคนหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ในการขับไล่อิทธิพลพม่าออกไปจากล้านนาที่เมืองเชียงใหม่
2. เจ้าบุญมา (พ.ศ.2359 - 2370) เป็นอนุชาพระเจ้ากาวิละ บุตรลำดับที่สิบของเจ้าชายแก้ว แห่งเมืองลำปาง
3. เจ้าน้อยอินทร (พ.ศ.2370 - 2381) เป็นบุตรเจ้าคำสม เจ้าเมืองลำปางองค์แรก และในปี พ.ศ.2381 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองลำปาง
4. เจ้าน้อยคำตัน (พ.ศ.2381 - 2384) เป็นบุตรเจ้าบุญมา เจ้าเมืองลำปางองค์ที่สอง
5. เจ้าน้อยธรรมลังกา (พ.ศ.2384 - 2385) เป็นบุตรเจ้าบุญมา น้องเจ้าน้อยคำตัน
6. เจ้าไชยลังกาพิศาลโสภาคคุณทวีบุญชัย - เจ้าหนานไชยลังกา (พ.ศ.2385 - 2414) เป็นบุตรคนที่สี่ของเจ้าคำฝั้น เจ้าเมืองลำปางองค์ที่หนึ่ง
7. เจ้าดาราดิเรกรัตนไพโรจน์ (พ.ศ.2414 - 2431) เป็นบุตรลำดับที่หกของเจ้าไชยลังกาฯ ในช่วงนี้ทางกรุงเทพ ฯ ไม่ได้แต่งตั้งเจ้าเมืองลำพูนเป็นเวลาสี่ปี (พ.ศ.2414 - 2418) ในครั้งสงครามเชียงตุง เมื่อปี พ.ศ.2395 ได้เป็นแม่ทัพคนหนึ่งของกองทัพเมืองลำพูน
8. เจ้าเหมพันธุไพจิตร เจ้าคำหยาด(พ.ศ.2431 - 2438) เป็นบุตรเจ้าไชยลังกาฯ
9. เจ้าอินทยงยศ - เจ้าน้อยหมวก (พ.ศ.2438 - 2454) เป็นบุตรเจ้าดาราดิเรกรัตนไพโรจน์ ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล
10. นายพลตรีเจ้าจักรคำจรดศักดิ์ (พ.ศ.2454 - 2485) เป็นบุตรเจ้าอินทยงยศ ทางกรุงเทพ ฯ ให้มีการยกเลิกตำแหน่งเจ้าผู้ครองนคร ในฐานะหัวเมืองประเทศราช เป็นเจ้าผู้ครองลำพูนองค์สุดท้าย

(ที่มา <http://www.geocities.com/lumphrum/history.html> และ http://www.sri.cmu.ac.th/~lamphun_envi/modules.php?name=Content&pa=list_pages_categories&cid=1)

3. ประวัติของเมืองเก่าเมือง

เมืองเก่ามีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานพอๆ กับสุโขทัย พะเยา และลำปาง มีเจ้าผู้ครอง-นคร ถึง 53 องค์ เนื่องจากเป็นนครรัฐเล็ก ๆ มีประชากรน้อย บางครั้งเป็นอิสระ บางครั้งตกเป็นประเทศราช ของ อาณาจักรที่มีอำนาจมากกว่า แบ่งเหตุการณ์ความเป็นมาได้เป็นสี่ช่วงระยะเวลาดังนี้

ระยะแรกสร้างเมืองปัว และเมืองเก่า (ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 - พ.ศ.1992) เมื่อประมาณปี พ.ศ.1825 มีคนไทยกลุ่มหนึ่งในการนำของพระยาภูคา ได้ครอบครองพื้นที่ราบตอนบนของจังหวัดน่าน ตั้งศูนย์ การปกครองอยู่ที่เมืองย่าง (เชื่อกันว่าอยู่บริเวณริมฝั่งด้านใต้ของแม่น้ำย่างใกล้เทือกเขาตอยภูคา ในเขตบ้านหาดเลี้ยว ตำบลยม อำเภอท่าวังผา) เนื่องจากพบร่องรอยชุมชนในสภาพที่เป็นคูน้ำคันดิน กำแพงเมืองซ้อนกันอยู่ ต่อมาพระยา- ภูคาได้ขยายอาณาเขตของตนออกไป โดยส่งบุตรบุญธรรมสองคนไปสร้างเมืองใหม่ ทางตะวันออกบนฝั่งซ้ายของ แม่น้ำโขง ให้ขุนนุ่นผู้พี่ไปสร้างเมืองจันทบุรี (หลวงพระบาง) ให้ขุนฟองผู้น้องไปสร้างเมืองวรนคร หรือเมืองปัว อยู่ ใกล้จากแม่น้ำน่านประมาณ 5,000 วา

จากการสำรวจได้พบชุมชนโบราณสี่แห่ง ในพื้นที่อำเภอปัว คือชุมชนโบราณเมืองปัว และชุมชน โบราณบ้านสวนดอก ตำบลปัว ชุมชนโบราณบ้านศาลา ตำบลศิลาแลง และชุมชนบ้านดอยทุ่งกลาง ตำบลแงง ลักษณะของชุมชนโบราณทั้งสี่แห่ง มีลักษณะใกล้เคียงกันคือ มีคูน้ำคันดินรูปวงกลมมน หรือวงรีมี เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 400 - 500 เมตร

เมื่อขุนฟองถึงแก่พิราลัย เจ้าแก้วเถื่อน ราชบุตรได้ครองเมืองเก่า และเมื่อพระยาภูคาถึงแก่ พิราลัย เจ้าแก้วเถื่อนได้ครองเมืองย่างแทน และให้ชายาคือแม่ท้าวคำบินดูแลรักษาเมืองปัวแทนเมืองเก่าในระยะ เริ่มก่อตั้งอยู่ที่เมืองปัว เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 และมีความใกล้ชิดกับเมืองหลวงพระบางในฐานะเมืองพี่ เมืองน้อง

พญาจำเมือง เจ้าเมืองพะเยาได้ขยายอิทธิพลเข้าไปครอบครองเมืองเก่า นางพญาแม่ท้าวคำบิน ได้หลบหนีไปอยู่ที่บ้านห้วยแร้ง และได้คลอดบุตรชายชื่อ เจ้าขุนใส เมื่อโตขึ้นได้เป็นขุนนางอยู่กับพญาจำเมือง และ ได้รับสถาปนาให้เป็นเจ้าขุนใสยศให้ไปครองเมืองปราว ต่อมาเมื่อมีกำลังมากขึ้นก็ได้ ดันรณจนพ้นจากอำนาจเมือง พะเยา และได้รับสถาปนาเป็นพญาผานอง ขึ้นครองเมืองปัว ระหว่างปี พ.ศ.1855 - 1894 จึงพิราลัย เจ้าใสบุตรคน สุดท้องครองเมืองต่อมาได้สามปี ก็พิราลัย พญาการเมือง บุตรพญาผานองอีกคนหนึ่งได้ครองเมืองปัวต่อมา เมื่อปี พ.ศ.1895

พญาการเมือง ครองเมืองปัวอยู่ระหว่าง พ.ศ.1895 - 1901 นับเป็นราชวงศ์ภูคาองค์ที่ห้า เมืองปัวได้ขยายตัวมากขึ้น และมีความสัมพันธ์กับเมืองสุโขทัยอย่างใกล้ชิด พญาการเมืองได้สร้างพระธาตุแช่แห้ง บนภูเพียงแช่แห้ง ระหว่างแม่น้ำเตียนกับแม่น้ำอิง อยู่ทางด้านทิศตะวันออก (ฝั่งซ้าย) ของแม่น้ำน่าน ห่างออกไป ประมาณสามกิโลเมตร และได้อพยพผู้คนจากเมืองปัวลงมาทางใต้ มาสร้างเมืองใหม่บริเวณพระธาตุแช่แห้งในปี พ.ศ.1902 โดยมีพระธาตุแช่แห้งเป็นศูนย์กลาง

พญาการเมืองพิริลย์ เมื่อปี พ.ศ.1905 โอรสคือ พระยาผากอง ขึ้นครองราชย์ได้ 5 ปี ต้องประสบปัญหาหน้าแล้งในฤดูแล้งทุกปี เนื่องจากเมืองตั้งอยู่ไกลแหล่งน้ำมากเกินไป จึงได้ย้ายเมืองมาสร้างใหม่ อยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านทางด้านทิศตะวันตก (ฝั่งขวา) ของแม่น้ำน่าน ตรงบริเวณบ้านห้วยไค้ คือ บริเวณที่ตั้งของจังหวัดน่านในปัจจุบัน เมื่อวันอังคาร ขึ้นหกค่ำ เดือนสิบสอง พ.ศ.1911 ชื่อเมืองน่านปรากฏครั้งแรกในศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 8 จารึกเมื่อประมาณ ปี พ.ศ.1915 มีความตอนหนึ่งว่า "เบื้องเหนือแม่น้ำน่าน... เจ้าพระยาผากองเจ้าเมืองน่านเมืองพลัว" ในศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 45 และ 54 กล่าวถึงการกระทำลัทธิสาบาน ระหว่างพญา (เจ้าพญาผากอง) และหลาน (พระมหาธรรมราชาที่ 2) ในปี พ.ศ.1935 เพื่อช่วยเหลือกันเมื่อเกิดสงคราม ก่อนหน้านั้นเจ้าพญาผากองเคยยกทัพจากเมืองน่านลงมาช่วยพระมหาธรรมราชาที่ 2 รบกับสมเด็จพระธรรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระจั่ว) เพื่อป้องกันเมืองกำแพงเพชร เมื่อ ปี พ.ศ.1919

เมื่อพญาผากองพิริลย์ เจ้าคำตันโอรสพญาผากองครองราชย์มาได้ 11 ปี (พ.ศ.1931 - 1941) ก็ถูกขุนหลวงเมืองใต้ (กษัตริย์กรุงศรีอยุธยา) ลอบปลงพระชนม์โดยการนำยาพิษใส่ในน้ำให้เจ้าคำตันสรงในพิธีราชาภิเษกที่ท่าลี่ เมื่อปี พ.ศ.1941

ในปี พ.ศ.1942 พญาเถรเจ้าเมืองแพร่ และพญาอุ่นเรือนสองพี่น้องได้เข้ายึดเมืองน่าน เจ้าศรีจันตะอนุชาเจ้าคำตันที่ครองเมืองน่านต่อจากพี่ชาย แล้วพญาเถรได้ครองเมืองน่านแทน ส่วนท้าวหุงน้องของเจ้าศรีจันตะ หนีไปพึ่งพญาเซลิ้ง (ศรีสัชนาลัย) พญาเถรครองเมืองน่านได้หกเดือนเศษก็เป็นผู้ไปข้าง ถึงแก่พิราลัย ท้าวอุ่นเรือนผู้เป็นน้องได้ครองเมืองต่อมาได้หนึ่งปี ท้าวหุงก็ยกกำลังมาตีเมืองน่านคืนได้ ท้าวหุงครองเมืองน่านได้แปดปี (พ.ศ.1943 - 1950) ก็พิราลัย

เจ้าปู่เซ็ง ผู้เป็นราชโอรสท้าวหุงได้ครองเมืองน่านต่อมา ในปี พ.ศ.1950 ได้สร้างวัดช้างค้ำวรวิหารขึ้นใน ปี พ.ศ.1955 และสร้างวัดพระบาทเขาน้อยกับวัดพญาภู แต่ยังไม่สร้างวัดพญาภูไม่เสร็จก็พิราลัยเสียก่อน เมื่อปี พ.ศ.1950 รวมครองราชย์ได้ 11 ปี

เจ้าพันตัน ผู้เป็นราชโอรสได้ครองเมืองต่อมาอีก 10 ปี ตั้งแต่ พ.ศ.1950 - 1975 ก็พิราลัย เจ้าจางสุ่ม หรือพญาจั่วฟ้าผาสุ่ม ครองนครเมืองน่าน ต่อมาอีก 8 ปี ตั้งแต่ พ.ศ.1959 - 1975 ก็พิราลัย เจ้าอินตะแก่นท้าวครองเมืองแทน เกิดการแย่งชิงราชสมบัติขึ้นระหว่างสามพี่น้อง คือเจ้าแปง และเจ้าหอพรหม วางแผนชิงเมืองจากเจ้าพี่ คือเจ้าอินตะแก่นท้าวเมื่อ ปี พ.ศ.1977 เจ้าอินตะแก่นท้าว หนีไปอยู่เมืองเซลิ้ง และได้มาตีเมืองคืนเมื่อปี พ.ศ.1978 แล้วขึ้นครองราชย์เป็นครั้งที่สองนาน 15 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ.1978 - 1993

พระเจ้าติโลกราช ผู้ครองเมืองเชียงใหม่ หลังจากที่รวบรวมเมืองใหญ่น้อยในลุ่มแม่น้ำปิง ลุ่มแม่น้ำกก และลุ่มแม่น้ำวัง ไว้ในอาณาจักรล้านนาแล้ว ก็ได้ยึดเมืองแพร่ และในที่สุดก็ยึดเมืองน่านได้ เมื่อปี พ.ศ.1993 พญาอินตะแก่นท้าวหนีไปอยู่เมืองเซลิ้ง และถึงแก่พิราลัย

เมืองน่านขึ้นกับอาณาจักรล้านนา (พ.ศ.1993 - 2101) เมื่อพระเจ้าติโลกราช ติเมืองน่านได้แล้ว ก็ผนวกเมืองน่านเข้าไว้ในอาณาจักรล้านนา แล้วตั้งให้เจ้าผาแสงโอรสเจ้าแปง ผู้เป็นน้องของเจ้าอินตะแก่นท้าวขึ้นครองเมืองน่านต่อมา

ในระยะแรกเมืองน่านยังมิฐาณะเป็นเมืองประเทศราชของอาณาจักรล้านนา แต่หลังจากที่พญาผาแสงพิราลัยในปี พ.ศ.2004 ฐาณะของเมืองน่านก็ถูกลดฐาณะลง เป็นเพียงหัวเมืองในอาณาจักรล้านนา เจ้าเมืองน่าน

เป็นขุนนางที่เมืองเชียงใหม่จัดส่งมาปกครองทั้งสิ้น เจ้าอินต๊ะแก่นท้าวจึงเป็นเจ้าเมืองน่านลำดับที่ 17 และเป็นคนสุดท้ายที่สืบเชื้อสายจากราชวงศ์ภูคา นับแต่เจ้าขุนฟองเป็นต้นมา

ขุนนางคนแรกที่พระเจ้าติโลกราช แต่งตั้งให้มาครองเมืองน่าน คือหมื่นสร้อยเชียงของ (พ.ศ. 2004 - 2009) และได้มีการย้ายขุนนางคนอื่นมาครองอยู่เพียงระยะเวลาสั้น ๆ ประมาณ 3 - 5 ปี ต่อมาก็ได้อยู่ นานขึ้น แต่ไม่เกิน 10 ปี สภาพของเมืองน่านคงเป็นปกติสุขเช่นเดิม

พ.ศ.2019 ท้าวขากานได้บูรณะซ่อมแซมพระธาตุแช่แห้ง โดยการก่อสร้างครอบองค์ พระธาตุ เดิมให้สูงขึ้นอีกท้าว

ในปี พ.ศ.2023 พวกเกาหรือญวนได้ยกทัพมาตีเมืองน่านพระเจ้าติโลกราชให้ท้าวถ่านผู้ครอง เมืองน่านขณะนั้นคุมกำลังพล 40,000 คน ต่อสู้กับญวนได้ชัยชนะ

พ.ศ.2028 ท้าวอ้ายยวมได้บูรณะซ่อมแซมพระธาตุแช่แห้งโดยการก่อสร้างครอบองค์พระธาตุ เดิมให้มีขนาดใหญ่ขึ้น คือกว้าง 10 วา สูง 17 วา

พ.ศ.2055 พญาค่ายอดฟ้า ได้สร้างพระเจ้าล้านทอง และได้ประดิษฐานไว้ที่อุโบสถวัด พระธาตุ-แช่แห้ง และสร้างวิหารราย หรือศาลาราย (ศาลาเชิงบาตร) รอบองค์พระธาตุแช่แห้ง

พ.ศ.2079 พญาพลเทพฤชาชัย ได้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดหลวงกลางเวียง (วัดช้างค้ำ) ที่ร้างมากกว่า ร้อยปีขึ้นมาใหม่ และในปี พ.ศ.2091 ได้ซ่อมแซมวิหารวัดช้างค้ำอีกครั้งหนึ่ง

ตลอดระยะเวลาเกือบร้อยปีที่เมืองน่านอยู่ในครอบครองของอาณาจักรล้านนา ก็ได้ซึมซับเอา ศิลปวัฒนธรรมของล้านนาเอาไว้ในวิถีชีวิต ปรากฏศิลปกรรมแบบล้านนามาแทนที่ศิลปกรรมแบบสุโขทัย รูปแบบ เจดีย์ทรงข้าวบิณฑ์หมดไป มีเจดีย์ทรงกลม เจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม และเจดีย์ย่อเก็จมีซุ้มจระนำ ที่มีเรือนธาตุแบบ ล้านนาเข้ามาแทนที่ เช่นเจดีย์วัดพระธาตุแช่แห้ง เจดีย์วัดสวนตาล เจดีย์วัดพระธาตุช้างค้ำ

เมืองน่านตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2103 - 2328) ระหว่างปี พ.ศ.2095 - 2101 พระเจ้า-บุเรงนองแห่งเมืองหงสาวดี ยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ได้ เชียงใหม่จึงตกเป็นประเทศราชของพม่า ต่อมา กองทัพพม่าได้ยกมาตีเมืองน่าน เจ้าพญาพลเทพฤชาชัยหนีไปพึ่งเมืองหลวงพระบาง พระเจ้าบุเรงนองจึงแต่งตั้งให้ พญาหน่อคำเสถียรชัยสงคราม มาเป็นเจ้าเมืองน่านแทน และได้ใช้เมืองน่านเป็นฐานกำลังในการยกกองทัพ เพื่อ ปราบปรามดินแดนล้านช้างต่อไป

พญาหน่อคำเสถียรชัยสงครามเป็นเจ้าเมืองน่าน ระหว่าง ปี พ.ศ.2103 - 2134 ได้ทำการ ซ่อมแซมพระธาตุแช่แห้ง และได้สร้างวิหารหลวงที่วัดแช่แห้งแทนวิหารหลังเดิม เมื่อปี พ.ศ.2123

เจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์ ครองเมืองน่านต่อมาจากบิดา เมื่อปี พ.ศ.2139 ในปี พ.ศ.2140 ได้ เริ่มแข็งเมืองต่อพม่า พม่าได้ส่งเจ้าฟ้าสารวดี (มิ่งนรธาซ่อ-โอรสพระเจ้าบุเรงนอง) ผู้ครองเมืองเชียงใหม่ ยกทัพมา ปราบปราม ได้ต่อสู้กันที่ปากงาว เจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์สู้ไม่ได้ จึงหนีไปเมืองล้านช้าง (หลวงพระบาง) เจ้าฟ้าสารวดี จึงแต่งตั้งให้พญาแขกซึ่งเป็นขุนนางเมืองน่าน เป็นผู้รักษาเมืองน่าน ระหว่าง พ.ศ.2140-2143 พญาเจตบุตรพรหม-มินทร์ ยกกำลังมายึดเมืองน่านได้ และครองเมืองน่านต่อมาอีกสี่ปี (พ.ศ.2143-2145)

พระเจ้ามังนรธาซ่อ ยกกำลังจากเชียงใหม่อีกในปี พ.ศ.2145 เจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์ถูกจับได้ และนำตัวไปประหารที่เมืองเชียงใหม่ เจ้าศรีสองเมืองน้องคนสุดท้ายของเจ้าเจตบุตร ฯ ซึ่งเป็นขบถต่อพี่ชายไปเข้า

กับพม่า และเปิดประตูเมืองให้พม่าเข้าเมือง ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองน่านชื่อว่า พญาพลศึกชัยชัยสงคราม เมื่อปี พ.ศ.2145

พ.ศ.2154 พระธาตุแช่แห้งชำรุดเสียหายมาก พญาพลศึกฯ ร่วมด้วยเสนาอำมาตย์และพระสงฆ์ทั้งหลายในเมืองน่าน ได้ก่อสร้างขึ้นใหม่สูง 23 วา

พ.ศ.2158 ท้าวพญาทั้งหลายมีเมืองเชียงใหม่มี่เป็นประธานพร้อมใจกันเชิญพญาพลศึกฯ ไปเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่มี่ และให้เจ้าอุ่นเมืองผู้เป็นน้อง ครองเมืองน่านแทน

พ.ศ.2157 พระเจ้าสุทโธทรมราชาได้ยกกองทัพมาตีเมืองน่าน เจ้าอุ่นเมืองสู้พม่าไม่ได้จึงอพยพชาวเมืองน่าน หลบหนีไปล้นช้างทางบ่อว่า (อยู่ในเขตอำเภอแม่จริม) พม่าได้กวาดต้อนชาวเมืองน่านไปเมืองหงสาวดีเป็นจำนวนมาก

พ.ศ.2158 พญาหลวงเมืองนคร (เจ้าเมืองนครลำปาง) เป็นเจ้าครองเมืองน่านต่อมาอีก 14 ปี จึงพิราลัยเมื่อปี พ.ศ.2180

พ.ศ.2181 พญาเชียงรายได้เป็นเจ้าปกครองเมืองน่านอีก 11 ปี ระหว่างปี พ.ศ.2181 - 2191 และพิราลัยที่เมืองน่าน พระเจ้าสุทโธทรมราชาจึงแต่งตั้งให้พญาแหลมมุ่ม เจ้าเมืองเชียงของ เป็นเจ้าเมืองน่าน เมื่อปี พ.ศ.2192

พ.ศ.2205 สมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้ส่งกองทัพมาตีเมืองน่านได้ และจับตัวเจ้าพญาแหลมมุ่มไปประหารที่กรุงศรีอยุธยา น้องของพญาแหลมมุ่มสองคน ได้รับแต่งตั้งให้ครองเมืองน่านต่อมาก็คือ พญายอดใจ เป็นเจ้าเมืองระหว่างปี พ.ศ.2208 - 2230 และพระเมืองราชาน้องพญายอดใจเป็นเจ้าเมืองระหว่างปี พ.ศ.2232 - 2245

พ.ศ.2245 พระเมืองราชา ร่วมกับลาวแสนแก้ว ทำการแข็งเมืองต่อพม่า พระเจ้ากรุงอังวะได้ยกทัพมาปราบปราม พระเมืองราชา และลาวแสนแก้วอพยพหลบหนีไปเมืองล้านช้าง พม่าเข้าเมืองได้และเผาเมืองเสีย เมืองน่านจึงถูกทิ้งร้างไปห้าปี เจ้าฟ้าเมืองคอง และเจ้าฟ้าเมียวซาขุนนางพม่าได้รวบรวมผู้คนตั้งบ้านเรือนขึ้นใหม่ ระหว่างปี พ.ศ.2251 - 2257 และเจ้าฟ้าเมียวซาได้ปกครองดูแลเมืองน่านต่อมาจนพิราลัย พระนาชาวผู้รักษาเมืองได้ขออนุญาตพระเจ้าอังวะเชิญพญาหลวงติ่มมหวางค์ เจ้าเมืองเชียงใหม่มี่มาเป็นเจ้าเมืองน่าน เมื่อปี พ.ศ.2259 เมืองน่านจึงกลับมีเจ้าผู้ครองนคร โดยการสืบเชื้อสายอีกครั้งหนึ่งเรียกว่า ราชวงศ์ติ่มมหวางค์ และเป็นบรรพบุรุษต้นสายสกุล ณ น่าน ต่อมาพญาหลวงติ่มมหวางค์ครองเมืองน่านได้ 25 ปี ระหว่างปี พ.ศ.2259 - 2294 จึงพิราลัยเจ้าอริวงค์ (ห้วยท้อ) ผู้เป็นโอรสได้ครองเมืองน่านต่อมา

พ.ศ.2303 พระเจ้ามังลอกกษัตริย์พม่าได้ส่งอภัยคามินีเป็นแม่ทัพยกมาตีเมืองเชียงใหม่มี่ และหัวเมืองอื่น ๆ เจ้าอริวงค์เจ้าเมืองน่านต้องยอมอ่อนน้อมต่อพม่า เมื่อพม่าปราบปรามหัวเมืองล้านนาได้ราบคาบแล้ว จึงได้แต่งตั้งให้อภัยคามินีเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่มี่

พ.ศ.2305 พระเจ้ามังระได้ครองราชย์เมืองอังวะ บรรดาท้าวพญาในหัวเมืองล้านนาได้กำลังสนับสนุน จากเมืองหลวงพระบางพากันแข็งเมือง พระเจ้ามังระให้เนเมียวสีหบดีเป็นแม่ทัพนำกำลังร่วมกับกองทัพของอภัยคามินี เจ้าเมืองเชียงใหม่มี่ยกไปปราบปราม

พ.ศ.2310 พม่ายกกองทัพไปตีกรุงศรีอยุธยา ได้มอบหมายให้อภัยคามนิระดมไพร่พลจากหัวเมืองล้านนาเข้าร่วมศึกครั้งนี้ด้วย เจ้าอริยวงศ์ได้มอบหมายให้ เจ้านายผู้เป็นหลานคุมกำลังจากเมืองน่านไปสมทบกับกองทัพพม่าด้วย

พ.ศ.2311 ฮ้อยยกกำลัง 90,000 คนไปตีเมืองอังวะ พระเจ้ามังระให้เจ้าอ้ายยกกำลังจากเมืองน่านไปช่วยรบจนฮ้อยแตกกลับไป พระเจ้ามังระจึงแต่งตั้งเจ้าอ้ายให้ครองเมืองน่าน ครองเมืองอยู่ได้เจ็ดเดือนก็พิราลัย เจ้านานมโนหลานชายเจ้าอ้าย ได้ครองเมืองน่านแทนเมื่อปี พ.ศ.2312

พ.ศ.2312 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ยกทัพไปตีพม่าที่เมืองเชียงใหม่ พญาจำบ้านเมืองเชียงใหม่เจ้าท้าวเวเจ้าเมืองลำปาง และเจ้าเมืองลำพูนได้เข้าสวามิภักดิ์ และได้้นำกำลังสมทบช่วยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเข้าตีเมืองเชียงใหม่ โปมะยูง่วนแม่ทัพเจ้าเมืองเชียงใหม่ ได้เกณฑ์กำลังจากเมืองน่านไปช่วยเจ้านานมโนได้มอบให้เจ้าน้อยวิสุทธโอรสเจ้าอริยวงศ์นำกำลังไปช่วย แต่ฝ่ายพม่าแพ้ เจ้าน้อยวิสุทธถูกจับไปเมืองลำปาง เมืองน่านยอมเข้ามาสวามิภักดิ์กับฝ่ายไทย เจ้าน้อยวิสุทธได้กลับไปครองเมืองน่านเมื่อปี พ.ศ.2317

ใน พ.ศ.2317 พม่ายกกำลังมาทางปากทางตีเมืองน่านแตก เจ้าน้อยวิสุทธพาไพร่พลหนีไปตั้งมั่นอยู่บริเวณด้านใต้ของแม่ชลิม (อำเภอแม่จริม) รวบรวมไพร่พลแล้วยกกำลังเข้าตีพม่าแตกกลับได้ และได้ครองเมืองน่านต่อมา

พ.ศ.2318 พม่ายกกำลังเข้าตีเมืองน่านอีก เจ้าอริยวงศ์ และเจ้าน้อยวิสุทธ ต้องอพยพไพร่พลมาตั้งอยู่ที่บ้านนาปัง และในปีต่อมา เจ้าน้อยวิสุทธได้ไปอยู่ที่ลำปาง ส่วนเจ้าอริยวงศ์พร้อมเจ้าจันทโชติบุตรชายคนโต รวมทั้งครอบครัว และไพร่ไทยไปอาศัยอยู่ที่เมืองจันทบุรีล้านช้าง (เวียงจันทน์)

พ.ศ.2321 เจ้าน้อยวิสุทธไม่ตั้งอยู่ในสัจจะต่อกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงโปรดเกล้าฯ ให้พญาภาวิละ เจ้าเมืองลำปางควบคุมตัว และครอบครัวส่งมายังกรุงธนบุรี กองทัพพม่าจากเมืองเชียงแสน ได้ยกกำลังมากวาดต้อนผู้คนในเมืองน่านไปไว้ที่เมืองเชียงแสน เมืองน่านจึงถูกทิ้งร้างเป็นครั้งที่สองเป็นเวลาถึง 23 ปี

พ.ศ.2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงแต่งตั้งให้เจ้าหมานจันทโชติโอรสเจ้าอริยวงศ์ที่รับราชการมาจนเป็นที่โปรดปรานขึ้นเป็นเจ้ามณฑลลาวยศ และให้กลับมาครองเมืองน่าน เจ้ามณฑลลาวยศจึงไปตั้งมั่นอยู่ที่บ้านท่าปลา ฝ่ายพม่าได้แต่งตั้งให้เจ้าอัฐวรปัญญา หลานของเจ้ามณฑลลาวยศเป็นเจ้าเมืองน่าน ในปีต่อมาเช่นกัน โดยไปตั้งมั่นอยู่ที่เมืองเทิง ส่วนเจ้าสมณะน้องชายเจ้ามณฑลลาวยศ ไปตั้งอยู่ที่เวียงสา

พ.ศ.2329 เจ้ามณฑลลาวยศ ได้ยกเมืองน่านให้เจ้าอัฐวรปัญญาขึ้นครองแทน

เมืองน่านขึ้นกับกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2331 - 2474)

พ.ศ.2331 เจ้าอัฐวรปัญญา ได้ลงมาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าสุมนเทวราช (เจ้าสมณะ) เป็นเจ้าพระยาหอหน้า เจ้าอัฐวรปัญญา ยังมีได้เข้าไปอยู่ในตัวเมืองน่าน เนื่องจากยังรกร้างอยู่ ได้ย้ายไปอาศัยอยู่ตามที่ต่างๆ คือ ที่บ้านติตบุญเรือน ที่เมืองแก้ว และที่เมืองพ้อ ขณะเดียวกันได้ทำนุบำรุงวัดตามบ้านเมืองนั้นๆ ขึ้น เช่น

พ.ศ.2337 ซ่อมแซมพระธาตุแช่แห้ง และวิหารพระเจ้าทันใจ

พ.ศ.2338 สร้างปราสาทหอธรรมที่วัดกลางเมือง (อำเภอเวียงสา)

พ.ศ.2340 - 2343 สร้างวิหารหลวงวัดบุญยืน

พ.ศ. 2343 สร้างพระพุทธรูปยืนลงรักปิดทอง ประดิษฐานไว้ในวิหารหลวงวัดบุญยืน

นอกจากนี้ยังให้ขุดเหมืองฝายสมุนขึ้น เพื่อชักน้ำจากลำน้ำสมุน ทางด้านทิศตะวันตกของเมือง
น่านมาใช้ ที่บริเวณชานเมือง ทำให้เมืองน่านมีน้ำใช้ตลอดปี

พ.ศ.2343 - 2344 ให้มีการบูรณะซ่อมแซมกำแพงเมือง และตัวเมืองน่านขึ้นใหม่ และกลับเข้ามาอยู่ในเมืองน่านเดิม เมื่อปี พ.ศ.2344

พ.ศ.2347 เจ้าอัครวรปัญญาได้นำกำลังของเมืองน่าน ร่วมกับเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง
ช่วยเหลือกองทัพจากกรุงเทพ ฯ ไปตีเมืองเชียงแสน และขับไล่พม่าออกไปจากผืนแผ่นดินไทยได้เด็ดขาด

พ.ศ.2353 เจ้าอัครวรปัญญา เดินทางไปกรุงเทพฯ เพื่อร่วมงานปลงพระบรมศพพระบาท-
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เกิดประชวร และพิราลัยที่กรุงเทพฯ ฯ

พ.ศ.2350 สมัยเจ้าสุมนทวาราชเป็นเจ้าเมืองน่าน แม่น่านเปลี่ยนเส้นทางเกิดอุทกภัยน้ำท่วม
ตัวเมืองครั้งใหญ่ กระแสน้ำได้พัดพาเอากำแพงเมืองวัดวาอาราม และบ้านเรือนราษฎรเสียหายเป็นจำนวนมาก เจ้า-
สุมนทวาราชจึงให้ย้ายเมืองไปตั้งอยู่ที่บริเวณบ้านดงพระเนตรช้าง ปัจจุบันอยู่ในเขตบ้านมหาโพธิ์ และบ้านเวียง-
เหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง ฯ อยู่ห่างจากตัวเมืองน่านขึ้นไปทางเหนือ ประมาณ สองกิโลเมตร ใช้เวลาสร้าง
อยู่หกเดือนจึงแล้วเสร็จ พงศาวดารเมืองน่านได้กล่าวไว้ว่า คูเมืองด้านตะวันออกยาว 940 ต่ำ ด้านตะวันตกยาว
728 ต่ำ ด้านใต้ยาว 393 ต่ำ ด้านเหนือยาว 577 ต่ำ ปากคูกว้าง 5 ศอก ท้องคูกว้าง 4 ศอก ลึก 9 ศอก ปัจจุบันยัง
พบร่องรอยคูน้ำคันดินอยู่

พ.ศ.2359 เจ้ามหายศเจ้านครน่านโอรสเจ้าอัครวรปัญญา ได้เกณฑ์กำลังไปช่วยปราบกบฏเจ้า
อนุวงศ์เวียงจันทน์ พร้อมกับเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน นครลำปาง และเมืองแพร่ จนปราบกบฏได้สำเร็จ

พ.ศ.2395 เกิดสงครามเมืองเชียงตุง เจ้านันทวรฤทธิ์เจ้านครน่าน โอรสเจ้าอัครวรปัญญา ได้
ส่งกำลังไปร่วมกับ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท แม่ทัพไทย

พ.ศ.2397 เจ้านันทวรฤทธิ์เดชาฯ ได้ย้ายเมืองจากดงพระเนตรช้างกลับมาอยู่ที่เดิม และให้
ซ่อมกำแพงเมืองให้มั่นคง โดยสร้างเป็นกำแพงอิฐ สร้างเสร็จเมื่อปี พ.ศ.2400 ตัวเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหัน
หน้าออกสู่แม่น้ำน่าน ตัวกำแพงก่ออิฐถือปูนประดับใบเสมา ตั้งอยู่บนเชิงเทิน ชุ่มประตูและป้อมเป็นทรงเรือนยอด
กำแพงสูงประมาณ 5 เมตร เชิงเทินกว้าง 2.20 เมตร ใบเสมากว้าง 1.00 เมตร ยาว 0.90 เมตร สูง 1.20 เมตร
ความสูงจากเชิงเทินถึงใบเสมาประมาณ 2.00 เมตร

กำแพงด้านทิศเหนือยาว ประมาณ 900 เมตร มีสองประตูคือ ประตูริมและประตูอุญญาณ
ประตูริมเป็นประตูเมืองที่ออกเดินทางสู่เมืองขึ้นของนครน่านทางภาคเหนือ เช่น เมืองเชียงคำ เมืองเทิง และเมือง
เชียงของ เป็นต้น ส่วนประตูอมร เป็นประตูที่เจาะขึ้นใหม่ เมื่อปี พ.ศ.2450

กำแพงด้านทิศตะวันออก มีความยาวประมาณ 550 เมตร มีสองประตู คือ ประตูชัย และ
ประตูน้ำเข้ม ประตูชัย เป็นประตูที่เจ้าผู้ครองนคร และเจ้านายชั้นสูงใช้ในการเดินทางชลมารคไปกรุงเทพฯ ส่วน
ประตูน้ำเข้ม ใช้สำหรับติดต่อค้าขายทางน้ำ และเป็นประตูเข้าออกสู่แม่น้ำน่านของประชาชนทั่วไป

กำแพงด้านทิศใต้ ยาวประมาณ 1,400 เมตร มีสองประตู ประตูเชียงใหม่ เป็นประตูเมืองที่เดินทางไปสู่ต่างเมือง โดยเฉพาะนครเชียงใหม่ ประตูท่าลี่ เป็นประตูที่จำนำศพออกไปเฝ้านอกเมือง ณ สุสานดอนไชย

กำแพงด้านทิศตะวันตก ยาวประมาณ 950 เมตร มีประตูปล่องน้ำ ใช้ในการระบายน้ำจากตัวเมืองออกสู่ด้านนอก ประตูหนองห้า เป็นประตูสำหรับคนในเมืองออกไปทำไร่ทำนาในทุ่งกว้าง และใช้ขนผลผลิตเข้ามาในเมือง

ลักษณะของประตูเมือง ทำเป็นซุ้มบานประตูเป็นไม้ หลังคาประตูเป็นทรงเรือนยอดสี่เหลี่ยมซ้อนกันสามชั้น มีป้อมอยู่เพียงสามป้อมอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ และด้านตะวันตกเฉียงใต้ เป็นป้อมแปดเหลี่ยม หลังคาทรงเรือนยอดซ้อนกันสองชั้น หลังคาชั้นแรกเป็นทรงแปดเหลี่ยม ชั้นที่สองเป็นทรงสี่เหลี่ยมภายในตัวเมืองมีวัดอยู่ 12 วัด โดยมีวัดช้างค้ำวรวิหารเป็นวัดหลวงอยู่กลางเมือง

ระหว่างปี พ.ศ.2395 - 2435 ในสมัยของเจ้าอนันตวรฤทธิได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ได้สร้างวัดวาอารามและบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นจำนวนมาก ได้บูรณะวัดช้างค้ำ สร้างและบูรณะวิหารวัดกู่คำ บูรณะวัดมิ่งเมือง สร้างวัดนาป่า สร้างพระธาตุขิงแดง สร้างพระธาตุเจ้าจอมทองที่เมืองปง สร้างพระธาตุเจ้าหนองบัวเมืองไชยพรม สร้างวิหารวัดดอนไชย เมืองศรีสะเกษ (อยู่ในเขตอำเภอนาน้อย) บูรณะวิหารหลวงวัดภูมินทร์ สร้างพระธาตุเจ้าวัดพระยาภู สร้างพระธาตุเจ้าจอมจ้อยที่เมืองเทิง สร้างพระธาตุเจ้าเมืองอินทร์ สร้างพระธาตุเจ้าสบ-แวนที่เมืองเชียงคำ สร้างพระธาตุเจ้าเบ็งสัด เมืองบัว สร้างหอพระธรรมที่คุ้มหลวง สร้างวิหารวัดม่วงตีด บูรณะวิหารและอุโบสถวัดสวนตาล บูรณะวิหาร และบูรณะพระธาตุวัดดอยเขาแก้ว (วัดเขาน้อย) สร้างวัดมณฑียร บูรณะวิหารวัดพันต้น สัณเฑียรพระธาตุแช่แห้ง สร้างวัดหัวข่วง บูรณะพระอุโบสถวัดช้างค้ำ

นอกจากนี้ ยังได้สร้างธรรมนิทานชาดก และจารพระไตรปิฎกลงในคัมภีร์ใบลาน รวมได้ 335 คัมภีร์ นับเป็นผูกได้ 2,505 ผูก ได้นำไปมอบให้เมืองต่าง ๆ มีเมืองลำปาง เมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ เมืองพะเยา เมืองเชียงราย และเมืองหลวงพระบาง

ในด้านการปกครอง ได้จัดให้มีการกำหนดหลักการปกครอง ที่เรียกว่า อาณาจักรหลักคำ เพื่อใช้รักษาความสงบเรียบร้อย ดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า "เราเป็นเจ้ามารำเพิงเล็งห็นวรพุทธศาสนา และนครสถานบ้านเมืองแห่งเราทั้งหลายในวันนี้ หนนอกด้วยเจ้านายทั้งหลายอยู่ดี สมคบด้วยกันเป็นโจรกัมมอันบัดนี้... เหล้นไฟพันทันชนต่อของสัพพลิงของทองกัน... แอว์ร้างจาสาว ถือศาสตราวุธ กระทำตัวแปลกปลอมบ่หือหันหน้า บ่รู้จักว่าเป็นผู้ร้ายผู้ดีในกัมมทั้งหลาย ฝูงนี้จักพาบ้านเมืองวินาสสืบหาย และร้อนรนแก่รัชชบาบ้านเมืองต่อไป... เหตุนี้เราเป็นเจ้าจึงปลงพระราชอาชญาไว้กับ เจ้าพระยามหาอุปราชหอหน้า หื้อหาเจ้านายพี่น้องชัตติยวงสา ลูกหลานและท้าวพญาเสนาอำมาตย์ผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งมวลมาพร้อมเพรียงกัน เปิกสากันพิจารณาตั้งพระราชอาชญาเป็นราชอาณาจักรภฏขึ้น สั่งสอนห้ามเสียยังบาปบุคคลผู้บ่ดี อย่าหื้อเป็นเลี่ยนหนามแก่แผ่นดิน"

อาณาจักรหลักคำเป็นกฎหมายที่ใช้ในเมืองน่าน และเมืองต่างๆ ที่ขึ้นเมืองน่าน ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2395 ถึง พ.ศ.2451 จึงได้ยกเลิกและมาใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127

พ.ศ.2435 เจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ พิราลัย ภายหลังเสร็จงานพระราชทานเพลิงศพแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการให้เจ้ามหาอุปราชหอหน้า ลงไปเฝ้าที่กรุงเทพฯ แล้วทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าครองเมืองน่านแทนพระราชบิดา มีพระนามว่าเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ในปี พ.ศ.2435

และเนื่องจากได้มีการแก้ไขการปกครองแผ่นดินขึ้นใหม่ในปี พ.ศ.2435 โดยแบ่งการปกครองหัวเมืองออกเป็น มณฑลเทศาภิบาล โปรดเกล้าฯ ให้ส่งข้าราชการผู้ใหญ่จากกรุงเทพฯ เป็นผู้แทนต่างพระเนตรพระกรรณ มากำกับ ดูแลการบริหารบ้านเมืองของเจ้าผู้ครองนคร ทรงแต่งตั้งเจ้านายบุตรหลานของเจ้าผู้ครองนคร ให้เป็นเจ้าศักดินาชั้น สัญญาบัตร ลดหลั่นกันไปเป็นกรมการพิเศษ ช่วยเหลือการบริหารงานของเจ้าผู้ครองนคร คือ เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าบุรีรัตน์ เจ้าสุริยวงศ์ เจ้าราช-ภาติวงศ์ เจ้าราชภาติไนย เจ้าราชดนัย เจ้าราชสัมพันธวงศ์ เจ้าราชบุตร เจ้าประพันธ-พงษ์ เจ้าชัยสงคราม เจ้าราชญาติ และเจ้าวรญาติ

พ.ศ.2445 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เลื่อนฐานันดรศักดิ์ขึ้นเป็น พระเจ้านครน่าน นับเป็นพระเจ้านครน่านองค์แรก และองค์เดียวในประวัติศาสตร์น่าน

พ.ศ.2451 พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ พินาลัย เจ้ามหาพรหมสุรธาดา (เจ้าอุปราช) ผู้เป็นอนุชาต่างมารดาได้ขึ้นครองนครน่าน และพินาลัย เมื่อปี พ.ศ.2474 ในสมัยดังกล่าว อำนาจของเจ้าผู้ครองนครลดน้อยลง คงเป็นเพียงประมุขของจังหวัด ตัวเจ้าผู้ครองนครได้กำหนดรายได้เป็นอัตราเงินเดือน เมื่อเจ้ามหาพรหม-สุรธาดาพินาลัยแล้ว ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครถูกยุบเลิก

(ที่มา <http://www.tv5.co.th/service/mod/heritage/nation/oldcity/nan4.html>)

4. ประวัติเมืองเก่าแพร่

เมืองแพร่เป็นเมืองเก่าตั้งแต่อดีตกาล แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างขึ้นในสมัยใดและใครเป็นผู้สร้าง เมืองแพร่เป็นเมืองที่ไม่มีประวัติของตนเองจารึกไว้ในที่ใดๆ โดยเฉพาะ นอกจากปรากฏในตำนานพงศาวดาร และจารึกของเมืองอื่นๆ บ้างเพียงเล็กน้อย ดังจะกล่าวรายละเอียดในตอนต่อไป จากการศึกษาค้นคว้า และตรวจสอบหลักฐานจากตำนานเมืองเหนือ พงศาวดารโยนก และศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง เมืองแพร่น่าจะสร้างยุคเดียวกันกับกรุงสุโขทัย เชียงใหม่ ลำพูน พะเยา น่าน ซึ่งบ้านเมืองของเมืองแพร่ในยุคนั้นคงไม่กว้างขวาง และมีผู้คนมากมายเหมือนปัจจุบัน เมืองแพร่มีชื่อเรียกกันหลายอย่าง ตำนานเมืองเหนือเรียกว่า “พลนคร” หรือ “เมืองพล” ในสมัยขอมเรืองอำนาจ ราว พ.ศ.1470 - 1540 นั้น พระนางจามเทวีได้แผ่อำนาจเข้าครอบครองดินแดนในเขตล้านนา ได้เปลี่ยนชื่อเมืองในเขตล้านนาเป็นภาษาเขมร เช่น ลำพูนเป็นทริภูมิไชย น่านเป็นนันทบุรี เมืองแพร่เป็นโกศยานคร หรือนครโกศย ชื่อที่ปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง เรียกว่า “เมืองพล” และได้กลายเสียงตามหลักภาษาศาสตร์เป็น “แพร่” ชาวเมืองนิยมออกเสียงว่า “แป้”

เมืองแพร่สมัยก่อนกรุงสุโขทัย

พ.ศ.1554-พ.ศ.1773 พงศาวดารโยนก กล่าวถึงเมืองแพร่ว่า “พ.ศ.1554 ขุนจอมธรรมผู้ครองเมืองพะเยา เมื่อครองเมืองพะเยาได้ 3 ปี ก็เกิดโอรสองค์หนึ่ง ขนานนามว่า เจือง ต่อมาได้เป็น ขุนเจือง” ซึ่งพ่อขุนเจืองอายุได้ 15 ปี ไปคล้องช้าง ณ เมืองน่าน พระยาน่านตนชื่อว่า “พะละเทวะ” ยกราชธิดาผู้ชื่อว่า นางจันทร์เทวีให้เป็นภรรยาขุนเจือง แล้วขุนเจืองก็ไปคล้องช้าง ณ เมืองแพร่ พระยาแพร่คนชื่อ พรหมวงศ์ ยกราชธิดาผู้ชื่อว่า นางแก้วกษัตริย์ให้ขุนเจือง สอดคล้องกับพงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสนกล่าวถึงความตอนนั้นว่า เมื่อขุนเจืองประสูติ

ครั้นอายุได้ 17 ปี ไปคล้องช้างที่เมืองแพร่ พญาแพร่ชื่อ พรหมวังโส ยกลูกสาวชื่อ นางแก้วสตรีให้ขุนเจียงพร้อม กับช้างอีก 50 เชือก ซึ่งจากพงศาวดารทั้ง 2 ฉบับดังกล่าว จะเห็นได้ว่าเมืองแพร่เป็นเมืองที่สร้างขึ้นแล้วในระหว่าง พ.ศ.1514 - 1554 แต่คงเป็นเมืองขนาดเล็กและจะต้องเล็กกว่าเมืองพะเยาด้วย

อนึ่งในระหว่าง พ.ศ.1555 - พ.ศ.1773 เมืองแพร่อยู่ในอำนาจการปกครองของขอมเพราะใน ระยะเวลาดังกล่าว ขอมเรืองอำนาจอยู่ในอาณาจักรลานนาไทย อย่างไรก็ตามมีข้อสงสัยว่าในระยะเวลาที่ขอมเรืองอำนาจ ได้เปลี่ยนชื่อเมืองแพร่เป็นโกศยันคร (โกศยันหมายถึงผ้าแพรเนื้อดี) แต่ไม่มีเหตุการณ์สำคัญอะไรปรากฏให้เห็น

เมืองแพร่สมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ.1773 - พ.ศ.1922)

พ.ศ.1773 เมื่อขอมเสื่อมอำนาจลง พ่อขุนบางกลางท่าวและขุนผาเมืองได้รวมกันลงเข้าด้วยกัน ยกเข้าตีกรุงสุโขทัย ซึ่งตอนนั้นเป็นเมืองหน้าด่านของขอม

พ.ศ.1800 ฝ่ายไทย คือ พ่อขุนบางกลางท่าวมีชัยชนะแก่พวกขอม พ่อขุนบางกลางท่าวประกาศ ตนเป็นอิสระ ยกเมืองสุโขทัยเป็นราชธานีของเมืองไทย หัวเมืองต่างๆ ในเขตลานนา ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน พะเยา ลำปาง แพร่ น่าน จึงต่างเป็นอิสระไม่ยอมขึ้นแก่ใคร

พ.ศ.1820 พ่อขุนรามคำแหงได้ขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวางดังปรากฏในศิลาจารึก โดย หอสมุดแห่งชาติถอดความได้ว่า “เมืองตีนนรอตเมืองแพล เมืองม่าน เมืองน่าน เมืองพลว” ทั้งนี้เมื่อพิจารณา ตามสภาพภูมิศาสตร์ “เมืองแพล” ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของกรุงสุโขทัย และเมืองที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของ เมืองแพร่ คือ เมืองน่าน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า “เมืองแพล” ที่ปรากฏในศิลาจารึกก็คือ “เมืองแพร่”

พ.ศ.1922 แผ่นดินสมัยพระเจ้าไสยสุโขทัย สมเด็จพระบรมราชาธิราช (พะจั่ว) กษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาได้ยกทัพขึ้นมาตีกรุงสุโขทัยและได้ชัยชนะ กรุงสุโขทัยจึงตกอยู่ใต้อำนาจของกรุงศรีอยุธยา เมืองแพร่จึง ตั้งตนเป็นอิสระอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งพงศาวดารเมืองน่าน กล่าวถึงเมืองแพร่ว่า “พ.ศ.1954 สมัยเจ้าศรีจันตะครองเมือง น่านได้ 1 ปี ก็มีพระยาแพร่สองคนพี่น้อง คนพี่ชื่อพระยาเถร คนน้องชื่อพระยาอู่เมือง ยกกองทัพไปตีเมืองน่าน จับตัวเจ้าศรีจันตะฆ่าเสียแล้วพระยาเถรก็ขึ้นครองเมืองน่านแทน ฝ่ายอนุชาของเจ้าศรีจันตะ ชื่อเจ้าหุง หนีไปพึ่ง พระยาชะเลียงที่เมืองชะเลียง” (ซึ่งขณะนั้นเมืองชะเลียงขึ้นต่อพระเจ้าไสยสุโขทัย แห่งกรุงสุโขทัย) พระยาเถร ครอง เมืองน่านได้ 5 เดือนกับ 9 วัน ก็ล้มป่วยเป็นไข้โลหิตออกจากกรูมขนถึงแก่กรรม พระยาอู่เมืองผู้น้องจึงครอง เมืองน่านแทน พระยาอู่เมือง ครองเมืองน่านได้เพียง 1 ปี เจ้าหุงอนุชาของเจ้าศรีจันตะก็คุมพลชาว ชะเลียงยกมา ครอบงำเมืองคืน เจ้าหุงจับตัวพระยาอู่เมืองได้นำไปถวายพระยาไต้และถูกกักตัวไว้ที่เมืองชะเลียงเป็นเวลาถึง 10 ปี และถึงแก่กรรมที่นั่นด้วย

ส่วนในตำนานเมืองเหนือ กล่าวว่าในสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ.1985 กษัตริย์เมืองเชียงใหม่ยก กองทัพไปตีเมืองน่านและได้ชัยชนะ พญาอินตะแก่น เจ้าเมืองน่านหนีไปเมืองชะเลียง ขณะที่พระองค์กำลังตีเมือง น่านอยู่นั้น ได้แต่งกองทัพให้พระมหาเทวีผู้มารดาแยกไปตีเมืองแพร่และเมื่อกองทัพไปถึงเมืองแพร่ก็ให้ทหารล้อมไว้ ฝ่ายท้าวแม่คุณเจ้าเมืองแพร่เห็นกำลังทหารของกองทัพเชียงใหม่เข้มแข็งกว่า จึงออกไปอ่อนน้อมต่อพระมหาเทวี และพระมหาเทวีก็ให้ท้าวแม่คุณครองเมืองแพร่ดังเดิม

อย่างไรก็ตามพงศาวดารโยนก กล่าวถึงความตอนนี้อย่างแตกต่างไปจากตำนานเมืองเหนือว่า พ.ศ.1985 พระเจ้าติโลกราชแห่งนครเชียงใหม่ได้ทรงทราบข่าวเจ้าเมืองน่านได้กระทำความผิดพลอกลวงพระองค์ ดังนั้นก็ทรงพระพิโรธ จึงเสด็จยกทัพหลวงไปตีเมืองน่าน กองทัพยกออกจากเมืองเชียงใหม่ในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือนยี่ ปีกุน เบญจศก แล้วแบ่งกองทัพให้พระมหาเทวีผู้เป็นชนนียกไปตีเมืองแพร่อีกทัพหนึ่ง กองทัพพระมหาเทวียกมาถึงเมืองแพร่ ก็แต่งทหารเข้าล้อมเมืองแพร่ไว้ มีหนังสือแจ้งเข้าไปให้เจ้าเมืองแพร่ออกมาถวายบังคม ฝ่ายท้าวแม่คุณ ผู้ครองเมืองแพร่ก็แต่งพลรักษาเมืองมั่นไว้ไม่ออกไปถวายบังคม และไม่ออกต้อนรับกองทัพเชียงใหม่จะหักเอาเมืองแพร่ก็มิได้ นายทัพนายกองทั้งหลายจึงคิดทำปืนใหญ่นำเข้าไปในเมืองแพร่ นัดแรกกระสุนต้องต้นตาลใหญ่ในเมืองแพร่หักเพียงคอ นัดที่สองถูกกลางต้นตาลหักโคนลง ท้าวแม่คุณเห็นดังนั้นก็ตกใจกลัว จึงออกไปถวายบังคมต่อพระมหาเทวี พระมหาเทวีจึงให้ท้าวแม่คุณครองเมืองแพร่ดังเก่า แล้วเลิกทัพกลับเชียงใหม่

เมืองแพร่สมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.2003)

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ยกทัพหลวงจากกรุงศรีอยุธยาขึ้นมาตีเมืองแพร่ทางเขาฝาง หมื่นดงนคร รักษาเมืองเชียงใหม่แทนพระเจ้าติโลกราช ซึ่งเสด็จไปตีเมืองพง ยกกองทัพไปตั้งรับไว้ พอพระเจ้าติโลกราชทรงทราบข่าว จึงเสด็จยกทัพหลวงลงไปช่วยหมื่นดงนคร สมเด็จพระเจ้าบรมไตรโลกนาถ จึงล่าถอยทัพกลับกรุงศรีอยุธยา ซึ่งหนังสือสังคมศึกษา เขตการศึกษา 8 กล่าวถึงความตอนนี่ว่า “ปี พ.ศ.2003 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้ราชโอรสพระนามว่าพระอินทราชาเป็นแม่ทัพหน้ายกไปตีเมืองเชียงใหม่ ตีเมืองรายทางถึงลำปาง พระอินทราชาเข้าชนช้างกับแม่ทัพข้าศึกต้องปืนสั้นพระชนม์มิในที่รบ กองทัพพระอินทราชาและกองทัพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจำต้องยกกลับ ขณะนั้นเมืองแพร่อยู่ในอาณาเขตของเชียงใหม่”

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกล่าวว่าถึงตอนนี่ว่า ศักราช 809 ปีเถาะ นพศก พระยาเชลียงนำมหาราชมาเอาเมืองพระพิษณุโลกเข้าปล้นเมืองเป็นสามรถเอามาได้ จึงยกทัพไปเอาเมืองกำแพงเพชร เข้าปล้นเมืองถึงเจ็ดวันมิได้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า และสมเด็จพระอินทราชาเสด็จขึ้นไปช่วยเมืองกำแพงเพชรทันและสมเด็จพระอินทราชาตีทัพพระยาเกียรติแตก ทัพท่านมาปะทะทัพหมื่นนครได้ชนช้างด้วยหมื่นนคร และข้าศึกกลัวทั้งสี่เข้ารุมเอาช้างพระที่นั่งข้างเดียว ครั้นนั้นพระอินทราชาเจ้าต้องปืน ณ พระพักตร์ ทัพมหาราชนั้นเลิกทัพคืนไป

พ.ศ.2049 แผ่นดินสมัยพระเมืองแก้วครองเมืองเชียงใหม่ ท้าวเมืองคำข้าย นำบริวารหมู่จุมมาเป็นข้า พระเมืองแก้วจึงให้ไปกินเมืองแพร่ (กิน หมายถึง ครองเมือง)

พ.ศ.2051 แม่ทัพกรุงใต้ (กรุงศรีอยุธยา) ชื่อพระยากลาโหมยกเอารั้วพลมารบเมืองแพร่ หมื่นจิตรเจ้าเมืองน่านยกทัพมาช่วยต่อสู้ด้วยจนได้ชัยชนะ

พ.ศ.2053 แม่ทัพกรุงใต้ชื่อ ขราโห (เพี้ยนมาจากคำว่า “กลาโหม”) ยกทัพมารบเมืองแพร่อีก หมื่นคำคาย เจ้าเมืองละคอน (ลำปาง) ยกทัพไปช่วยเมืองแพร่ รบกันจนทัพเมืองใต้แตกพ่ายหนีกลับไป และในปีเดียวกันนั้น พระเมืองแก้วให้เจ้าเมืองแพร่ส่วยไปกินเมืองน่าน แทนท้าวเมืองคำข้าย (หมื่นสามล้าน) ครั้น พ.ศ.2059 พระเมืองแก้วให้เจ้าเมืองแพร่ค่ายอดฟ้าไปครองเมืองน่าน และทรงย้ายเจ้าเมืองน่านไปครองเมืองพะเยา พระยาแพร่ยอคำฟ้าครองเมืองน่าน (พ.ศ.2052-พ.ศ.2059) ต่อมายกทัพไปรบศึกที่เชียงใหม่ป่วยเป็นไข้เนื้อร้ายจนถึงแก่กรรม

พ.ศ.2055 ขณะที่พม่าเข้าครอบครองลานนาไทย เจ้าอนุเสือนผู้ครองเมืองน่านได้รับกับพม่า ผู้พม่าไม่ได้หนีไปพึ่งเมืองชะเลียง พอถึง พ.ศ.2057 เจ้าอนุเสือนก็คุมพวกเข้าหักเอาเมืองน่าน ไล่ข้าศึกหนีจากเมืองน่านไปอยู่เมืองแพร่

พ.ศ.2088 เมืองเชียงใหม่เกิดจลาจล ทางกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาได้ยกกองทัพขึ้นมาตีเมืองเชียงใหม่ พระนางจิริระประภา ราชิดาเจ้าเมืองเชียงใหม่ได้นำเอาเครื่องราชบรรณาการไปถวาย พระไชยราชาจึงยกกองทัพกลับ เมืองแพร่จึงตกอยู่ใต้อำนาจของกรุงศรีอยุธยาไปด้วย

พ.ศ.2093 พระยาแพร่ เป็นที่พระยาสามล้านเชียงใหม่ได้ร่วมกันคบคิดจะเป็นใหญ่ในนครพิงค์กับพระยาล้านช้าง พระยาหัวเวียงล้านช้างรวบรวมไพร่พลยกกำลังเข้าไปถึงนครพิงค์จักกระทำร้ายแก่เมือง ครั้นกระทำมิได้ก็ออกหนีไป ฝ่ายเจ้าขุนทั้งหลายในนครพิงค์ต่างก็แต่งทหารออกรบ พระยาสามล้าน (พระยาแพร่) และพวกก็แตกพ่ายหนีไปเมืองแพร่

พ.ศ.2101 พระเจ้าบุเรงนองกษัตริย์พม่ายกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ ทหารเมืองเชียงใหม่มีน้อยกว่าพม่า อีกทั้งกองทัพพระเจ้าบุเรงนองเข้มแข็งชาญศึกสงครามกว่าจึงได้ชัยชนะ เชียงใหม่ตกเป็นประเทศราชของพม่า เมืองแพร่จึงตกอยู่ใต้อำนาจของพม่าด้วย พม่าปกครองประเทศราชในอาณาจักรลานนาไทย อันได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน ด้วยการให้ขุนนางของพม่าพร้อมด้วยทหารจำนวนหนึ่งอยู่เป็นข้าหลวงอยู่กำกับเมือง

พ.ศ.2111 อาณาจักรลานนาไทยถูกพม่าเกณฑ์ให้ยกกองทัพไปช่วยรบกรุงศรีอยุธยา เมืองแพร่ก็ยกกองทัพร่วมไปกับพม่าครั้งนี้ด้วย และในที่สุด พ.ศ.2112 กรุงศรีอยุธยาก็แตก ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า อาณาจักรลานนาไทยจึงตกอยู่ใต้อำนาจของพม่าดังเดิม

พ.ศ.2153 แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม กรุงศรีอยุธยามีกองทัพไม่ค่อยเข้มแข็งเกรียงไกร อาณาจักรลานนาจึงตั้งตนเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา

พ.ศ.2177 พระเจ้าสุทโธทรมหาราช กษัตริย์พม่าได้ยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่และจับกุมเอาตัว พระเจ้าเชียงใหม่ไปคุมขังไว้ที่เมืองหงสาวดี เมื่อจัดการปกครองในเมืองเชียงใหม่เรียบร้อยแล้ว พระเจ้าสุทโธทรมหาราชยกทัพไปปราบเมืองต่างๆ ในเขตลานนาไทยยึดเมืองทุกเมืองไว้ในอำนาจ เมืองแพร่จึงตกอยู่ในอำนาจของพม่าอีกครั้ง

พ.ศ.2205 แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดให้ยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ พระองค์ทรงเป็นจอมทัพตีหัวเมืองรายทางตั้งแต่ลำปาง แพร่ ลำพูน จนถึงเมืองเชียงใหม่ โปรดให้เจ้าพระยาโกษาเหล็กถมดินทำเป็นเชิงเนินตั้งปืนใหญ่ ยิงกราดเข้าไปในเมืองเชียงใหม่ เชียงใหม่ก็แตกฝ่ายกองทัพพม่ายกมาแต่เมืองอังวะเพื่อช่วยเหลือเมืองเชียงใหม่ (เพราะพม่าปกครองเมืองเชียงใหม่) ก็ถูกทัพไทยซุ่มโจมตีกระหนาบแตกพ่ายยับเยินไป ดังนั้นอาณาจักรลานนาจึงตกอยู่ใต้อำนาจของกรุงศรีอยุธยา

พ.ศ.2283 พระเจ้าอังวะ กษัตริย์พม่าให้ไปทัพพะการมั่งดีเป็นแม่ทัพยกกำลังหนึ่งหมื่นคนมาตีเมืองเทิน เมืองแพร่ เมืองน่าน กวาดต้อนผู้คนในเมืองดังกล่าวไปไว้ที่เมืองเชียงแสน โดยในปีต่อมา พ.ศ.2284 พระยาแพร่พร้อมกับเจ้าเมืองฝ่ายเหนือ มีพระยาของเป็นต้น ต่างรวบรวมไพร่พล ยกเข้ารบพุ่งฆ่าฟันพม่าที่ปกครองเมืองเชียงแสน พม่าทราบข่าวจึงส่งกองทัพใหญ่ลงมาช่วย พระนครลำปางจึงกวาดต้อนผู้คนของตนไปไว้ที่

เมืองเทิง ส่วนพระยายอง และพระยาแพร์ ได้นำผู้คนของตนไปไว้ที่เมืองภูคา (อำเภอปัว จ.น่าน) แต่ก็ถูกพม่าตามตีแตกพ่ายจนต้องหนีเข้าไปในเมืองน่าน

พ.ศ.2285 เจ้าเมืองแพร์ และเจ้าเมืองน่านพร้อมด้วยเจ้าเมืองฝ่ายลานนา มีพระยายองเป็นหัวหน้า ต่างรวมกำลังไพร่พลยกไปรบพม่าที่ปกครองเมืองเชียงแสนแล้วตั้งตนเป็นอิสระนครอีกครั้งหนึ่ง

พ.ศ.2302 เจ้าชายแก้ว โอรสพระยาสุระวาทไชยสงคราม (ทิพช้าง) เจ้าเมืองละคอน (ลำปาง) พากรอบครัวญาติพี่น้องและบริวารหนีท้าวลิ้นก้านไปซ่อนสุมผู้คนอยู่เมืองแพร์ แล้วยกกองทัพไปรบกับท้าวลิ้นก้านที่เมืองลำปางแต่สู้ไม่ได้จึงหนีไปพึ่งพม่า

พ.ศ.2304 กองทัพพม่ายกมาตีเมืองเชียงใหม่ ครั้นแล้วก็ยกกองทัพเข้าตีเมืองลำปาง (เจ้าชายแก้วซึ่งหนีไปพึ่งพม่าเมื่อคราวก่อนรวมมากับกองทัพพม่าด้วย) พม่ายึดเมืองลำปางได้ เจ้าชายแก้วจึงจับท้าวลิ้นก้านประหารชีวิตเสีย กองทัพพม่ายกมายึดครองเมืองแพร์ เมืองน่าน และลานนาไทยเกือบทั้งหมด ครั้นปีต่อมาพม่าจำต้องยกกองทัพกลับเพราะเกิดจลาจลในเมืองอังวะ

พ.ศ.2310 พวกชาวลานนาไทย ถูกพม่าข่มเหงรังแกเบียดเบียน บ่อยครั้งจึงคิดจะกบฏอิสระภาพ พระเจ้ามังระกษัตริย์พม่าทราบข่าวได้นำกองทัพใหญ่ลงมาปราบ อาณาจักรลานนาไว้ได้ทั้งหมด หลังจากปราบปรามหัวเมืองฝ่ายเหนือแล้ว พระเจ้ามังระก็กรีธาทัพเข้าตีกรุงศรีอยุธยา และในที่สุดกรุงศรีอยุธยาก็เสียอิสระภาพแก่พม่า เมืองแพร์จึงตกอยู่ใต้อำนาจของพม่าอีกครั้งหนึ่ง จนถึง พ.ศ.2312

เมืองแพร์สมัยกรุงธนบุรี

พ.ศ.2312 พงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับหอสมุดแห่งชาติกล่าวว่า หลังจากกรุงศรีอยุธยาแตกเพียงปีเดียว สมเด็จพระเจ้าตากสินก็ได้รวบรวมกำลังไพร่พล ต่อสู้กับพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้น กรุงศรีอยุธยา พิษณุโลก พิษณุ สวรรคโลกจนเข้าศึกแตกพ่ายหนีไป

พ.ศ.2313 สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเห็นว่าอาณาจักรลานน่ายังมีพม่ายึดครองอยู่มาก จึงโปรดให้ยกกองทัพขึ้นไปตีพม่าที่ครองเมืองเชียงใหม่ ขณะเดินทางเรือมาถึงเมืองพิษณุโลกก็มีเจ้ามังชัย ผู้ปกครองเมืองแพร์พาขุนนางกรมการเมือง และไพร่พลเข้าเฝ้าถวายบังคมขอเป็นเมืองในขอบขันหีสมา สมเด็จพระเจ้าตากสินจึงโปรดแต่งตั้งให้เป็น "พระยาศรีสุริยวงศ์" แล้วให้เข้าร่วมขบวนทัพ ยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่

พระราชพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติกล่าวถึงความตอนนีว่ "พระยาแพร์ ผู้ชื่อว่า มังไชยพม่าจับตัวไปครั้งทัพอะแซหวุ่นกี้มาตีเมืองพิษณุโลกมากับกองทัพครั้งนี้ด้วย พระยาแพร์มีจิตคิดสวามิภักดิ์ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพฯ จึงคิดอ่านชักชวนพระยายองยกกองทัพไปตีเมืองเชียงแสน เจ้าเมืองเชียงแสนสู้ไม่ได้จึงหนีไปหาพระยาเชียงราย พระยาแพร์ และพระยายอง ก็ยกทัพติดตามไปที่เชียงราย พระยาเชียงรายเห็นว่าพระยาแพร์และพระยายองเป็นชนชาติเชื้อลาวด้วยกันจึงจับตัวเจ้าเมืองเชียงแสนชื่อ อาปรากมณี เป็นชาวพม่าส่งให้พระยาแพร์และพระยายอง"

พระราชพงศาวดารเมืองเหนือ กล่าวถึงความตอนนีว่ "พ.ศ.2314 เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพไปตีเชียงใหม่ มังไชย เจ้าเมืองแพร์มาสวามิภักดิ์จึงโปรดตั้งให้เป็นพระยาศรีสุริยวงศ์แล้วเกณฑ์ไปตีเมืองเชียงใหม่ด้วย ปีกุน เอกศก จุลศักราช 1141 เจ้าพระยาจักรี และเจ้าพระยาสุรสีห์ได้แต่งกองทัพหลวง 300 คน ให้มาตรวจ

ราชการทางเมืองแพร่ เมืองน่าน ตลอดจนจนถึงเมืองนครลำปาง กองข้าหลวงดังกล่าวได้ทำโครงการแย่งชิงทรัพย์สินของราษฎร อดคร่าบุตรภรรยาของ ชาวบ้านไปทำอนาจารต่างๆ ราษฎรได้นำความเข้าร้องทุกข์ต่อพระยา กาวีละ เจ้าเมืองนครลำปาง พระยา กาวีละขัดใจก็ยกพวกไพร่พลออกไปขับไล่ฆ่าฟันข้าหลวงที่อยู่บ้านวังเกิง ล้มตาย ไปเป็นจำนวนมาก”

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงทราบข่าวจึงให้มีตราหาตัวพระยา กาวีละลงไปกรุงเทพฯ แต่พระยา กาวีละก็ขัดตราเสียไปไม่ พระยา กาวีละคิดจะทำความชอบแก้ไขที่ทำความผิดจึงยกกองทัพไปตีเมืองล่อ เมืองเทิง กวาดต้อนผู้คนไปเป็นเชลยจำนวนมากแล้วจึงลงไปเผ่าทุลละของสุลต่านพระบาท ณ กรุงธนบุรี แต่พระยา กาวีละยังถูกลองโทษอีกนั้นเองคือทรงให้เขียน 100 ที่ แล้วให้จำคุกไว้ พระยา กาวีละได้ร้องขออาสาไปตีเมืองเชียงแสนแก้ไขโทษ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานให้ถอดออกจากคุกและให้ไปทำราชการตามเดิม พระยา กาวีละไปถึงเมืองป่าซาง จึงแต่งให้พระยาอุปราชมุขพลร้อยเศษไปเกลี้ยกล่อม นาขวา เมืองเชียงแสน เพราะเวลานั้นกองทัพพม่าเลิกไปหมดแล้ว ให้นาขวารักษาเมืองไว้พร้อมด้วยทหารพม่าจำนวนหนึ่ง นาขวาปลงใจด้วยกับพระยาอุปราชมุข พระยา กาวีละจึงได้ตัวพระยาแพร่ พระยาเถินคืนจากพม่า

พ.ศ.2323 เดือน 5 ขึ้น 5 ค่ำ พงศาวดารเมืองน่านฉบับหอสมุดแห่งชาติกล่าวว่า พญาจำบ้าน พญาละคอน พญาแพร่ และชาวเมืองหลวงพระบางได้ร่วมกันคบคิดยกทัพไปพร้อมกันที่สมกก เพื่อไปตีเมืองเชียงแสน และในที่สุดก็ตีเมืองเชียงแสนได้เมื่อเดือน 7 ขึ้น 9 ค่ำ วันจันทร์ยามเช้า

พ.ศ.2325 พงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับหอสมุดแห่งชาติกล่าวว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้รับความร่วมมือร่วมใจจากบุคคลสำคัญของอาณาจักรล้านนาไทย เช่น พระยาจำบ้าน เจ้า กาวีละทำการขับไล่ฆ่าฟันพม่าที่ยึดครองเมืองเชียงใหม่นจนพม่าแตกพ่ายหนีไป หลังจากนั้นได้เข้าตีหัวเมืองอื่นๆ เช่น ลำปาง ลำพูน เชียงราย แพร่ น่าน ขับไล่พม่าไปจนหมดสิ้น เมืองแพร่และเมืองอื่นๆ ดังกล่าวจึงอยู่ใต้อำนาจของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีอีกครั้งหนึ่ง

เมืองแพร่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ระหว่าง พ.ศ.2328 - พ.ศ.2410

พ.ศ.2328 พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสนกล่าวว่ากษัตริย์พม่าแต่งให้กาละมังดีเป็นแม่ทัพมิกำลังหมื่นหนึ่ง ยกมาตีอาณาจักรล้านนาแะถึงเมืองเชียงแสนในเดือน 4 ขึ้น 11 ค่ำวันเสาร์ เข้ายึดเมืองเชียงแสนได้แล้วยกทัพเข้าตีเมืองเทิง ฝ่ายเมืองเชียงใหม่และละคอนลำปาง ต่างพร้อมใจกันรวบรวมไพร่พลต่อสู้กับพม่าและป้องกันเมืองเอาไว้ได้

ฝ่ายพญาแพร่ พญาน่าน เห็นว่ากองทัพพม่าใหญ่หลวงนักเกรงจะสู้ไม่ได้ จึงบิสู้รบ ยอมอ่อนน้อมเป็นข้าของพม่าแต่โดยดี แม่ทัพพม่าคือ กาละมังดี จึงให้พญาแพร่ พญาน่าน ยกกองทัพไปแวดล้อมเมืองละคอนไว้ เมื่อพม่าไม่สามารถตีเอาเมืองใดได้ จึงล่าถอยทัพกลับไป

พ.ศ.2329 เดือน 5 เพ็ญ พญาแพร่พร้อมกับเจ้าเมืองฝ่ายเหนือ คิดกอบกู้เอกราชคืนจากพม่า จึงยกทัพไปตีเมืองเชียงแสน มวยหวาน ซึ่งปกครองเมืองเชียงแสนหนีพ่ายไปเชียงราย พญาเชียงรายจับตัวได้ส่งไป

ยังเมืองละคอนลำปาง พญาละคอนส่งตัวมวยหวานไปยังกรุงเทพฯ ฝ่ายพญาละคอน เมื่อส่งมวยหวานไปกรุงเทพฯ แล้ว ก็ยกกองทัพไปเมืองเชียงแสนจับตัว พญาแพร่ไศคา จอมจำส่งตัวลงกรุงเทพฯ

พ.ศ.2328 พม่าส่งกองทัพมาตีหัวเมืองอาณาจักรลานนา แต่เวลานั้นทางเมืองเชียงใหม่ยังร้างอยู่ ไม่มีใครปกครอง จึงเลยลงไปตีเมืองลำปาง เจ้าเมืองลำปางคือพระยาภาณุวิไลได้ต่อสู้ต้านทานทัพพม่า สามารถรักษาเมืองไว้ได้ พม่าจึงแต่งกองทัพให้ล้อมเมืองไว้ก่อน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงทราบข่าวศึก จึงโปรดให้กรมหลวงเจษฎาภยาสยามยกทัพขึ้นมาช่วย ฝ่ายพระยาภาณุวิไล รู้ว่ากองทัพในกรุงขึ้นมาช่วยก็มีกำลังหาญยกกองทัพตีฝ่าวงล้อมของพม่าออกจากเมือง ได้สู้รบกันตั้งแต่เช้าจนถึงเที่ยง กองทัพพม่าจึงแตกพ่ายไป เมื่อกองทัพพม่าถูกไล่ออกจากอาณาจักรลานนาแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ได้โปรดพระราชทานบำเหน็จให้แก่เจ้านายฝ่ายเหนือโดยให้พระยาภาณุวิไลเจ้าเมืองลำปางขึ้นไปครองเมืองเชียงใหม่

ส่วนพระยามังชัย เจ้าเมืองแพร่ พระองค์ทรงเห็นว่าถ้าจะให้ไปครองเมืองแพร่ก็ยังไม่ไว้วางพระราชหฤทัย เพราะพระยามังชัยเคยอยู่กับพม่ามานาน จึงโปรดให้ไปช่วยราชการอยู่ที่เมืองลำปางก่อน

พ.ศ.2331 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ทรงโปรดให้เจ้าเมืองฝ่ายเหนือยกกองทัพไปตีเมืองเชียงตุง พระยามังชัย เจ้าเมืองแพร่ ซึ่งขณะนั้นอยู่ที่เมืองลำปางได้ร่วมไปกับกองทัพด้วย พระยามังชัยได้แสดงความหาญหาญชาญกล้าเป็นนายกองหน้าเข้าตีเมืองเชียงตุง และสามารถตีเมืองเชียงตุงจนได้ชัยชนะ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ทรงเห็นความดีและความสามารถจึงโปรดให้กลับไปครองเมืองแพร่ดังเดิม หลังจากรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแล้ว ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเมืองแพร่ไม่มีกล่าวถึงจนกระทั่งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมืองแพร่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง

ระหว่าง พ.ศ.2434 - พ.ศ.2477

พ.ศ.2434 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนระบอบการปกครองประเทศเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล มีข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลลดอำนาจเจ้าผู้ครองเมืองให้น้อยลงกว่าเดิม เมืองแพร่ พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาไชยบูรณ์ (ทองอยู่ สุวรรณบาตร) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งปลัดมณฑลพิษณุโลก มาเป็นข้าหลวงกำกับการปกครองเมืองแพร่เป็นคนแรก

หนังสือการปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ พ.ศ.2435 - พ.ศ.2475 กล่าวถึงตอนนั้นว่า เมืองแพร่จัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลหลังจากพระยาทรงสุรเดช ได้ไปตรวจราชการในเมืองแพร่เมื่อ พ.ศ. 2437 กล่าวคือ

เมื่อพระยาทรงสุรเดชไปถึงเมืองแพร่ "พระยาพิริยวิไชย" เจ้าเมืองแพร่ได้ให้การต้อนรับพระยาทรงสุรเดชเป็นอย่างดี พร้อมกับแสดงความจำนงค์ให้พระยาทรงสุรเดชทราบว่าการให้จัดราชการ 5 ตำแหน่งขึ้นในเมืองแพร่ให้เหมือนกับแบบแผนราชการเมืองเชียงใหม่ เหตุที่พระพิริยวิไชยเสนอเช่นนั้นก็ประสงค์จะขอพระราชทานเลื่อนยศขึ้นเป็น "เจ้า"

พระยาทรงสุรเดชเห็นว่า งานราชการทั้งหมดของเมืองแพร่ตกอยู่ในอำนาจของพระยาพิริยวิไชยทั้งสิ้น ดังนั้น เพื่อให้การปกครองของเมืองแพร่เรียบร้อย จึงให้ทำการทดลองจัดราชการ 5 ตำแหน่งขึ้นในเมืองแพร่

พระยาทรงสุรเดชได้มอบหมายให้ นายราชภักดิ์ ข้าหลวงเมืองแพร่ ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของพระยาพิริยวิไชย จัดการราชการงานในเมืองแพร่ร่วมกัน

การจัดรูปการปกครองเมืองแพร่ตามระบอบมณฑลเทศาภิบาลของเมืองแพร่

ปี พ.ศ.2458 ทางราชการได้ประกาศให้รวมหัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้นเป็นมณฑล โดยจัดให้เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองลำปาง รวมเป็นมณฑลเรียกว่ามณฑลมหาธาราษฎร์และให้ตั้งที่ว่าการมณฑลขึ้นที่จังหวัดลำปาง

ผู้สำเร็จราชการมณฑล 3 ท่าน คือ

- มหาเสวกตรี พระยาเพชรรัตนราชสงคราม (เลื่อง ภูมิตน)
- จางวางตรี พระยาไกรเพชรรัตนสงคราม (ชม โชติกะพุกกะณะ)
- มหาเสวกโท พระยาเดชาอนุชิต (หนา บุนนาค)

ปี พ.ศ.2459 ทางราชการได้สั่งให้รวมมณฑลมหาธาราษฎร์กับมณฑลพายัพดั้งเดิม มีที่ว่าการมณฑลตั้งอยู่ที่เมืองเชียงใหม่

ปี พ.ศ.2475 ทางราชการยกเลิกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ โดยแบ่งเป็นภาคๆ เมืองแพร่จัดอยู่ในภาคที่ 5 ที่ทำการภาคตั้งอยู่ที่จังหวัดลำปาง ขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย

ต่อมาปี พ.ศ.2500 ทางราชการได้ประกาศยกเลิกการปกครองแบบภาค ให้ทุกจังหวัดขึ้นตรงรัฐบาลกลางที่กรุงเทพมหานคร จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

(ที่มา : <http://www.dpt.go.th/sub-web/itdb/history/prae.doc>)

แบบกรอกคะแนนสำหรับการประเมิน

มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า

ชื่อ และนามสกุลของผู้ประเมิน.....

วัน เดือน และปี ที่ทำการประเมิน.....

ดัชนีที่ 1 คุณค่าและความสำคัญของเมืองเก่า	
เป็นดัชนีที่มีความสำคัญที่สุด ทำให้พื้นที่เมืองเก่า มีความพิเศษแตกต่างไปจากเมืองทั่วไป โดยมากจะเน้นคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และการคงไว้ซึ่งความแท้ รวมทั้งการอยู่ร่วมกันของเมืองกับสภาพทางธรรมชาติ ซึ่งหากทุกฝ่าย มีความตระหนักในด้านคุณค่าความสำคัญแล้ว การดำเนินการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าก็จะมีทางเป็นไปได้	
ตัวชี้วัด 1.1 การศึกษาและการวิเคราะห์คุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม	คะแนน
ก. มีการศึกษาและวิเคราะห์โดยกรมศิลปากร	3
ข. มีการศึกษาโดย สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) หรือที่ปรึกษาที่ สผ. ว่าจ้าง	
ค. มีการศึกษาโดยหน่วยงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น	2
ง. มีการศึกษาจากสถาบันการศึกษาท้องถิ่น	
จ. มีการศึกษาโดยองค์กรเอกชน	1
ฉ. มีการศึกษาโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เช่น อบจ. เทศบาล)	
ช. มีการศึกษาโดยองค์กรอื่นๆ	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.1	
ตัวชี้วัด 1.2 การสร้างความตระหนักรู้ด้านคุณค่าความสำคัญแก่สาธารณชนอย่างต่อเนื่อง	คะแนน
ก. ประชาชนและทุกภาคส่วนมีความตระหนักและมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์เมืองเก่า	3
ข. การถวายเป็นความรู้ด้านการอนุรักษ์แก่พระภิกษุ	
ค. การบรรจุความรู้ด้านการอนุรักษ์ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม	2
ง. การให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์แก่ประชาชนอย่างต่อเนื่องในวงกว้าง	
จ. การจัดกิจกรรม เสวนา พบปะประชาชน เด็กนักเรียน	
ฉ. การจัดรายการวิทยุ โทรทัศน์โดยมีการถาม-ตอบ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น	
ช. การฝึกอบรมเจ้าหน้าที่เทศบาลเกี่ยวกับคุณค่าความสำคัญ	
ซ. การแสดงเปรียบเทียบภาพเก่ากับปัจจุบันแก่สาธารณะ	
ฌ. การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หรือหอศิลป์และวัฒนธรรม	1
ญ. การเผยแพร่คุณค่าและความสำคัญในเว็บไซต์	
ฎ. การแสดงแผนที่โบราณแก่สาธารณะ	
ฏ. การจัดพิมพ์เอกสารด้านมรดกวัฒนธรรมเผยแพร่	
ฐ. การใช้สื่อแผนที่ ปสเตอร์เกี่ยวกับเมืองเก่า	

ตัวชี้วัด 1.2 (ต่อ)	คะแนน
ท. การใช้การประชาสัมพันธ์หรือสื่อในลักษณะอื่น	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.2	
ตัวชี้วัด 1.3 การสำรวจและบันทึกแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม	คะแนน
ก. มีการสำรวจและขึ้นทะเบียนโบราณสถาน	3
ข. มีการสำรวจและวิเคราะห์คุณค่าเมืองเก่าในระดับเมือง ทั้งเนื้อเมืองและบรรยากาศของเมืองเก่า	
ค. มีการดำเนินการสำรวจจากหน่วยงานที่มีมาตรฐาน (เช่น กรมศิลปากร) อย่างต่อเนื่อง	
ง. มีการจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมเมืองเก่า (Atlas)	
จ. มีการสำรวจและขึ้นบัญชีแหล่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจากหน่วยงานอื่นๆ ท้องถิ่น	2
ฉ. มีการสำรวจโดยหน่วยงานระดับท้องถิ่น (เทศบาล อบต. เป็นต้น)	
ช. มีการสำรวจและขึ้นบัญชีของหน่วยงานอื่นของรัฐ เช่น วัฒนธรรมจังหวัด	
ซ. มีการสำรวจโดยหน่วยงานอื่นที่ไม่ใช่ภาครัฐ	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.3	
ตัวชี้วัด 1.4 ช่างฝีมือในการบูรณะซ่อมแซม	คะแนน
ก. การกำหนดมาตรฐานงานช่างฝีมือที่เกี่ยวข้องการบูรณะโดยใช้เทคนิคดั้งเดิม (เช่น โบราณช่าง ฯลฯ)	3
ข. การกำหนดงานช่างฝีมือสาขาต่างๆ เป็นหลักสูตรในสถาบันการศึกษา เช่น การศึกษานอกโรงเรียน	
ค. การจัดฝึกอบรมช่างฝีมือจากหน่วยงานที่ได้มาตรฐานของรัฐ	
ง. การยังคงมีช่างฝีมือในท้องถิ่น	2
จ. การรวมกลุ่มช่างฝีมือ	
ฉ. การรื้อฟื้นอาคารอนุรักษ์ให้เป็นตัวอย่างแก่ช่างฝีมือ	
ช. การจัดทำทะเบียนช่างฝีมือ	
ซ. การสรรหาช่างฝีมือจากพื้นที่อื่น	1
ฌ. การคัดเลือก ให้รางวัลช่างฝีมือดีเด่น	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.4	
ตัวชี้วัด 1.5 การจัดหาและใช้วัสดุดั้งเดิม	คะแนน
ก. การมีนโยบายจัดหาไม้สำหรับปลูกสร้าง ซ่อมแซม (เช่น การปลูกป่า)	3
ข. มีการผลิต หรือแหล่งวัสดุก่อสร้าง (เช่น ไม้และกระเบื้องมุงหลังคา) ในตลาดในท้องถิ่น	2
ค. การกำหนดแรงจูงใจในการใช้วัสดุดั้งเดิม	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.5	

ตัวชี้วัด 1.6 การใช้ประโยชน์อาคารเก่า	คะแนน
ก. การใช้ประโยชน์อาคารเก่ามีความสอดคล้องกับย่าน ชุมชน วิถีชีวิต และวัฒนธรรม ที่ยังรักษาสภาพอาคารเก่าดั้งเดิม	3
ข. มีตัวอย่างการใช้ประโยชน์อาคารเก่าอย่างต่อเนื่อง	2
ค. การปรับการใช้สอยอาคารเพื่อสังคม สาธารณประโยชน์	
ง. การปรับการใช้สอยอาคารเพื่อการพาณิชย์ที่ยังรักษาสภาพอาคารเก่าดั้งเดิม	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.6	
ตัวชี้วัด 1.7 สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ	คะแนน
ก. การรักษาพื้นที่ธรรมชาติโดยรอบเมืองโดยใช้กฎหมาย (เช่น กำหนดในผังเมืองรวมควบคุมอาคาร)	3
ข. การจัดทำแผนงานในการดูแลรักษาแหล่งธรรมชาติ	2
ค. การจัดกิจกรรมการดูแลรักษาแหล่งน้ำและแหล่งธรรมชาติอื่นๆ	
ง. การสำรวจและขึ้นทะเบียนต้นไม้ใหญ่	1
จ. การศึกษาระบบธรรมชาติ เช่น ระบบน้ำ ในเมือง	
ฉ. การสำรวจและขึ้นทะเบียนพื้นที่นันทวิทยา	
ช. การสำรวจและขึ้นทะเบียนแหล่งน้ำ คู คลอง	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.7	
ตัวชี้วัด 1.8 การรักษาความแท้ (authenticity) ของเมือง	คะแนน
ก. การรักษาโครงสร้างดั้งเดิมของเมือง (เช่น โครงข่ายถนน ที่ว่าง)	3
ข. การรักษาลักษณะ รูปแบบ วัสดุ และแนวคิดดั้งเดิมของแหล่งมรดก	2
ค. การศึกษาวิจัยวิวัฒนาการ การก่อสร้างของเมืองและแหล่งมรดก	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 1.8	
รวมคะแนนสำหรับดัชนีที่ 1 (คะแนนของตัวชี้วัดที่ 1.1 + 1.2 + 1.3 + 1.4 + 1.5 + 1.6 + 1.7 + 1.8)	

ดัชนีที่ 2 แผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า	
เนื่องจากเมืองเก่าเป็นเมืองที่มีคุณค่าพิเศษ และเมืองเก่าในกลุ่มที่ 1 และ 2 มีปัญหาภัยคุกคามด้านการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ จึงมีความจำเป็นต้องจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า นอกเหนือไปจากแผนการพัฒนาเมืองปกติ แผนดังกล่าว อาจจัดทำโดยส่วนกลางหรือท้องถิ่นก็ได้ แต่ควรมีลักษณะบูรณาการเข้ากับแผนการพัฒนาเมืองได้ด้วยเพื่อจะได้นำไปปฏิบัติได้จริง	
ตัวชี้วัดที่ 2.1 การจัดทำแผนพัฒนาและอนุรักษ์เมืองเก่า	คะแนน
ก. มีแผนยุทธศาสตร์ระดับท้องถิ่นด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าโดยเฉพาะ	3
ข. มีแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองครอบคลุมบูรณาการได้แก่	
- การศึกษาและวิเคราะห์คุณค่าความสำคัญเมืองเก่า	
- การวิเคราะห์ปัญหาและภัยคุกคามในเมืองเก่า	
- การระบุอาคารและสถานที่สำคัญในเขตเมืองเก่า	
- การกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่พัฒนา และพื้นที่กันชน	
- แนวทางการพัฒนา เช่น การใช้วัสดุ สี ความสูง ป้ายโฆษณา	
- การควบคุมความหนาแน่น ระยะร่น ฯลฯ	
- การจัดทำแผนงาน โครงการ และงบประมาณ	
ค. มีแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ดำเนินการโดยส่วนกลาง	2
ง. มีแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ดำเนินการโดยส่วนท้องถิ่น	
จ. มีแผนอนุรักษ์ในระดับชุมชน	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 2.1	
ตัวชี้วัดที่ 2.2 การบูรณาการแผนและข้อมูล	คะแนน
ก. การนำประวัติของเมืองมาใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาเมืองด้านอื่นๆ	3
ข. การกำหนดการอนุรักษ์เมืองเป็นวัตถุประสงค์ในแผนพัฒนาเมือง ยุทธศาสตร์จังหวัด	
ค. การผนวกฐานข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมกับฐานข้อมูลพัฒนาเมือง	2
ง. การรายงานสรุปให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทราบตามระยะ	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 2.2	
ตัวชี้วัดที่ 2.3 การจัดทำแผนป้องกันภัยพิบัติ	คะแนน
ก. มีแผนป้องกันภัยพิบัติเมืองเก่าโดยเฉพาะ	3
ข. การป้องกันภัยพิบัติเมืองเก่าอยู่ในแผนอื่น เช่น แผนป้องกันน้ำท่วม	2
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 2.3	
รวมคะแนนสำหรับดัชนีที่ 2 (คะแนนของตัวชี้วัดที่ 2.1 + 2.2 + 2.3)	

ดัชนีที่ 3 องค์การ บุคลากร และการบริหารจัดการ	
การดำรงรักษาคุณค่าของเมืองเก่าควบคู่ไปกับการพัฒนาควรจะมีระบบการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งต้องประกอบไปด้วยองค์กรและ/หรือ บุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญในสาขาที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทำงานรับผิดชอบเกี่ยวกับเมืองเก่าโดยเฉพาะ รวมทั้งการมีทุนหรืองบประมาณสนับสนุนจากส่วนกลาง	
ตัวชี้วัดที่ 3.1 การจัดตั้งคณะกรรมการ/อนุกรรมการ/ฯลฯ	คะแนน
ก. การตั้งคณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ภายใต้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่าตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546	3
ข. การตั้งคณะกรรมการ/คณะทำงานระดับท้องถิ่น	2
ค. การจัดตั้งสำนักงานเพื่อบริหารจัดการเมืองเก่าโดยเฉพาะ	
ง. การตั้งกลุ่มหรือชมรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่า	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 3.1	
ตัวชี้วัดที่ 3.2 คณะผู้เชี่ยวชาญในการอนุรักษ์	คะแนน
ก. มีผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นในด้านต่างๆ ครบทั้ง 5 สาขา (นักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี นักผังเมือง วิศวกร และสถาปนิก)	3
ข. มีผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นในด้านต่างๆ ไม่ต่ำกว่า 3 สาขา	2
ค. มีผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นในด้านต่างๆ 1-2 สาขา	1
ง. ความช่วยเหลือผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก (กรมศิลปากร)	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 3.2	
ตัวชี้วัดที่ 3.3 ทุนและงบประมาณ	คะแนน
ก. ทุน งบประมาณ และบุคลากรในท้องถิ่น	3
ข. ทุน เงินบริจาคจากหน่วยงานภายนอก องค์กรเอกชน ฯลฯ	2
ค. งบอุดหนุนพิเศษจากส่วนกลางในการดำเนินการอนุรักษ์	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 3.3	
ตัวชี้วัดที่ 3.4 การติดตามและประเมินผล	คะแนน
ก. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในทุกระดับเชื่อมโยงกัน	3
ข. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในระดับจังหวัด	2
ค. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในระดับท้องถิ่น	
ง. มีการติดตามและประเมินผลด้านการอนุรักษ์เมืองเก่าในระดับชุมชน	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 3.4	
รวมคะแนนสำหรับดัชนีที่ 3 (คะแนนของตัวชี้วัดที่ 3.1 + 3.2 + 3.3 + 3.4)	

ดัชนีที่ 4 มาตรการในทางปฏิบัติ ในการปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า จำเป็นต้องมีมาตรการในการนำมาปฏิบัติ ซึ่งประกอบไปด้วย การปกป้องพื้นที่เมืองเก่าด้วยการประกาศเขตในลักษณะต่างๆ การออกกฎหมาย ระเบียบ ควบคุมการพัฒนา รวมทั้งการ กำหนดระบบแรงจูงใจต่างๆ	
ตัวชี้วัดที่ 4.1 การประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า	คะแนน
ก. ประกาศเป็นเขตโบราณสถาน ตาม พ.ร.บ. โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ทั้งบริเวณเมืองเก่า	3
ข. ประกาศเป็นเขตผังเมืองเฉพาะ (ตาม พ.ร.บ. การผังเมือง)	
ค. ประกาศเป็นเขตพื้นที่อนุรักษ์ในผังเมืองรวม	2
ง. ประกาศพื้นที่ควบคุมการพัฒนาโดยเป็นกฎกระทรวงหรือกฎหมายท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร	
จ. ประกาศโดยอาศัยพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ	
ฉ. ประกาศโดยอาศัยมติคณะรัฐมนตรี	
ช. ประกาศในลักษณะอื่นๆ หรือโดยไม่มีกฎหมายรองรับ เช่น ข้อบังคับชุมชน	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.1	
ตัวชี้วัดที่ 4.2 มาตรการที่ใช้ในการควบคุมด้านกายภาพและกิจกรรม	คะแนน
ก. มีมาตรการควบคุมการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดิน ลักษณะอาคาร รูปแบบอาคาร และป้าย	3
ข. มีมาตรการควบคุมเฉพาะการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร	2
ค. มีมาตรการควบคุมเฉพาะลักษณะอาคาร ได้แก่ ความสูง ระยะร่น อัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดิน	
ง. มีมาตรการควบคุมเฉพาะรูปแบบอาคาร วัสดุ สี	
จ. มีมาตรการควบคุมด้านอื่นๆ เช่น ห้ามรถบรรทุก การส่งเสริมทางจักรยาน	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.2	
ตัวชี้วัดที่ 4.3 กลไกที่ใช้ในการควบคุมการพัฒนาด้านกายภาพและกิจกรรม	คะแนน
ก. กำหนดเป็นกฎหมายอย่างชัดเจน	3
ข. มีคณะกรรมการ/อนุกรรมการกลั่นกรองระดับจังหวัด	2
ค. มีคณะกรรมการ/อนุกรรมการกลั่นกรองระดับท้องถิ่น	
ง. กำหนดเป็นวิธีปฏิบัติเท่านั้น เช่น ประกาศจังหวัด	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.3	

ตัวชี้วัดที่ 4.4 การปกป้องคุ้มครองอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างเก่าหรือแหล่งศิลปกรรมหรือธรรมชาติอันควรอนุรักษ์	คะแนน
ก. การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน	3
ข. การขึ้นบัญชีโบราณสถานที่ยังไม่ได้ประกาศขึ้นทะเบียน	2
ค. การขึ้นบัญชีแหล่งศิลปกรรมและแหล่งธรรมชาติ ของหน่วยงานอื่นๆ ที่องถิน	1
ง. การขึ้นบัญชีอาคารที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ สมาคมสถาปนิกสยามฯ	
จ. การได้รับรางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่น สมาคมสถาปนิกสยามฯ	
ฉ. การขึ้นบัญชีโดยหน่วยงานอื่น	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.4	
ตัวชี้วัดที่ 4.5 แรงจูงใจ	คะแนน
ก. การช่วยเหลือโดยตรงด้านการซ่อมแซม บูรณะ ด้านวัสดุ เงินทุนสมทบ ฯลฯ	3
ข. การลดภาษีในรูปแบบต่าง ๆ	2
ค. การใช้มาตรการทางผังเมือง เช่น การโอนสิทธิการพัฒนา	
ง. การจัดตั้งกองทุน มูลนิธิเมืองเก่าเพื่อฟื้นฟู ซ่อมแซม	
จ. การกำหนดทางเลือกในกฎหมาย เช่น หากรักษารูปแบบดั้งเดิม จะพัฒนาได้มากขึ้น	
ฉ. การส่งเสริมด้านการศึกษา การประชาสัมพันธ์ สร้างความตระหนัก	1
ช. การกำหนดแรงจูงใจในลักษณะอื่น	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.5	
ตัวชี้วัดที่ 4.6 การนำจารีตท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้	คะแนน
ก. มีการนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายท้องถิ่น	3
ข. มีการนำมาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในท้องถิ่นหรือในชุมชน	2
ค. มีการศึกษารวบรวมจารีตท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการสร้างหรือพัฒนาเมือง การรักษามรดกธรรมชาติและสิ่งก่อสร้างทางศาสนา ความเชื่อ	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 4.6	
รวมคะแนนสำหรับดัชนีที่ 4 (คะแนนของตัวชี้วัดที่ 4.1 + 4.2 + 4.3 + 4.4 + 4.5 + 4.6)	

ดัชนีที่ 5 การมีส่วนร่วม	
การมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยหนึ่งของการดำเนินงานอย่างยั่งยืน ในที่นี้หมายถึงการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล เอกชน องค์กร ชุมชน และประชาชน ซึ่งเป็นการร่วมมือกันในทุกขั้นตอนต่างๆ ของการดำเนินการอนุรักษ์ ตั้งแต่การร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมกำหนดทิศทางในอนาคต	
ตัวชี้วัดที่ 5.1 ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ	คะแนน
ก. มีกำหนดการอนุรักษ์เมืองเก่าในวิสัยทัศน์ของจังหวัด	3
ข. มีโครงการเมืองเก่าเป็นส่วนหนึ่งของแผนระดับจังหวัด	
ค. มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการในคณะกรรมการ/คณะทำงานเมืองเก่า	2
ง. มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีแผนงานที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่า	
จ. มีศาสนสถานเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการอนุรักษ์	
ฉ. มีการสรุปนโยบายและสถานการณ์เมืองเก่าให้ผู้ว่าราชการจังหวัดรับทราบ	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 5.1	
ตัวชี้วัดที่ 5.2 ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชน	คะแนน
ก. มีการกำหนดการอนุรักษ์เมืองเก่าในวิสัยทัศน์ของจังหวัด	3
ข. มีการกำหนดให้โครงการเมืองเก่าเป็นส่วนหนึ่งของแผนระดับจังหวัด	
ค. มีเครือข่ายระหว่างรัฐกับประชาชน/ชุมชน (คณะกรรมการ ฯลฯ)	
ง. มีเครือข่ายระหว่างหน่วยงานรัฐ (เช่น การจัดตั้งสำนักงานด้านเมืองเก่า)	2
จ. มีเครือข่ายระหว่างส่วนกลางกับส่วนท้องถิ่น	
ฉ. มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการในคณะกรรมการ/คณะทำงานเมืองเก่า	
ช. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีแผนงานที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่า	
ซ. มีศาสนสถานเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ/อนุกรรมการ/คณะทำงานที่ท้องถิ่นตั้ง	1
ฌ. มีการสรุปนโยบายและสถานการณ์เมืองเก่าให้ผู้ว่าราชการจังหวัดรับทราบ	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 5.2	
ตัวชี้วัดที่ 5.3 การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร	คะแนน
ก. มีการจัดกิจกรรมแบบสื่อสารสองทางอย่างต่อเนื่อง (การประชุม เวทีเสวนา สภากาแฟ ฯลฯ)	3
ข. มีการจัดประชุมเรื่องเมืองเก่าเป็นประจำ เช่น ทุก 1-2 เดือน	
ค. มีการจัดกิจกรรมแบบสื่อสารทางเดียว (เสียงตามสาย จดหมายข่าว ฯลฯ)	2
ง. มีการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องเมืองเก่าในลักษณะอื่น	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 5.3	

ตัวชี้วัดที่ 5.4 กลไกในการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม	คะแนน
ก. มีผู้แทนจากทุกภาคส่วนในการดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า	3
ข. มีกระบวนการตัดสินใจผ่านเครือข่ายชุมชน	
ค. มีผู้แทนภาคธุรกิจ การค้าในกลุ่มหรือคณะกรรมการอนุรักษ์	2
ง. มีผู้แทนภาคบริการ การศึกษา ศาสนา สาธารณสุขในกลุ่มอนุรักษ์	
จ. มีผู้แทนสถาบันศาสนาเข้าร่วมในการวางแผนและนโยบายเชิงอนุรักษ์	
ฉ. มีการระดมทุนด้านการอนุรักษ์ในท้องถิ่น	
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 5.4	
ตัวชี้วัดที่ 5.5 มีการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน	คะแนน
ก. มีการดำเนินงานด้านอนุรักษ์ที่มาจากการหารือและร่วมใช้ทรัพยากรจากทุกฝ่าย	3
ข. มีการจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมชุมชน (atlas) โดยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน	2
ค. มีการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมอื่นๆ	1
คะแนนที่ได้สำหรับตัวชี้วัดที่ 5.5	
รวมคะแนนสำหรับดัชนีที่ 5 (คะแนนของตัวชี้วัดที่ 5.1 + 5.2 + 5.3 + 5.4 + 5.5)	
คะแนนรวมทั้งหมด (คะแนนของดัชนีที่ 1 + 2 + 3 + 4 + 5)	